

T.C
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TASAVVUF BİLİM DALI

İSLAM KÜLTÜRÜNDE HAVF VE RECANIN
TASAVVUFİ YÖNÜ, PSİKOLOJİK ETKİSİ VE
DİNDARLIK GELİŞİMİNE KATKISI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. İhsan SOYSALDI

HAZIRLAYAN
Ömer EKİNCİ

ELAZIĞ-2018

T.C
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TASAVVUF TARİHİ BİLİM DALI

İSLAM KÜLTÜRÜNDE HAVF VE RECANIN TASAVVUFİ YÖNÜ,
PSİKOLOJİK ETKİSİ VE DİNDARLIK GELİŞİMİNE KATKISI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. İhsan SOYSALDI

HAZIRLAYAN
Ömer EKİNCİ

Jürimiz, tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonunda bu yüksek lisans tezini oy birliği/oy çokluğu ile başarılı saymıştır.

Jüri Üyeleri:

- 1.
- 2.
- 3.

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun tarih ve sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Ömer Osman UMAR
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET**Yüksek Lisans Tezi****İslam Kültüründe Havf Ve Recanın Tasavvufi Yönü, Psikolojik Etkisi Ve Dindarlık Gelişimine Katkısı****Ömer EKİNCİ****Fırat Üniversitesi****Sosyal Bilimler Enstitüsü****Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı****Tasavvuf Tarihi Bilim Dalı****Elazığ-2018, Sayfa: IX+161**

Allah (c.c), Kur'an-ı Kerimde ilahi tebliğ metoduyla insanları ruhi bunalımlara düşmekten daima alıkoymuştur. Çünkü insan psikolojisi olayların ve durumların daima bir yönde seyretmesini tam anlamıyla algılayamaz ve bunun sonucunda bunalıma girebilir. Misal vermek gerekirse bir insana sürekli olarak içine düşebileceği kötü bir durumdan bahsedersek o kişi bir süre sonra Allah'a olan inancını kaybedip; "Benim bu halden kurtulmam artık imkansız" diyerek Rahmet-i Rahmandan ümidini kesebilir, dahası "Ben zaten bittim bana kimse yardım edemez." diyerek ümitsizlik bataklığına sürüklenebilir ve nehyi ilahi olan (Ey oğullarım! Gidin Yusuf'u ve kardeşini araştırın. Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Çünkü kafirler topluluğundan başkası Allah'ın rahmetinden ümit kesmez.)¹ Ayetin'e zıt hareket edecektir.

İnsanı ruhi bunalıma düşüren diğer aşırılık, yani ifrat durumu ise bir insana, (Sen artık kurtuldun, rahat ol) gibi ifadelerin kullanılmasıdır. Bu gibi ifadeler bireyi rahatlığa ve başboşluğa sürükleyip sonrasında ruhi bunalımlara sevk edebilir ve bunun sonucunda va'di İlahi olan "Yoksa Allah içinizden cihad edenleri ortaya çıkarıp sabredenleri belli etmeden cennete gireceğinizi mi sandınız?"² ayetlerin'e zıt hareket etmiş oluruz.

İşte Allah (c.c) insana bu iki duygu arasında yaşamayı emreder. Secde suresinde geçen (Onlar korkarak ve ümit ederek Rablerine ibadet etmek için yataklarından

¹ Kur'an-ı Kerim, Yusuf Suresi 87. Ayet, Hayrat Neşriyat Yayınları, İstanbul 2014

² Ali İmran, 3/142. Bakara, 2/214

kalkarlar.)³ Ayeti bize bu durumu açıkça anlatmaktadır. Yani Allah bize korku ve ümit arasında bir yaşam sürmemizi ve o dengeyi gözetmemizi emretmektedir.”

Anahtar Kelimeler: Ayet, Hadis, Takva, Havf, Reca, Ümit, Korku

³ Secde, 32/16

ABSTRACT**Master Thesis****Fear And Hope In İslamic Culture İn The Perspective Of Mysticism, Its
Psychological Efficiency And Support On Advancing İn Piety****Ömer EKİNCİ****Fırat University****Social Sciences Institute****Department of Basic İslamic Sciences****Discipline of Sufism History****Elazığ-2018, Page: IX+161**

Allah (c.c) followed a method in the Qur'an. This method has always kept people from falling into spiritual depression. Because human psychology can not fully perceive the events and situations to be seen in a certain direction, and as a result, it can become a psychological disorder. For example, if we talk about a bad situation in which a person can fall into a constant state, he will lose his faith in Allah after a while; (It is impossible for me to get rid of this situation anymore) saying that the Rahmat-i Rahmandan may cut off his hope; moreover, it can be dragged into the despair of despair by saying (I can not help anyone when I'm already done). And in the midst of Yusuf is the divine divine; (O my sons! Go search Yusuf and his brother. Do not cut off your hope from the mercy of Allah. Because the other of the community of infidels will not hope for the mercy of Allah.)⁴

The other extreme situation which is the reason that the human being reduces the soul mood is the use of expressions such as (You are now relieved, be comfortable). Such expressions may lead him to comfort and idleness and then to spirit depressions, and as a result, as a servant, we act against the verse of the Almighty in Ali İmran: (Or do you think that you will go in the paradise without Allah's patience?)⁵

⁴ The Qur'an, Surat al-Yusuf, The 87th Verse, Hayrat Publications, Istanbul, 2014

⁵ Ali İmran, 3/142. Bakara, 2/214

That is why Allah commands man to live a balanced life in these two emotions. The verse clearly states this to us in the words of the verse: (They rise up from their beds to fear their Lord and worship their Lord.)⁶ That is, ALLAH commands us to live a balanced life between Havf (fear) and Reca (hope) and commands that we should observe that balance.

Key Words: Verse, Hadith, Takva, Havf, Reca, Hope, Horror

⁶ Secde, 32/16

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT.....	IV
İÇİNDEKİLER	VI
ÖNSÖZ	VIII
KISALTMALAR	IX
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. İSLAM KÜLTÜRÜNDE HAVF VE RECANIN TASAVVUFİ YÖNÜ,	3
PSİKOLOJİK ETKİSİ VE DİNDARLIK GELİŞİMİNE KATKISI	3
1.1. İslamda Havf ve Reca Anlayışı.....	3
1.1.1. Havf	3
1.1.2. Havf Korku Mu?.....	13
1.1.3. Havfullah ve Su-i Hatime Korkusu	21
1.1.4. İslam Büyüklerinin Korkuları ve Hasan-ı Basri Örneği.....	33
1.1.5. Havf'ın Dereceleri ve Havf'a Yakın Anlamalı Kelimeler	58
1.1.5.1. Haşyet	59
1.1.5.2. Kabz	60
1.1.5.3. Heybet.....	60
1.1.5.4. Takva	61
1.1.6. Naslarda (Ayet Ve Hadisler)Havf(Korku)	62
1.2. Reca (Ümit).....	68
1.2.1. Recanın Tanımı	68
1.2.2. Havf Ve Reca Da Dengeyi Gözeten Mü'min.....	109
1.2.3. Reca (Ümit) İle Yakın Anlamalı Kelimeler	125
1.2.3.1. Reca	125
1.2.3.2. Bast	126
1.2.3.3. Üns	127
1.2.4. Naslarda (Ayet ve Hadisler) Reca (Ümit)	128

İKİNCİ BÖLÜM

2. HAVF VE RECANIN PSİKOLOJİK BOYUTU	137
2.1. (Havf) Korku.....	137

2.2. Korkuya Kuramsal Bir Bakış	141
2.2.1. Psikanalizde Korku	141
2.2.2. Varoluşçu Terapiye Göre Kaygı- Korku	142
2.2.3. Davranışçı Yaklaşımına Göre Korku	142
2.2.4. Bilişsel Davranışçı Yaklaşımına Göre Korku	144
2.2.5. Gestalt Terapide Korku	144
2.3. Ümit.....	144
2.3.1 Korku ve Ümit İlişkisi	145

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. CEHENNEM KORKUSUNUN İBADETLERE ETKİSİ.....	147
3.1. İlahi Kameranın İbadetlere Etkisi	152
SONUÇ	154
KAYNAKÇA.....	157
EKLER	160
ÖZGEÇMİŞ	161

ÖNSÖZ

Bu çalışmamız da, başta Havf ve Reca kavramlarının barındırdığı derin manalara eğilip, o mana denizinde payımıza düşen, yükte hafif, lakin pahada ağır bir ilimden istifa ettik. Daha sonra Havf ve Recayı daha iyi anlamak ve idrak etmek için ayetlerden yardım istedik. Onun akabinde ise, Burhan-ı Natık olan, Hz. Peygamber (s.a.v) ve O'nun yaşantısından örneklerle tezimizi canlandırdık. Tezimizin temelini İslamın olmazsa olmazı bu iki kaynaktan oluşturduktan sonra, tezimizin süsünü ise, ömrünü bu iki kaynağı anlamaya ve idrak etmeye adanmış alimlerimizin güzel beyanatlarından aldık. Daha sonra Havf ev reca durumunun insan psikolojisi üzerinde oluşturduğu durumlara değindik. Korku ve umuda Modern psikolojik yaklaşımların nasıl baktığına dilimiz döndüğü nispette yer verdik. Son olarak Havf ve Reca durumunun bireyin dindarlığına etkisine yer verdik.

Tez konusunu belirleme sürecinde beni, o kararsızlıktan kurtaran ve konuyu belirlememde ilmi birikimini ve desteğini her zaman hissettiğim, bu zorlu süreçte gerek yazma konusunda, gerekse teknik ve kaynak desteğini eksik etmeyen danışman hocam sayın Prof. Dr. İhsan SOYSALDI hocama sonsuz şükranlarımı sunuyorum. Ve bu süreçte emeği geçen herkese teşekkürü bir borç biliyorum.

ELAZIĞ-2018**Ömer EKİNCİ**

KISALTMALAR

Bk.	: Bakınız
c.c	: celle celeşühü
çev.	: Çeviren
F.Ü.	: Fırat Üniversitesi
Hız.	: Hazreti
k.v	: Kerremellahu veche
r.a	: RadiAllahu anı
s.	: Sahife
s.a.v	: SallAllahu aleyhi vessellem
Trc.	: Tercüme
yay.	: Yayınları

GİRİŞ

En büyük yaratıcı olan ve bütün kemal vasıfların kendisinde toplandığı Allah, (c.c) İslam toplumunu inşa sürecinde bazı usuller takip etmiştir. Yüce yaratıcı, bu inşa sürecini yazılı olarak Kur'an-ı Kerim aracılığıyla göndermiş bunun hayata aktarımı ve insanlara hüsnü misal (üsvetül hasene) olması için, peygamberlerini göndermiştir. Allah, (c.c) toplumda ahiret bilincini inşa sürecinde daima dengeyi gözetmiştir. Ne sadece cehennem azabıyla korkutup insanları ümitsizliğe sürükleyip, insanların, “Ben zaten bu durumda cennet yüzü göremem.” deyip ibadetle olan bağını koparmış ne de, sadece cennet ve güzelliklerini anlatıp insanları rehavete sürüklemiştir. O’, her zaman kulundan korku ve ümit arasında bir çizgi yani dengeyi takip etmesini istemiştir.

Düzen ve istikrar daima dengeye muhtaçtır. İslam toplumunun istikrarı surecinde denge olmazsa olmazımızdır. İslam dengeyi “hattı vasat” olarak tanımlamıştır. Nitekim ayeti kerime şöyle buyurmaktadır; (işte böylece sizi mu’tedil (adaletli ve dengeli) bir ümmet kıldık ki, insanların üzerine şahid (ve örnek) olasınız ve peygamberlerde üzerinize şahid olsun.)⁷ İslam dengenin yani “hattı vasatın” zıddı olan “ifrat ve tefriti” rezilet, hattı vasat’ı ise fazilet olarak tanımlamıştır.

Bu durum dünya düzeninde de böyledir her şeyin aşırısı zarar ve reziletle sonuçlandığı gibi, azı da reziletle nihayet bulmaktadır. Baktığımızda aşırı sağ zihniyet ile aşırı sol zihniyetin dünya dengesine verdiği zarar müsavidir. 1900’lerde komünizm, nasıl insanlığı kasıp kavurup ve zihinsel bir bûhrana sürüklediyse, günümüzde de aşırı sağ dediğimiz islamafobi olarak nitelendirilen Daeş, Boko Haram ve Hizbullah da, insanlığa aynı zararı vermektedir. İşte gerek düşünce boyutunda, gerek sosyal boyutta ve gerekse siyasi boyutta dengeyi ve hattı vasat’ı takip etmemek, toplumda karmaşıklığa, zihinsel bunalımlara ve nihayetinde hüsrana sebebiyet vermektedir.

Bu duruma paralel olarak kâinatta da muazzam bir denge ve düzen vardır. Evrenin hareketi cm’lik bir harekettir, eğer dünya 1 cm güneşe yaklaşırsa, belki dünya yaşanmayacak bir vaziyet alacaktır. Mesele kışın, yağmur az yağacak olsa, o yıl dünya dengesinde bir değişiklik olur, insanlar kıtlık yaşar ve bazı alanlarda yokluk çekerler veya, yağmurun fazla yağması, sele sebebiyet vererek kimi insanların, can ve mal kaybına neden olmaktadır. İşte, buradan anlıyoruz ki, denge; istikrar ve düzen demektir.

⁷ Bakara, 2/143

İnsan bedeninde de muazzam bir düzen ve denge vardır. Bu denge, insanoğlunun sağlıklı düşünebilmesini ve yaşamını idame ettirmesini sağlar. Bu durum insan beynine her saniye pompalanan kan, daha fazla pompalansa veya çok az pompalansa insan hayatının sona ermesine sebep olabilir. İşte canlı olan her şeyde veya işleyen her şeyde bir düzen ve denge vardır. Bu düzen ve dengenin ufak bir değişmesi, o sistemin bitişi olabilir. İnsan ahiret bilincini inşa sürecinde de bu dengeyi gözetmek zorundadır, bir insana havf galip gelirse, ahiretini mahvedebilir. Çünkü o kişi artık kendisinin bir kurtuluşunun olmayacağına inanarak, ibadet ve taati terk edecek ve Allah'ın rızasından uzaklaşacaktır. Bir insan da, reca galip gelse, bu seferde o kadar çok ümitlenecektir ki kibre, rehavete ve başıboşluğa sürüklenecektir. İşte bu sebepten ötürü; Müslüman hattı vasatı terk etmemelidir. Ve her zaman korku ve ümit arasında bir yaşam takip etmelidir. Ne yaptığı ibadetlere güvenecek, ne de korkudan cehennemi boylayacağım diye ibadeti terk edecektir. Daima korku ve ümit arasını yaşayacaktır. Daima şu minvalde hayat sürecektir, yani Hz. Ömer misali (Deseler ki bir kişi cennete girecek o kişi benmiyim diye ümit ederim ve deseler ki bir kişi cehenneme girecek o kişi acaba ben olur muyum?) diye de havf duyarım. İşte böyle bir duygu ekseninde yaşamamız gerekmektedir, aksi taktirde yaşayacağımız ifrat ve tefrit duygular bizi çok kötü durumlara sevk edebilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. İSLAM KÜLTÜRÜNDE HAVF VE RECANIN TASAVVUFİ YÖNÜ,

PSİKOLOJİK ETKİSİ VE DİNDARLIK GELİŞİMİNE KATKISI

1.1. İslamda Havf ve Reca Anlayışı

1.1.1. Havf

Havf kelimesi “(H-V-F) kökünden mastar olarak türetilmiştir ve korkmak anlamında kullanılmıştır. Ama bu korku bazen ilahî azaba düçar olma bazen de ilahî cemaldan mahrum kalma korkusudur.

Havf terimi tasavvufta nev-i şahsına munhasır bir anlam kazanmıştır. Mutasavvıflar onu özelleştirerek ona mustakil bir anlam kazandırmıştır. Ve bunu sadece Allah korkusu şeklinde tanımlayarak ıstılahi bir anlam kazandırmışlardır. Ehli tasavvuf havf’ı sadece korku gibi dar bir anlama hapsetmemişlerdir, havf denince Allah’a karşı duyulan saygı, edep, haya, takva, heybet, vecel gibi durumları akla getirmişlerdir.

Havf, insanın, Allah katındaki ve ahiretteki durumunun ne olduğu ve ne olacağına dair hissedilen bir duygudur diyebiliriz. Ama havf, salt korku anlamına gelmez, çünkü, bu duyulan korkunun içinde aynı zamanda, inançta, yaratanına karşı mahçup olma ve onun rızasını kazanamama endişesi de var bunun benzeri, bir çok İslami ve insani duygular var. İşte bu duygular insanın duyduğu bu hissi terimin ismini sadece salt korku olmaktan alıkoymaktadır. Havf’ın bir de psikolojik boyutu vardır. İmamı Gazzali’nin (v.1111), havf’ın psikolojik yönü ile ilgili şu sözü konumuzu daha iyi aydınlatacaktır: “ileride kötü bir durumla karşılaşılacağı beklentisinin insanın ruhunda sebep olduğu elem ve huzursuzluk”.⁸ Şeklindeki tanımı psikolojik boyuta gayet iyi ışık tutmaktadır. Bazı alimler “havf’ı tarif ederken arzulanan bir şeyin elde edilememesi veya başa gelecek kötü bir şeyin insan ruhunda oluşturduğu bunalımlar olarak tarif etmişlerdir.”⁹ İşte bu tariflerden de anlıyoruz ki havf salt korku değildir.

Havf’ın terim anlamına yönelik Uludağ şu açıklamayı yapmaktadır: “Allah, veya azabı, veya gazabı ve cehennem korkusu. Gelecekte elde edilmesi umulan iyi bir şeyden veya başa gelmesinden endişe edilen kötü bir şeyden ileri gelen korku. Allah korkusuna

⁸ Havf maddesi. DİA s.529.

⁹ Bk. Et-tarifât, “havf” md. Gazzali, IV. 155,158.

Havfullah veya Haşyetullahta denir. Kimi cehennemden ve oradaki azabtan, kimi Allahın gazabından, kimi de Allah'ın kendisinden korkar. Allah'ın zatından korkmak aşkın ma'şukunu üzmesinden ve rahatsız etmesinde korkması gibi bir korkudur. Ariflerin korkusu böyledir. Avam ve halk ise, cehenneme gireriz, cennete giremeyiz diye korkarlar. Havf, Allah'ın halkı ibadete ve iyi işlere sevk etmek için kullandığı bir kamçıdır.”¹⁰ Uludağ'ın yapmış olduğu bu tanıma baktığımızda korkuyu birkaç şekilde tarif etmektedir, avamın korkusu ve ariflerin korkusu şeklinde bunuda cehenneme girme korkusu, cennetten mahrum kalma korkusu Allahın nurunda ve rızasında mahrum kalma korkusu şeklinde tanımlar. Asıl korku rıza-i ilahiden mahrum kalma korkusudur. Diğer korku, avamın korkusu, kamil bir iman da olmaması gereken bir korkudur.

Bir insanın ibadetinde cehennem korkusu olmaması gerekir bilakis öncelikle rıza-i ilahi olmalıdır. Yani korku hissini duyarken ne niyetle duyduğumuz çok önemlidir sırf dünyevi bir endişe veya ahiretteki bir çıkar için duyulan korkunun sahih olmadığını anlıyoruz. Duyulan korkunun sahih olması için hangi niyetle duyulduğu önemlidir.

“Ceza, günahların işlenmesinde caydırıcı bir etken olmasına rağmen kesin çözüm değildir. İsteyerek ve Allah'tan utanarak günahlardan uzak durulması bu konuda daha etkili çözüm olacağı şüphesizdir.”¹¹ İşte yazarın belirttiği gibi “Korkunun mahiyeti önemli, eğer ceza endişesiye kişi günah işlemezse bir gün bu endişesi kalmayabilir ve hataya düşebilir, ama ikinci sebep olan Allah'tan utanma ise kalp attığı ve nefes alındığı müddetçe devam edebilir.” o yüzden sahih ve doğru olan azaptan dolayı değil Allah'ın sevgisinden mahrum kalma korkusundan dolayı korku duymalı insan.

Havf aslında bir otokontroldür. Kişi yapacağı fiilleri Allaha duyduğu haya, korku ve edep ile yönetir. Hatta bir alim şöyle demiştir: “Havf (Allah korkusu)Allah'ın kamçısıdır; onunla yolundan çıkanları düzeltir ve hizaya getirir.”¹² Kur'an-ı Kerime baktığımızda Allah yoldan sapanları nasıl cezalandıracağını birçok ayette açıklamaktadır. “Şüphesizki ayetlerimizi inkar edenleri biz ateşe atacağız. Derileri yanıp döküldükçe, azabı tatmaları için derilerini yenileyeceğiz. Şüphesiz ki Allah, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.”¹³ Bazı ayetlerde ise bu durumu düşünmeye sevk etmektedir. “Hiç düşünmüyormusunuz”¹⁴ “Ant olsun, size öyle bir kitap indirdik ki

¹⁰Süleyman,Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, İstanbul, 2001, Marifet Yayınları, s. 229.

¹¹M. Mansur, Gökcan, Tasavvufta Allah Korkusu (havf), Ç.Ü İlahiyat Fakültesi dergisi, Temmuz-Aralık 2004, Adana, cilt 4, sayı 2, S.257.

¹²Abdülkerim, Kuşeyri, *Kuşeyri Risalesi*, İstanbul, 2009, sistem matbaacılık, s.174.

¹³ Nisa, 4/56.

¹⁴ Saffat, 37/155.

sizin bütün şeref ve şanınız ondandır. Hala aklınızı kullanmayacaksınız.”¹⁵ Cenab-ı Hak bakın düşünün yolumdan saparsanız sizi en ağır biçimde cezalandırırım diyerek kulları dizginliyor.

Her Mü'minin havf derecesi birbirinden farklıdır. İman sahihliği ile havf doğru orantılıdır, sahih iman arttıkça Allaha karşı duyulan korkuda artacaktır. Bir alim bu durumu şöyle izah etmiştir: “Havf”ı “kişinin ilahi uyarı niteliğindeki haberler sebebiyle itmi’nan halini kaybedip tedirgin olmasıdır” diye tarif eden Herevi, bu hali kendi içinde üç dereceye ayırır. Birincisi, ilahi cezaya uğramaktan ve ahiretteki durumu düşünmekten kaynaklanan korkudur. Sufilere göre, avama ait olan bu korkunun temelinde inanç yatmaktadır. Zira iman etmeyen kişinin uhrevi cezalardan korkması mümkün değildir. Bu nedenle böyle bir korku, kişinin imanının sıhhatinin delaleti olarak kabul edilmiştir.

İkincisi, Hakk’ın huzurunda bulunmanın halaveti nedeniyle kendinden geçmiş olan (müstağrak)murakabe ehlinin, ilahi mekrden, yani bu halin lezzetine dalıp aldanmaktan korkmasıdır. Mutasavvıflar tarafından ilahi mekr, itaatsizliğine rağmen Hakk’ın ihsanlarının kula ulaşması, su-i edebine rağmen halinin devam etmesi ve ehil olmamasına rağmen keramet izhar etmesi “ diye tanımlanmıştır. Bu anlamda mekr, salık için istidraçtır. Nitekim ibnü’l-Arabî bu hususu şöyle açıklamaktadır: “ Su-i edebine rağmen tarikat erbabının keramet ve vecd halleri inkıtaa uğramaz. Bunun nedeni Allahın mekrine düşmeleridir. Yani Allah bir nevi azgınlıklarının ve uhrevi cezalarının artması için göstermekle övündükleri bir takım kerametler vererek hesaplarının görüleceği güne kadar onları oyalar. Onlar da Hakk’ın rızası üzere olmasaydık bu gibi şeyler bizden alınırdı zannıyla bulundukları hal üzere devam ederler. Hâlbuki bu husus ilahi mekrden başka bir şey olmayıp keramet adına sergiledikleri istidraçtır.” Ataullah el-İskenderi de mekri kulun Allah’tan gelecek azabın kendisine tesadüf etmeyeceği vehmine kapılması şeklinde tarif etmiştir. Öte yandan murakabe ehli, söz konusu halin kendilerinden alınmasını da istemez. Çünkü Hakk’a yakın olmanın halâveti ne kadar çok olursa, O’ndan ayrı kalmanın acısı da o derece şiddetli olur.

Üçüncüsü, müşahade ehlinin Hakk’ın celalinin heybetinden korkmasıdır. İlahi cezadan korkmak; nefis makamına, ilahi mekrden korkmak kalp makamına aittir. Sır ve müşahade makamında ise, korku heybete dönüşür; diğer bir ifadeyle Hakk’ın celalinin heybetine yönelik korku, içinde Hakk’a tazimide barındırmaktadır. Herevi’ye göre, münacat anlarında keşf ehline arız olan bu heybet, Hak’la sohbetinde saliki bast halinin

¹⁵ Enbiya, 21/10.

gevşekliğine ve laubalğine düşmekten alıkoyar; edebini muhafaza etmesini sağlayarak, Hakk'ı açıkca görme talebinden onu men eder. Aksi halde böyle bir talep, salikin izzet tokadıyla fena vadisine atılmasına neden olur.”¹⁶

Tasavvuf kültüründe “Razi korkuyu iki sebebe dayandırmaktadır: ikab korkusu, azamet ve celal korkusu. İkab korkusu, günahkârların duyacağı korkudur. Celal ve azmet korkusuna gelince, ister melek, ister nebi olsun, mahlûkatın hiçbirinin kalbinden çıkmayan korkudur. Zira Cenab-ı Hakk, bütün mevcudattan müstagnidir, onlara muhtaç değildir. O'nun dışında kalan mevcudat ise, O'na muhtaçtır. Kişinin O'na muhtaç olduğunu bilmesi, korku ve ürpermeye sebep olmaktadır. “Allah'ın adı anıldığında Mü'minlerin kalpleri titrer.”¹⁷ ayetindeki korkuda bu türden bir korkudur.”¹⁸

“Allah'ın zatında korkmak, azabından korkmaktan çok daha üstündür. Allah'ın zatında korkmak, O'na yakın olmayı uman kimsenin O'na uzak kalmaktan korkmasıdır. Zunnun el-Mısri (Ö.245/859) : “Ayrılık korkusu yanında cehennem korkusu, denizde bir damla su gibi kalır.” Diyerek bu iki tür korkuyu değerlendirmiştir.”¹⁹

Havf ve tasavvuf deyince akla ilk gelen isimlerden biri de şüphesiz ki Hasan-i Basridir. Hasan-ı Basri (641/728) hazretleri Allah'a karşı duyduğu derin ürperti, korku, zühdü ve takvasıyla ünlenmiş vera sahibi bir sufidir. “Hasan-ı Basri, Allah'tan o kadar korkardır ki, sanki cellâdın elinde ölüme götürülen kimse gibi melûl ve mahzun idi, hayatında güldüğü görülmemiş. Esir gibi oturur, ateşe atılacak kimse gibi konuşurdu. Bütün dinlerde görülen korku ve hüznün Hasan-ı Basride vardı. Sanki cehennem ateşi yalnız onun için yaratılmıştı. O vefat edince Seriy Sakati, bugün yeryüzünde hüznün gitti demiştir.”²⁰ İşte Hasan-ı Basri hazretlerinin havfı hayatında bu şekilde yaşamasıdır. Havfı hayatının ta kendisi yaşamıştır. Havfin diğer bir örneğine de Tahenavi de görmekteyiz. “Tehanevi (1863/1943) havfin tasavvufta ki anlamını şu şekilde izah etmiştir: “İsyanlardan ve günahlardan dolayı haya ve elem duymak” şeklinde tanımlamıştır.”²¹

Havf, ilahi korkudur. Havf, Allah'ın cemaline, va'dettiği cennete ve diğer güzelliklerine ulaşamama korkusudur. Mü'min kişinin hiçbir zaman ben Allah'ın cennetine gireceğim diye bir emniyet içinde olmaması gerekir çünkü insanın son

¹⁶ Abdurrezzak, Tek, Tasavufi Mertebeler Hacı Abdullah el-Ensari el-Herevi örneği, Emin Yayınları, Bursa 2008, s.84-85.

¹⁷ Enfal, 8/2.

¹⁸ Gökcan, Tasavvufta Allah Korkusu (havf), S.257.

¹⁹ Gökcan, Tasavvufta Allah Korkusu (havf), S.258.

²⁰ Gökcan, Tasavvufta Allah Korkusu (havf), S.253.

²¹ Havf maddesi. DİA 529s.

nefesinin ne istikamette olacağı belli değildir kimi insanlar var ki, hayatlarını taatle ve ibadetle geçiriyorlar ama son nefeslerini imansız bir şekilde veriyorlar ve cehenneme ehil olacak bir hal alıyorlar. İşte bundan dolayı sufiler daima hüsnü hatime için dua etmişlerdir.

Kuşeyri'nin (986/1072) risalesinde şöyle bir olay nakledilir: “iki kişi hak ve hayır yolunda Allah için arkadaş oldular. Bu arkadaşlık uzun zaman devam etti sonra biri sefere çıkıp diğerini terk etti. Gidişinin üzerinden bir müddet geçtiği halde kendisinden bir haber alınmadı. Diğer arkadaşı kendi halinde devam etti. O sırada Müslümanlar ve Rumlar arasında bir savaş cereyan etti, o da bu savaşa katıldı. Savaş meydanında karşı taraftan zırhlı ve peçeli biri ortaya çıkmıştı ve Müslümanlardan teke tek dövüşmek için adam istiyordu. Müslümanların içinden bir yiğit ortaya çıktı, Rum onu şehid etti. Sonra bir diğeri çıktı, onu da şehid etti. Peşinden üçüncü bir kimse çıktı, Rum onu da şehid etti. Sonun da bu sufi meydana çıktı ve onunla vuruşmaya başladı. O arada Rum, yüzünü açtı. Sufi baktı ki, senelerce kendisiyle birlikte ibadet ve taat yolunda olduğu arkadaş. Hayret etti ve ona,

“Arkadaş bu ne haldir?” diye sordu, o da kendisini kastederek,

“Arkadaşın dinden döndü, kâfirlere katıldı, aralarında evlenip çok çocuk sahibi oldu ve bir sürü mal biriktirdi” dedi, sufi ona

“Sen Kur'an-ı birçok kıraatle okuyan biri değil miydin?” deyince adam,

“Şimdi ondan bir harf bile hatırlamıyorum” dedi. Bunun üzerine sufi ,

“Böyle yapma, gel dinine dön” dedi. Adam:

“Yapamam. Benim bunların içinde bir sürü malım ve itibarım var. Beni bırak, yanımdan uzaklaş yoksa senide şu diğerleri gibi öldürürüm” dedi. Sufi:

“Sen Müslümanlardan üç kişiyi öldürdün, dönüp gitmek senin için bir ayıp olmaz. Sen dön git sana mühlet veriyorum.” dedi. Adam dönüp gitti; sufi peşini takip etti, ona bir darbe vurarak öldürdü.

İşte bu adam, hak yolunda bunca muahede ve riyazetten sonra Hristiyan olarak öldürüldü.”²²

Bu misalden anlıyoruz ki dünya malı ve süsleri çok tatlıdır. Dünya ve içindekiler en büyük imtihandır ve Allah'ın mekri daima tetiktedir. İnsan ne kadar ibadet ve taatle meşgul olursa olsun dünyadaki imtihanlar daima tetiktedir. Ve hiçbir zaman insanın peşini bırakmaz. Hatta melek bile olması onun imtihanının bittiği anlamına gelmez çünkü

²²Kuşeyri, a.g.e s. 176-177.

ibliste bir melekti ama en büyük imtihanlardan birine o tabi oldu ve kaybetti ebediyen azaba düçar oldu. Bu misal şöyle anlatılır: “İblis ilahi huzurdan kovulduğu zaman Cebrail ve Mikail (a.s) ağlamaya başladılar ve uzun süre ağladılar. Allah Teala onlara niçin durmadan ağladıklarını sordu. Onlar da, “ Ya Rabbi! Senin gizli tuzağından emin değiliz(İblis gibi bir suç işleyip bizim de senin huzurunda kovulmaktan korkuyoruz)” dediler. O zaman Allah Teala onlara, işte bu şekilde (korku üzere) olun; benim tuzağımdan emin olmayın “ buyurdu.”²³

Allahın memurları diye tesmiye edilen melekler dahi cennetten ve mekrden emin değillerken, gönderilme gayesi imtihan olan biz kullar ne tür imtihanlara tabi olacağını düşünelim. İşte bu sebeple insanın daima uyanık olması korkuyu bir saniye dahi olsa bırakmaması gerekir. Bazı sufiler son nefesinde ahiret endişe duymuşlardır. Ve imtihanın insanın hiç bırakmayacağını söylemişlerdir. Bu Sahabelerden Muaz b. Cebel (r.a) şöyle demiştir: “ Mü’min, cehennem köprüsünü geçip onu arkada bırakmadıkça korkusu dinmez, kalbi huzur içinde olmaz.”²⁴

Muasır âlimlerimizden Bediuzzaman Said Nursi(1873/1960) Hazretleri ise, havfın, Allah’a karşı aciz olan kulların elinde bir fırsat olduğunu, o acizlik fırsatıyla Rabbine iltica eden kulun hiçbir şekilde sıkıntı sorun yaşamayacağını söylemiştir. “Evet, arif-ibillah, aczden ve muhafetullahtan telezzüz eder. Evet, havfa lezzet vardır. eğer bir yaşında ki çocuğun akli bulunsa ve ondan sual edilse: “en leziz en tatlı haletin nedir?” belki diyecek: “acizimi zaafımı anlayıp validemin tatlı tokadından korkarak yine validemin şefkatli sinesine sığındığım halettir.” Hâlbuki bütün validelerin şefkatleri, ancak bir lem’a-i tecell-i rahmettir. Onun içindir ki; kâmil insanlar, aczde ve Havfullahta öyle bir lezzet bulmuşlardır ki; kendi havf ve kuvvetlerinden şiddetle teberi edip, Allah’a acz ile sığınmışlar. Aczi ve havfı kendilerine şefaathı yapmışlardır.”²⁵

Bediuzzaman, eserinin başka bir yerinde Havfullahın bir lezzet ve insanı Allah’ın rahmetine sürükleyen bir kamçı olduğundan bahseder. Ve havfın asıl gösterilmesi gereken kişi yüce Allah olduğunu söyler: “Demek sevdiğin şeyler ya seni tanımıyor, ya seni tahkir ediyor, ya sana refakat etmiyor. Senin rağmına müfarakat ediyor. Madem öyledir, bu havf ve muhabbeti, öyle birisine tevcih et ki, senin havfın lezzetli bir tezellül olsun. Muhabbetin, zilletsiz bir saadet olsun. Evet, Halık-ı Zülcelal’inden havf etmek,

²³Kuşeyri, a.g.e, s.177.

²⁴Kuşeyri, a.g.e, s.176.

²⁵ Said Nursi, Bediuzzaman, Risalei Nur Külliyyatı, Sözler Mecmuası (Osmanlıca Orijinal Nüsha), Altınbaşak Neşriyat, Isparta 2013 s.16-17.

onun rahmetinin şefkatına yol bulup iltica etmek demektir. Havf, bir kamçıdır; onun rahmetinin kucağına atar. Malumdur ki, bir valide, mesele bir yavruyu korkutup sinesine celbediyor. O korku, o yavruya gayet lezzetlidir. Çünkü şefkat sinesine celbediyor. Hâlbuki bütün validelerin şefkatları, rahmet-i ilahiyenin bir lem'asıdır. Demek Havfullahta azim bir lezzet vardır. Madem Havfullahın böyle lezzeti bulunsa, muhabbetullahta ne kadar nihayetsiz lezzet bulunduğu malum olur. Hem Allah'tan havf eden, başkalarının kasvetli, belalı havfından kurtulur. Hem Allah hesabına olduğu için, mahlûkata ettiği muhabbet dahi firaklı, elemli olmuyor.”²⁶

İnsanoğlunun bütün azalarının gazzabirbiriyle tutarlı olması gerekir korkan Mü'min sadece kalbiyle değil, aklıyla da ruhuyla da sair azalarıyla da korkması gerekli yoksa Havfullah sahih olmaz. İmam Gazzali Mü'mini tarif ederken şöyle der: “vücudunun bütün azalarıyla Allah'tan korkandır” buyurur.”²⁷

Vücudun bütün azaları tek gaye için uğraşmalı tek gayeye hizmet etmeli. Çünkü o organlar ahirette bizim aleyhimize şahidlik yapacak Allahu Teala şöyle buyurur: “Nihayet oraya vardıkları zaman kulakları, gözleri ve derileri, yapmakta oldukları şeyler hakkında onların aleyhine şahidlik ederler.”²⁸ Ebu Leys es-Semerkindi (1250/1310) şöyle diyor: “ Allah korkusunun alameti yedi şeyle bellidir. Birinci alamet dilde vücut bulur:

Allah korkusu taşıyan kul yalan söylemekten, gıybet etmekten, laf taşımaktan ve koğuculuktan sakınır. Bunu yerine dilini zikirle doldurur, Kur'an okur, ilimle meşgul olur. Bu konuda Hz. Peygamberde şöyle buyurur: ya hayır konuş ya da sus. İşte Allah Teala 'nın bize verdiği azalar hayır yolda kullanılmalı yoksa başımıza bela olur.

İkincisi kalpte vücut bulur:

Zira peygamberimiz şöyle buyuruyor:

“Ateşin odunu yiyip bitirdiği gibi hasette (çekememezlikte) iyilikleri yer bitirir!” Allah'tan korkan kimsenin kalbinde, düşmanlık, yalan, haset, insanlık dışı duygular yer bulup barınmaz. Bilmiş olunuz ki kıskançlık kalp hastalıklarının en önemlisidir. Bu hastalık ilim ve iyi amellerle giderilir. Kalp daima Allah'ı zikretmeli ki tatmin olsun aksi takdirde tatmin olmayacaktır ve kişiyi tatmin olma konusunda daima rahatsız edecektir. Allah Teala ayette bu durumu şöyle belirtmiş: “Onlar, inananlar ve kalpleri Allah'ı

²⁶ Nursi, Sözler Mecmuası (Osmanlıca Orijinal Nüsha), s.148.

²⁷ Hüccetü'l-İslam Zeynü'd-Din Ebu Hamid Muhammed İbn Muhammed el-Gazzali, Mükâşefetül Kulup (Kalplerin Keşfi), Terc. Atilla Cengizoglu, Merve Yayınevi, İstanbul 2016, s.16.

²⁸ Fussilet, 41/20.

anmakla huzura kavuşanlardır. Biliniz ki, kalpler ancak Allah'ı anmakla huzur bulur.”²⁹ Nasıl ki bir makine düzenli bir şekilde çalışması için yağ'a ihtiyacı varsa kalbinde tatmin olması için zikre ihtiyacı vardır.

Dil ve kalp konusunda Lokman Hekim'in kıssası meşhurdur, Anlatıldığına göre, Lokman Hekim, aslında Habeşistanlı bir köle idi. Onun düşünce ve hikmet alanındaki üstünlüğünü ilk gösteren olay şu olmuştur. Bir gün efendisi ona: “Şu koyunu kes ve etinin en temiz iki parçasını pişirip getir.” dedi. Lokman Hekim, koyunun kalbini ve dilini pişirip getirdi.

Başka bir gün, efendisi bu defa: “Şu koyunu kes de etinin en pis iki parçasını pişirip getir.” dedi. O, yine koyunun kalbini ve dilini pişirip getirdi. Efendisi, neden böyle yaptığını sorunca, Lokman Hekim şöyle cevap verdi: “Vücudun en temiz parçası kalp ve dil olduğu gibi, en pis iki parçası da yine kalp ile dildir.” Allahu Teala bu azalara çok büyük fonksiyon yüklemiştir. Kalp insanı dengede tutan organdır. Dil de keza aynı öneme haizdir. Bu iki aza, hayırda kullanıldığı vakit o insanı kurtaracaktır ama kötülükte seyyiatta kullanıldığı vakit, o insanı esfeli sefiline atacaktır. Kalp, iyilik ve güzelliklerle doldurulduğunda bu güzellikler dil ile açığa çıkacaktır aksi durumda kötülüklerle de doldurulduğunda aynı şekilde bu kötülükler dil ile aşikâr olacaktır, işte bu yüzden bu iki uzuv çok değerlidir. Bu konuda Hz. Muhammed (s.a.v) şöyle buyurur: “Bana iki çenesi ve iki baçağı arasına için söz verene bende cennet için söz veririm.”

Dünya malına kalben bağlanmamakta kalpteki Havfullahın en büyük belirtisidir. Dünya malına kalben bağlanan kişinin kalbini dünya malı sarar ve sonuçta dünya malı Allah korkusundan ağır gelir. Bu konuyla ilgili hanifi mezhebi imamı İmam Hanife'nin kıssası ışık tutmaktadır: Büyük fıkıh (hukuk) bilgini, hanefi mezhebinin kurucusu İmam-ı Azam Ebu Hanifi'nin (v.767), (VIII. yüzyıl) ilmi failiyetleri yanında, ticaretle de meşgul zengin bir zat olduğu malumdur. Bu büyük insan, gündüz öğleye kadar mescitte talebelerine ders verir, öğleden sonra da ticari işleri ile uğraşır. Bir gün ders verdiği sırada bir adam mescidin kapısından seslendi: “ya imam gemin battı!..” (İmamın ticari mal taşıyan gemileri var.) İmam-ı Azam bir anlık tereddütten sonra “Elhamdülillah” dedi. Bir müddet sonra aynı adam yeniden gelip haber verdi: “ya imam, bir yanlışlık oldu batan gemi senin değilmiş.” İmam bu yeni habere de: “Elhamdülillah,” diyerek mukabele etti. Haber getiren kişi hayrete düştü: “Ya imam, gemin battı diye haber getirdik

²⁹ Ra'd, 13/28.

“elhamdülillah” dedin. Batan geminin seninki olmadığını söyledim yine “Elhamdülillah” dedin. Bu nasıl hamdetme böyle?”

İmam-ı Azam şöyle izah etti: “Sen gemin battı diye haber getirdiğinde iç âlemimi, kalbimi şöyle bir yokladım. Dünya malının yok olmasından, elden çıkmasından dolayı en küçük bir üzüntün yoktu. Bu nedenle Allah’a hamdettim. Batan geminin benimki olmadığı haberini getirdiğinde de aynı şeyi yaptım. Dünya malına kavuşmaktan dolayı kalbimde bir sevinç yoktu. Dünya malına karşı bu ilgisizliği bağışladığı için de Allah’a şükür ettim.” Bu olay gösteriyor ki Havfullahın kalpte olduğunun en büyük belirtilerinden biri dünya sevgisinin kalpte olmaması, üzüntüye ve mutluluğa sebebiyet vermemesidir.

Üçüncüsü, gözde vücut bulur:

Allah korkusu taşıyan kul, gerek yiyecek, gerek giyecek ve diğer hususlarda gözünü haramlardan korur. Dünyaya hırsla değil ibretle bakar. Bakışlarını haramdan kaçırır.

Zira peygamberimiz şöyle buyurmaktadır:

“Gözünü haramla dolduranın Allah kıyamet günü gözünü, ateşle doldurur.” Gözde vücut bulan korkunun emareleri gözyaşı, kuran okumak ve harama bakmamaktır. Bütün azaların zekâtı vardır, gözün de zekâtı harama bakmamaktır.

Dördüncüsü karında vücut bulur:

Allah’tan korkan kul, karnına haram lokma sokmaz. Zira haram yemek en büyük günahlardandır. Zira peygamberimiz şöyle buyurmaktadır:

“Haram lokma yiyen insanın, lokma midesinde kaldığı sürece yerde ve gökteki bütün melekler ona lanet yağdırırlar. Şayet o halde ölürse, yeri direk cehennemdir.” Haram yiyen kişinin yediği haram kanına bulaşır ve onun çıkıp gitmesi günleri ayları belki yılları alır. Ve o kişinin daima dualarında bir arız olur, kabul olma durumu zordur. Bir kişinin duası kabul olmuyorsa, en büyük sebebi helal lokma yememesidir. İşte Allahtan korkan kul, karnına haram lokma almaz ve Allah korkusunu bu şekilde vücut diliyle gösterir.

Beşinci elde vücut bulur:

Allah korkusu taşıyan bir kimse hiçbir zaman harama el uzatmaz. Her zaman ellerini Allah rızasına uygun işlere uzatır.

Ka’bul Ahbar’dan rivayet edildiğine göre peygamber (s.a.v) şöyle buyurdu:

“Allah yetmiş bin daire ve yetmiş bin odası olan yeşil zümrütten bir köşk yapmıştır. Bu köşkte imkânları varken Allah korkusundan dolayı ellerini harama

uzatmayanlar oturacaktır.” Buyrulmaktadır. İşte Rabbinden havf duyan bir Mü’min elini harama uzatmayarak o korkusunu Rabbine karşı gösterecektir.

Altıncısı ayaklarda vücut bulur:

Allah korkusu taşıyan kimse, adımlarını günah işlemeye değil, Allah’ın buyruğuna, rızasına uymaya, âlimlerle sohbet etmek için kullanılmalıdır. Havf sahibi daima helal yolda yürümelidir. Allah’ın verdiği azaları, daima helal yolda kullanılmalıdır ve samimi havf’ını bu şekilde göstermelidir. Kalbinde duyduğu korkuyu harama yöneldiğinde ayaklarındahissetmeli.

Yedincisi yaptığı amelde vücut bulur:

Allah’tan korkan, sadece Allah için kulluk yapar, gösteriştan, nifaktan-ikiyüzlülüktan kaçınır.”³⁰ Amellerde sadece rıza-i ilahi olmalı kul amel işlerken sadece ona müteveccih olmalı. Bu konuda Bediuzzaman şöyle buyurur:“amelinizde rıza-i İlâhi olmalı. Eğer o razı olsa, bütün dünya küsse, ehemmiyeti yok.”³¹ İşte amelde sadece rıza-i ilâhi olursa korku zahir olmuş olur.

Müttakilerden, amellerinde sadece rıza-i İlâhiyeyi esas maksat yapanlardan Allah Teala Kur’anda şöyle bahseder:

“Rabbinin katında, ahiret mutluluğu, muttakiler, Allah’tan korkanlar içindir. Allah’ın kendilerine vermiş olduğu sevabı almış olarak cennetlerde pınarların başındadırlar.”³²

“Takva sahipleri için, cidden emin bir makam vardır.”³³

“ Şüphesiz kötülükten kaçınanlar cennete nimetler içindedirler.”³⁴ İşte Rabbimiz takva sahiplerini bu şekilde müjdelemektedir. Bu ayetler bizim recamızı artırıyor Rabbimizden havfımız arttıkça beraberinde recamızda ziyadeleşiyor.

Kişi bütün organlarıyla havf duymalı çünkü ahirette bütün organlar bütün yapılanlara şahitlik edecektir. Allah Teala bu konu da şöyle buyuruyor: “Nihayet oraya vardıkları zaman kulakları, gözleri ve derileri, yapmakta oldukları şeyler hakkında onların aleyhine şahidlik ederler.”³⁵ İşte biz havfı bütün organlarımızla hissetmeliyiz ki organlarımız bizim aleyhimize hayırlı şahidlik yapsınlar.

³⁰ Gazzali, Mükâşefetül Kulup (Kalplerin Keşfi),s.16-17.

³¹ Said Nursi, Risalei Nur Külliyyatı, lem’alar (Osmanlıca Orijinal Nusha), Hayrat Neşriyat, İstanbul 2007 s.167.

³² Zariat, 51/15-16.

³³ Duhan, 44/51.

³⁴ Tur, 52/17.

³⁵ Fussilet, 41/20.

1.1.2. Havf Korku Mu?

Bir önceki bölümde, havf salt korkumudur, yoksa Mü'mini kamçılayan bir duygu mudur konusuna değindiysen de teferruatıyla açıklamadık. Ama bu kısımda teferruatıyla açıklama niyetindeyiz.

İnsani duyguların temelini oluşturan etkenlerden biride korku duygusudur. “Korku insanın doğumu ile başlayıp ölümüne kadar devam eden, hayatında en etkili duygudur, çocuk olsun, yetişkin olsun bu duyguyu taşımayan yoktur.”³⁶ İnsanı bazen akli bazen de yaşadığı duygular yönlendirir ya da hayatta karar almak için o duygulardan yardım alır. Korku her insan da var olan ve bazısında ruhuna hükmedecek seviyeye gelebilen temel bir duygudur. Korku, eğer beşeri korkusuysa önü alınamayan bir hal alabilir. Çünkü beşeri korku, insani bazı duyguların ve melekelerin körelmesine neden olabilir. Beşer korkusu, inançla alakalı bir şey olmadığı için, tamamen insanın duygusal yönüne bakmaktadır. Sadece duygu olarak bulunan korkuda, insani meleke olan düşünme ve muhakeme yetisini köreltir. Oysaki, ilahi korku, dediğimiz Havfullah insanı daha güzel düşünmeye sevk eder ve muhakeme yeteneğini üst düzeye çıkarır. Çünkü havf sahibi kişi kendisini yaratamı düşünür, niçin yarattığını düşünür yüce yaratıcısına karşı görevlerinin ne olduğunu düşünür ve bu şekilde merteye kat eder. İşte Havfullah insana böyle bir merteye kazandırır.

Nitekim Cenab-ı Hak şöyle buyurmaktadır: “Eğer inanıyor iseniz, onlardan değil benden korkun.”³⁷ Allah ayette aslında fitrı bir sünnetinden bahsediyor. Yüce Yaratıcının insanoğluna verdiği duygular vardır. Misalen sevmek duygusu; Allah’ın verdiği bu duygu eğer Allahın istediği mercide ve seviyede kullanılmasa, kişinin imtihanı olabilir ve sonucunda ruhi ve psikolojik bunalımlara sebebiyet vermektedir. Çünkü Allah, kulunun en çok yaratıcısını sevmesini ister, eğer kul, o sıralamada bir hata yaparsa sonucu hüsrana olacaktır. İşte korku duygusu da bu türdendir. Eğer biz Allahın verdiği korku duygusunu en fazla Allaha ayırmazsak asıl amacından sapmış olur. O vakit o duygu bizim fitratımızın bozulmasına sebebiyet verir ve imtihanımız olur.

Havf neden sıradan beşeri korku değildir? İlahi havf’ı beşeri havftan ayıran etken nedir? Ebu Muhammed Sehl (v.997) demiştir ki: “İmanın kemali ilimledir. İlmin kemali ise ilahi korkudur.” Başka bir sözünde ise şöyle demektedir: “İlim imanın kazancı/ürünü,

³⁶ Gökcan, Tasavvufta Allah Korkusu (havf), S.253.

³⁷ Bakara 2/40.

havfa marifetin kazancı/ürünü.”³⁸ İlahi Havf’ın temelinde ilim vardır marifet vardır. İlahi havf sağlam temeller üzerine oturtulmuştur. Nitekim İmam Gazzali de, havfı ilim ve marifetle irtibatlandırmıştır.³⁹ Kişi, Allahtan neden korktuğunu, niçin korktuğunu ilmi temeller üzerine oturtmuştur. İşte bu korku, salt beşerin beşere duyduğu korku veya beşerin istikbal endişesiyle duyduğu beşeri korkudan farklıdır. Beşeri korku, dünya adına ve dünyalık meta veya makam için duyulur ama İlahi korku tamamen rıza-ı İlahi için duyulan korkudur, bu korkular zahiren birbirine benzese de batinen çok farklıdır.

Beşeri yani dünyevi korku ile, İlahi korkunun kişide oluştuğu süreçte farklıdır. Beşeri korkuyu duymaya sebep olan etken ortadan kalkınca, o korkuda kalkar. Ama İlahi korku kişinin son nefesine kadar onu takip eder. “Muaz bin Cebel şöyle demiştir: Mü’min cehennem köprüsünü geçip onu arkazekâtda bırakmadıkça korkusu dinmez. Kalbi huzur içinde olamaz.”⁴⁰ İşte İlahi korku, böyle bir şeydir, kişiyi son anına kadar bırakmaz. Ve Mü’min kişi, her daim aklıyla ve ruhuyla o korkuyu yaşamaktadır ve kalbinin derinliklerinde onu hissetmektedir.

Ebu’l-Feyz Zunnün el-Mısri şöyle demiştir: “sevenin kalbinde havf olgunlaşmadığı müddetçe, muhabbet bardağından içmesi mümkün değildir. Allah’ı seven kimsenin cehennem ateşinden korkusu, yüce Allahtan ayrılık korkusu yanında büyük bir deniz yanında bir su damlası mesabesindedir.”⁴¹ Allah korkusunun da mertebeleri vardır. Kimi Mü’min Allahın yüceliğinden sıfatlarından ve celalinden korkarken, kimi Mü’minde, Allahın azabından korkar. Allah katında en değerli korku, Allahın zatından celalinden ve yüceliğinden korkmaktır. Ama bu demek değildir ki, Allahın zatından yüceliğinden korkan kişi, Allahın azabından korkmaz. Hayır, bilakis Allahın azabından da korkarlar ama, azap korkusu diğer ulvi korkuların önüne geçemez. Bu korkunun kişide oluşması, imanı kemalatla alakalı bir durumdur. Kamil imana sahip Mü’minler, Allah’ın azabından titremişlerdir lakin celalinden ve azametinden ise ermişlerdir. Hiçbir zaman azap korkusu, celal ve azamet korkusunun önüne geçmemiştir.

“Allah’a iman eden herkes O’ndan korkar, fakat herkesin korkusu Allah’a olan yakınlığı oranında olur. Çünkü müslümanın korkusu, Allah’ın yüceliğine ve kudretine inanmak, güç ve kuvvetin O’na ait olduğunu kabul etmek, haber verdiği azabını ve tehdit

³⁸ Ebu Talip Muhammed b. Ali b. Atyye el-Mekki el-Acemi, Kutü’l-Kulüb, Kahire, 1892, s.360.

³⁹ Tek, a.g.e s.83.

⁴⁰ Kuşeyri, a.g.e, s.174.

⁴¹ Mekki, a.g.e, s.360.

edici cezasını tasdik etmekten kaynaklanır.”⁴² İman ve korku doğru orantılıdır. İmanın artması nispetinde korkuda artar. İmanın artması demek O’na bağlılığında artması demektir. O halde iman artıkça O’nu kaybetme korkusu da artacaktır.

İlahi korkuyu beşeri korkudan ayıran en önemli farklardan biri hiç şüphesiz ki ikisinin farklı yönde ilerlemesi, beşeri korkuda kişi korktuğu şeyden kaçarken ilahi korkuda kişi, Allahtan korkusunu yine Allaha yaklaşıp gidermeye çalışmaktadır. Ebü’l-Kasım Hâkim demiştir ki: “Kim bir şeyden korkarsa ondan kaçır. Yüce Allahtan korkan ise O’na koşar.”⁴³ İşte havfta beşeri korkuya nispeten böyle bir farklılık vardır. Bu durumu başka bir kişi şu şekilde izah etmiştir; “Havfın amacı, Allah’tan uzaklaştırmak değil, aksine Allah’a yaklaştırmaktır. Allah’tan korkan kimse, O’ndan uzaklaşmadığı gibi, O’na daha çok yaklaşır. Allah korkusu, saygıya, mahcubiyete ve utanca dayalı bir korkudur.”⁴⁴

Allah korkusu, ister O’nun zatına ister azabına olsun, diğer korkulardan çok farklıdır. Kişi korktuğu şeyden zarar görmemek için uzaklaşır. Korunma iç güdüsüyle hayvanlarında aynı tepkiyi gösterdiği görülmektedir. Canlıların hayatlarını devam ettirme düşüncesi ve bunun gereği olarak kendilerini tehdit eden şeylerden korkmaları ve uzak durmaları tabiidir.

Fakat Allah korkusu, bütün korkulan şeylerin hilafına, insanı Allahtan uzaklaştırmayıp O’na yaklaştıır. Ebü’l-Kasım Hakim demiştir ki: “Bir şeyden korkan, ondan (korkuyuğu şeyden) kaçır, Aziz ve Celil olan Allahtan korkan ise O’na kaçır”⁴⁵ ifadesi bu gerçeği ortaya koymaktadır.

Allahtan korkan kimsenin Allahtan kaçması imkânsızdır. Çünkü, o kişi, bilir ki, Allah her yerde hazır ve nazırdır. Havf sahibi kişi bilir ki O’ndan kaçınca O’nsuz bir yer bulamayacaktır. O, her zaman her yerdedir. Hatta kılcan damarlarımıza kadar girip ruhumuzun inceliklerine kadar hükmetmektedir. “Nerede olursanız O, sizinle beraberdir”⁴⁶ “Biz ona şah damarından daha yakınız”⁴⁷ “Nerede olursanız olun sizinle beraberdir”⁴⁸ “Nereye yönelirseniz Allah oradadır”⁴⁹ kendini böyle tanımlayan Allahtan

⁴² Mekki, a.g.e, s.360.

⁴³ Kuşeyri, a.g.e, s.174.

⁴⁴ Gökcan, Mehmet Mansur, Tasavvufta Havf ve Reça / Korku ve Ümit, Adana 2016, (yayınlanmamış eser) s.20.

⁴⁵ Gökcan, Tasavvufta Allah Korkusu (Havf) S.250-251.

⁴⁶ Hadid, 57/4.

⁴⁷ Beled, 90/16.

⁴⁸ Hadid, 57/74.

⁴⁹ Bakara, 2/115.

kaçmanın imkanı olmasa gerek. Ama burada manen ondan uzaklaşmak vardır aslında o kaçmak gibi görünse de kesinlikle kaçmak değildir. O durum başka şeyleri Allaha tercih etmektir. Bu da ne yerilecek bir durumdur Allah C.c bize ayette gösteriyor. “Elinizdeki Tevrat’ı tasdik edici olarak indirdiğimize (Kur’an’a) iman edin. Onu inkar edenlerin ilki olmayın. Ayetlerimizi az bir karşılığa değiştirmeyin ve bana karşı gelmekten sakının.”⁵⁰ “(ey Muhammed) De ki: “Allah’ı bırakıp da, sizin için ne bir zararı ne de bir yarara gücü yeten şeylere mi tapıyorsunuz?” oysa Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.”⁵¹ “İyi bilin ki, halis din yalnız Allah’ındır. O’nu bırakıp da başka dostlar edinenler biz onları sadece, bizi Allah’a daha çok yaklaştırsınlar diye ibadet ediyoruz.” diyorlar. Şüphesiz Allah, ayrılığa düştükleri şeyler konusunda aralarında hüküm verecektir. Şüphesiz Allah, yalancı ve nankör olanları doğru yola iletmez.”⁵² Bu ayetler Allah’ı bırakıp başka şeylere yönelmekten bizi nehy ediyor. Çünkü halis din, tek din, son din Allah’ındır. Bu ayetlere rağmen Allah’tan uzaklaşıp farklı yaratıcılar aramak isteyenlere ise şu şekilde tehdit savuruyor. “Şüphesiz ki ayetlerimizi inkâr edenleri biz ateşe atacağız. Derileri yanıp döküldükçe, azabı tatmaları için onların derilerini yenileyeceğiz. Şüphesiz Allah, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.”⁵³ İşte Allah kendisinden yüz çevirenleri böyle korkutuyor.

Ebu’l- Kasım Hâkim’in ifade ettiği gibi iman sahibi bir kimse için Allah’a kaçmaktan (O’na sığınmaktan) başka yol yoktur. Bu kaçış, Allahın azabından affına ve rahmetinedir. Allah’ın yasakladığı şeyleri yapmakta olan kişinin Allah’tan korkması, bu yasaklardan kaçmak ve emredilenlere sarılmakla mümkündür. Görüldüğü gibi yasaklanan şeylerden uzaklaşıp emredilenlere sarılmak, Allah’a kaçmak (sarılmak) demektir. İşte affa ve bağışlanmaya layık olan davranış budur.

“Allah’ın bazı isimlerinin ilk planda merhametsiz, korkutucu, yakıcı, helak edici ve ceza verici gibi nitelikler taşıdığı düşünülebilir. Buna karşılık, inanan insan bu özellikler karşısında çekinen, endişelenen ve korkan bir eğilim içinde olsa da O’ndan kaçma ve saklanması mümkün olmadığına inanır. Bu inançla Allah’tan korkacak, ancak O’ndan kaçmayacak, aksine korkudan kurtulmak için yine Allah’a sığınacaktır.

⁵⁰ Bakara, 2/41.

⁵¹ Maide, 5/76.

⁵² Zümer, 39/3.

⁵³ Nisa, 4/56.

İnanan, Allah'ın merhametini kaybetme endişe ve korkusuna kapılabilir. O'ndan korkan insan, Allah'ın gazabından kaçıp yine O'nun merhametine sığınır.”⁵⁴

Günahların işlenmesine karşılık ceza verilmesi, günahların işlenme oranında illaki bir düşüş sağlayacaktır ama ceza tek başına günahın işlenmesine engel olamaz. Ancak avam (yani sıradan halk tabakası) bu düşüncede olabilir. Ama havas dediğimiz yüksek tabakadaki insanların günah işlemekten sakınmasının temel sebebi, Allah'a karşı duydukları derin saygı, hürmet ve derin ürpertidir. Nitekim, Allah, halis kulları için şöyle der: “Mü'minler ancak o kimselerdir ki; Allah'ın ayetleri anıldığı zaman kalpleri titrer. O'nun ayetleri okunduğu zaman (bu) onların imanlarını artırır. Onlar sadece rablerine tevekkül ederler.”⁵⁵ İşte tasavvuf ehli bu ayete mazhar olmuştur. Çünkü onlar Cemal-i İlahi'den mahrum kalmaktan korktukları kadar, cehennem ile cezalandırılmaktan korkmazlar. Onlar Allah'tan yoksun kalmaktan korkarlar. Çünkü, havf sahibi olan ehli tasavvuf bilir ki bu dünyada Allah'tan yoksun olan, her şeyden yoksun olmuştur. Onu bulan ise her şeyi bulmuştur. Bediuzzaman Mektubatında şöyle zikreder. “Meze vecede men fekadehu. Ve meze fekade men vecedehü” yani: “Cenab-ı Hakkı bulan, neyi kaybeder? Ve onu kaybeden, neyi kazanır?” yani: “onu bulan herşey'i bulur; onu bulmayan hiçbir şey bulamaz, bulsa da başına bela bulur.” Ne derece ali bir hakikat olduğunu gördüm ve Tube lil gurabe hadisinin sırrını anladım, şükrettim.”⁵⁶

Bu açıklamalarımızdan şu anlaşılmasın Allah'a karşı havf sahibi olan Mü'minler cehennem azabından korkmuyor, ateşten çekinmiyor. “Sakın, Allah'ı zalimlerin yaptıklarından habersiz sanma! Allah onların gözlerin dehşetle bakıp yuvalarından fırlayacağı güne erteliyor.”⁵⁷ Bu ayeti bilen Mü'minler, nasıl Allah'ın azabından korkmaz. Hayır, bilakis Allah'ın azabında da korkuyorlar ama, o korku hiçbir zaman o ulvi korku olan Havfullahın önüne geçmemiştir. Eğer azap korkusu, o ulvi korkunun önüne geçerse o zaman işte kaybetmiş sayılacaklardır. Çünkü, azap korkusu galebe çalarsa o zaman Mü'min kişi o korkuyla hareket edecektir ve ibadetlerde asıl gaye olan rıza-i İlahiyi unutacaklardır çünkü ibadetin kaidesi “İbadetin ruhu ihlastır. İhlas ise, yapılan ibadetin yalnız emredildiği için yapılmasıdır. Eğer başka bir hikmet ve faide ibadete illet gösterilse o ibadet batıldır. Faideler yalnız müreccih olabilirler, illet

⁵⁴ Gökcan, Tasavvufta Allah Korkusu (Havf) S.251.

⁵⁵ Enfal, 8/3.

⁵⁶ Said Nursi, Risalei Nur Külliyyatı, Mektubat Mecmuası (Osmanlıca Orijinal Nusha), Altınbaşak Neşriyat Yayınları, Isparta 2013 s.18.

⁵⁷ İbrahim, 14/42.

olamazlar.”⁵⁸ İşte ibadette, ne azap korkusu, ne cehenneme gireceğim endişesi olmamalı asıl gaye celal ve azamet korkusu, cemal-i İlahiden mahrum kalırım korkusu ve rıza-i ilahi olmalıdır yoksa batıl olacaktır.

“Allah’a iman eden herkes O’ndan korkar, fakat herkesin korkusu Allah’a olan yakınlığı oranında olur. Çünkü müslümanın korkusu, Allah’ın yüceliğine ve kudretine inanmak, güç ve kuvvetin O’na ait olduğunu kabul etmek, haber verdiği azabını ve tehdit edici cezasını tasdik etmekten kaynaklanır.”⁵⁹ Allah’a karşı duyulan havf, iman-ı kâminden gelen bir duygudur. O korkunun derecesi ise kişinin imanı ile doğru orantılıdır. Kişinin imanı ne kadar kâmil ise, Allah’a karşı ürpertisi, korkusu ve utancı o nispette olacaktır. Peki havf sahibi insanlar o makama nasıl ulaşmışlardır? “sana gelen iyilik Allah’tandır. Başına gelen kötülük ise nefsendendir.”⁶⁰ Onlar bu ayeti ve benzelerini kendilerine rehber edinmişlerdir. Onlara bir musibet geldiği zaman o musibeti değil musibeti göndereni tefekkür etmişler bundan ders çıkarmışlar. Ve derin ürperti içinde olmuşlardır. İşte sufiler, bu makama saygıyı ve korkuyu kalplerinden bir saniye bile çıkarmayarak ulaşmışlardır.

İman sahibi kişilerin havf anlayışı, her mutasavvıfta farklı tezahür etmiştir mesela Ebu Talip el-Mekki (v.996), bu durumu şöyle ifade eder: “Mü’minlerin genelindeki Allah korkusu, zahir ilmin belirttiği şeyleri kalbin dış kısmıyla (yani taklit yoluyla sadece dille) tasdikten ibarettir. Mü’minlerin, yakın ehli olan seçkinlerinin korkusu ise, ulaştıkları batın ilminin öğrettiği şeyleri kalbin içiyle (gönülden) tasdik ederek meydana gelir. Bir de sıddıklara ait olan yakine bağlı korku vardır ki bu, ariflerin ilahi sıfatları müşahedesinden ileri gelmektedir. Yakinden kaynaklanan ilahi korkunun ilk derecesi, kulun her zaman nefsinin hesaba çekmesi, her an murakabe halinde Rabbinin hukukunu gözetmesi ve şüpheli şeylerden kaçınıp, kesin bilgi sahibi olmadığı ilimden ve fıkıh hükmünü bilmediği amellerden uzak durmasıdır.”⁶¹

Havfullah, ulvi bir korkudur, sıradan her insanın yaşayabileceği bir makam değildir. Hatta her müslümanın dahi yaşayabileceği bir makam değildir. O makam, ancak Allah’a derin bir korku ve ürpertiyle bağlı olan Mü’minlerin ulaşabileceği bir makamdır. Serrac Lüma isimli eserinde havfın üç türlü olduğunu izah etmiştir. “

⁵⁸ Said Nursi, Risalei Nur Külliyyatı, İşarat-ül İ’caz (Osmanlıca Orijinal Nusha), Hayrat Neşriyat Yayınları, Isparta 2015 s.134.

⁵⁹ Mekki, a.g.e, s.360.

⁶⁰ Nisa, 4/79.

⁶¹ Mekki, a.g.e, s.360,361.

Büyüklerin havfı: Allah Teala havfı, imana yakın olarak zikretmiş ve şöyle buyurmuştur: “Eğer inanıyorsanız onlardan değil, Ben’den korkun.”⁶²

Mütevassıtların havfı: “Rabb’inin makamından korkanlar için iki cennet vardır.”⁶³ ayetinde anlatılan havfdır.

Avamın havfı: “yüreklerin ve gözlerin dehşetten ters döneceği günden korkarlar.”⁶⁴ ayetinde anlatılan havftır. Avam bu ayette zikredildiği gibi, Allah’ın gazabından ve ikabından korkan kimselerdir. Bunların korkuları, ma’budlarının azametini bildiklerinden dolayı kalplerinde meydana gelen sıkıntı ve daralmadır.”⁶⁵

Büyüklerin ve küçüklerin(avamın ve mütevassıt) korkusu birbirinde farklıdır. Vasiti şöyle demiştir; “Büyükler mahrum olmaktan küçükler ise cezadan korkarlar. Büyüklerin korkusu daha kesindir. Kişide nefse özgü kalıntılardan bir kısmı bulunduğu sürece o kişi tamamıyla teslim ve tevekkül içinde olsa bile ihsan makamında değildir.”⁶⁶ Diyerek Allah korkusunun kişiyi ihsan makamına oradan fena makamına ulaştıracağını söylüyor. Ve bunu şartıda kişide nefse özgü kalıntılardan bir şey kalmayarak olacağını söylüyor.

Evet, Havfullah makamına varmanın ilk şartı nefse ait bütün kalıntıları ortadan kaldırmaktır. Bu aşamadan sonra ortadan kalkan kalıntıları düşünmemektir ve o şekilde nefse bir pay bırakmamaktır. Eğer o düşünülürse nefis kendine pay çıkaracaktır ve havf makamına ulaşayım derken nefsimiz okşanacaktır.

“Kullar arasında Allah’tan (gereğince) ancak alimler korkar.”⁶⁷ “Allah haşyeti ilahi korkuyuda ilim de bir makam yapmış ve ilmin onunla gerçekleşeceğini belirtmiştir.”⁶⁸ Evet, Havfullah ilimden bir makamdır. Kişi bilmediği tanımadığı şeyden korkmaz korkunun ilk şartı ilimdir tanımak ve azametini bilmektir.

Havf/ilahi korku ilim makamından bir haldir. Yüce Allah, Mü’minlere ayrı ayrı verdiği havf sahiplerine bir arada vermiştir. Bunlar hidayet, rahmet, ilim ve ilahi rızadır. Bu sayılan şeyler, cennet ehlinin makamlarıdır. Bu konuda yüce Allah şöyle buyurmuştur:

“Rablerinden korkanlar için hidayet ve rahmet vardır.”⁶⁹

⁶² Al-i İmran, 3/175.

⁶³ Er-Rahman, 55/46.

⁶⁴ Nur, 24/37.

⁶⁵ Serrac, Ebu Nasr Tusi, Luma, Erkam Yayınları, çev. Prof. Hasan Kamil Yılmaz, İstanbul 2012, s.59-60

⁶⁶ Serrac, Luma, s.60.

⁶⁷ Fatır, 35/28.

⁶⁸ Mekki, a.g.e, s.357.

⁶⁹ A’raf, 7/157.

“Kulları arasında Allah’tan(gereğince) ancak âlimler korkar.”⁷⁰

“Allah kendilerinden hoşnut olmuş, onlarda Allah’tan hoşnut olmuşlardır. Bu müjde, rablerinden korkanlar içindir.”⁷¹

Ebu Muhammed Sehl demiştir ki: “İmanın kemalî ilimdedir, ilmin kemalî ise ilahî korkudur.”

O başka bir sözünde ise: “İlim imanın kazancı-ürünü, havfta marifetin kazancı/ürünüdür.”⁷² demiştir. Biz buradan anlıyoruz ki havf alî bir mertebedir. Oraya herkes çıkamaz, o tahta herkes oturamaz, oraya ancak âlimler, ilim sahibi olanlar, marifet sahibi olanlar oturur. Eğer havf, sıradan bir korku olsaydı, ilme ihtiyaç duymadan herkesin sahip olacağı bir makam olurdu, ama oraya ancak, iman-ı kamil olan insanlar oturur.

Allahu Teala da Kur’an-ı Azimüşşanda bilenler ile bilmeyenleri kıyaslayarak bilenlerin her daim daha yüksek mertebelerde olduğunu kastetmiştir: “de ki: “Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu.”⁷³ Allah başka bir ayette ise, bilenlerin sorumluluğunun daha fazla olduğunu ifade etmiştir: “Kitabı okuduğunuz halde, insanlara iyiliği emredip bizzat kendiniz unutup unutmuyorsunuz? Hiç akıl etmiyorsunuz?”⁷⁴ İşte ayette de bilmenin sorumluluğu anlatılıyor. Toplumda da böyledir âlim insanlar her zaman daha dikkatlidirler, daha üstün görülürler sorumlulukları daha fazladır. Yani ilmin insanoğluna kazandırdığı bir mertebe vardır ve o mertebenin insana yüklediği bir sorumluluk vardır. Çünkü o ilim bize Allah’ı bildiriyor, Allah’ı tanıtıyor. Allah’ı bilen tanıyan elbette ki onu daha çok sevecektir, ondan daha fazla korkacaktır, kalbi daima ürperti içinde olacaktır. Ve bu hal onu Havfullah makamına çıkarıp mukarrebun sınıfına ilhak edecektir. “Kulları içinde ise, Allah’tan ancak alim olanlar içleri titreyerek korkarlar.”⁷⁵ Ayette de belirtildiği gibi Mü’minin içinin ürpermesi, ilmen yakın ile bilgiyle olacak bir şeydir. Yani Allah’ı ilmen yakın bilgiyle tanımayan ondan hakkıyla korkmaz.

İlim bir makamdır o makamdan her makama geçiş vardır. İlim insanı hem ala-i illiyyune çıkarır hem de esfeli sefilini gark eder. İlmin enaniyeti vardır, kişi, eğer o enaniyete kapılırsa mezrasında cehenneme odun yetiştirir. Ama ilmin mayasında mütevazılık vardır. ilim arttıkça mütevazilikte artmalı ki ilmin hakikati ortaya çıksın. İlim

⁷⁰ Fatır, 35/28.

⁷¹ Beyyine, 98/8.

⁷² Mekki, a.g.e, s.360.

⁷³ Zümer, 39/9.

⁷⁴ Bakara, 2/44.

⁷⁵ Fatır, 35/28.

insanı mütevazı yapmalı kişinin ilmi çoğaldıkta aynı nispette mütevazilik ve islamın takdir ettiği diğer meziyetlerde çoğalmalı ki o vakit ala-i illiyüne varılsın. Aksi takdirde ilmin enaniyetine düşme ihtimali var eğer o ihtimal gerçekleşirse o zaman esfeli sefiline sürüklenir. İşte o yüzden ilim iki büyük kapıya çıkarır insanı, kişi hak kapısına yönelmeye gayret göstermeli ki o ilim kişinin sonu olmasın.

1.1.3. Havfullah ve Su-i Hatime Korkusu

Tasavvuf ehlinin en büyük endişelerinden biri de son nefeslerinde yani sekerat anında imansız gitmektir. Çünkü çok rastlanmıştır ki ömrünü ibadetle geçirip ömrünün nihayetine gelince imansız gidenler çoktur. İmanlı hayat, doksan dakika oynanacak bir futbol oyunu gibidir. Oyunda öne geçebilirsiniz ama, doksan dakika bitmeden galip sayılmazsınız ve o doksan dakika bitene kadar daima bir kaybetme korkusu olur o takımın futbolcularında, çünkü bir son dakika golü maçın bütün gidişatını değiştirebilir, aksi takdirde rehavet ve ardından yenilgi olur. İşte dünya hayatı, yani imanlı hayatta böyledir, kişi hiçbir zaman biz kurtulduk Allah'ın rızasını kazandık cennetlik olduk zihniyetine kapılmamalı bu durum, Allah korkusunu da, ibadet aşkını da öldürecektir eğer öldürmese de zedeleyecektir.

Büyük zatlar su-i hatime üzerinde çok durmuşlardır. Ve farklı şekillerde izah etmişlerdir. Büyük zatların, ariflerin, mukarrebunlar'ın, en çok korktukları şeylerden biridir su-i hatime. İmam Gazzali bu hali şöyle izah etmiştir: “Su-i hatime kavramı biri diğerinden büyük olmak üzere iki derecelidir. En büyük ve en korkunç olanı ölüm sarhoşluğu demlerinde, ölümün korkunçluklarının zuhuru anında, kalbi, şüphe veya inkârın bastırmasıyla, ruhun inkar ve şüphenin baskın olduğu bir ortamda alınması ve böylece kalpteki inkar düğümünün, kişi ile Allah arasında ebedi bir perde olmasıdır. Böyle bir son sürekli uzaklığı ve ebedi azabı gerektirir.

İkinci derecesi, birincinin altındadır. Bu da, ölüm esnasında, kalbin dünya umuru ve dünya şehvetlerinden birisinin etkisi altında olup hayalinde bunu canlandırırken ve bunu düşünürken ruhunun kabzedilmesidir. Böyle bir konumda, ölenin kalbi tamamen bu sevgiyle kaplanmış, başı dünyaya eğik, yüzü dünyaya yönelik ölmüştür. Yüz Allah'tan çevrildiğinde perde meydana gelir, perde sarkıtılınca da azap iner. Çünkü Allahu Teala'nın tutuşturulmuş ateşi, yalnız kendisinden perdelenmişleri yakalar.”⁷⁶ Sekerat anında kalbe ve akla gelen her şey aslında mekrin son ve en önemli demleridir. Allah o

⁷⁶ Gazzali, İhyâü Ulumi'd-Din, cild.4, Huzur Yayınevi, İstanbul 2010, Terc. Sıtkı Güllü, s.351.

anda kimi zaman kuşku ve şüpheyile kişiyi imtihan eder. Ölüm anında ki şüphe, imanı sarsmak için gönderilmiş bir şüphedir, kişinin o hal üzeri ölmesi imanını zedeleyecektir ve ahiretini mahvedecektir. Kimi zamanda dünya hayatı boyunca meşgul olduğu umur-u dünya ve işlediği seyyiatını düşündürerek yakini imana zarar vermeye çalışır. Sekerat anında olan her şey imtihandır, kulun son nefesi son imtihanıdır.

Su-i hatime, dünyada ki yaşayışla çok alakalıdır. Kişi, eğer ömrünü ibadet ve taatle geçirmişse, son nefesi de iman üzere olacaktır. Ama ömrünü günahlar içinde kötü bir şekilde geçirmişse onun sonu da kötü olacaktır. Çünkü, son nefeste, kişi, dünya yaşantısıyla tekrar yüz yüze gelmektedir. Bazı hadisler de dünya ve ahiret denklemine işaret etmektedir. Onlardan bir kaç şöyle: Hz. Peygamber bir hadisinde şöyle buyuruyor: “nasıl yaşarsanız öyle ölürsünüz, nasıl ölürseniz öyle dirilirsiniz. Nasıl dirilirseniz öyle muamele görürsünüz.” Son nefeste kişi dünya yaşantısıyla imtihan edilir. Eğer dünya yaşantısı iman İslam üzereyse, son nefesi de o minavele olacaktır, çünkü son nefeste dünyevi yaşantılar kişinin gözü önüne gelir. Eğer kişi günahkâr bir hayat yaşamışsa, o günahlar gözü önüne gelir ve eğer kişi o günahları hoş görürse işte bu son nefeste kaybetmek olacaktır. Başka bir hadiste ise şöyledir: “ dünya ahiretin mezrasıdır.” Mezra, şu anlama gelir: insanların geçimlerini sağlamak için ekip biçtikleri veya derd-i maişet için uğraştıkları yerdir. İşte Mü'minin derdi ahirettir ve bu dünya orayı kazanmak için verilmiş mezradır biz o mezrada ahireti temin edeceğiz. Bir atasözünde ise şöyle söylenmiş: “Ne ekersen onu biçersin.” Hiç kimsenin buğday ekip elma topladığı görülmemiştir. Kişi nasıl yaşarsa öyle ölür bu dünya da ne yaparsa karşılığını ahirette öyle alır. Hatta ahirete kalmadan sekerat anında bunu belli eder. İmamı Gazzali de bu duruma şöyle açıklama getirmiştir: “Kalbi dünya sevgisiyle dolu iken, bu duygular içinde iken ölüme yakalanan kişinin konumu tehlikelidir. Zira kişi, yaşadığı şey üzerinde ölür. Ölümden sonra kalbin başka bir nitelik kazanması, yaşadığı hayata zıt bir konuma, girmesi mümkün değildir. Çünkü, kalplerde tasarruf, organlarla yapılan amellerde sağlanır, ölümle organlar iş göremez, işlevlerini yapamaz hale gelince ne ibadet, ne taat söz konusu olur ne de geçmişin telafisi mümkün olur, dünyaya dönüş umutları suya düşmüştür. İşte böyle bir anda hasret, vahlama, pişmanlık duyguları büyür. Ancak, imanın aslı ve Allah sevgisi gönülde kökleşmiş ve salih amellerle pekişmiş ise bu sevgi ve salih ameller, ölüm anında karşımıza çıkacak bu haleti yok eder, siler atar. Eğer kişinin imanı, bir miskal sınırlarında bir güçte ise bu imani kendisini kısa bir zamanda cehennemden

çıkartır, yok imanı bu orandan az ise, cehennemde beklemesi uzun sürer. Eğer kişinin imanı, bir dane ağırlığında ise, binlerce yıl yansa bile cehennemden çıkması kesindir.”⁷⁷

Mekki, son nefes hakkında şöyle der: “Gerçekten bu son nefes hadisesi yüce Allah’ın gizli bir imtihanıdır ki, onun ne olduğunu anlatmak, iç yüzünü anlamak, sırrına vakıf olmak mümkün değildir. Hem Allah’ın imtihanının bir sonu yoktur. Çünkü O’nun dilemesi ve hükümleri nihayetsizdir. Şu meşhur haber, bu gerçeği açıkça vurgulamaktadır:

“Allah Resulü (s.a.v) ve Cebrail (a.s) Allah’ın korkusundan ağladılar. Yüce Allah onlara;” Ben sizi azabımdan emniyette kıldım, daha niçin ağlıyorsunuz? diye sordu. Onlar; “ senin tuzak ve emniyetinden kim emin olabilir ki?” dediler.”⁷⁸ Allah’ın imtihanının ve mekrinin nihayeti yoktur. Biri Allah’ın elçisi diğeri Allah’ın memuru bir melek ama Allah’ın mekrinden ve tuzağından emin değiller. Allah onlara emin olmalarını tavsiye ederken bile o an bunun bir imtihan olduğu bilincindeler. İşte dünya hayatının her anı böyle imtihanlarla geçmekte aldığımız her nefes imtihan, ismet sıfatına sahip peygamber ve günah işleyemeyecek Allah’ın memuru dahi o imtihana tabi ise, biz, sıradan insanların nasıl bir imtihana tabi olduğu aşikârdır. Bu durum şöyle açıklanabilir; Allah’ın sıfatları arsında el-Mübteli de vardır. Mübteli sıfatı şöyle açıklanır: kullarını deneyen ne yapacaklarını bekleyen, işte denemek görmek Allah’ın vasfı olmuştur. işte bu yüzden Allah kullarını daima dener. Peygamberlerde bu imtihana her daim tabidirler.

Ebu Muhammed Sehl’in şöyle dediği nakledilir: “rüyamda cennete girdiğimi gördüm, orada üç yüz tane peygamberle karşılaştım ve kendilerine dünyada en çok korktukları şeyin ne olduğunu sordum, bana; “En çok korktuğumuz şey kötü akıbeti”⁷⁹ dediler. Günah işlemesine imkan vermediğimiz peygamberler dahi, en çok son nefesten korkuyorlar. Hz. İbrahim (a.s)’in son andaki imtihanı ve o imtihan anındaki bilinci bize peygamberlerin ferasetini gösteriyor. Bu olay şöyle cereyan etmiştir: Hz. İbrahim mancınıkla ateşe atıldığı zaman havada : “Rabbim olan Allah bana yeter.” demişti. Tam o sırada Cebrail (a.s) kendisini karşıladı ve bir ihtiyacının olup olmadığını sordu. O kendisinin: “Rabbim benim için kafidir.” Sözüne vefa göstererek: “Hayır, ihtiyacım yoktur,” dedi. Yani sözünü ameli ile tasdik etti. Yüce Allah onun hakkında: “ sözüne vefa gösteren İbrahim”⁸⁰ buyurdu. Yani onun: “ Rabbim bana yeter,” sözünün gereğini yerine

⁷⁷ Gazzali, İhyaü Ulumi’ d-Din, s.351.

⁷⁸ Mekki, a.g.e, s.373.

⁷⁹ Mekki, a.g.e, s.373.

⁸⁰ Necm, 53/37.

getirdiğini belirtti.”⁸¹ olaya bakıldığında imtihan içinde imtihan görüyoruz. Hz. İbrahim zaten orda diri diri ateşe atılarak en büyük imtihanı yaşıyor ama o imtihan için de daha büyük bir imtihan ile karşılaşılıyor ve ulvi ferasetiyle her iki imtihandan da başarılı bir şekilde çıkıyor. İşte bu olay bize Allah’ın mekr sahibi olduğunu ve mekrinin her kula yönelik olduğunu anlatıyor. Ve şu ayet Allahın mekrinin ne kadar büyük olduğunu daha veciz bir şekilde gösteriyor: “onlar hileye başvurdular, Allah da onların tuzağını boşa çıkardı. Allah hileleri boşa çıkaranların en hayırlısıdır.”⁸²

Çok örnekleri vardır ömrünü ibadetle geçirip son anlarında yoldan sapan veya sekerat anında imansız giden. Ariflerden birisi demiştir ki: “eğer bir insanın elli sene tevhid üzere yaşadığını görsem sonra aramıza bir engel girse ve o vefat etse, onun kesin tevhid üzere öldüğünü söyleyemem. Çünkü ben bu arada onda ne gibi değişiklikler olduğunu bilemem.”⁸³ Çünkü insanın bir anı diğer anını tutmamaktadır.

Ne olacağımız hiç belli değildir bir gün sarayda otururken bir zaman sonra oturacak yerimiz olmayabilir ve kimsesiz sefil bir şekilde sokakta kalabiliriz, eskiler bu durumu şöyle özetlemişlerdir: “Ne oldum değil ne olacağım demeli. ”Hiçbir kimse dünyaya demir atmamıştır gelen herkes misafirhane-i dünyadan göçüp gitmiştir, hiç kimsenin makamı sabit değildir, ona göre hareket etmelidir.” Ve hiçbir şekilde o an olduğu durumlara bel bağlamamalıdır. Bu durum hem manevi makamlarda hem maddi makamlarda böyledir. Kimse son nefesinin ne olacağını kestiremez.

Korku hem akıl yoluyla hem de kalp yoluyla duyulmalı. Havfullah kalbi tam sarmalıdır ve bütün hücrelere hükmetmelidir. Aklın en ince köşesine de işlenmeli ki son nefesinde kişiyi kurtarsın ve cennete ehil olacak hal alsın. El-Mekki şöyle der: “işin başında kalbini kullanmayan, ilahi korku bütün benliğini sarmayan kimsenin son deminde ölümü kolay olmaz. Marifeti yüksek ariflere göre bu kimse, takva sahiplerine imam da olamaz.”⁸⁴

Korkunun makamları, dereceleri vardır. İmanın kuvvetli olması nispetinde korkunun derecesi yükseliyor. En yüksek makam havasın olduğu makamdır. Ve en ulvi korku da o insanların duyduğu, hissettiği korkudur. Ama ona dahi hiçbir şekilde güvenilmemesini öngörüyor. El-Mekki bu durumu şöyle izah eder: “korkunu en yüksek makamı, kulun kalbinin son nefesinin nasıl biteceği korkusuyla meşgul olması, herhangi

⁸¹ Mekki, a.g.e, s.374.

⁸² Ali İmran, 3/54.

⁸³ Mekki, a.g.e, s.384.

⁸⁴ Mekki, a.g.e, s.363.

bir ilim ve amelle sakin olmaması, ilmi ne kadar yüksek olsa da hiçbir şekilde kurtulduğuna hüküm vermemesidir. Kul, ne kadar büyük olsa da her hangi bir amelini sebep göstererek kurtuluşuna kesin gözü ile bakmaması gerekir. Çünkü o son nefesinin nasıl biteceği hakkında bilgi sahibi değildir.

Denilmiştir ki: “ameller son durumuyla tartıya getirilir.” Bu konuda Allah Resulü (s.a.v) şöyle buyurmaktadır.

“Kul elli sene cennet ehlinin amelini işler durur. Öyle ki, ona “bu cennetliktir” denilir.” Diğer rivayette hadis şöyle devam etmektedir: “ öyle ki kişiyle cennet arasında bir karış miktarı mesafe kalır. Fakat daha sonra kader yazısı öne geçer; hayatı cehennemliklerin ameli ile son bulur.

Yani bu adam bu dakikadan sonra zahiri organlarıyla bir amel yapacak kadar bir zaman bulamaz. Ancak onun yaptığı iş, aklın müşahedesi ile yapılan kalbi amellereindir. Ki bu kendisinde gerçekleştiremediği tevhid inancında şirke düşmek ve dünya hayatında müşahade edemediği yakindeki şüphedir. Kulun gözünden perdeler kalktığı zaman bunun hakikati apaçık belli olur. Kulun sahip olduğu sıfat kendisine galip gelir ve asıl hali ortaya çıkar. Bu durumda daha önce yaptığı kötü amelleri kendisine gözükür ve kalbi onları güzel bulur veya dili onları konuşur ve onların zevki aklını başından alır. İşte bu hal, onun ruhunu verdiği son anı olur. Bu durum, onun için ezelde takdir edilen şeydir.”⁸⁵

Kur'an-ı Kerimde bazı ayetler bize bu durumu çok veciz bir şekilde izah etmişlerdir. İşte onlardan bazıları şunlardır: “Onların kitaptaki nasipleri kendilerine erişecektir.”⁸⁶ Bu hal ruhun kişinin bedenini terk edinceye kadar sürecektir. “Biz onların ezeldaki nasiplerini mutlaka eksiksiz olarak vereceğiz.”⁸⁷ Allahu Teala bazı şeyleri son ana kadar erteliyor. İşte iman da bunlardan biridir, iman kişi için dünya da en önemli gerçekliktir. Allah ezelde ne takdir ettiyse onu vereceğini ahdediyor ve Allah hiçbir zaman ahdinden dönmez.” Allah'ın va'didir. Allah va'dinden dönmez. Fakat insanların çoğu bilmezler.”⁸⁸ Ayetlerde de belirtildiği gibi Allah sözünden dönmez. “Tarafımızdan kendilerine güzel akıbet takdir edilenlere gelince onlar, ateşten uzaklaştırılmışlardır.”⁸⁹ Hüsnü hatime Mü'minin ahiret hayatı için kırılma noktasıdır. Mü'minin kaderinde Hüsnü hatime yazılmışsa Allah onu ateşten koruyacaktır ve ahirette daima mesrur olacaktır.

⁸⁵ Mekki, a.g.e, s.364.

⁸⁶ A'raf, 11/37.

⁸⁷ A'raf, 11/109.

⁸⁸ Rum, 30/6, Zümer, 39/20 . Ali İmran, 3/9.

⁸⁹ Enbiya, 21/101.

Kötü akıbet hangi tür insanlarda çok görülür. İman etmiş ama akıbeti hayır olmuyor sebepleri nelerdir. Mekki, bu durumu insanları üç sınıfa ayırarak açıklık getirmiştir. “Bunlardan birincisi dinde bidat çıkaran ve dini bozan insanlardır. Bunların imanları sadece akli delillere bağlıdır ölüm anında Allah’ın kudretini alametlerinden biri ortaya çıktığı zaman, bunların akılları karışır, imanları gider ve onu görmek için sabit kalmaz. Bu kimsenin durumu fitili bitip sönen kandile benzer.”⁹⁰ İman sadece akli temel olarak oluşturulacak bir şey değildir. İmanın akla ihtiyacı olduğu kadar kalbe ve ruha da ihtiyacı vardır. Kalbin ve ruhun derinliklerine nufuz etmemiş iman son nefeste kişiyi terk edecektir. İşte o yüzden iman dil ile ikrar kalp ile tasdiktir. Bu ikisinin mezc edilerek iman hakikati inkişaf edecektir. Kişinin dil ile imanı, ikrarı, onu kurtarmayacaktır. Sadece Kalp ile tasdiki de kişiyi kurtarmayacaktır. Ancak kalpte olan dilden dökülürse, dilde sadece kalpte olana ikrar ederse o vakit iman olgunlaşır. Ve dünyada ki imtihanlarda başarılı olunur, çünkü iman hakikatine kavuşmuştur. Eğer kalp ve dil arasında tutarlılık yoksa iman kâmil olmaz ve sahibine fayda vermez.

Mekki’nin son nefesinde kaybedenler sınıflamasında ikinci kısım ise şunlardır: “Kibir sahibi olup ayetleri inkar edenler ve Allah’ın velilerine verdiği kerametleri kabul etmeyenlerdir. Çünkü onların bu tür şeyleri anlamaya sevk edecek bir imanları ve onu destekleyecek yakınleri yoktur. Yakinin olmamasından dolayı kendilerine şüphe arız olur ve ölüm anında bu şüphe hali galip gelir.”⁹¹ İnsanoğlu, ömrünü ibadetle de geçirse o ibadetleri yapmadaki niyet rıza-i ilahi değilse ve o niyeti yakini bilgi oluşturmamışsa son nefeste tehlikeye girecektir. Çünkü sekerat anında şeytan desiselerini kullanarak kişiyi yoldan saptırmaya çalışacaktır işte orda kişi yakini bilgi ile temellenmiş bir imana sahip değilse o desiselere kanacak ve imansız gidecektir.

“Ömrünün çoğunu ibadet ve taat içinde geçirerek de sonun da bir anlık kendini beğenme veya kibir ifade eden bir söz söyleme veya başkalarını küçük görme gibi bir hale girme yüzünden hayır amellerini boşa çıkaranlarla ilgili çok haber vardır. Aynı şekilde öyle ameller vardır ki semaya yükselmiş ve sahibine yüksek dereceler kazandırmıştır. Fakat sonradan bu amel sahibi bir hatası yüzünden ilahi huzurdan kovulmuştur, Allah’ın gazabına uğramış, elde ettiği dereceler silinmiş, makamlar elinden alınmıştır.”⁹² Hiçbir zaman olduğumuz hale aldanmamak lazım, her an imanımız

⁹⁰ Mekki, a.g.e, s.364.

⁹¹ Mekki, a.g.e, s.364.

⁹² Mekki, a.g.e, s.384.

ruhumuzu bedenimizi terk edecekmiş korkusuyla ve hazırlığıyla yaşamamız lazım. Yapılan ibadetler kurtuluş reçetesi değildir ve onlara öyle bakılmamalıdır.

Üçüncü kısımda ise Mekki şöyle buyurmaktadır: “Birbirinden farklı üç gruba ayrılmaktadır. Bunlar kötü sonuçta birbirinden farklı oldukları gibi; diğer iki sınıftan daha aşağı bir durumda bulunurlar. Çünkü kötü sonuç da hayattaki yakın ve şüphe gibi farklı derecelerde gerçekleşir. Bunlardan bir grup, sürekli nefesine ve ameline bakar; üstünlük taslar ve boş iddalarda bulunur. Bu gruba girenler açıkca büyük günahları işlerler ve ömürlerinin sonuna kadar bu günahlarda ısrar ederler. Ölüm anında gözlerinden perdenin kalkmasına kadar günahlara devam ederler. Ayetleri gördükleri zaman kalpleriyle Allah’a dönmek isterler, ancak organlarla amel işlemek sona erdiği için, bu durumda hiçbir amel işleyemezler. O andaki tevbeleri kabul edilmez; kusurlarından vazgeçilmez ve gözyaşı dökmelerine acınmaz.”⁹³ bu tür insanların durumu şu ayette izah edilmiştir:

“Kötülük yapıp da içlerinden birine ölüm gelip çattınca “ben şimdi tövbe ettim” diyenler için tövbe yoktur.”⁹⁴

Şu ayetlerde bu kimselerin durumunu anlatıyor:

“Kendileriyle arzu ettikleri şey arasına perde çekilmiştir.”⁹⁵

“Artık o çetin azabımızı gördükleri vakit: Allah’a inandık derler.”⁹⁶ Son anda gerçekleşen tövbenin imana da kurtuluşa da faydası yoktur. Rahat zamanında Allah’a iman etmeyen kişinin zor anında tevbe etmesinin bir anlamı yoktur. Ye’s anında ki tövbe fayda vermez.

Hayatın, Su-ı hatime ile sonuçlanması da hüsnü hatime ile sonuçlanması da insanın elindedir diyebiliriz. Çünkü insanın hayatının su-i hatime ile bitmesinin bazı sebepleri vardır bu sebeplerde insanın elindedir. İnsanın nasıl bir hayat yaşamak istediği, kişinin elindedir. Kişi, isterse ibadet ve taat üzere yaşar hem son nefesini, hem de ahiretini sağlamlaştırmaya çalışır, kişi, isterse de hayatını günahlar üzere kurar hem bu dünyasını hem de ahiret yurdunu perişan eder. İşte, “Dünya ahiretin mezrasıdır. diyen Hz. Peygamber bu hakikate ışık tutmuştur. Atalarımızda olaya şöyle bir atasözüyle açıklık getirmişlerdir:” ne ekersen onu biçersin” işte bu atasözleri ve hadisler beyanımızın haklılığını ortaya koyuyor ama tabî ki her şey Allah’ın elindedir biz yüzeysel görürüz

⁹³ Mekki, a.g.e, s.364-365.

⁹⁴ Nisa, 4/18.

⁹⁵ Sebe, 34/54.

⁹⁶ Gafir, 40/84.

olayları. “De ki: göklerde ve yerde Allah’tan başka kimse gaybı bilmez. Ne zaman dirileceklerini de bilmezler.”⁹⁷ ayeti insanların ne kadar zahirperest olduğunu gösteriyor.

İmam Gazzali de bu hakikate şöyle ışık tutuyor: “günahlara bulanmanın nedeni şehvetlerin yoğunluğu ve sık sık ülfet ve adet edinilmeleriyle gönüllerde kökleşmeleridir. İnsan ömür boyu neye alışmış, neye gönül bağlamış, ne ile ünsiyet etmiş ise ölürken aklına o gelir. Eğer normal hayatında ibadetlere karşı daha çok temayülkardı ise, o anda aklına daha çok Allah’ı anmak, Allah’a taatte bulunmak gelir. Eğer genel meyli, günahlara yönelikse ölürken kalbini bunları düşünmek istila eder ve muhtemelen ruh, dünya arzularından biriyle meşgulken çıkıverir, kalbi o arzuya bağlanıp kalır ve Allah’tan perdelenir.

Zaman zaman günah işleyen ise bu tehlikelerden çok uzaktır. Hiç günah işlemeyen ise iyice uzaktır. Günahları taatlerini bastıran, kalbi taatlerden çok günahlarla coşanın durumu, tehlikesi ise oldukça yamandır. Bunu bir örnekle açıklayalım: insan rüyasında genelde ömür boyu hemdem olduğu olayları, uyanırken yaşadığı hadiselerin benzerlerini görür. Erginlik çağına ermiş biri eğer normal yaşantısında cinsel birleşmenin ne olduğunu öğrenmemişse, bundan habersiz ise rüyasında böyle bir olayla karşılaşmaz.”⁹⁸

Su-ı hatimeye götüren çok sebep vardır. Su-ı hatimeye, sadece ibadetsiz günahkar insanlar gitmez, aksine, hayatını ibadet ve taatle geçiren bir çok insan vardır ki, ya bidat ehlinde olduğu için ya da ibadetiyle bir an kibire düştüğü için su-i hatimeye düşmüştür. Gazzali su-i hatimeye götüren sebeplerden bahsederken kuşku ve inkar üzere ölmenin sebeplerini iki noktada toplamıştır.

“Birinci nokta: “vera, zühd ve tüm amellerde ihlasla hareket etmek birlikte düşünülebilir. Mesela zahid bidatçını akıbeti cidden pek tehlikelidir, yaptığı amel ve ibadetler düzgün olsa bile böyle biri kendisini tehlikelerden kurtaramaz. Amel ve ibadetlerde ihlasın olması şarttır ama tek başına yeterli değildir. Bir insan alim olabilir ama ilmiyle amel değilse o ilim ona fayda vermez. İlmiyle amel de olabilir ama, o amel kişide ihlas yoksa o zamanda o amillik kişiye fayda vermez. Bir kişi ilmiyle amel olabilir amel o kişinin hayatında bidatlar varsa ve ameline kibir karışmışsa, o amel de ilim de o kişiye fayda vermeyecektir. Burada Gazzali bidat ehli derken bir mezhebi kastetmektedir. Gazzali bidatla şunu kastediyor: kişinin Allah’ın zatı, sıfatları, fiilleri hakkında hak olan görüşün dışında inançlara sahip olmayı kastederek ki bu inanışında da ya kendi görüşü,

⁹⁷ Neml, 27/65.

⁹⁸ Gazzali, İhyâü Ulumi’-d-Din, s.356.

aksi istikametinde hareket ederek hak düşüncüyü savunan hasımlarına karşı mücadele verir, ya aynı bidat düşünce sahiplerini taklit ederek böyle bir inancı benimser. Ölümün yaklaştığı, ölüm meleğinin perçemlerinin görüldüğü ve içinde onlarla birlikte kalbi çarpmağa başladığı, ölüm sancıları, sarhoşlukları kendini gösterdiği anda daha önce cahilce, bilmeden inandığı şeylerin batıl olduğunu anlar. Çünkü ölüm aradan perdenin kalktığı, perdenin açıldığı andır. Ölüm sancıları da bunu ilk basamaklarıdır, ölüm sancıları ile birlikte bazı hakikatler su yüzüne çıkmaya başlar. Kendi kafasına göre inandığı şeylerin batıllığını, yersizliğini, isabetsizliğini anlayıp yanıldığını görünce inandığı her şeyin aslı olmadığını görür. Çünkü ona göre, Allah’a ve peygamberine iman etmesiyle diğer sahih itikatları ve fasit düşünceleri arasında bir fark yoktur, cehaleti yüzünden inandığı bazı inançlarının fasitliğini görünce bu hal doğru inançlarının batıl veya kuşkulu olmasına sebep olur. Binaenaleyh, bidatçı, ölümünden bidat düşüncelerinin isabetsizliğini anlamadan ve imanın aslına dönmeden ruhu çıkarsa, hayatı su-ı hatime ile noktalanmış olur. Allah Teala ’nın:

-“Allah katında onlara hiç hesaplamadıkları şeyler beliriverir.”⁹⁹ Mealindeki sözleriyle murad edilen kişiler bunlar olduğu gibi; yine Allah Teala ’nın şu ayetlerinde nitelediği kişilerde bunlardır:

-“ (Ey Muhammed) , size amelce en çok kayıpta bulunanları haber verelim mi?” de. Dünya hayatında çalışmaları boşa gitmiştir oysa onlar güzel iş yaptıklarını sanıyorlardı.”¹⁰⁰ Gazzali bidatçının durumunu böyle izah ediyor.¹⁰¹

Ariflerin ve sıddıkların korkusu ise birbirinden farklıdır. Şeytan ariflere tevhitte ilhad/şirk yani dinden çıkarma yoluna giderek zarar veriyor ve yine arifler yakın haldeyken şeytan musallat olup, onları inandıkları yaratıcı konusunda teşbihe götürüp imanlarına zarar vermeye çalışarak, son nefeslerini hayırlı olmayan bir sonuçla verdirmek istiyor.

Sıddıkların ruhları kaderlerinde önceden yazılmış ilahi hükme bağlıdır. Orada kendileri için ne takdir edilmişse görürler. İşte korkuları bundandır. Onlar Rapleri katında kendileri için “Bu sıddıklardandır. ”Hükümünün verilip verilmediğini, son nefeslerinin sıddık makamında bitip bitmeyeceğini bilemezler.”¹⁰² İşte sıddıklar her daim o kaderde yazanı merak etmişlerdir. Çünkü onun hayır olması demek akıbetinde hayır olması demek

⁹⁹ Zümer, 39/47

¹⁰⁰ Kehf, 18/104.

¹⁰¹ Gazzali, İhyaü Ulumi’ d-Din, s.352-353.

¹⁰² Mekki, a.g.e, s.367.

olduğunun idrakindedirler. Ve yakini bir imanla, kadere iman ettikleri için kaderde yazanın hayırlı olmasını dilemişlerdir. Ve şu ayet daima onları düşündürmüş ve umutlandırmıştır: “Tarafımızdan kendilerine güzel akıbet takdir edilmiş olanlara gelince, işte bunlar cehennemden uzak tutulurlar.”¹⁰³

Ariflerden büyük bir zat, Mü'minlerin korkusunu iki kısma ayırmıştır. Bu taksimatı Mekki şöyle açıklar: “Ebrar sınıfına giren salihlerin kalbi son nefese bağlıdır, sürekli o anı düşünürler ve: “Keşke sonumuzun nasıl olacağını bilseydik!” derler. Mukarrebun makamında olan ariflerin kalpleri ise önceden verilmiş ilahi hükme kaderdeki yazıya bakar ve: “Keşke bizim için ne takdir edildiğini bilseydik!” derler.

Bu iki makam, iki aynı müşahededden kaynaklanır. Bunların biri, iki halden dolayı diğerinden daha üstün ve daha geçerlidir. Bu hallerden birisi daha üstün ve daha kâmindir. Bu hal şu sözle anlatılmıştır: “Mukarrebunun günahları ebrarın hasenatıdır.” Yani ebrar sınıfında olan salihlerin arzuladığı ve faziletli bildiği şeylerden, mukarrebun makamında olan arifler gönlünü çekerler ve onu kendileri için bir perde görürler.”¹⁰⁴ Ariflerin ve mukarrebunun akıbet bilinci böyledir, arifler hep o anı düşünerek korku duyar ve içleri titrer. Ama mukarrebun ise daha teslimiyetçi ve sadık bir şekilde daima kadere ilahiye sığınmışlardır. Hangisinin durumu Rapleri katında daha makbuldür diye düşünülecek olursa mukarrebunun durumu daha makbuldür Allah’u âlem çünkü onlar kulluk vazifelerini yapıp, Rab’lerinin takdir etmiş olduğu kadere teslim olmuşlardır.

Kulun, dünya hayatında yaptığı hasenat ve işlemiş olduğu seyyiat hüsnü hatime için bir ölçüttür çünkü Allah Teala son nefeste yapılmış olan amelleri karşımıza çıkarır. Mekki bu durumu şu şekilde izah eder: “Kul, vefat ederken hayatında yaptığı kötülükler kendisine bir daha hatırlatılır. Böylece, ömrünün son saatinde o kötülükleri görmüş olur. Eğer o, bunları görünce kalbiyle onlardan zevk alır ve nefsiyle onlara meylederse o halde kalır ve onunla sakin olur. Son anda üzerinde durduğu bu amelden hesaba çekilir. Bu az da olsa kendisi için bir amelden sayılır ve bu onun hatimesi olur. Aynı şekilde iyi amelleride kendisine hatırlatılır. Eğer kalbi bu iyi amellere bağlanır ve onları severse, kalbi bu amel üzereyken durur ve bu onun son ameli kabul edilir. Bu aynı zamanda onun güzel sonu olur.”¹⁰⁵ İşte kul son anında böyle bir imtihan yaşar. O yüzden kul daima mekri

¹⁰³ Enbiya, 21/101.

¹⁰⁴ Mekki, a.g.e, s.367-368.

¹⁰⁵ Mekki, a.g.e, s.387.

aklında tutacak ve her zaman imtihan üzere olduğunu düşünecek ve amellerini daima hasenat üzere zevk alarak ve gerçek manasını bilerek yapmalıdır.

Eğer kalpte, dünyaya karşı duyulan sevgi, Allah’a karşı duyulan sevgiden fazlaysa, o kalp son nefesini verirken su-ı hatime yönünde vermesi yüksek ihtimaldir. Su-i hatimenin oluşmasında sebepleri sayarken, İmam Gazzali bu durumu şöyle izah eder: “İmanın aslının zayıf olması ve kalbi dünya sevgisinin istila etmesidir. İman zayıfladıkça Allah sevgisi de cılızlaşır ve dünya sevgisi güçlenir, kalpte hadis-i nefis kabili dışında Allah sevgisi için bir yer kalmaz. Böyle bir kalp nefsin isteklerine karşı çıkmaya, şeytanın yolundan dönmeye temayül göstermez bu da şehvetlere dalma neticesini verir, git gide kalp kararır, katılaştır simsiyah kesilir, nefislerin kalp üzerindeki zulmetleri yoğunlaşır, cıllılıyla orantılı olarak iman nuru sönmeye yüz tutar ve netice de kalp üzerinde bir mühüre, bir pasa dönüşür. Ölüm sancıları baş gösterdiğinde bu sevgi yani Allah sevgisi daha da azalır çünkü kalpte yoğun şekilde bulunan dünyadan ayrılma anının geldiği sezilir, kalp bu ayrılığı hissedince elem duyar, bunu Allah’tan bilir, Allah’ın takdiri hoş görmeyerek kalbi çarpmağa başlar ve bu duyguları kalbinde Allah’a karşı sevgi duyacağına nefrete dönüşür. Bu tıpkı servetini çocuğundan çok çok fazla seven babanın bu çocuğu babasının mallarını alıp yaktığında babasını çocuğuna karşı duyduğu cılız sevginin nefrete dönüşmesi gibi bir şeydir. İşte bu kişi, o anda Allah’a karşı nefretle dolu bir anda ölürse, ruhu o anda çıkarsa kötü ölümle ölmüş, ebedi helaka mahkûm olmuştur. Böyle bir sonuca götüren yoğun dünya sevgisi ile dünyaya meyil ve Allah sevgisini cılızlaştıran zayıf iman yanında, dünya imkânlarıyla zevk yap olmaktır. O halde kalbindeki Allah sevgisi dünya sevgisinden yoğun olan kişi, dünyayı sevse bile bu tehlikelerden uzaktır demektir. Dünya sevgisi tüm hataların başıdır, bu dermansız derttir, halk yığınları buna müpteladır. Bunun sebebidir Allah’ı yeterince tanımadığındandır. Çünkü kişi ancak tanıdığını sever.”¹⁰⁶

Hz. Peygamber bir hadisinde şöyle buyurmuştur: ” Dünya sevgisi bütün hataların başıdır.” İnsan dünyayı sevmeli ama severken daima şunu bilmelidir ve aklından çıkarmamalıdır. Dünya ahiretin tarlasıdır ben burada ahiretin azığını hazırlamalıyım, dünyaya ahireti kazandıracak bir araç olarak bakmalıdır. Aksi takdirde dünya sevgisinin asıl mahiyeti değişecektir ve insanı helak’a sürükleyecektir.

Bu açıklamamızdan insanın kendisini dünyadan soyutlaması anlaşılmamalıdır bilakis, dünyanın insana ve onun ihtiyaçlarına bakan yönü vardır. Kişi meşru dairede

¹⁰⁶ Gazzali, İhyaü Ulumi’ d-Din, s.355.

ondan yararlanabilir. Ayette, Allah Teala şöyle buyuruyor: “Allah’ın sana verdiği şeylerde ahiret yurdunu ara. Dünyadan da nasibini unutma. Allah’ın sana iyilik yaptığı gibi sende iyilik yap ve yeryüzünde bozgunculuk isteme. Çünkü Allah bozguncuları sevmez.”¹⁰⁷ Allah ayette dünyadan nasibimizi helal dairesinde almamızı istiyor. Aslında önemli olan dünyaya kalben bağlanmamaktır. İnsan kalben bağlanmadan meşru her işi yapabilir. Bize dünyada verilen cihazatlar rıza-i ilahiyeyi kazanmak için verilmiştir. Muasır alimlerden Bediuzzaman da bu duruma şöyle bir izah getirmiştir. “Hayat-ı ebediye esasatını ve saadet-i uhreviye levazımâtını tedarik etmek için verilen akıl, kalp, göz ve dil güzel hediye-i rahmaniyeyi, eğer hak yolda hak uğruna kullanmazsan cehennem kapılarını sana açacak çirkin bir surete çevirir. Zira helal dairesi geniştir, keyfe kâfi gelir. Harama girmeye hiç lüzum yoktur. Feraiz-i İlahiye ise hafiftir, azdır. Allah’a abd ve asker olmak, öyle lezzetli bir şereftir ki, tarif edilmez. Vazifesi ise yalnız bir asker gibi Allah namına işlemeli, başlamalı. Ve Allah hesabına vermeli ve almalı ve izni ve kanunu dairesinde hareket etmeli, sükûnet bulmalı, kusur etse, istiğfar etmeli.”¹⁰⁸

Muasır âlimlerden Said Nursi akıbet konusuna şu şekilde açıklık getirir ve sekerat anında imanı tahkikinin kişinin imanını kurtaracağını söylüyor: “İman-ı tahkikî ilmelyakînden hakkalyakîne yakınlaştıkça daha selbedilmeyeceğine ehl-i keşf ve tahkik hükmetmişler ve demişler ki: Sekerat vaktinde şeytan vesvesesiyle ancak akla şüpheler verip tereddüde düşürebilir. Bu nevi iman-ı tahkikî ise yalnız akılda durmuyor. Belki hem kalbe, hem ruha, hem sırta, hem öyle letaife sirayet ediyor, kökleşiyor ki, şeytanın eli o yerlere yetişemiyor; öylelerin imanı zevalden mahfuz kalıyor. Bu iman-ı tahkikînin vusulüne vesile olan birinci yol, velayet-i kâmile ile keşf ve şuhud ile hakikata yetişmektir. Bu yol ehass-ı havassa mahsustur, iman-ı şuhudîdir. İkinci yol iman-ı bil gayb cihetinde, sırrı vahyin feyziyle, bürhan-ı Kur’ani bir tarzda, akıl ve kalbin imtizacıyla, hakkel yakın derecesinde bir kuvvet ile, zaruret ve bedahet derecesine gelen bir ilmîl yakın ile hakaiki imaniyeyi tasdik etmektir.”¹⁰⁹ Said Nursi son nefesin imanlı bitmesinde ki en büyük etkenin ilmîl yakın hakkel yakın bir imana sahip olmak olduğunu kastediyor.

“Ölüm anında ki bir diğer tehlikede, imtihanın imanın temel direği olan tevhid üzerinden gelmesidir. O anda tevhid inancını sarsmaya çalışacak bir imtihan yaşanır. Hiç

¹⁰⁷ Kasas, 28/77.

¹⁰⁸ Said Nursi, Sözler Mecmuası (Osmanlıca Orijinal Nüsha), s.14.

¹⁰⁹ Said Nursi, Risalei Nur Külliyyatı, Kastamonu Lahikası Mecmuası (Osmanlıca Orijinal Nüsha), Altınbaşak Neşriyat, Isparta 2010, s.18.

şüphesiz kulun ömrünün son anında, gözünden perdenin kaldırılma esnasında kendisine birçok şekiller görünmeye başlar. Bunlar, Allah'ın dışında edindiği ilahlar veya yüce Allah'a ortak koştuğu bir takım varlıklar olabilir. Bütün bunlar şeytan tarafından bir süsleme ve aldatma olarak karşısına gelir. Eğer kalp bunlardan birisine meyleder ve bunu son nefesine kadar sürdürürse, ölümü bu hal üzere olur; ruhu şüphe veya şirk üzere çıkar. İşte bu, daha önceden kendisine ezelden yazılan hükme uygun olarak gerçekleşen kötü sondur. Bu, ruha refakat edecek/onu dünyada taşıyacak olan bedenler mevcut değilken ruhların yaratılması esnasında kendisi için yazılan yazıdaki nasibidir. Ruhlar, orada buna şahid olmuşlar ve bu şahadet üzere kalmışlardır. Kendisini saran ve taşıyan cesetler yaratılmadan ve suretlerle perdelenmeden önce, kalplerde bu hükme uygun olarak şekil almış, kendisine ona göre meyil verilmiştir.”¹¹⁰

Mekki'nin bu açıklamadaki ruha refakat edecek ve onu taşıyacak beden yaratılmadan evvel diye kastettiği yer “bezmielest” dediğimiz kalu beladır. O durum ise şu ayette izah edilmiştir: “Hani Rabb'in (ezelde) âdemoğullarının sulplerinden zurriyetlerini almış, onları kendilerine karşı şahit tutarak, “ben sizin Rabbiniz değilmiyim?” demişti. Onlar da, “evet şahit olduk (ki Rabbimizsin) demişlerdi. Böyle yapmamaız kıyamet günü, “biz bundan habersizdik” dememeniz içindir.”¹¹¹ Burda Rabbimiz bizden söz almaktadır. Biz O'na bezmi eleste söz verdik ve o söz üzere yaşayacağız.

1.1.4. İslam Büyüklerinin Korkuları ve Hasan-ı Basri Örneği

İnsanoğlu her şeyi bilmeye, her alanda vukufiyet sağlamaya kadir değildir. Her alanın kendine has üstatları vardır. İslamiyette de âlimler vardır, bunlar Müslümanların islamı daha iyi anlama, idrak etme ve müslümanlara tebliğ etme konusunda hayatlarını vakfetmişlerdir. Âlimler dahi kendi arasında bazı kısımlara ayrılmıştır. Her kişi, bir alanda uzmanlaşmaya kendini adanmıştır. Çünkü İslami müktesebat o kadar geniştir ki bir kişinin her alana hâkimiyet kurması oldukça güç bir durumdur. Konumuz itibarıyla biz ehli tasavvuf âlimlere muracaat edeceğiz. İşte biz, İslamiyet'i tanımada öncü şahsiyetler olarak tavsif ettiğimiz Ulemayı her konuda örnek aldığımız gibi havf yani Allah korkusu alanında da örnek alıp onların gittiği yoldan gitmekteyiz.

¹¹⁰ Mekki, a.g.e, s.382.

¹¹¹ A'raf, 07/172.

Dünyanın geçiciliğini bilen Mü'min kişi ve buna kıyasla dünyadaki en ufak bir şeyden yani ayette belirtildiği gibi “Artık kim zerre ağırlığınca bir hayır işlerse, onun mükâfatını görecektir. Kim de zerre ağırlığınca bir kötülük işlerse, onun cezasını görecektir.”¹¹² Hesaba çekileceğini bilen Mü'min ve cehennem azabının şiddeti hakkında malumatı olan Mü'min elbette ki hüzünlenecektir. Cehennemdeki azabın şiddetini ve devamlılığını düşünen kişinin etkilenmesi, hüzünlenmesi ve ağlaması elbette doğaldır. Havf ehlinin kalbinin bu şekilde olması da tabiidir. Mü'min'in hüznü ve gözyaşı, ahirette görmekten korktuğu bu azaptan kaynaklanmaktadır. Yoksa hüznü ve gözyaşının sebebi, dünyevi bir korku değildir. “Ahiretle ilgili hüznü methedilmiş fakat dünya ile ilgili hüznü methedilmemiştir.”¹¹³ Mü'min'in korkması, ağlaması normaldir. Çünkü cehennem tasvirinde öyle ayetler öyle hadisler vardır ki insanın aklının yerinden oynamaması mümkün değildir. “Şüphesiz ayetlerimizi inkâr edenleri ateşe atacağız. Derileri yandıkça azabı tatsınlar diye derilerini yenileyeceğiz.”¹¹⁴ “Ayağının altına cehennemden çakıl taşı kadar bir ateş konulduğunda beyni fokur fokur kaynar.”¹¹⁵ İşte bu ayetler Müslümanları daima korkutup hüzünlendirmiştir, çünkü, naslarda insanın hayal gücünü zorlayan durumlar anlatılmıştır.

Korkunun temelinde ilim vardır. Bilen korkar, bilmeyen konunun cahili olan kişi korkmaz. Öncü şahsiyetler'in bu kadar korkmasının sebebi, onların cehennem ve azabını yakinen bilmesidir. Onların bir kısmı ilmel yakın, bir kısmı aynel yakın, o azaptan haberdardırlar. Allah Teala da bilenlerin ile bilmeyenlerin durumunu şu şekilde özetlemiştir: “Hiç bilenle bilmeyen bir olur mu?”¹¹⁶ İşte bu ayet bize bilginin öneminden bilmenin öneminden ve bilenlerin ayrı bir zümre ayrı bir tabaka olduğundan bahsetmektedir. Hz. Peygamberin şu hadisi bilmenin ne kadar önemli olduğunu bize gösteriyor. “Eğer benim bildiklerimi bilseydinizaz güler, çok ağlardınız.”¹¹⁷ İşte bilmenin sorumluluğu vardır hiçbir zaman bilenle bilmeyen bir olmamıştır. Bazı bilgiler insana derin sorumluluklar yüklüyor ve bazı varlıklar o sorumlulukları kaldıramıyorlar. Hz. İsa'nın koyun ile ilgili kıssası meşhurdur: “Hz. İsa bir koyunun kulağına eğilerek bir şey söylüyor, aradan günler geçince koyunun günden güne zayıfladığını görüyorlar.

¹¹² Zilzal, 99/7-8.

¹¹³ Gökcan, Tasavvufta Havf ve Reza / Korku ve Ümit, s.85-86.

¹¹⁴ Nisa, 4/56.

¹¹⁵ Buhari, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Cufi, Sahihu'l-Buhari, I-VII, Beyrut 1410/1990, Rikak 51.

¹¹⁶ Zümer, 39/9.

¹¹⁷ Buhari, Kusuf, 2.

Yahudiler İsa (a.s)’a soruyorlar: “Sen bu koyuna ne söyledin de bu hale geldi?” Hz. İsa: “Size her gün söylediğimi ona bir gün söyledim bu hale geldi.” Yahudiler merakla: “Ne söyledin ya İsa?” “Öleceksin, ölüm haktır. Bunu koyun anladı ama siz anlamadınız. İşte koyunun ölümün olduğunu anlayıp idrak etmesi, onu bu hale sokmuştur. Ve koyuna o bilgi böyle bir sorumluluk yüklemiştir.”

Tasavvuf ehli, hak olan ölümü unutmamak için rabıta-i mevte başvururlar. Ve belli zamanlarda ve kendine has kurallarıyla rabıta-i mevt yaparlar ki ölüm daima akıllarında ve ruhlarında olsun, yoksa dünya meşgalesinde ölümü unutmamak imkânsızdır.

Havfin en önemli yönlerinden biride, hüznün devamlı olmasıdır. Yani bir kişinin kalbinde Allah korkusu var ise bu daimi olmalıdır, daimi olmayan hüznün havfin eseri değildir ve bu durum o kişinin kalbine havfin tam yerleşmediğinin göstergesidir. Şah b. Şüca-i Kirmani şöyle demiştir: “İlahi korkunun alameti, sürekli hüznün içinde olmaktır.”¹¹⁸ Hüznün sürekli olanı makbuldur. Allah, insanı bir dakika terk etmez bir dakika kontrolsüz bırakmaz, işte bu yüzden insan yaşadığı müddetçe hüznün içinde yaşamalıdır. Aksi takdirde kişi gaflete düşecektir. Hüznün kişiyi gafletten de kurtarıyor ve insana bir uyanıklık hissi veriyor. Kuşeyri bu konuda şöyle der: “Hüznün, kalbin gaflet vadilerine yayılmasına engel olan bir haldir.”¹¹⁹ Eğer hüznün sebebi Allah korkusu ise kişi daima teyakkuz halinde olacaktır seyiyattan uzak duracaktır ve dünya için ahiretini terk etmeyecektir. Ve daima ahiret’e yönelik çalışacaktır. Ve ayette de belirtildiği gibi: “Muhakkak ki ahiret senin için dünyadan daha hayırlıdır.”¹²⁰ Evet, hüznün içinde olan Mü’min ahiretin daha hayırlı olduğunu biliyor ve dünyada daima hüznle yaşamalı o ebedi hayatı geçici olan dünyaya tercih etmelidir. Basiretli davranıp dünyanın geçiciliğine aldanmamalı ve bu şekilde ala-i illiyüne çıkacaktır.

İslam da yaşanan duygular bazen tam tersine dönebilir hüznün gözyaşı Allah’a karşı samimi bir şekilde yaşanırken bir anda nefis kendine hisse çıkarabilir ve asıl amacından çıkabilir ağlama ve kişiyi helak’a sürükleyecek bir hal alabilir. “Mekki’nin, “Ağlamak, övünmeyi ve kibri artırır, böylece biz biliriz ki, bu kalpte huşu (havf) yoktur.” Sözü, şeytan’ın, gözyaşına dahi tamah ettiğini ve dökülen gözyaşlarını kibir ve gurura tahvil ederek amelleri nasıl boşa çıkardığını göstermektedir.

¹¹⁸Kuşeyri, a.g.e, s.174.

¹¹⁹ Kuşeyri, a.g.e, s. 175.

¹²⁰ Duha, 93/4.

Mekki'nin bu ifadesini, tersten okuyacak olursak, övünmeyi ve kibri ortadan kaldıran gözyaşının havfin ve huşunun eseri olduğunu görürüz. Demek ki göz yaşı kalpteki pası sildiği gibi şeytanın silahından olan övünme, kibir, gurur gibi nefsanî duygularıda silip atmaktadır. Bu durum, gözyaşının, kalbin temizlenmesinde ve nefsin törpülenmesinde ne kadar etkili olduğunu bize göstermektedir.

Allah korkusuyla dökülen gözyaşının kalpteki gurur ve kibri söküp attığı gibi, tövbe esnasında dökülen gözyaşlarının da amel defterindeki silip temizleyeceği Tahiru'l-Mevlevi'nin şu dizlerinde dile getirilmiştir:

Nedametle gözden yaşlar akıtmak

Günahtan tövbede olur müessir.

Amel defterinde olan karanlık

Gözlerden dökülen yaşla silinir.”¹²¹

Samimi duygular içinde yalnızca Rıza-i İlahi için akıtılan gözyaşları daima insanın kurtuluşuna vesile olacaktır. Bu konuda birçok ayet ve hadisler mevcuttur. Bu ayetler ve hadisler, Allah'a karşı samimi üzüntünün insanı kurtuluşa erdireceği müjdesini ve derin saygının göstergesi olduğu haberini vermektedir. Bir ayette şöyle buyrulmaktadır: “onlar ağlayarak yüzüstü yere kapanırlar. Bu onların derin saygısını artırır.”¹²² Allah bu ayette ahiret hakkında ve kendisi hakkında üzüntüye düşen kullarının kemalatından bahsetmiştir. Üzüntünün sebebi Rıza-i İlahi olması onun değerini yükseltmektedir. Bir hadisi şerifte ise peygamber efendimiz (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Kıyamette üç gözün dışında bütün gözler ağrıyacaktır. Onlar şunlardır:

Allah korkusundan ağlayan göz.

Haramlara kapalı olan göz.

Allah için uyanık kalan göz.”¹²³

Bu hadisi şerifte Allah Resülü gözün asıl işlevinden bahsetmiştir. Göz asıl işlevi olan kulluğunu yaptı mı onu cehennem ateşi yakmayacaktır. İşte Allah için akıtılan gözyaşı Allah korkusundan akıtılan gözyaşı kişiye böyle şefaathı olacaktır.

Kişi dünyanın geçici zevklerinden kendini nasıl soyutlamalı, onlara girmeden onlara bulaşmadan nasıl yaşamalı diye bir sual takılabilir aklımıza. Mü'min kişi bu durumun üstesinden o zevklerin geçiciliğine inanarak ve onları acılaştırarak şeyleri

¹²¹ Gökcan, Tasavvufta Havf ve Reza / Korku ve Ümit, s.88-89.

¹²² İsra, 17/109.

¹²³ Gazzali, Mükâşefetü'l-Kulup/ Kalplerin Keşfi, İstanbul 2016, terc. Atilla Cengizoglu, s.468.

düşünerek uzak durabilir. Hz. Peygamberin şu hadisi bizlere yol göstermektedir: İbni Ömer (r.a) dedi ki:

“-Peygamber (s.a.v) camiden çıktığı zaman, bir kısım insanı gülüp konuşurken gördü. Onlara selam verdikten sonra şöyle dedi: ‘Neş’enizi, zevklerinizi kursağınızda bırakanı (ölümü) çokca düşünün.’”¹²⁴ İşte dünyanın gerçek yüzünü bize gösteren asıl gerçeklik ölümdür. Ölüm dünyaya ait ne varsa o var olan şeyin asıl yüzünü bize göstermektedir ve ona bel bağlamanın yanlış olduğunu hatırlatmaktadır.

Ayetler hüznlenme ve dünyanın asıl amacının ne olduğunu öğrenme açısından bizlere çok güzel rehber olmaktadır. Bizi yaratan ve bu dünyaya gönderen Zat-ı Akdes yine bu dünyada ki kuralları koyacaktır ve koyduğu kurallar ideal hayat o olacaktır. Bir ayette Allah Teala şöyle buyuruyor: “Her nefis ölümü tadacaktır. Sizi bir imtihan olarak iyilik ve kötülükle deneyeceğiz. Hepinizde sonunda bize döndürüleceksiniz.”¹²⁵ Allah ayette bizim bu dünyaya gönderiliş gayemizi hatırlattıktan sonra bir uyarı çekmiştir. Dünyanın amacını açıklama konusunda başka bir ayet ise şöyle buyurur: “O hanginizin daha güzel amel yapacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratandır. O, mutlak güç sahibidir, çok bağışlayandır.”¹²⁶ Zikredilen bu ayetler bize dünyanın ne amaçla yaratıldığını ve bizim burada ne yapmamız ve nasıl yaşamamız gerektiğini bildiriyor.

Hüzün ve korku yalnızca İslam dinin de övülüp tavsiye edilmemiştir. Hüzün ve korku diğer dinlerde de daima övülüp tavsiye edilmiştir. Kutsal kitaplardan biri olan Tevrat’ta da hüzünden bahsedilmiştir ve şu şekilde zikredilmiştir: “Allah bir kulu sevince onun kalbine inleme kor. Allah bir kula buğzedince onun kalbine neşe ve eğlence kor.”¹²⁷ Allah Teala gönderdiği semavi dinler ve kutsal kitaplarda daima korku ve ürpertiye emretmiştir. Ama bu korku ve ürperti dünyevi manada olmamalı dünyevi manada olan her korku ve ürperti imtihandır. Dünya ve içindekiler için duyulan korkular daima yerilmiş ve buna değmeyeceğine değinilmiştir. Dünya ve içindekiler için olan korku ve ürperti ayette şu şekilde belirtilmiştir: “sizi mutlaka biraz korku ve açlık, birazda mallardan, canlardan ve mahsüllerden bir noksanlık ile imtihan edeceğiz. (Ey Resülüm) O halde sabredenleri (Cennetle) müjdele!”¹²⁸ Kutsal kitapların bizden istediği korku dini ve uhrevi amaçlar gözetilerek ve yalnızca Allah rızası için olmalıdır onun haricindeki

¹²⁴ Gazzali, Mükâşefetü'l-Kulup/ Kalplerin Keşfi, s.467.

¹²⁵ Enbiya, 21/35.

¹²⁶ Mülk, 67/2.

¹²⁷ Kuşeyri, a.g.e, s.185.

¹²⁸ Bakara, 2/155.

korku ve hüznün kişinin imtihanıdır. Allah Teala Mü'mini tanımlarken şöyle demiştir: "Mü'minler ancak o kimselerdir ki, Allah anıldığı zaman kalpleri ürperir, kendilerine onun ayetleri okunduğunda (bu onların) imanlarını artırır ve (onlar yalnız) rablerine tevekkül ederler."¹²⁹ İşte Allah Teala'nın Mü'min tanımına baktığımızda kalbi ürperen ayet ve hadislerden son derece etkilenen kişi profili vardır. Evet, Mü'min o kişidir ki Allah Teala anıldığında kalbi titresin ve o Mü'mini Allah korkusu sarsın ve içi titresin ki kurtuluşa ersin.

Bizlere dünya yaşayışında dünyayı anlama konusunda en büyük örnek peygamberlerdir. Çünkü o zatlar bizi dünyaya gönderen ve dünyayı yaratan Allah Teala ile direk iletişime geçmektedirler. Ve Allah Teala o ulvi kişileri biz insanlara örnek olsunlar diye dünyayı ilk yarattığında ve daha sonra yeni bir din gönderdiği her zaman din ile birlikte peygamberde göndermiştir insanlara hüsnü misal olması için. O yüzden biz dini her konuda onların yolundan gitmeliyiz.

Allah korkusu ve hüznün anlamında bizlere her peygamber örnek olabilir ama bazen öyle örnekler vardır ki bize direk yol gösterir. İşte bunlardan bir Davut aleyhisselamdır. İmam Gazzali Kimya-yı Saadet eserinde şöyle bir olay nakleder: "Davut aleyhisselam kırk gün ağladı. Başını secdeden kaldırmadı. Ta ki gözünün yaşından yerde otlar çıktı göklerden bir nida geldi:

"-Ya Davut! Dedi. Niçin ağlıyorsun? Eğer açsan, ya da çıplaksan sana ekmek, su ve giysi gönderelim."

Davut aleyhisselam o derece inlemişti ki, onun nefesinin ateşi ağaçları yaktı. Hak Tealada onun tövbesini kabul buyurdu. Davut aleyhisselam da:

"-Ya Rabbi, dedi. Benim günahlarımı elimin ayasına yazda onları unutmayayım!"

Hak Teala da onun isteğini yerine getirdi. Davut aleyhisselam elini yemeğe, içmeğe sürmez olmuştu. Fakat günahlarını görür, ağlardı. Kimi zaman olur ki, ona bardakla su verilirdi. Ve bardak dolu olmazdı. Onun gözyaşlarıyla dolardı.

Rivayet edildiğine göre, Davut aleyhisselam o kadar ağladı ki, dayanma gücü kalmadı. Ve:

-Ya Rabbi! Dedi. Ağlamama rahmetmez misin?

Bu niyaza şöyle vahiy geldi:

-Ağlamayı anlatıp duruyorsun, ama günahını unuttun mu?

Davut aleyhisselam da:

¹²⁹ Enfal, 8/2.

-Ey Rabbim! Unuturmuyum? Dedi. Günah işlemeden önce Zebur okusam akan sular esen yeller dururdu, başımda kuşlar toplanırdı. Çöllerin vahşi hayvanları benim mihrabıma gelirlerdi. Şimdi ise, onlar yok oldu. Ey Rabbim! Bu ne büyük yalnızlık, ne yaman bir korkudur?

O zaman Allahü Teala:

-Ey Davut! Diye buyurdu. O taat halinin ünsiyetiydi. Bu ise günah korkusunun yalnızlığıdır.

Ey Davut! Âdem benim kulumdur. Onu kendi lutfumla yarattım. Ona kendi ruhumu üfledim. Meleklerime ona secde etmelerini buyurdum. Ona keramet kaftanını giydirdim. Başına yakınlık tacını koydum. Yalnızlığından şikâyet etti. Havva'yı yarattım. İkisini de cennete koydum. Bir günah işledi, onu katımdan sürdüm.

Ey Davut! Bu sözü hak kulağıyla dinle. Sen bizim taatimizde, ibadetimizdeydin. Bizde senin bu taatine uyarak bu dileklerini verirdik. Günah işledin, mühlet verdik. Bütün bunlara rağmen eğer bize dönersen (tövbe kıalarsan) yine de kabul ederiz.”¹³⁰

Davut aleyhisselam’a semavi kitaplardan Zebur gönderilmiştir. Yani Hz. Davut aleyhisselam vahye muhatap kitap gönderilmiş bir peygamberdir. Ama o bu şekilde ürpermekte ve korkmaktadır ve hayatı ağlamakla geçmiştir. Hiçbir zaman hayattan zevk alma yoluna gitmemiştir. O daima Allah Teala ya karşı hüznü ve korkulu bir hayat yaşamıştır. O ulvi kişi daima günahını düşünerek tövbe etmiş ve bağışlanma dilemiştir. Aslında ona günah da diyemeyiz onların ki zelle diye tesmiye edilir. Çünkü onların ismet sıfatı vardır onlar asla büyük günah işlemezler. Peygamberler büyük günah işlemeye karşın korunmuşlardır. Tasavvufta bir söz vardır: “Ebrarın hasenatı mukarrebunun seyyiatı gibidir.” Bu söz şöyle açıklanabilir: normal maneviyata sahip insanların yaptıkları iyilikler yüksek mertebedeki Allah’a yakın olan veya vahye muhatap olan kulların günahları gibidir. İşte o insanlar ki bu kadar muhafaza edilmektedirler buna rağmen bu kadar endişeli ve korkulular. Davut aleyhisselam da korku ve endişesi en üst düzeyde olan bir peygamberdir. İşte Davut aleyhisselam bizlere bu şekilde örnek olmaktadır.

Hz. Ali şöyle demiştir: “Kim cenneti özlüyor ve arzuluyorsa nefsinin şehvetlerden sıyrılmalıdır. Kim de, ateşten korkuyorsa haramlardan uzak durmalıdır.”¹³¹ Cenneti kazanmak emek, çaba ister. Dünya da karşımıza imtihan için çıkan suni güzelliklere

¹³⁰ Gazzali, İmam, Kimya-yı Saadet, İstanbul, 1992, s.576.

¹³¹ Mekki, a.g.e, s.361.

aldanmamak gerekir asıl hakikati görmek gerekir. Çıkan güzelliğin asıl gayesini bilip ona kalben bağlanmamak gerekir. Bu dünyadan yüz çevirmek gerekir, dünyaya ve içinde ki meta'a kalben bağlanmamak gerekir.

“Ala b. Ziyad el-Adevi cennetle müjdelenmişti. Bu kimse ibadet ehli birisiydi. Yedi gün kapısını kapatıp yemek yemedi. Sürekli ağlıyor ve ben: ben, ben., deyip duruyordu. Onun hali uzunca bir kıssada anlatılmaktadır. Nihayet Hasan-ı Basri yanına gitti ve onu aşırı korku ve çok ağlamaktan dolayı kınadı. Ona: “ey kardeşim, sen inşAllah cennet ehli değilsin bu şekilde nefsini öldüreceksin yoksa!” diye öğütte bulundu.”¹³² Ala b. Ziyad el-Adevi'nin korkusu her Mü'minde bulunması gereken korkudur. O korkuyu tam kalbinden hissetmektedir. Ve içten içe o korku onu bitirmektedir. Evet, Ala b. Ziyad el-Adevi haklıdır çünkü cehennem azabını düşününce korkmamak elde değildir. Allah cehennem ateşini tarif ederken şöyle buyuruyor: “şüphesiz ki ayetlerimizi inkâr edenler yok mu, onları ileride bir ateşe atacağız! Ne zaman derileri yanıp pişse, azabı iyice tatsınlar diye onları, ondan başka derilerle değiştireceğiz. Muhakkakki Allah, aziz (kudreti daima galip gelen)dir, hakim (her işi hikmetli olan)dir.”¹³³ İşte Allah ayetlerini inkâr edenleri böyle korkutuyor. Âlimler ve büyük zatlarda o ayetleri, hayatlarına tam tatbik edememeyi inkâra yakın saymışlardır. Onlara göre bir ayeti hayatlarına tam tatbik edememek o ayete iman etmemek ile hemen hemen aynı derecededir. Ve bilip tam uygulamamak onlara göre munafıklıktır. O yüzden onlar hep korkmuşlardır. Çünkü anlık bir gaflet kişiyi imansızlığa sürükleyebilir. Bediuzzaman Said Nursi bu konuya dikkatleri şöyle celb ediyor: “Ey insan kat'iyen bilki insanların ağızından çıkan ve dinsizliği işmam eden dehşetli kelimeler var. Ehli iman, bilmeyerek isti'mal ediyorlar.”¹³⁴ Merhum Said Nursi burada işaret ettiği durum günümüzde çok yaşanmaktadır. Çoğu kişinin konuşmalarında kullandıkları kelimelerin nereye dayandığını bilmedikleri için imani zafiyet olduğu görünüyor. Çok, düşünmeden ve tartmadan konuşmanın insanı bazen çok kötü durumlara soktuğu aşıkardır. Bir ayette Allah c.c şöyle buyurmaktadır: “sadaka vermek, iyiliği emretmek ve insanların arasını bulmak hariç, konuşmakta, fısıldaşmakta hayır yoktur.”¹³⁵ Allah Teala hayır dışında konuşulmasını doğru bulmamıştır. İnsanın konuşmaları hayra hizmet etmeli hayra hizmet etmeyen, hayra vesile olmayan konuşma yasaklanmıştır. Bu konuda Peygamber efendimiz şöyle buyurmuştur: “Allah'a ve ahiret

¹³² Mekki, a.g.e, s.369.

¹³³ Nisa, 4/56.

¹³⁴ Said Nursi, lem'alar (Osmanlıca Orijinal Nusha), s.176.

¹³⁵ Nisa, 4/114.

gününe inanan kimse ya hayır konuşsun ya da sussun.” Allah ve Resülü bize iki yol çiziyor biri ya hayır konuşmalı diğeri ise ya da susmalı.

Sahabelerin korkuları bütün Müslümanlara ve ehli tasavvufa örnek olmuştur. Onlar peygamberi öğreti eşliğinde büyümüş, vahye muhatap peygamber öğretisini almış, İslam dininin ilk muhatapları ve ilk inananlarıdır. Her konuda olduğu gibi bu konuda da bizlere örneklik teşkil etmektedirler. İlk iman eden Müslümanlardan, sahabelerin önderi, akili ve hülefa-i raşidinin ilk halkası Hz. Ebu Bekir bir kuşa hitaben şöyle demektedir: “Ey kuş, keşke senin gibi olsaydım da insan olarak yaratılmasaydım!”¹³⁶ Sorumluluk bilinci, hesap verme düşüncesi aklını ruhunu o kadar kuşatmış aklına ruhuna bedenine o kadar yerleşmiş ki bir kuş olarak yaratılmayı arzu etmektedir. Peygamberin dizinin dibinde İslam dininin peyder pey vahyolunuşuna şahid olan kişi hesap vermekten bu şekilde korkuyorsa demek ki o hesap gerçekten çok ağır. Bizim hiç uyumadan dinlenmeden ahirete çalışmamız gerekir.

Sahabelerin önde gelenlerinden olan şeytanın bile gördüğünde yolunu değiştirdiği kişi, Hz. Ömer’dir, gözle gördüğüm hiçbir şeyden korkmam diye bir sözü vardır. Bu onun ne kadar yüksek kişilikli yüksek karakterli biri olduğunu gösteriyor ama o bile şöyle diyor: “Keşke ben, sahiplerinin kesip misafirlerine ikram edeceği bir koç olsaydım.”¹³⁷ İhyau Ulum’d-Din de Gazzali şöyle bir olay nakleder: “Gözyaşlarından yanaklarında iki siyah çizgi oluşan Hz. Ömer şöyle diyordu: “Allahtan korkanın öfkesi dinmez, Allahtan korkan istediğini yapamaz, kıyamet günü olmasaydı gördüğünüzden başka şeyler olurdu.”¹³⁸ İşte ilahi korku, azap korkusu insanları bu şekilde düzene koyuyor ve terbiye ediyor. Hz. Ömer İslam’ı seçince müslümanlar’a bir özgüven ve cesaret gelmiştir. Çünkü cesaretiyle adaletiyle o bölgede nam salmıştır. İşte böyle yüksek makama ve karaktere sahip kişinin dahi ahirette hesap verme konusunda ve ilahi korku konusunda bu kadar endişe duyması o korkunun ehemmiyetini ve hesabın ne derece zor olacağını gösteriyor.

Diğer bir sahabe ise verasıyla ve takvasıyla gönülleri kazanmış gönüller deyer edinmiş olan Hz. Osman’dır. Halim selimliğiyle tanınan Hz. Osman ilahi korku konusunda şöyle buyurur: “keşke öldükten sonra bir daha diriltilmesem”¹³⁹ bu onun hesap verme konusunda ne kadar endişeli olduğunu gösterir. Bazen yatsı namazına

¹³⁶ Mekki, a.g.e, s.369.

¹³⁷ Mekki, a.g.e, s.370.

¹³⁸ Gazzali, İhyau Ulumi’d-Din, s.369.

¹³⁹ Mekki, a.g.e, s.370.

başladığında sabaha kadar sürermiş o namaz, ibadete ve taate o kadar düşkünmüş. Kur'an hafızı olmasının yanı sıra Kur'an'ın toplatılmasında ve kitap haline getirilmesinde bir çok emeği geçmiştir. İslama ve Kur'ana bu denli hizmet etmiş bir kişinin ilahi hesaptan, ilahi azaptan bu denli korkması bize o hesabın ne kadar çetin olduğunu gösteriyor.

İlmiyle ve cesaretiyle akıllarda ve kalplerde yer edinmiş ve kendisinden önceki üç halifeye baş danışmanlık yapmış yani şeyhül İslamlık yapmış ve ilmi manada Hz. Peygamberden sonra başvurulmuş ilk kapı olmuş, bunun sebebi ise ilk Müslümanlardan oluşu Allah Resülün'ün dizinin dibinde büyümüş yetişmiş olmasıdır. O kendisinden önceki halifelere baş danışmanlık yaptığı gibi Hz. Peygamberin soyunun devamı konusunda da o ulvi görevi üstlenmiştir. Hülefa-i Raşidin'in dördüncüsü ve en karışık, fitne ateşinin en çok alevlendiği zaman bu kutsi görevi üstlenmiştir. Hz. Ali'nin öyle sorunlu bir zamanda hilafete geçmesinin sebep-i hikmeti ilminin haddi ve sınırı olmaması, olaylar karşısındaki ileri görüşlülüğü ve derin analizleridir. Onun korku ve üzüntüsü bizlere çok güzel örnekler oluşturmaktadır. Gazzali onun durumunu güzel bir şekilde naklediyor: "bir sabah namazından sonra Hz. Ali'nin yüzünü üzüntü kaplar, elini evirir-çevirir ve: vAllahi bugün ben Muhammed (s.a.v)'in sahabelerinden gördüklerime benzeyen davranışlar sergileyenler görmüyorum. Onlar saç sakalları bir birine karışmış, yüzleri toz-toprak içinde kalmış, gözleri arası keçinin dizleri gibi kelleşmiş, gecelerin secdelerde, Kur'an tilavetinde, gecelerini alınlarıyla ayakları arasında geçirerek sabahlardı. Sabahleyin de Allah'ı andıklarında rüzgârlı günde titreşen ağaçlar gibi sallanırlar, göz pınarlarında siçim gibi yaşlar boşalır, akan gözyaşlarıyla elbiseleri ıslanırdı. Oysa şimdi insanların gecelerini gaflet içinde geçirdiklerini görüyorum der.

Hz. Ali bunları söyledikten sonra kalkar ve ibn Mülcem denilen herif tarafından yaralanıncaya kadar bir daha güldüğü görülmez."¹⁴⁰ Bu durum Hz. Ali efendimizin diğergamlılığını göstermektedir. Bırakın kendisi için korkmayı, ümmetin içine düştüğü durum onu bu şekilde korkuya ve endişeye sevk ediyor. Hz. Ali ki, Allah Resülü'nün her haline şahit olmuş, o yüzden çoğu şeyi yakinen bilmektedir. İşte, İlahi korku ve azap korkusu onu çepeçevre sarmıştır. İlahi korku onun gözyaşlarında tecelli etmiştir.

Ve sahabeden birçok kişinin buna benzer beyanları vardır. Onlar dinin yeryüzüne ilk inişine ve Kur'an'ın nuzulüne şahid oldukları için bu durumu daha iyi anlamış olmalılar. İşte o beyanlardan bazıları:

"Hz. Talha ve Hz. Zübeyr (r.a): "Keşke yaratılmasaydık!" diyorlardı.

¹⁴⁰ Gazzali, İhyaü Ulumi'd-Din, s.370.

Hız. Aişe (r.ah): “Keşke bütünyle unutulup gitsem!” demiştir.

İbn Mes’ut (r.a): “Keşke bir kül olup gitseydim!” diyordu. Başka bir rivayette ise: “ Keşke bir tezek olsaydım, keşke hiçbir şey olmasaydım” demiştir.”¹⁴¹

İşte sahabeler bu kadar ince ve hassas düşünüyorlardı ki bunlardan bazıları aşere-i mubaşereye de dâhildir yani cennetle müjdelenmiştir. Buna rağmen bu kadar ürkmektedirler ve korkmaktadır, insan olarak yaratılmanın yükümlülüğünün farkındalar o yüzden böyle korku duymaktadırlar.“Sahabeler böyle söylemişler ve hayatlarını bu çizgi üzerine inşa etmişler. Onlar böyle idi. Biz ise büyük hünahlar içinde yüzüyoruz; bunula birlikte içimizden yüksek dereceleri ve sidretü’l-Müntehaya kadar Allah’a yakınlığı hayal ediyoruz. Babamız Hz. Âdem’in cennet’e girmişken, bir tek günah yüzünden oradan çıkarıldığını unutuyoruz! Hâlbuki bizler cenneti hiç görmedik. Bu halimizle bizler sadece soğuk demiri döven kimseye benziyoruz. Yani boş yere kürek çekiyoruz.”¹⁴²

Emanet ayetinde Rabbimiz şöyle buyurmaktadır: “Muhakkak ki biz emaneti göklere yere ve dağlara arz ettik de (onlar) onu yüklenmekten çekindiler ve ondan korktular; insan ise onu yükleniverdi. Doğrusu o çok zalim, çok cahildir.”¹⁴³ Burada ki emanetten kasıt sorumluluk hesap ve Kur’an olduğunu düşünüyoruz. Said Nursi bu konuda şöyle demiştir: “Gök, zemin dağ tahammülünden (yüklenmekten) çekindiği ve korktuğu emanetin müteaddid (pek çok) vücuhundan (yönlerinden) bir ferdi, bir vechi, ene’dir. Evet ene (insandaki benlik duygusu), zaman’ı Âdemden şimdiye kadar âlem-i insaniyetin (insanlık âleminin)etrafında dal budak salan nuran’i bir şecere-i Tuba (tuba ağacı) ile, müthiş bir secere-i zakkumun (zakkum ağacının) çekirdeğidir.”¹⁴⁴ Said Nursi burada insana yüklenen sorumluluğunun ene olduğunu ve bu ene’nin ise iki yönünün olduğunu söylüyor bu iki yönü idare altına almak ise kişinin elindedir kişi isterse Rabbine itaat ederek ala-i illiyüne çıkar isterse isyan ederek esfeli sefeline düşer.¹⁴⁵ Başka bir ayette ise yüce Allah şöyle buyuruyor: “Eğer biz bu Kur’anı bir dağın üzerine indirmiş olsaydık, doğru (sen) onu Allah korkusundan boyun eğmiş, param parça olmuş görürdün! (biz) bu misalleri insanlara, ta ki düşünsünler diye getiriyoruz.”¹⁴⁶ Allah Teala burada bazı durumlara işaret çekmektedir. Onlardan bazıları şunlardır: sorumluluğunuz farkında

¹⁴¹ Mekki, a.g.e, s.370.

¹⁴² Mekki, a.g.e, s.370.

¹⁴³ Ahzab, 33/72.

¹⁴⁴Said Nursi, Sözlür Mecmuası (Osmanlıca Orijinal Nusha), s.216-217.

¹⁴⁵ Tin, 95/4-5.

¹⁴⁶ Haşr, 59/21.

olun biz bu Kur'an'ı dağa yükleydik dağ ikiye ayrıldı siz bunun taşıyıcıları oldunuz yükünüzün farkında olun! Diye uyarmaktadır. Evet, Kur'an'ın ve İslam dinin muhatapları biz insanlarız orda yazan her şeyden sorumluyuz. Orda geçen her hükme muhatabız o yüzden aldığımız nefesin dahi hesabı olacağını bilerek yaşamalıyız ve daima bu bilinçle hayatımızı sürdürmeliyiz. Zilzal suresinde ayette Yüce Rabb'imiz şöyle buyurmaktadır: “Artık kim zerre kadar bir hayır yaparsa, onu görecektir! Kim de zerre kadar bir şer işliyorsa, onu görecektir!”¹⁴⁷

Öyle bir dünyaya imtihan için gönderilmişiz ki ve insanın fitratı öyle bir biçimde yaratılmıştır ki bir anı diğer bir anını tutmaktadır. İnsanın yaşamı ne üzere yaşanırsa yaşansın önemli olan niyet, son an ve Yüce Allah'ın kişiye takdir ettiği kaderdir. Ve kişi o yaşamına hiçbir zaman güvenmemeli neyle karşılaşacağı belli değildir. Hz. Peygamber zamanında yaşanan şu olay bize durumun vehametini son derece güzel anlatıyor: “Rivayet edildiğine göre, ashap içinde Suffe ehlinde birisi şehit oldu. Annesi: “Ne mutlu sana, sen cennet kuşlarından biri oldun. Allah'ın Resülü'ne hicret ettin ve Allah yolunda öldürüldün.” dedi. Bunu duyan Allah Resülü (s.a.v) kadını şöyle uyardı:

“Ne biliyorsun belki o, anlamsız şeyler konuşuyor ve verilmesi kendine zarar vermeyen malı elinde tutuyor, cimrilik yapıyor.”¹⁴⁸

Hatem el-Esam şöyle öğütte bulunuyordu:- “ikamete elverişli diye hiçbir yere güvenme! Çünkü ikamete cenneten daha elverişli bir yurt yoktu, oysa Âdem (a.s)'ın başına gelenler herkesin malumudur.

İbadetin çok diye mağrur olma, zira o kadar ibadetine, kulluğuna rağmen İblis'in sonu malum,

İlmine de güvenme! Zira Bel'am İsm-i Azam'ı biliyordu ama neye uğradığı meçhulun değildir.

Salih kişileri gördüm diye de böbürlenme! Çünkü Allah katında Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v)den daha değerli bir şahsiyet olmamasına rağmen yanbaşıda ki akrabaları ve düşmaları kendisiyle birlikte bulunmalarından bir yarar sağlamamışlardır.”¹⁴⁹ Bu durum bize olduğumuz durumun vehametini gösteriyor. İnsan hiçbir zaman olduğu duruma göre hareket edip aldanmamalı çünkü insanın karşısına ne çıkacağı belli değildir. Bu sadece o ara olduğu iyi durum için geçerli değildir. Kişi

¹⁴⁷ Zilzal, 99/7-8.

¹⁴⁸ Mekki, a.g.e, s.370.

¹⁴⁹ Gazzali, İhyaü Ulumi'd-Din, s.372.

hayatını imansız bir şekilde geçirip hayatının son deminde Allah Teala o kula bir iyilik yaptırıp imana gelmesine vesile olabilir. İşte o yüzden hiçbir zaman olduğumuz durum bizi aldatmamalı. Eskiler derler ya, ne oldum değil ne olacağım demeli. Başka bir sözde ise şöyle deniyor: gün doğmadan neler doğar. İşte bu atasözleri de bize insanın bir anının diğer bir anını tutmadığını gösteriyor. Bundan dolayı insanoğlu daima teyakkuzda olmalı.

Hiç kimse ahirette ne ile karşılaşacağını bilemez bu dünyada bazı ameller işlemiş olabiliriz ama bu durum, o amellerin bizi kurtaracağı anlamına gelmiyor. Daha birçok örnek sıralayabiliriz bu konuda. İşte Peygamber (a.s) korkusu böyle örnek oluyor bize. Kendisinden dahi emin değilken Allah adına konuşmanın doğru olmadığını söylemiştir. İnsanların ahirette ne durumda olacağını ne durumlar ile karşılaşacağını tahmin etmek fikir yürütmek Allah adına konuşmaktır ve kesinlikle yanlıştır. Ahirette kimin ne ile karşılaşacağını yalnızca Allah Teala bilir bu konuda kelimeler cümleler sardeden her kim ise de dalalettedir. Nitekim Hz. Peygamber bunu açık bir şekilde yukarıda geçen hadisi başka bir muhaddisin eserinde geçen rivayetinde söylemiştir: “Allah adına konuşan bu kadın kimdir?”¹⁵⁰ Bu sadece iyi maksatla söylenen sözler için geçerli değildir. Facir günahkâr bir insan içinde bu adam cehennemliktir denmez. Çünkü onun son nefesini nasıl verdiği bilinmez. Belki iman etmiştir veya Allah’ın onu cennetine koyacağı bir hayır işlemiştir, bunu kimse bilemez. İnsan insanı bir insan olarak gözler hayatının bazı kısımlarına şahit olur o yüzden verilen hükümler varılan yargılar genelde yanlış olur. Ama Allah Teala insanın her durumunu bilir ve şahit olur ve o yüzden o her şeyi bilir ve kuşatır. Bu konuda şu ayeti kerime konumuzu daha güzel aydınlatacaktır: “ve gaybın anahtarları O’nun katındadır; onları ancak O bilir. Hem karada ve denizde ne varsa bilir. Hiçbir yaprakta düşmesin ki onu bilmesin; hem ne yerin karanlıklarında bir dane, ne yaş ne kuru (hiçbir şey) yoktur ki, apaçık bir kitap’da (Kur’an’da) bulunmasın”¹⁵¹ İşte bu ayet bize Yüce Allah’ın ilminin genişliğini, her şeye kadir olduğunu her şeye hâkim olduğunu her şeyi idare ettiğini gösteriyor. Ve kulları hakkında ne takdir etse amenna ve saddakne demekten başka bir çaremiz kalmıyor. Başka bir ayet ise şöyle buyuruyor: “O gökleri ve yerleri altı günde yaratan, sonra arşa hükmedendir. Yerin içine gireni ve ondan çıkanı, gökten ineni ve orada yükseleni bilir. Ve nerede olsanız, O sizinle beraberdir. Çünkü Allah, yapmakta olduklarınızı hakkıyla görendir. Göklerin ve yerin mülkü o’nundur ve bütün işler ancak ona döndürülür. (O) geceyi gündüze katar, gündüzü de geceye katar ve

¹⁵⁰ Mekki, a.g.e, s.370.

¹⁵¹ En’am, 6/59.

O, sinelerin içinde olanı hakkıyla bilendir.”¹⁵² Bu ayetler bize gösteriyor ki insan ne zaman nerdeyse Rabbi onunladır. Ve insanların kalplerinin içinden geçirdiklerini de Rabbimiz bilmektedir. Ve sadece insanların idaresi değil doğada ki her varlığın da idaresi onun elindedir, hayvanından bitkisine bakterisine kadar her şeyi Allah Teala idare etmektedir. Her şeye Allah Teala hükmetmektedir.

İmam Rabbaninin hüznü konusunda ki sözleri çok manidardır. Onun hüznü bakışı şöyledir: “hüznü dalgası çarptıysa bir insanın yüreğine ya Mevla’sını özlemiştir, ya da Mevla’sı onu. Mevla’yı özleyen gönül ya hüznü bekler, ya da hüznündedir. Bela, gam ve keder Mevla’nın, sevdiklerine gösterdiği kamçıdır. Vurdukça kendine çeker. Şüphesiz sonsuz hüznü, daimi tefekkür imdada ve yardıma gelir.”¹⁵³ İmam Rabbani burada hüznü özlem duymuştur. Çünkü, ona göre hüznü kişinin Rabbiyle muhabbetidir. Yaratıcının kişiyi özlemesidir. İşte bu yüzden hüznü bir vuslattır, kul ile Rabbin vuslatıdır. İmam Rabbani, başka bir sözünde şöyle buyurmaktadır: “bu dünya hayatında en faziletli meta gam ve hüznüdür.”¹⁵⁴ İmam Rabbi dünyanın bir mezra olduğunu bilerek bu mevrada kişinin ne yetiştirmesi gerektiği konusuna değiniyor. Kişi bu mevrada hüznü ekmeli hüznü biçmeli ki ahirette ona faydası olsun.

Tasavvuf ehlinden öyle insanlar vardır ki onların korkuları dahi bizi korkutuyor. Bunlardan biri Süfyan-ı Sevridir. Onun korkusu onunla beraber olanlara da yetiyordu. “Musa b. Mes’ut diyor ki: “Süfyan-ı Sevrinin yanına oturduğumuzda gördüğümüz korkulu ve endişeli tavrından ötürü çevremizin ateşle çepeçevre kuşatıldığını sanırdık.”¹⁵⁵ Süfyan’ın korkusu ona ve çevresindekilere de yetiyormuş anlaşılan. İlahi korku onun ruhuna, aklına, kalbine ve hatta kılcal damarlarına kadar işlemiştir ki bu şekilde hissettiriyor.

Başka bir bölümde Süfyan-ı Sevrî hakkında şöyle bir rivayet var: “Süfyan-ı Sevrî hastalandığında gayr-i Müslim bir doktora muayene ettirilir. Doktor muayenesini yapar ve şöyle söyler:- bu adamın ciğerlerini korku paramparça etmiş.”

Daha sonra bu zat yine gelir, Sevrî’nin nabzını yoklar ve: “İslam ümmeti arasında böyle birini tanımadım” der.”¹⁵⁶ O kadar samimi bir Havfullah ki gayr-i Müslim bir doktor bile bu maneviyatı samimi korkuyu hissediyor. Ve bedeni bir hastalığın sebebini

¹⁵² Hadid, 57/ 4-5-6.

¹⁵³ <http://www.fikirteknesi.com/huzun-ki-en-çok-yakısandır-asıklara/>, 22/11/2017 22:30.

¹⁵⁴ <http://www.fikirteknesi.com/huzun-ki-en-çok-yakısandır-asıklara/>, 22/11/2017 22:30.

¹⁵⁵ Gazzali, İhyaü Ulumi’ d-Din, s.370.

¹⁵⁶ Gazzali, İhyaü Ulumi’ d-Din, s.374.

İlahi korkuya bağlıyor. Süfyan-ı Sevri bizlere ve ümmeti Muhammed'e korkusuyla ve takvasıyla örnek olmaktadır.

Ümmet'i Muhammed içinde ehl'i tasavvuf meşrebine mensup öyle zatlar vardır ki şu ayette tarif edilen Mü'min sıfatına uymaktadırlar: "Mü'minler ancak o kimselerdir ki, Allah anıldığı zaman kalpleri ürperir, kendilerine O'nun ayetleri okunduğunda (bu onların) imanını artırır ve (onlar yalnız) Rablerine tevekkül ederler."¹⁵⁷ Rabbimizin ayetleri okunduğunda haşyetten bazıları bayılır, bazıları günlerce hasta yatağında yatar, bazıları da korkudan ödleri patlar ve ölürlerdı bazı büyük ehl'i tasavvuf zatlar.

Onlardan bazıları şunlardır: "Misver b. Mahrame aşırı korkusundan dolayı Kur'an ayetlerini dinleme metaneti, gücü göstermezmiş. Yanında bir harf bir ayet okunduğunda nara atar ve günlerce kendine gelemezmiş. Bir keresinde Has'am kabilesinden bir adam bu zatın önünde Meryem suresinin: -"sakınanları o gün Rahman'ın huzurunda O'na gelmiş konuklar olarak toplarız, suçluları suya götürür gibi cehenneme süreriz." Mealindeki seksen beş ve seksen altıncı ayetini okuyunca:

-“Ben suçlulardanım, müttakilerden değilim, ey okuyucu sen ayetleri bir daha oku.” der.

O da okur. Misver derin bir soluk alır ve oracıkta ahirete göçer.”¹⁵⁸

İşte böyle bir iman'a sahipler Rabbimizin azabı şiddetlidir bunun bilincindeler. Kişi, okuduğunu sadece gözüyle okursa, sadece gözleri ve aklıyla istifade eder. Ama kalbiyle ve ruhuyla okursa o zaman kişinin bütün uzuvları istifade eder. İmam Gazzali bu konuda şöyle der.

“Okumak üç türlüdür:

Dilin okuması, kıraat

Aklın okuması, tefekkür

Kalbin okuması. Hayattır.”

İşte okuma sadece gözlerle yapılacak bir fiil değildir. Okuma işleminde göz görür, akıl işler, kalp değer biçer. Sufiler bunun bilincindedirler o sebepten ötürü bu kadar etkilenebilirler. Dinlerken de sadece kulak ile dinlememek gerek kalp ve ruh ile dinlemek gerek ki kalp, ruh etkilensin ve gereğini yapsın.

Salih el-Murri anlatıyor: “bir keresinde abid kişilerden birine Ahzab suresinin:

¹⁵⁷ Enfal, 8/2.

¹⁵⁸ Gazzali, İhyaü Ulumi'd-Din, s.370,371.

“-O gün yüzleri ateşte evrilip çevrilirken: eyvah bize! Keşke Allah’a itaat etseydik, peygambere itaat etseydik diyecekler.” mealindeki altmış altıncı ayeti okuyunca cıgılık atıp bayıldı. Ayılınca bana:

“-Salih biraz daha oku, kendimi kederli buluyorum.” dedi. Ben de bu kez hac suresinin:

“-Ne zaman oradan çıkmak isterlerse yine oraya geri gönderilirler.” Mealindeki ifadelerin yer aldığı yirmi ikinci ayetini okudum. Bir dene göreyim adam ruhunu teslim ederek yere yığılıverdi.”¹⁵⁹ Ayetin tesiri sufinin ruhunu teslim ettirecek kadar etkili olmaktadır. İşte bunun sebebi her olaya iman penceresinden bakmaları, her konuda imanı referans almaları ve her konuda hükm-ü ilahiye boyun eğmeleridir. Onlar öyle bir şekilde iman etmişlerdir ki, okunan ayet hayatlarına bir balyoz gibi inmektedir ve hayatlarına müdahale etmektedir. Zaten Mü’minlerin Allah’ın hükmüne itiraz gibi bir hakları yoktur, iman etmek teslim olmaktır, teslim olmak ise, teslim olunan kişinin her isteğine şeksiz şüphesiz boyun eğmektir. Şu ayet bize durumu çok veciz özetlemektedir: “Hem Allah resulü bir işe hüküm verdiği zaman, artık ne Mü’min bir erkek, ne de Mü’min bir kadın için (o hükme muhalif) işlerinde kendilerine (başka bir yolu) seçme hakkı yoktur! Ve her kim, Allah’a Resülüne isyan ederse, artık muhakkak ki apaçık bir sapıklık ile dalaletе düşmüş olur.”¹⁶⁰ Ayette de belirtildiği gibi Mü’min erkek ve Mü’min kadınların Allah ve Resülü tarafından verilen hükme itiraz etme veya kabul etmeme gibi bir hakları yoktur. Başka bir ayette ise şöyle geçmektedir: “Âlemlerin Rabbi olan Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz.”¹⁶¹ Bizim istediğimiz bir şeyi Allah dilememişse o şey bizim içinde yok demektir. Dini gerçekler Mü’minin hayatının her alanına kadar girmeli. Din hayatımızın her alanına girmediği müddetçe biz tam anlamıyla iman etmiş olmayız. Din hayatın her alanına girmeli ve her alanın hâkimi olmalıdır. Ve Allah bizim hakkımızda bir şey takdir ettiğinde o kesin hükümdür bizim için. Necip Fazıl ustadın bir sözü var, “Benim istediğimi Allah istemiyorsa konu kapanmıştır.” işte bu söz teslimiyetin ne derece ileri seviyede olduğunu göstermektedir.

“Allah’a inanan ve Allah’tan korkan kalp, Hakk’a ve Hakikate (hak ile ilgili olan şeyler) karşı duyarlı olur. Eğer Allah korkusu, bir kalbe yerleşirse, o kalp Allah’ın azametinden dolayı hareketlenir, titrer. Allah korkusunun girmediği kalplerden tabi ki

¹⁵⁹ Gazzali, İhyaü Ulumi’ d-Din, s.373.

¹⁶⁰ Ahzab, 33/36.

¹⁶¹ Tekvir, 81/29.

böyle bir davranış beklenmez. Kuşeyri , “ Denilir ki, havf, Rabbinin azametinden dolayı kalbin hareketidir. (titremesidir.)” sözüyle havfı tanımlayarak Allah’ın azametinden titremeyen, ürpermeyen kalpte havfin mevcut olmadığını ortaya koymaktadır.”¹⁶² Kalbinde korku olmayan kişiye ayet okununca tesir etmez, Allah’ın hükmü okununca tesir etmez. Ayette de belirtildiği gibi: “Mü’minler ancak o kimselerdirler ki; Allah anıldığı zaman kalpleri ürperir. O’nun ayetleri kendilerine okunduğu zaman (bu) onların imanlarını artırır. Onlar sadece rablerine tevekkül ederler.”¹⁶³ Korkunun en büyük emaresi kalbin titremesidir. Diğer bir emaresi ise, kalbin direk o okunana ve söylenene iman etmesi ve itaat etmesidir. Eğer okunan ayet ve hadisler, kalbimizde ve ruhumuzda bir etki uyandırmıyorsa tecdidi iman yapmak gerekir. Çünkü, Allah’ın ayetleri Mü’minin kalbini etkiler ve titretir.

Ayetin tesiri ölümle neticelenen birçok zat vardır. Bunlardan biri de “Zerara b. Ebi Evfa bu Zat bir gün halka sabah namazını kıldırırken, Zamm-ı sure olarak Müddesir suresinin okumaya başlar. Bu surede yer alan “O sur’a üfürüldüğü zaman..” mealindeki ayeti okuyunca bayılıp düşer ve biraz sonrada ruhunu teslim eder.”¹⁶⁴ Kişi Kur’an okurken anlıyorsa ondan alınan manevi haz çok daha fazla olur. İşte âlimler de okudukları anladıkları için tesiri çok daha fazla olmaktadır. Namazda okurken okuduklarını adeta yaşıyorlar. İşte o yüzden bu kadar etkilenmektedirler.

Ömer b. Abdülaziz Emevi halifelerinin sekizincisidir, Medine de doğmuş ilmiyle ve ilahi havfıyla meşhurdur. Onun hayatından birkaç kıssa, kendinden sonra gelenlere rehber olmuştur. O Allah’a karşı derin saygı ve korkusuyla dikkatleri çekmiştir. Bu Halife, zühdüyle ve takvasıyla, işlerinde ki adalet duygusuyla ve içindeki Allah aşkı ve Allah korkusuyla, İslam âlimlerinin görüşüne göre Hülafa-i Raşidinin beşinci halifesi sayılmıştır. İşte böyle büyük zatlar ilahi havf konusunda bizlere örnek teşkil edecek haller yaşamışlardır.

Şöyle bir olay nakledilir:

“Yezid er-Rakkaşi Halife Ömer b. Abdülazizin huzuruna çıkar.

Halife:

_Yezid bana öğüt ver.

O da:

¹⁶² Gökcan, Tasavvufta Havf ve Reça/ Korku ve Ümit, s.91.

¹⁶³ Enfal, 8/2.

¹⁶⁴ Gazzali, İhyaü Ulumi’ d-Din, s.373.

_ Ya emiralMü'minin! Sen ilk ölecek halife değilsin!

Halife ağlar ve:

_ Daha daha söyle:

_ Ya EmiralMü'minin! Seninle Adem peygamber arasında hiçbir baba yok ki ölmemiş olsun.

_ söyle söyle!

_ Ya EmiralMü'minin! Seninle cennet ve cehennem arasında başka bir konaklama yeri yoktur!

Ömer dayanamaz ve bayılıp düşer.”¹⁶⁵ İşte bu büyük Zat, ölümün olduğunu duyunca bile titreyip bayılıyor. Hesap vermekten bu kadar korkmalarının sebebi günahlarının çokluğu değil, onların Allah'ın rahmetini hak etmediklerini düşünmeleridir. Allah'ın Celal'inden korkmalarıdır. Onların Allah ve ayetlerine karşı çok derin saygıları vardır. işte bu saygı onları Allah'a karşı böyle ürkek ve korkak bir duruma koyuyor.

“Bir gün Ömer b. Abdülazizin bir cariyesi huzuruna girerek kendisini selamlar ve efendisinin namazgâhına geçerek namaza durur. O esnada uyku sıkıştırır uyur, uykusunda ağlar. Derken uyanır ve efendisine:

-Ya EmiralMü'minin! VAllahi pek ilginç bir rüya gördüm der.

-Ne gördün anlat bakalım.

Anlatır:

-Cehennemi gördüm cehennemlikler üzerine kükrüyordu, ardından sırat köprüsü getirildi cehennemin üzerine konuldu.

Halife:

-Anlat anlat.

Cariye:

-Derken Abdülmelik b. Mervan getirildi, sırat köprüsüne konuldu, fazla yol almadan köprü yarıldı cehenneme düştü.

Halife:

-Devam et.

-Derken Velid b. Abdülmelik getirildi, o da fazla yürümeden cehenneme yuvarlandı.

Ömer:

-Devam et.

¹⁶⁵Gazzali, İhyaü Ulumi'd-Din, s.373.

Cariye:

Akabine Süleyman b. Abdülmelik getirildi, o da fazla yürümeden cehenneme yuvarlandı.

-Devam et.

Cariye:

-Ya EmiralMü'minin sonra vAllahi sen getirildin der demez Ömer nara atıp bayılır.

Cariye kalkar Ömer'in kulağına eğilir ve:

-Ya EmiralMü'minin! VAllahi senin kurtulduğunu gördüm, vAllahi senin kurtulduğunu gördüm, diye bağırırken, Ömer, hala yerinde çırpınıp durur.”¹⁶⁶ Ömer b. Abdülaziz, o kadar korkuyordu ki, sonucunu bilmeden bayılıp düştü. Çünkü onun korkusu sonucun olumlu veya olumsuz olması odaklı değil, o Rabbinin kendisi hakkında verdiği her hükme boyun eğmişti. Rüyanın sonucu söylenmeden yerde kıvrınmaktadır Ömer b. Abdülaziz Rabbinin onun hakkında hüküm vermesi bile onun içini titretmiş ve hale getirmiştir. İşte Allahın halifesinin korkusu bu derece büyüktür bu korku her müslümana ait olmalı her Müslümanın içi titremeli. Ömer b. Abdülaziz bu yüzden bazı âlimler tarafınca Hülefa-i Raşidinin beşincisi sayılmıştır.

Ömer b. Abdülaziz, “Allah korkusundan akan bir damla gözyaşını, bin altın sadaka vermekten daha çok severim.”¹⁶⁷ Halife Ömer b. Abdülaziz bu sözünde Allah için akıtılan gözyaşının değerine değinmektedir. Eğer gözyaşı akıtılacaksa, o gözü ve gözyaşını, bize veren Allah için akıtılmalı ki bir değeri olsun. Necip fazıl bu durumu güzel özetlemektedir: “Haram kazanılan aş aştan sayılmaz. Hak için akmayan yaş yaştan sayılmaz. Kişi başım var diye övünmesin secdeye varmayan baş baştan sayılmaz.” Evet, Necip ustad durumu çok veciz ifade etmiştir. Eğer gözyaşı akıtılacaksa Rabbimiz için olsun bir kıymeti harbiyesi olsun.

“Cehennem de çekilecek azap yanında her musibetin hafif kalacağını idrak eden ariflerin kalplerinin titremesi, bazılarının kendinden geçmesi tabidir. Allah'ın yarattığı varlıklardan ve meydana getirdiği bir takım hadiselerin neticesinden korkan insan, elbette Allah'tan çok daha fazla korkar ve O'nun, kendisine hem bu dünyada hem de ahirette yapabileceklerini düşünerek ürperir.”¹⁶⁸ Evet, beşeri olaylardan korkan kişinin Allahtan

¹⁶⁶ Gazzali, İhyaü Ulumi'd-Din, s.377.

¹⁶⁷ Gökcan, Tasavvufta Havf ve Reza/ Korku ve Ümit, s.88.

¹⁶⁸ Gökcan, Tasavvufta Havf ve Reza/ Korku ve Ümit, s.90.

ve ilahi cezalardan korkması hatta ödünün patlaması gayet tabiidir. Çünkü Allah, ayette şöyle buyuruyor: “Allahın azabının çok şiddetli olduğunu bilin.”¹⁶⁹ başka bir ayette ise şöyle buyuruyor yüce Rabbimiz: “Allah, onları ancak gözlerinin dehşetle bakakalacağı bir güne erteliyor.”¹⁷⁰ Bu ayetler beşeri korkuya nazaran ilahi korkunun azametini göstermektedir. Beşeri korkuyu yaşayan birinin ilahi korkuda titremesi ve yeri geldiğinde ödü patlaması lazım.

Ömer b. Abdülazizin bir sözü vardır ve bu çok veciz bir şekilde söylenmiştir. O burada çok büyük bir gerçeğe ışık tutmaktadır. Şöyle diyordu hazret: “ Allah Teala, korkularından ödleri patlamasın diye, kullarının yüreklerine bir rahmeti olarak gafleti bırakmıştır.”¹⁷¹ Bu söz bizlere çok şeyi özetlemektedir, geçtiğimiz örneklerde de gördüğümüz gibi, korkudan ödü patlayan birçok sufi, muttaki ve müverri vardır. Onlar Allah’ın Celalini o kadar düşünüyorlar ki Allah kalplerine rahmeti bırakmıyor işte bu sebepten ötürü ödleri patlıyor. Bir ayeti kerime şöyle buyurmaktadır:” Allah onları ancak gözlerinin dehşetle donup kalacağı bir güne erteliyor.”¹⁷² O müttaki insanlar bu ayetleri düşünerek bu durumu gelmişlerdir. Başka bir ayette ise Rabbimiz şöyle buyurmaktadır: “Kişinin karderşinden, annesinden, babasından, eşinden ve çocuklarından kaçacağı gün kulakları sağır edercesine şiddetli ses geldiği vakit, işte o gün onlardan herkesin kendini meşgul edecek bir işi vardır.”¹⁷³ Bu türden azap ayetleri muttaki Mü’minlerin ruhlarında deriz etkiler bırakmıştır. Bunlardan biri de halife Ömer b. Abdülazizdir. Emevi halifeleri zamanın insanları tarafından çok kabul görmemiştir, ama Ömer b. Abdülaziz, o zamanın insanları tarafından gerek adaleti gerek insan sevgisi ve gerekse ilahi korkusu vesilesi ile çok sevilmiştir. Ama bu Zatin Allah korkusu herkese örnek olmuştur. İnsanlarında onu bu kadar sevmesinin sebebi ondaki bu derin korkudur. Çünkü Müslümanlar bilirler Allahtan hakkıyla korkan kişi insanlara zulmetmez adaletsizlik yapmaz. Allahtan korkan kişi hesap vereceğini düşünür, her adımını düşünerek atar, tartarak atar dünyanın ahiretin bir tarlası, mezrası olduğu bilincinde yaşar işte halife Ömer b. Abdülaziz de bunu daima düşünmektedir. Aslında onda bu yönün açığa çıkmasının sebebi de derin Allah korkusudur. Allahtan korkmayan Mü’min olduğunu idda eden kişi her şeyi yapar ve vicdanı da sızlamaz özlü bir sözde şöyle denilmiştir: “kork Allahtan korkmayandan.”

¹⁶⁹ Enfal, 8/25.

¹⁷⁰ İbrahim, 14/42.

¹⁷¹ Gazzali, İhyaü Ulumi’ d-Din, s.372.

¹⁷² İbrahim, 14/42.

¹⁷³ Abese, 81/33,34,35,36,37.

Ama Allaktan hakkıyla korkan kişi bir fiil yaparken o fiilin Allah katında ki değerine bakar öyle gerçekleştirir o fiili. İşte halife Ömer b. Abdülaziz de o her şeyin kıtasının rıza-i ilahi yapan Mü'minlerdendi.

Hüzün deyince akıllarda ilk beliren zat hiç şüphesiz ki Hasan-ı Basridir. O havf ekolünün en büyük temsilcisidir. O sufiler içinde hüznüyle ünlenmiş muttaki, muhlis, müverri, mutasavvıf, mufessir ve fakih bir zattır. Evet Hasan-ı Basri muttaki bir şahıstır. Onun hüznü günümüzde hala bizlere örnek teşkil etmektedir. Peki, onu bu hüzne ve Yüce Allah'a karşı derin ürpertiye sevk eden nedir? Onun tahkiki imanı onu böyle Havfullaha itmiştir. O daima, Allaha karşı kulluğunu yapma gayesi içine girmiştir, işte bu dert ve gaye onu böyle ümmeti Muhammed'e örnek olacak hale getirmiştir.

“Hasan-ı Basri Allah'tan o kadar korkardı ki, sanki ölüme götürülürken cellâdın elindeki kimse gibi melûl ve mahzun idi, hayatında güldüğü görülmemiştir. Esir gibi oturur, ateşe atılacak kimse gibi konuşurdu. Bütün dinlerde görülen korku ve hüzün Hasan-ı Basri'de vardı. Sanki cehennem ateşi yalnız onun için yaratılmıştı. O vefat edince Seri Sakati, “ Bugün yeryüzünden hüzün gitti.” demiştir. Korkunun alameti olan sürekli hüzün, yarından emin olmama endişesini taşıyan Hasan-ı Basri'de en üst seviyede görülmekteydi. Hasan-ı Basri'nin bu hali haleflerine örnek olmuştur.”¹⁷⁴ Hasan-ı Basri o kadar hüznüydü ki, hüzün denince akla gelen ilk kişi olmuştur. Onun hüznü normal insanlardan çok daha farklıydı çünkü, o yürüyen bir ölü gibi hüznüydü. Onun hüznü, bütün uzuvlarına yansıyor azalarına hükmetmişti. O hüznünü daima diri tutmuştur, eğer bir boşluk bırakacak olsa belki o samimi hüznü zedelenecek bunun etkisiyle o hüznünü daima taze tutmuştur.

Hasan-ı Basri, hüznü yaşamayı hüznü hayatının merkezine koymayı kendine şiar edinmiş bir sufi olarak temayüz etmiştir. Dünyadan uzak durma, dünyaya dalmama, dünyada açlıktan ölmeyecek kadar yeme ve mahrem yerleri açıkta kalmayacak şekilde giyinme dışında dünyadan istifade etmemiştir. Her daim Zahidane ve mahzun bir hayat yaşamıştır. Hiçbir zaman nefesine itimat etmemiş ve nefsi hakkında kimseye teminat vermemiştir. O, nefsinin bilen bir şekilde yaşamıştır. O daima şu bilinçteydi: “ben nefsimi temize çıkarmam, çünkü, Rabbimin merhamet ettiği hariç, nefis aşırı derecede kötülüğü emreder. Şüphesiz Rabbim çok bağışlayandır. Çok merhamet edendir. dedi”¹⁷⁵ Hasan-ı Basri bu ayete göre hareket etmiştir..

¹⁷⁴ Gökcan, Tasavvufta Havf ve Reza/ Korku ve Ümit, s.87,88.

¹⁷⁵ Yusuf, 12/53.

Bir ayette Allah Teala şöyle buyurmuştur: “Yaptıklarının cezası olarak, bundan böyle az gülsünler, çok ağlasınlar.”¹⁷⁶ Hasan-ı Basri bu ayete dayanarak fazla gülmemeyi öğütler, fazla gülmek kalbi öldürür, heybeti azaltır ve her zaman hüznü olmayı tavsiye edip hüznü bir hayat yaşamıştır. O daima Kur’an’ı Kerimin çizdiği daire etrafında yaşamıştır. Kur’an’ı Kerim de ayetlerin belirlediği hayat ölçülerini hayatına uygulama çabası içine girmiştir.

Hasan-ı Basri o kadar korkardı ve ağlardı ki bir cenaze namazında mezar başında o kadar ağlamış ki toprak ıslanmış, onun bu kadara ağlaması derinden hissettiği ve kalbine, ruhuna ve hâsılı bütün azalarına hükmeden Allah korkusudur. Ağlamak Allah korkusunun olduğunun en büyük göstergesidir. Eğer ağlamak, samimi manada Allah korkusundan ise o vakit o ağlama eylemi kalpteki ve ruhtaki kirleri günahları silip atar, ama eğer ağlama riya içinse kalpteki günah ve kirin üstüne birer tabaka daha ekleyecektir.

Onun asrında yaşamış büyük zatlar onun hakkında şöyle bir kanıya varmışlar: “Hasan-ı Basri, kendi asrında ilim ve amel yönünden en faziletlisidir.” Bu Hasan-ı Basrinin ilim ve amelinin ne kadar samimi olduğunu gösteriyor. Çünkü muasır âlimler onu öyle kabul etmiş. Çünkü günümüze kadar gelen rivayetlerin toplamında, onun daima ahiret tasasında olduğu, her anını ölüm anı gibi yaşadığında birleşmektedir. İşte bu yüzden Hasan-ı Basri muttaki, müverri, muhlis ve havf sahibi bir zattır. Onun havfı ondan sonra gelen ümmeti Muhammed’e örnek olmuştur.

Hasan-ı Basri’nin hüznü o kadar fazla idi ki, onu gören dünya da ki hüznün hepsinin ona verildiğini sanardı. O hüznülenirken yakınındakilerde etkilenirdi onun hüznünden. İhya da şöyle bir olay nakledilir:

“Hasan-ı Basri bir topluluğun yanından geçerken bir gencin kahkahalar attığını görünce durur ve:

Delikanlı sırat köprüsünden geçtin mi?

Hayır.

Cennet mi yoksa cehenneme mi gideceğini biliyormusun?

Hayır.

Peki bu kahkaha niye?

Olayı anlatan ravi der ki: bu olaydan sonra o gencin bir daha güldüğü görülmedi”¹⁷⁷

¹⁷⁶ Tövbe, 9/82.

¹⁷⁷ Gazzali, İhyaü Ulumi’d-Din, s.371.

İşte Hasan-ı Basri ‘nin hüznü bu şekilde herkesi etkiliyordu. Belki bu cümleler bir başkasının ağzından dökülse hiç tesiri olmaz. Ama konuşunca karşıdakinin bam teline dokunuyor. Bir Arap atasözünde şöyle denilir: “söz kalpten çıkarsa kalbe kadar gider, dilden çıkarsa kulağa ulaşmaz”. İşte Hasan-ı Basri de kalpten konuşuyor ki konuştuğu cümleler karşıdakinin kalbine hükmedecek kadar etkili oluyor. Bu söz Hasan-ı Basri’nin durumunu tasdik etmektedir.

Hasan-ı Basri durumunu daima harap görmüştür, o hiçbir zaman kendinden emin olmamıştır ve her zaman dertli tasalı hareket etmiştir. Hasan-ı Basri yaşayan ve yürüyen ölüdür tabiri yerinde olacaktır. Çünkü onun hüznü ve korkusu onu masivadan toplumdan soyutlamıştır. Gecesi gündüzü korku içinde geçmiştir onun gecesi ilahi korkudan titreyerek geçince bu onun için mutluluktur. Ve o sadece rıza-ı İlâhi’ye yönelmiştir.

Adamın biri Hasan-ı Basri’ye:

“Ebu Hasan nasıl sabahladın?

Elhamdulillah hayırlı bir konumda sabahladım.

Durumun nasıl?”

Hasan-ı Basri gülümser ve:

“Halimi soruyorsun, engin denizlere açılmışken fırtınalara yakalanıp gemileri paramparça olan ve yakalayabildikleri tahta parçalarına sarılan yolcular hakkında ne düşünebilirsin?”

Adam:

“Pek tabi durumları felakettir.”

Hasan-ı Basri:

“İşte benim halım onlarınkinden çok daha yamandır!”¹⁷⁸

Hasan-ı Basri dünya da ki durumunu bu kadar kötü görmüş. O imtihanın bilincinde o dünyada başıboş bırakılmayacağını bilincinde Hasan-ı Basri daima şu ayetin bilincinde yaşamıştır: “İnsan başıboş bırakılacağını mı sandı.”¹⁷⁹ Hasan-ı Basri bu dünyaya gönderiliş gayesini iyi bilmektedir ve bu bilgi onu yakıp kavurmaktadır. O ki muttaki bir zat bu kadar korkuyorsa biz normal insanlar ne kadar ürkmeliyiz.

Hasan-ı Basri hazretlerinin şöyle der:

¹⁷⁸ Gazzali, İhyaü Ulumi’d-Din, s.377.

¹⁷⁹ Kıyamet, 75/36.

“Eğer kendimde nifak olmadığını bilseydim, bu hali yeryüzünde olan şeylerin hepsinden daha sevgili olarak görürdüm.”¹⁸⁰

Hasan-ı Basri hazretleri bu sözüyle kendinden hiçbir şekilde emin olmadığını göstermiştir. Çünkü kendinden emin olma, beraberinde nifakı da getirecektir. Nifak ise, kalpte kibir ve gururun oluşmasıdır. İşte o, hiçbir zaman kendinden emin olmamıştır ve kendini daima en olumsuz biçimde düşünmüş ve ona göre hazırlanmıştır.

“Hasan-ı Basri vaazlarında cehennemde bin yıl yandıktan sonra çıkacak adamlar vardır, keşke bende onlardan olsam dermiş. Bunu böyle söylemesinin sebebi cehennemde ebedi kalma ve son nefesini kötü noktalama kaygısındanandır.”¹⁸¹ Hasan-ı Basri’nin vaazlarından anladığımıza göre; kişi, kendine hiçbir şekilde güvenmemeli, nefesine itimat etmemeli yoksa sonu hüsrandır. Hasan-ı Basri hazretleri de kendine hiçbir şekilde güvenmemekte ki Cehennemden bin yıl sonra çıkan kişi ben olmak isterdim demektedir, çünkü Hasan-ı Basriyi ebediyen yanacağım korkusu sarmıştır. İşte bu sebepten dolayı o bu kadar korkmaktadır.

Rivayetlere göre Hasan-ı Basri o kadar korkardı ki oturduğunda boynu vurulacak bir esir gibi oturur. Konuştuğunda ahireti görüyormuş da gözlemlerini dile getiriyormuş gibi konuşur, sustuğunda sanki cehennem gözlerinin önünde tutuşmuş bir halete bürünürmüş.

Hasan-ı Basri bu kadar hüznü ve tasalı tavrından ötürü kınanınca şöyle demiş: “Allah Teala ’nın hoşlanmadığı bir davranışına muttali olarak bana kızmasından, git seni bağışlamadım demesinden endişe duymaktayım, böyle demediği konusunda kim bana güvence verebilir.”¹⁸² Onun korkuyu vucud dili ile izhar etme yöntemi çevresindekileri de korku içine sevk etmiştir ve çevresindekilere örnek olmuştur bir durumdur bu. Çünkü yakınınızda ilahi korkudan dolayı, daima titreyen biri varsa, bu bir süre sonra sizi de etkileyecektir. Hasan-ı Basri’nin korku hali ise, tüm çevresini korku haline sevk etmiştir. Onun bu kadar korkmasının sebebi, akıbetinden hiçbir zaman emin olmamasıdır ve bu konuda hiçbir şekilde güvence duymamasıdır. Evet, haklı olan o dur çünkü hiç kimse Hz. Peygamber de dâhil cennetinden emin değildir, onun da bu kadar korkmasının sebebi, Hz. Peygamberin emin olmadığı bir dünya da emin bir şekilde yaşamak akıl karı

¹⁸⁰ Gazzali, Kimya-yı Saadet, s.373.

¹⁸¹ Gazzali, İhyaü Ulumi’ d-Din, s.378.

¹⁸² Gazzali, İhyaü Ulumi’ d-Din, s.378.

değildir. İşte o, daima hüznü ve tasalıydı ve bunu yaşayışıyla sergilemekteydi davranışlarıyla izhar etmekteydi.

Hasan-ı Basri çok tutarlı biriydi onun şu sözü bize onun halet-i ruhiye'sini göstermektedir: “zahirin batına (yani dışın içe), kalbin dile muhalif olması, ona uygun düşmemesi nifak'tandır.”¹⁸³Hasan-ı Basri çok tutarlı birisidir. O kalp ve dilden aynı sesin gelmemesini kalp ve dilin ayrı söylemesini nifak olarak değerlendirmiştir. O dilin kalbe muhalif olmasını şiddetle men etmiştir.

Hasan-ı Basri daima bu dünyada korkmanın kişiye fayda sağlayacağı kanaatindedir. Hazreti Hasan-ı Basriye şöyle sordular:

“Şu kişilerin meclisi hakkında ne dersin? Bizi o kadar korkuturlar ki, yüreklerimiz parça parça olur...”

Hiz. Hasan şu cevabı verdi:

Bugün korkup yarın emin olacağınız bir sohbet, bugün emin olmayıp yarın korkacağınız bir sohbet yapmaktan hayırlıdır. Böyle kimselerle sohbet edin.”¹⁸⁴

İnsanın bu dünyada korkmasının ona daha fazla sağlayacağına değinmiştir. Çünkü bu dünyada ki korku kişiye ahiret bilinci kazandıracaktır ve kişiyi hesaba hazırlayacaktır. Ama bu tarafta emin olan kişi ise ahiret'e hazırlanmayacaktır ve ahiretini yakacaktır çünkü Hiz. Peygamberde dâhil kimse bu dünyadayken ahiretinden emin değildir. Bu dünyada emin olmak kişiyi hüsrana uğratacaktır. İşte o sebepten ötürü Hasan-ı Basri hazretleri bu dünyada hüznülenmenin kişiyi daha faydalı olacağını söylemiştir.

Hasan-ı Basri bidat ehli olmaktan da çok korkardı. Ebu Talip el Mekki eserinde şöyle bir dörtlük rivayet eder:

“Boğazına bir şey tıkanan onu su ile açar.

Ya boğazını su tıkayan kimse ne yapar?

Sahibinin huzurundan uzaklaştırdığı kimse ne yapar?

Ona fayda vermez tıp ve doktorlar.”

İşte Hasan-ı Basri'nin (rah) korkusu ve üzüntüsü bu gerçeği müşahade etmesinden kaynaklanıyordu. Çünkü o biliyordu ki, Yüce Allah yaptığı işlerde kimseye bakmaz. Sonuçtan korkmaz. Bunu için o, Allah'ın kahrı sıfatıyla tecelli edip onu bir kenara atmasından ve kendisini arkadaşları için bir öğüt vesilesi ve emsalleri için debir öğüt

¹⁸³ Gazzali, Kimya-yı Saadet, s.373.

¹⁸⁴Gazzali, a.g.e, s.368 .

sebebi yapmasından korkuyordu.”¹⁸⁵Evet, boğazına su tıkanması şöyle anlaşılabilir: bizi kurtaracak olan tek şey dine sıkıca sarılmaktır ama insanoğlu dini yanlış anlayınca ve yanlış bir şekilde yaşayınca onu kurtaracak olan şey onun sonu oluyor. İşte bidat böyle bir şeydir. O ki sahabe öğretisiyle yetişmiş bidattan bu kadar korkuyor ve ürküyorsa, bizlerin, zamanında bidatlar hayatımız bu kadar kuşatmış ve yerleşmişken, bizler, Hasan-ı Basri’den daha fazla korkmalıyız ve dikkatli olmalıyız. Hasan-ı Basri ve onun gibi büyük zatların korkusunun bu kadar fazla olmasının sebebi günahların çokluğu değil bilakis Allah korkusu ve kalplerinin çokça temiz olmasıdır. Kalp temiz olunca, en ufak bir lekeyi dahi kabul etmiyor ve rahatsız oluyor ve günahlara savaş açıyor.

Hasan-ı Basrinin bir sözü vardır: “Bin sene sonra cehennemden çıkan kimse keşke ben olsaydım.”¹⁸⁶ Bu korkunun sebebi ilahi korkunun samimiliği ve kalbin çok temiz olmasıdır. Ve Kur’an ayetlerine samimi bir imandır, çünkü bazı ayetler ebediyen cehennemde kalınacağına işaret ediyor işte ustad Hasan-ı Basri de bu ayetlere muhatap olmaktan korkmaktadır. Ve hiç şikâyet etmeden ümitli bir şekilde keşke bin yıl sonra çıkabilsem demektedir işte bu kadar samimi bir imana sahiptir ve Allah’a karşı bu kadar ürkek bir kalbe sahiptir.

1.1.5. Havf’ın Dereceleri ve Havf’a Yakın Anlamlı Kelimeler

Kur’an-ı Kerimde havf yerine kullanılan veya havf’a yakın anlamda kullanılan kelimeler vardır. Ama biz evvela havf’ın anlamına bakalım. Havf kelimesi sözlükte, “Allah veya gazabı veya azabı ve cehennem korkusu. Gelecekte elde edilmesi umulan iyi şeyden veya başa gelmesinden endişe edilen kötü bir şeyden ileri gelen korku.”¹⁸⁷Kısacası havf istikbal endişesidir. Ama bu istikbal sadece dünyevi istikbal değildir. Bu endişe esasen ahiretle ilgili endişedir.

“Kur’an’da korku duygusunun ifade edildiği havf kelimesiyle beraber, yine Kur’an’da geçen ve adeta bu kelimenin eş anlamlısı gibi telakki edilen et-takva, el-haşyet, er-ru’b, el-feza, er-rahbet, el-işfak, el-vecel gibi kelimeler vardır. Bu kelimeler ifade ettikleri anlamlar ve ayetlerde ki siyak-sibaka göre Kur’an’da teknik bir uslubla

¹⁸⁵ Mekki, a.g.e, s.368-369.

¹⁸⁶ Mekki, a.g.e, s.366.

¹⁸⁷ Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, s.229.

kullanılmıştır. Korku anlamını ifade eden bu kelimeler, Kur'an konteksti içinde ince farklarla beraber korku dürtüsünün farklı boyutlarına işaret eder.”¹⁸⁸

1.1.5.1. Haşyet

“Sözlükte, korku, kaygı gibi anlamlarda kullanılır. Kulun kalbinde hissettiği acı ve üzüntü.”¹⁸⁹ Haşyet kelimesi bazı ayetlerde bilmek anlamında da kullanılmaktadır. Bu durumu ayetlerden şu örnek bize açıklamaktadır: “Erkek çocuğa gelince, onun ana-babası Mü'min kimselerdi. Bunun için çocuğu onları azgınlık ve nankörlüğe boğmasından korktuk.”¹⁹⁰, “Bu ayette ki korktuk manasında tercüme edilen haşyet kelimesi bilmek veya hoş görmemek anlamlarında kullanıldığını, Allah'ın korkmasının caiz olmadığını açıklamaktadır.”¹⁹¹ Haşyet, yalnızca korku anlamında kullanılmaz. Başka bir ayette ise şöyle buyurulmaktadır: “Eğer biz Kur'an'ı, bir dağa indirseydik, elbette sen onu Allah korkusundan başını eğerek parça parça olmuş görürdün.”¹⁹² Bu ayette ise haşyet kelimesiyle bilginin ve sorumluluğun ağırlığının verdiği korkuya değinilmiştir.

Havf ve haşyet kavramları birbirine yakındır ama farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Razi bu durumu şöyle ifade etmektedir: “Haşyet, korkulan kişinin büyüklüğünden, havf ise korkan kişinin zayıflığından kaynaklanan bir korkudur.”¹⁹³ Evet, haşyet ilimle alakalı bir korkudur. Çünkü ayette şöyle buyurulmaktadır: “Kulları içinden ancak âlimler gereğince Allah'tan korkar.”¹⁹⁴ Bu ayetten anlıyoruz ki haşyet, Allah'ı bilmekle alakalıdır. Bu da ilimle alakalı bir durumdur. “Kur'an'ın bazı ayetlerinde bir bilgiye binaen duyulan korkunun ifade edilmesi için kullanılmıştır. Bir bilgiye dayanılarak zikredilen bu tür korku bildiren kelimelerde saygı anlamı da vardır.”¹⁹⁵

“Haşyetullah'ın, Allah'ı bilerek ondan korkmayı, saygıya dayalı bir korkuyu, Havfullah'ın ise, ceza verici olması itibarıyla Allah'tan korkmayı yani cezaya dayalı bir korkuyu ifade ettiği görülmektedir. Havfullah genel manada bir Allah korkusu, Haşyetullah ise özel manada bir Allah korkusunu ifade eder.”¹⁹⁶ Evet, Haşyet korkusu her

¹⁸⁸İbrahim, Sürücü, Bir Denge Unsuru Olarak Kur'an'da Havf ve Reca, Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı:5, s.253.

¹⁸⁹ Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, s.226.

¹⁹⁰ Kehf, 18/180.

¹⁹¹ Gökcan, Tasavvufta Havf ve Reca/ Korku ve Ümit, s.35,36.

¹⁹² Haşr, 59/21.

¹⁹³ Gökcan, Tasavvufta Havf ve Reca/ Korku ve Ümit, s.36.

¹⁹⁴ Fatır, 35/28.

¹⁹⁵ Sürücü, a.g.e, s.253.

¹⁹⁶ Gökcan, Tasavvufta Allah Korkusu, s.254.

kulun duyabileceği bir korku değildir. Âlim kullara nasip olan korkudur. Allah'ı hakkıyla tanıyanlara has bir korkudur.

1.1.5.2. Kabz

“Bu kelime sözlükte, tutuk olma, sıkılma hali. Havftan sonra heybetten önceki haldir. Kabz, ariflerin yaşayacağı bir haldir. Allah Kabz'dır, kul ise Münkabız'dır. Kabz halindeki kul tutuk ve zihnen kısır bir haldedir. Aklına ve gönlüne her şey gelmez bildiklerini unuttur.”¹⁹⁷

“Havf, gelecekle ilgili bir korku olmasına karşın, kabz hali hazırda ki zamanda yaşanan bir korkudur.”¹⁹⁸

“Kabz, kalbe gelen bir sıkıntı halidir. Bütün hallerde olduğu gibi kabz da vehbidir. Bu hal, havf'ın bir neticesi olup uzun bir mücahededden sonra vuku bulur. Allah korkusunun hâkim olduğu bir kimse, günahlardan dolayı hesaba çekileceği ve ceza göreceği endişesini taşır. İşte bu endişe, onun kalbinde bir daralma ve sıkıntı meydana getirir. Kabz hali, Allah'ın ansızın salık'ın kalbine verdiği Vehbi bir sıkıntı halidir. Bu durumu Allah meydana getirdiği gibi, kulu bu sıkıntıdan kurtaracak ve rahatlatacak (bast hali) olan yine Allah'tır.”¹⁹⁹

1.1.5.3. Heybet

“Bu kavram sözlükte, saygıya dayanan korku, azamet. Havf ve kabz halinin üstünde ki haldir. Heybet, gaybeti gerektirir. Hakk'a yakın olmanın meydana getirdiği endişe hissi. Heybet az veya çok kendinden geçme halini gerektirir. Çünkü heybet Hakk'ın celali tecellilerini kalpte müşahade etmekten hâsıl olur. Cemali tecellide heybet hissi meydana getirebilir.”²⁰⁰ Heybet kulun, fena bulduğu makamdır. Bu fena bulma hali celalin tecellilerinin kalpte hâsıl olmasıyla mümkün olur. Kul artık fenafillâh makamına çıkmıştır.

Kabz hali, nasıl ki havf'tan yüksek bir korkuyu gerektirir heybet Halide kabz'dan yüksek bir korkuyu gerektirir. Heybet en yüksek korkuyu ifade etmektedir.

Heybet hali, gaybeti gerektirir. Gaybet, kendinden geçmedir. Hz. Peygambere vahyin geliş zamanlarında Allah Resulü heybet halinin neticesi olan gaybeti

¹⁹⁷ Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, s.86.

¹⁹⁸ Kuşeyri, a.g.e, s.115.

¹⁹⁹ Gökcan, Mansur, Tasavvufta Allah Korkusu, s.254,255.

²⁰⁰ Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, s.235.

yaşamaktadır. Diğer bir örnek ise Hz. Musa'nın Allah'ı görmek istemesine karşın Allah'ın dağda tecelli etmesi sonucu Musa (a.s) bayılmasıdır.

“Heybet halinde korku, havf ve kabz halindeki korkudan daha şiddetlidir. Kabz halinde salık, sahv (uyanık) durumdadır. Heybet halinde ise gaybet haline girip kendinden geçer. O halde diyebiliriz ki, heybet korkunun en şiddetli olduğu haldir.”²⁰¹ Evet, en şiddetli korku heybet makamında ki korkudur. Çünkü bu korkuyu yaşayan Mü'min kendinden geçmektedir. Kendinden geçmek akli melekelerini kullanamamak değildir tabî ki sadece korkudan titremek ve vücudun kendinden geçmesidir.

1.1.5.4. Takva

Bu kavram, şu ana kadar anlattığımız bütün kavramların üstünde bir anlama haizdir. Bu kavram, hem korku, hem itaat, hem ihlas, hemde ibadet kavramları içinde barındırmaktadır. Takva kavramı, Kur'an'ı Kerim de 200 den fazla ayette geçmektedir. Bu kavramın sözlük anlamı şöyledir: “Korkma, endişelenme, kaygılanma, sayma, dikkatli davranma sakınma, korunma. Allah'a boyun eğerek azabından sakınmak, cezayı gerektiren davranışlardan nefsi uzaklaştırmak suretiyle korunmak. Takva, insanın, Allah'tan uzaklaştıran şeylerden kaçınmasıdır. Takva masivadan sakınmaktır. Takvanın zahiri, hududu muhafaza, batını ise ihlas ve niyettir. Takva helal, mübah, bir de şüpheli hususlarda söz konusu olur. Farzları ifa, haramları terk, takva değildir. Takva dinin bütün hükümlerini eksiksiz ve sürekli olarak titiz bir şekilde uygulamaktır. Takva sahibi olmak, ama takva sahibi olduğunu hatır ve hayalden geçirmemek esastır. Takva sahibi olduğunu sanan kişi takva sahibi değildir. Takva, kişinin kendini kimseden üstün görmemesidir. Takva sahibi kişiye, muttaki denir. İslam nazarında en üstün insan, takvası en fazla olanıdır. Müftülerin fetvasına, kadıların hükmüne göre, caiz olan bazı hususlar takva esasına göre caiz olmaz. Fetvanın “evet” dediğine bazen takva “hayır” diyebilir.”²⁰² Bu saydıklarımızın hepsi takvanın esaslarıdır. Mü'minler olarak bunlara riayet etmek her Mü'mine vaciptir.

Allah bir çok ayette takva sahiplerini övmüştür. “Gerçekten Allah katında sizin en üstün ve şerefli olanınız. O'na karlı en takvalı olanınızdır.”²⁰³ “Allah'tan hakkıyla korkun”²⁰⁴ bu ayetler bize takvanın ne kadar ehemmiyetli olduğunu göstermektedir.

²⁰¹ Gökcan, Tasavvufta Havf ve Reza/ Korku ve Ümit, s.38.

²⁰² Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, s.509.

²⁰³ Hucurat, 49/13.

²⁰⁴ Ali İmran, 37/102.

“Takva, havf kelimesiyle de bire bir açıklanmıştır. Bu durum, havf ile takvanın yakın ilişkisini ortaya koymaktadır. Takva, havfin gereğini yapmak anlamını da taşımaktadır. Korkan kişi, korktuğuna itaat edecek ve günahlardan uzaklaşacaktır.”²⁰⁵ Kur’an da havf bazı ayetlerde Mü’minler için kullanılmış bazı ayetlerde ise kafirler için kullanılmıştır. Ama takva öyle değildir. Takva, sadece Mü’minler için kullanılmıştır.

“Kur’an-ı Kerim’de havf ve takva yan yana ve müteradif anlamlarda kullanılmıştır. Allah korkusu, takva ile ifade edilmiştir: “Ey iman edenler! Allah’tan O’na yaraşır şekilde korkun.” (Ali İmran, 3/102) Abdullah b. Mes’ud, Allah’tan O’na yaraşır biçimde korkmayı şu şekilde izah etmiştir: “O’na asi olmayıp itaat etmek, nankör olmayıp şükretmek ve O’nu unutmaksızın hep hatırd tutmak.” İbn Mes’ud’un bu açıklamasından anlaşılacağı üzere, Allah’tan gerçek manada korkmak, sadece kalpte ve düşünce de olan bir korku değil, bu korkunun gereğini yerine getirmektir. Allah’ın istediği gibi bir kul olmak için eyleme geçmektir. O’nun yasakladığı şeylere yanaşmayarak günahlardan uzaklaşmak ve emrettiği şeyleri yerine getirerek O’na itaat etmektir.”²⁰⁶

1.1.6. Naslarda (Ayet Ve Hadisler)Havf(Korku)

İslami müktesebatın temeli evvela, Allah’ın insanları hidayete erdirmek için, hem dünyalarını hem de ahiretlerini güzelleştirmek için, yani saadeti dareyni tesis etmek için gönderdiği ve kendisinin onu korumayı vaad ettiği “Şüphesiz ki bu Kur’an’ı biz indirdik onu koruyacak olanda biziz.”²⁰⁷ Kur’an-ı Azimüşşandır. İkinci temel ise, o mahfuz kitap olan Kur’an-ı Azimüşşan’ın mübelliği, mübeyyini, müfessiri, serveri enbiya, hatemül enbiya insanların en değerlisi olan Hz. Muhammed Mustafa’dan rivayet olan hadisi şeriflerdir. Bir Mü’min için en bağlayıcı olan şey ayet ve hadislerdir. Çünkü ayette şöyle buyrulmaktadır: “Mü’minler ancak o kimselerdir ki, Allah anıldığı zaman kalpleri ürperir; kendilerine O’nun ayetleri okunduğunda bu onların imanlarını artırır ve Raplerine tevekkül ederler.”²⁰⁸ Ayeti duyduğun da kalbi titreyen Mü’min için ayet çok bağlayıcıdır. Ayet ve hadisler konuşunca bütün Mü’minler işittik ve itaat ettik demekten başka tercihleri yoktur. Allah ayette şöyle buyuruyor: “Hem Allah ve Resülü bir işe hüküm verdiği zaman, ne Mü’min bir erkek, ne de Mü’min bir kadın için (o hükme muhalif)işlerinde kendilerine (başka bir yolu) seçme hakkı yoktur! Ve kim Allah ve

²⁰⁵ Gökcan, Tasavvufta Havf ve Reça/ Korku ve Ümit, s.39.

²⁰⁶ Gökcan, Tasavvufta Havf ve Reça/ Korku ve Ümit, s.40.

²⁰⁷ Hicr, 15/9.

²⁰⁸ Enfal, 8/2.

Resulüne isyan ederse, artık muhakkak ki apaçık bir sapıklık ile dalaletе düşmüş olur.”²⁰⁹
İşte bu ayetler bize Kur’an’ın Mü’minin hayatında ne kadar önemli yeri olduğunu göstermektedir.

Evvela konumuzla ilgili ayetler daha sonra hadisler sıralanacaktır.

“Ey iman edenler, Allah’tan korkun ve doğru söz söyleyin.”²¹⁰

“Ey insanlar! Rabbinizden sakının / korkun! Çünkü kıyametin zelzelesi, pek büyük (korkunç) bir şeydir. Onu göreceğiniz gün, her emziren kadın emzirdiği (yavrusu)nu unutur ve her hamile kadın yükünü (karnında ki çocuğunu) düşürür, (o gün) insanları, sarhoşlar (gibi yalpalarken) görürsün halbuki onlar sarhoş kimseler değildir. Fakat Allah’ın azabı şiddetlidir.”²¹¹

“Sakın inkâr edenleri, yeryüzünde (Allah’ı) aciz bırakacak kimseler sanma! Onların varacağı yer, ateştir. Ve o, ne kötü varılacak yerdir.”²¹²

“Şüphesiz o kimseler ki, onlar rablerinin azabından korkarak titreyenlerdir. Hem o kimseler ki, onlar rablerinin ayetlerine iman ederler. Yine o kimseler ki, onlar rablerine ortak koşmazlar. Ve o kimseler ki, şüphesiz rablerine dönecek kimseler olduklarını bildikleri için, verdikleri şeyleri kalpleri ürpererek verirler.”²¹³

“Onlar ne bir ticaretin, ne de bir alışverişin kendilerini Allah’ı anmaktan, namazı dostdoğru kılmaktan ve zekât vermekten alıkoymadığı erlerdir! (onlar, dehşetten) kalplerin ve gözlerin kendisinde döneceği bir günde korkarlar.”²¹⁴

“(Teheccüd namazı kılmak için) yanları yataklardan uzaklaşır; korkarak ve umarak rablerine dua ederler ve kendilerini rızıklandığımız şeylerden (Allah yolunda) sarf ederler.”²¹⁵

“Onların (ilah diye) yalvarıp durdukları şeyler, Rablerine hangisi daha yakın olacak diye vesile ararlar, O’nun rahmetini umarlar ve azabından korkarlar. Çünkü Rabbinin azabı (pek) korkunçtur.”²¹⁶

“İşte (size haber getiren) o şeytan, ancak kendi dostlarını korkutur. Eğer iman eden kimseler iseniz, artık onlardan korkmayın da (ancak) benden korkun!”²¹⁷

²⁰⁹ Ahzab, 33/36.

²¹⁰ Ahzab, 33/70.

²¹¹ Hacc, 22/1,2.

²¹² Nur, 24/57.

²¹³ Mü’minun, 23/57,58,59,60.

²¹⁴ Nur, 24/37

²¹⁵ Secde, 32/16.

²¹⁶ İsra, 17/57.

²¹⁷ Al-i İmran, 3/175.

“Ey İsrailoğulları! Size ihsan ettiğim nimetlerimi hatırlayın; (iman edeceğinize dair) bana verdiğiniz sözü yerine getirin ki, (bende cennete girme hususunda) size verdiğim sözü yerine getireyim ve artık yalnızca benden korkun!”²¹⁸

“(İnsanlar ve cinlerin bir kısmı hariç, herşey) üzerinde (hakim) olan rablerinden korkarlar ve ne emrolunursa yaparlar.”²¹⁹

“İnsanlardan, (yeryüzündeki) hareketli canlılardan ve sağmal hayvanlardan da böyle renkleri muhtelif olanlar vardır. Kulları içinde Allah’tan en çok âlimler korkarlar. Muhakkak ki aziz (kudreti daima üstün)dir, gafur (çok bağışlayan)dır.”²²⁰

“Kim Allah’a karşı gelmekten sakınırsa, Allah ona bir çıkış yolu açar.”

“Kim Allah’a karşı gelmekten sakınırsa, Allah ona işinde bir kolaylık verir.”²²¹

“Ey iman edenler; Allah’tan ona yaraşır bir şekilde korkun ve ancak Müslümanlar olarak can verin.”²²²

“O halde gücünüz yettiği kadar Allah’tan korkun.”²²³

“Ey iman edenler, eğer Allah’tan korkarsanız O, size iyi ile kötüyü ayırt edecek bir anlayış verir, suçlarınızı örter ve sizi bağışlar. Çünkü Allah büyük lütuf sahibidir.”²²⁴

“Rabbinin yakalaması çetindir.”²²⁵

“O gün insan kardeşinden, anasından ve babasından, yastık arkadaşından ve çocuklarından kaçır. O gün herkesin yetecek kadar meşguliyeti vardır.”²²⁶

“Allah kendine karşı gelmekten sizi sakındırıyor.”²²⁷

“Rabbinin, haksızlık eden memleketleri yakaladığında, onun yakalayışı işte böyledir. Çünkü O’nun yakalaması acıklı ve çetindir.

İşte bunda, ahiret azabından korkanlar için elbette bir ibret vardır. O gün bütün insanların bir araya toplandığı bir gündür ve o gün bütün mahlûkatın huzur bulduğu bir gündür.

Biz onu (kıyameti) ancak sayılı bir müddetin sona ermesi için erteledik.

O geldiği gün Allah’ın izni olmadan hiç kimse konuşamaz. Onlardan bedbahtta vardır, mutlu olan da vardır.

²¹⁸ Bakara, 2/40.

²¹⁹ Nahl, 16/50.

²²⁰ Fatır, 35/28.

²²¹ Talak, 65/2,4.

²²² Al-i İmran, 3/102.

²²³ Teğabün, 64/16.

²²⁴ Enfal, 8/29.

²²⁵ Buruc, 85/12.

²²⁶ Abese, 80/34-37

²²⁷ Al-i İmran, 3/28.

Bedbaht olanlara gelince, onlar ateştedirler, orada onların (çok feci) nefes alıp vermeleri vardır.”²²⁸

“Allah’tan korkan öğüt alacaktır.”²²⁹

“Rabbinin huzurunda durmaktan korkanlar için iki cennet vardır.”²³⁰

Cennetlikler birbirlerine dönüp sorarlar:

Derler ki: “Daha önce biz, ailemiz içinde korkardık.

Allah bize lütfetti de vücudun içine işleyen azaptan korudu.

Gerçekten biz bundan önce O’na yalvarıyorduk. Çünkü iyilik eden esirgeyen ancak O’dur.”²³¹

“Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize kulluk ediniz. Ancak böyle takva sahibi olursunuz.”²³²

“Sizden önce kendisine kitap verilenlere ve size “Allah’tan korkun/takva sahibi olun” diye emrettik.”²³³

“Onların ne etleri ne de kanları Allah’a ulaşır. Fakat O’na sadece sizin takvanız ulaşır.”²³⁴

“Muhakkak ki Allah yanında en değerli olanınız, O’ndan en çok korkanınızdır.”²³⁵

“Allah kendilerinden hoşnut olmuş, onlarda Allah’tan hoşnut olmuşlar. Bu müjde, Rabbinden korkanlar içindir.”²³⁶

“Rablerinden korkanlar için hidayet ve rahmet vardır.”²³⁷

“Umarak ve korkarak bize dua ederler.”²³⁸

Bu ayetler genel olarak insana bir hayat biçimi vermektedir. İmam Nevevi bu durumu şöyle izah etmektedir: “Ayetlere göre söz ve fiille Allah Teala dan korkmak vaciptir. Allah Teala’dan korkmak zorluklardan kurtulmaya ve helal rızık kazanmaya sebeptir. Ve kim Allah’tan korkmaya devam ederse, Allah onun kalbine ve aklına öyle

²²⁸ Hud, 11/102-106.

²²⁹ A’la, 87/10

²³⁰ Rahman, 55/46.

²³¹ Tur, 52/25-28.

²³² Bakara, 2/21.

²³³ Nisa, 4/131.

²³⁴ Hacc, 22/37.

²³⁵ Hucurat, 49/13.

²³⁶ Beyine, 98/8.

²³⁷ A’raf, 7/154.

²³⁸ Enbiya, 21/90.

bir nur koyar ki, onunla hakkı tanır ve ona tabi olur; batılı ayırır ve ondan uzak durur böylece Allah'ın affı ve mağfireti onun üzerine yağmur gibi yağar.”²³⁹

Abdullah İbnu Amr (r.a) anlatıyor: “Resulullah (a.s)’a: “En efdal insan kimdir?” diye sorulmuştu. “Kalbi mahmun (pak), dili doğru sözlü olan herkes” buyurdular.” Ashab: “Doğru sözlülüğün ne demek olduğunu biliyoruz. Mahmumu’l-kalp ne demektir?” diye sordu.

“Mahmum kalp, Allah’tan korkan tertemiz kalptir, içinde günah yoktur, zulüm yoktur, haset yoktur, kin yoktur.” buyurdular.”²⁴⁰

Ebu Hureyre (r.a) diyor ki: “Ey Allah’ın Resulu, insanların en şerefli kimdir, dediler. O da: Allah’tan en çok korkandır, dedi.”²⁴¹ İnsan Allah’tan korktuğu oranda şerefe ve makam kazanır.

“Allah’ım, senden hidayet, takva, iffet, ve zenginlik isterim.”²⁴²

“Allah’tan korkun, beş vakit namazınızı kılın, ramazan orucunuzu tutun; mallarınızın zekâtını verin ve başınızda ki idarecilere itaat edin; o zaman Rabbiniz cennetine girersiniz.”²⁴³

“O gün cehennem yetmiş bin yularla getirilir; her yulardan yetmiş melek tutup onu çekerler.”²⁴⁴

“Kıyamet gününde cehennemliklerin en hafif azap göreniştir. Adamın ayaklarının altına iki kor parçası konur; bunlardan beyni kaynar. Kendisi de cehennem halkının en şiddetli azap çekenini olduğunu zanneder; halbuki en hafifidir.”

“Cehennem de ateş kimini topuklarına kadar, kimini dizlerine kadar, kimini beline kadar, kimini de köprücük kemiklerine kadar tutar.”²⁴⁵

“İnsanlar alemlerin Rabbi Allah’ın huzurunda dururlar; öyle ki kimilerikulağlarının ortasına kadar tere batır.”

“Eğer benim bildiklerimi bilseydiniz az güler, çok ağlardınız, dedi. Resulullah sallallahu aleyhi ve selemin ashapı yüzlerini kapattılar; hıçkırarak ağlamaya başladılar.”²⁴⁶

²³⁹ İmam Nevevi, Riyaz’us-Salihin Tercemesi ve Şerhi, Nüzhetü’l-Muttakin, terc. Abdulvehhab Öztürk, Kahraman Yayınları, İstanbul 2016, Cilt 1, s.104.

²⁴⁰ Kütüb-i Sitte, Vera’ ve Takva, c.17, Akçağ Yayınları, s.621.

²⁴¹ Nevevi, Riyaz’us-Salihin Tercemesi ve Şerhi, c.1, s.104.

²⁴² Nevevi, a.g.e, c.1, s.106.

²⁴³ Nevevi, a.g.e, c.1, s.107.

²⁴⁴ Nevevi, a.g.e, c.1, s.363.

²⁴⁵ Nevevi, a.g.e, c.1, s.364.

²⁴⁶ Nevevi, a.g.e, c.1, s.365.

“İnsanlar kıyamet gününde terleyecekler; öyle ki terleri yerin dibine yetmiş arşın işleyecektir. Ter yular gibi kulaklarına kadar çıkacaktır.”

“Ebu Hureyre (r.a) anlatıyor: Resulullah sallallahu aleyhi ve selemin’in yanında idik; bir gürültü duydu; “bunun ne olduğunu biliyormusunuz?” dedi. Biz de, Allah ve Resülü daha iyi bilir, dedik. Bu, yetmiş sene önce cehenneme atılan bir taşdır; düşüyordu; şimdi dibine ulaştı. İşte işittiğiniz gürültü odur, dedi.”²⁴⁷

Hiz. Aşe (r.a) şöyle demiştir:

Rasûlullah: “Ey Allah’ın Resûlü! Senin ümmetinden cennete hesabı görülmeden girecek kimse olur mu? Diye sordum. Resul Hazretleri şu cevabı verdi:

“Olur. Onlar da günahlarını anarak ağlayan Mü’minlerdir!”

“Hak Teala’nın katında, Allah korkusundan akan gözyaşı damlasından daha aziz bir katre yoktur. Nitekim Hak Teala’nın yolunda dökülen kan damlasından da aziz damla yoktur.”

“Yedi kimse Hak Teala’nın arşının gölgesinde bulunur. Bunlardan birisi Hak Teala’nın korkusundan ağlayandır.”

Hanzala, (r.a) şöyle bir olay rivayet eder:

Resûlullah’ın yanındaydım. Bize öğüt vermekteydi. Öyle ki, gönüllerimiz inceler, yumuşuyordu. Gözlerimizden yaşlar aktı. Ben eve geldim. Ev halkım, karım, çocuklarım konuşmağa başladık. Dünya işlerine daldık. Az sonra Resûlullah’ın öğütlerini ve ağladığımı hatırladım. Sokağa fırladım:

Hanzala munafık oldu! Dedim.

Böyle diyerek sokakta giderken Ebu Bekir (r.a) Hazretine rast geldim. Bana:

Öyle deme! Sen munafık olmadın! dedi.

Ben direk Resulullah’ın katına vardım. Kendilerine:

Hanzala munafık oldu! dedim.

Resûlullah:

Hanzale hiçbir zaman munafık olmadı! diye buyurdu:

Az sonra olan hali kendisine anlattım. Şöyle buyurdu:

“Ya Hanzale! Eğer bizim huzurumuzda bulunduğun hal üzere kalsaydın melekler gökten iner, yollarda, evlerinizde sizinle el sıkıştırlardı. Lakin eu Hanzale, saat saate uymaz. Bir saat bir türlü, bir saat bir türlü olur.”²⁴⁸

²⁴⁷ Nevevi, a.g.e, c.1, s.367.

²⁴⁸ Gazzali, Kimya-yı Saadet, s.567-568.

“Ben Hak Teala’yı sizden çok biliciyim. Hak Teala’dan en çok korkan da benim.”

“Ey Davut! Benden hışımla arslandan korkar gibi kork.”²⁴⁹

“Hikmetin başı Allah korkusudur.”²⁵⁰

“Allah korkusundan kalbi ürperip titreyen Mü’minin hataları ağaçtan yaprakları döküldüğü gibi dökülür.”²⁵¹

“Kabir ya ateş çukurlarından bir çukur ya da cennet bahçelerinden bir bahçedir.”²⁵²

Hiz. Ayşe (r.a) aktarıyor:

“Hava bozup fırtına estiğinde Allah Resulünün çehresi değişir, kalkar odada dolaşır, dışarı çıkar, içeri girerdi. Tüm bu hareketleri, Allah’ın azabından korktuğundandı.”²⁵³

“Ebu’d-Derda aktarıyor: “Rahman’ın dostu Hiz. İbrahim, namaza durduğu vakit Rabbinin korkusundan meydana gelen kalbinin cızırtısı bir mil mesafeden duyulmuş.”²⁵⁴

“Yine rivayetlere göre Allah Resulu namaza durduğunda göğsünden kaynamakta ki tencerenin sesi gibi sesler duyulmuş.”

“Cebrail bana ne zaman gelmişse, muhakkak Cebbar-ı Teala’nın korkusundan titrerdi.”²⁵⁵

1.2. Reca (Ümit)

1.2.1. Recanın Tanımı

Reca, İslam müktesebatında daima havf yani korku ile birlikte zikredilmiştir. “Tasavvuf terminolojisinde daha çok havf kavramıyla kullanılan reca kavramı, arzu ettiği şeyin beklentisi içinde olan kalbin duyduğu rahatlık ve ferahlık hissini ifade eder. Havfin kaynağı Allah’ın gazabı, azabı ve cehennem iken, recanın kaynağı ilahi rahmet, mağfiret ve cennettir. Sufiler her iki halde de aşırıya kaçmaksızın orta yolun (beyne’l-havf ve’r-reca) tutulmasının gerekliliği üzerinde durmuşlardır.”²⁵⁶ Korku kişiyi tedbirli olmaya, dikkatli olmaya ve dünya hayatında yaptığı fiillerin neticesini düşünerek hareket etmeye

²⁴⁹ Gazzali, Kimya-yı Saadet, s.569.

²⁵⁰ Gazzali, İhyaü Ulumi’d-Din, s.327.

²⁵¹ Gazzali, a.g.e, s.330.

²⁵² Gazzali, a.g.e, s.352.

²⁵³ Gazzali, a.g.e, s.363.

²⁵⁴ Gazzali, a.g.e, s.364.

²⁵⁵ Gazzali, a.g.e, s.363.

²⁵⁶ Tek, a.g.e, s.98.

yönlendirir. Ama kişinin kalbinde yalnızca korku olur ise kişi sağlıklı düşünüp karar alamaz ve tamamen kendini ümitsizlik denizine bırakabilir. Ama hayat yalnızca korku üzerine inşa edilmemiştir. Eğer sadece o şekilde inşa edilmiş olsaydı, zayıf halk edilmiş mahlûkat daima sıkıntı içinde yaşardı. İşte Allah Teala bu yüzden yarattıklarının bilhassa insanların kalbinde korkunun yanına ümidi de yerleştirmiştir ki kul karamsarlığa kapılıp korku bataklığına sürüklenmesin. İşte bu yüzden Allah Teala Kur'an-ı Kerimde sadece azap ayetlerinden bahsetmemiştir. Kulunun ümidini kaybetmemesi için daima ümit veren cümleler de sarf etmiştir.

“Evet, hayat sadece korku üzerine inşa edilmiş olsaydı, yaratılışı zayıf olan insanın, karamsarlığa düşmesi kaçınılmazdı. Oysaki Allah'ın rahmeti daha geniş ve kuşatıcıdır. O'nun lütfu ve bağışlaması, azabını geçmiştir. Canlı-cansız her şey onun rahmetiyle varlığını sürdürmektedir. Mü'minler için manevi bir güç olan iman duygusu, ümit ve güveninde kaynağıdır.”²⁵⁷ Yeryüzündeki ve bütün âlemlerde ki mahlûkatın yegâne yaratıcısı Allah Teala'dır. Ve yegâne rızık verici, Rezzak-ı Hakiki olan Allah Teala'dır. O kendisine ümit bağlayan hiçbir mahlûkunu geri çevirmez. Çünkü O'nun rahmeti azabını geçmiştir. Rahmetine ümit bağlayan, rahmetinden mahrum kalmayacaktır.

“Gerçekleşmesi muhtemel, arzu edilen bir şeye karşı kalbin duyduğu ilgi olarak ifade edilen reca da, korku gibi gelecekte olması umulan bir şeyle ilgilidir. Kalbin hayatı, korku ve ümit sayesinde ahirette ulaşmayı arzuladığı nimetlere bağlıdır. Daha farklı bir ifadeyle gönül ümit ile yaşar.”²⁵⁸ Ümit kalbin ferahlaması ve rahatlamasıdır. Ömer b. Abdülaziz şöyle buyurmaktadır: Eğer Allah, Mü'min kullarının kalbine ümit gibi bir kurtarıcıyı koymasaydı kullarının korkudan ödleri patlayacaktı. İşte bu yüzden ümit bir nimettir.

“Reca makamı, Allah'ın kullarını kendisine sevk ettiği manevi ordulardan bir kuvvettir. Bu makamda bazı kullardan ortaya çıkan şeyler, diğerlerinde görülmeyebilir. Çünkü bazı kalpler, müşahade ettikleri ilahi ihsan ve iyilikle yumuşar; ilahi davete uyar, hakkı kabul eder, gördüğü bu iyilik ve ihsanlarla huzur bulur. Bu kalpler aynı sonucu korku ve tehditle elde edemezler. Aksine korku ve tehdit onları bu hallerden alıkoyar, yollarını keser. Çünkü Yüce Allah, rahmetine güvenerek ümit içinde olmayı, o hallere ulaşmak için bir yol yapmıştır.

²⁵⁷ Fikret, Karaman, Korku, Ümit, ve Ye'sin Mü'min Üzerinden ki Etkisi, s.17.

²⁵⁸ Hasan, Kayıklık, Tasavvuf Psikolojisi, Akçağ Yayınları, Ankara 2011, s.171.

Reca, haller içinde insandaki sağlık ve zenginlik gibidir. Bir kısım insanların kalbi sıhhat ve zenginlikle kendisini toparlar, onlarla neşesini elde eder ve güzel işleri başarır. Onun hayrı bunlardadır.”²⁵⁹ Her insanın fıtratı aynı yaratılmamıştır. Kimisi zorluk çekince ibadet ve taate daha çok yönelirken, kimi insanlarda bu durum tam aksi olmaktadır, bu dünya da Allah’ın rahmet ve şefkatine mazhar olunca Allah’a daha çok yönelmektedir. İşte bu tür insanların kalbinde reca Allah için Allah’a yönelen bir ordu gibidir. Bu durum kişinin kalbinde Allah’a karşı kulluk bilincini oluşturarak onun imanını tezyid etmektedir.

“Reca (ümit), kalbin ileride olacak sevimli ve güzel bir şeye bağlanmasıdır.

Korku, ileride olacak bir şey için olduğu gibi; ümit de ileride olması beklenen bir şey için olur. Reca (ilahî rahmeti ümit) ile kalpler hoş olur ve ahiret nimetlerine yönelir.”²⁶⁰ Bu iki temel duygu da ileri de olması muhtemel olaylar üzere oluşur. Eğer ileride olması muhtemel olay bize acı sonuçlar yaşatacaksa buna havf yani korku deriz ama ileride yaşanacak olan olay bize hayırlı kapıları açacak ve bizi mutlu edecekse ve Mü’minde bunu mutlu bir şekilde bekliyorsa buna reca yani umma denir.

“Reca (umut) dediğimiz olgu da:

Hal,

İlim,

Amel olmak üzere üç olaya bağlı bir hadisedir. İlim hali doğrudan bir sebep, hal de ameli gerektiren bir olaydır. Reca bu üçünden meydana gelen bir olgunun adıdır.”²⁶¹

Evet, reca bu üç şarta bağlıdır. Bir Mü’minde, reca hali hâsıl olmadan ümitlenmesi yersiz ve sonuçsuz bir bekleyiştir. O halin oluşması için ise ilim şarttır. İlim ise ibadet ve taatle kazanılır. İlmin samimi ve tahkiki olduğunu gösteren etken onun amele dökülmüş olmasıdır.

Kuşeyri Risalesinde recanın tanımını birçok şekilde yapmaktadır onlar şöyledir:

“Reca, çok cömert ve kullarını seven yüce Allahın cömertliğine güvenmektir.

Reca, Allah’ın celalini (azamet ve gazabını) cemal gözüyle görmektir.

Reca, Rabbin lütuf ve ihsanlarından dolayı kalbin O’na yakın olmasıdır.

Reca, ahirette ki ilahî ikramlara bakıp kalbin sevinç içerisinde bulunmasıdır.

Reca, Allah Teala nın rahmetinin genişliğine bakmaktır.”²⁶²

²⁵⁹ Mekki, a.g.e, s.355.

²⁶⁰ Kuşeyri, a.g.e, s.179.

²⁶¹ Gazzali, İhyau Ulumi’d Din , s.288.

²⁶² Kuşeyri, a.g.e, s.179.

Tanımların genelinde Hak Teala'nın rahmetine güven vardır. Ondan emin olma vardır. Ümit Allah'ın en çok Rahman ve Rahim ismiyle alakalıdır. Çünkü recanın tanımlarında her zaman Allah'ın şefkat ve merhametinden bahsedilmektedir. İşte biz de kulluk vazifemizi yaptıktan sonra daima Allah'ın şefkat ve merhametine itimat etmeliyiz.

“Eğer beklenen olay arzu edilen, kalbin bağlandığı ve zevk hissettiği bir şey ise kalbin hissettiği bu rahatlık ve huzura “reca” (umut) denilir.

Demek ki reca (umut), sevdiği bir şeyi beklediği için gönlün ferahlık duymasıdır. Pek tabi bu sevilip beklenen şeyin bir sebebi olmalıdır. Eğer beklenti, sebeplerinin birçoğunun gerçekleşmesinden kaynaklanıyorsa bu beklentiye reca isminin verilmesi doğru, isabetli olur. Eğer sebepleri ortada yokken veya kesinlik kazanmamışsa bu tür beklentilere “gurur”, “ahmaklık” isimlerinin verilmesi “raca” isminin verilmesinden çok daha isabetli olur. Eğer sebeplerin, ne varlığı, ne de yokluğu biliniyorsa bu durumda beklentiye, temenni adı verilmesi daha doğru olur çünkü bu sebepsiz bir beklentidir.”²⁶³ Evet, eğer gönül beklediği şeyden ferahlık duyuyorsa ve onun gerçekleşmesi ona huzur verecekse bunun ismi “reca”dır. Ama bir Mü'minin bir beklenti içine ümit içine girebilmesi için öncelikle o beklediği şeyin gerçekleşmesi için yapılması gerekli şeyleri yapması lazım daha sonra beklemelidir. Onun haricinde gerekli şeyler yapılmadan bir beklenti içine girmek kişiyi aldanıştan başka bir dereceye sokmayacaktır.

İbn Hubeyk demiştir ki: “Üç çeşit ümit vardır:

“Bir adam güzel işler yapar, peşinden bunun kabul edilmesini ümit eder.

Bir adam kötü bir iş yapar, peşinden tövbe eder; sonra Allah'ın mağfiretini ümit eder.

Üçüncü kimse niyet ve sözünde yalancıdır. O, hiç çekinmeden günahlara devam eder, sonra da, ‘Ben Allah'ın affını ümit ediyorum.’ der. Kim nefsinin kötülüğünü bilirse. O kimsenin korkusu ümidinden fazla olması gerekir.”²⁶⁴

Reca'yı üç çeşit'e ayıran İbn Hubeyk, Mü'minlerin genel durumuna dikkat çekmiştir. Evet, en samimi umma birinci ve ikinci çeşitidir. Çünkü orda sa'y var çalışma ve çalıştığıyla beraber, bab-u Rahmana gitme vardır. O çalışma ve emek Allah Teala 'ya bir hediyedir. Kul, o hediyelerle Allah Teala ya iltica edince ümidi daha sahih ve samimi olacaktır. Ama üçüncü çeşidi ise tamamen aldanmadır. Ve gaflette ki insanların olacağı bir durumdur.

²⁶³ Gazzali, İhyau Ulumi'd Din, s.288.

²⁶⁴ Kuşeyri, er-Risale, s.179

Mevlana Celaleddin Rumi, ümit konusunda bizlere çok misaller getirmektedir. Onun, Allah'ın rahmetinden bu kadar ümitvar olması ve bunu dile getirmesi, biz günahkâr kullarıda heyecanlandırmaktadır. “Mevlana Hazretleri kim olursa olsun Allah'ın rahmet kapısına ümitle gelmesini davet ettikten sonra, bir beyitinde şu açıklamada bulunmuştur: “insan, sultan ve padişahları ziyarete giderken onlara takdim edilmek üzere makamlarına layık bazı hediyelerle gitmelidir.” Bu beyti mesnevi’de açıklayan Tahir Mevlevi ise (1877-1951); Mü’minin Allah'ın rahmetine olan umdunu dile getirmiştir: “Bir yere gidilirken, yol hatırası götürülür. Fakat bu hediye o zatın mevkiine göre olmalıdır ki makbule geçsin. Yoksa bir bedevinin yaptığı gibi, Bağdat’taki Halifeye testi içinde yağmur suyu götürülmez. Çünkü halifenin sarayı, nehrin sahilindedir. Şu var ki, acz ve noksanını itiraf etmek ve hakk’ın lütfu keremine iltica eylemek de bir çeşit hediyedir. Zira, Allah’ın dergâhında, cimrilik ve noksanlık yoktur. O’na şu dörtlükte olduğu gibi, reca ve gufran-ı ilahi ile dehalet etmek gerekir:

“Eli boş gidilmez gidilen yere,
Rabbim boş gelmedim ben, suç getirdim.
Dağlar çekemezken o ağır yükü
İki kat sırtımda pek güç getirdim.”²⁶⁵

Kişinin en büyük gücü ve kudreti, aczi ve fakrıdır. Mü’min kul, eğer Allah karşısında ki aczi ve fakrını bilse, Allah ona rahmet ve merhamet yağdıracaktır. Mevlana Hazretleri de bu beytinde kişinin aczini ve fakrını bilmesi gerektiğini söylüyor. İşte bu durumun onu kurtaracağını söylemektedir. Bu konuda Said Nurside şunu söylemektedir: “senin nihayetsiz aczin ve fakrın, seni nihayetsiz kudrete, rahmete rapt edip Kadir-i Rahim’in dergahında aczi ve fakrı en makbul bir şefaatçı yapar.”²⁶⁶ Bu örnekte de görüyoruz ki kulun en büyük gücü Rabbi karşısında aczini ve fakrını bilmesi ve Rabbine bu şekilde iltica etmesidir. Yaratılıp dünyaya imtihan maksatlı gönderilmiş olan insanın yükü gerçekten ağırdır. Çünkü her dakikası her saniyesi imtihandır onun. İnsanın dünyada sorumlu tutulduğu konuda dağlar yeryüzü ve semavat dahi titremişler ver o sorumluluğun altına girememişlerdir. Yukarıda beyittede bahsedildiği üzere “Dağlar çekemezken o yükü” bu söz şu ayetin tefsiridir: “şüphesiz ki biz emaneti göklere, yeryüzüne ve dağlara sunduk da onlar bunu yüklenmekten kaçındılar ve ondan korkuya kapıldılar. Onu insan

²⁶⁵ Karaman, a.g.e, s.17-18.

²⁶⁶ Nursi, sözler, s.3.

yüklendi. Şüphesiz o çok zalimdir, çok cahildir.”²⁶⁷ İşte ayette de gördüğümüz gibi bu yük çok büyük bu yükü Rabbimize iltica etmeden onun rahmetini merhametini beklemeksizin bu imtihanı başarılı bir şekilde geçirmek imkânsızdır o yüzden ne olursa olsun biz daima onun rahmetine iltica etmemiz lazım onun rahmetine güvenmemiz, şu ayette belirtildiği gibi ona teslim olmamız gerekiyor: Dediler ki: “Ey Rabbimiz! Biz kendi nefislerimize zulmettik, ve eğer bizi affetmez ve merhamet buyurmaz isen elbette biz hüsrana uğramışlardan oluruz.”²⁶⁸ Evet, eğer O (c.c) bizi bağışlamaz ve affetmezse gerçekten hüsrana uğrarız çünkü dünyada yaşadığımız her saniyenin aldığımız her nefesin hesabını vereceğiz irade sahibi mahlûkatı çok çetin bir imtihan ve azap bekliyor. O yüzden biz her zaman O’nun şefkat ve merhametine sığınmamız şarttır.

Recaya çok farklı bir bakış açısı getiren âlimlerde vardır bunlardan biri de Herevidir. “Herevi, Recanın, içinde Hakka’a karşı bir muhalefet ve itiraz duygusu taşıdığını söylerek onu, müridlerin mertebelerinden en zayıflarından biri olarak kabul etmiştir. Çünkü ona göre, kalbini recaya bağlayan kişi, Allah’ın engin rahmetinden dolayı, kullarını cezalandırmaya ihtiyacının bulunmadığı ve keremiyle onları affetmesinin daha uygun olduğu düşüncesine kapılır ki, bu durum ilahi hükme muhalefet etmek anlamına gelir. Dolayısıyla reca burada bir anlamda Hakk’a ve O’nun hükmüne tam bir teslimiyetten ziyade kendi adına bir beklenti içinde olmayı ve nefsin hazlarına kapılmayı(ru’ünet) ifade etmektedir.”²⁶⁹ Herevi’nin bu düşüncesine baktığımızda, ümit etme konusunda aşırıya gittini görmekteyiz. Ve kendi adına fazla bir beklentiye girdiğini anlıyoruz. Çünkü Allah, sadık-ul va’d’ır, yani, va’dine sadıktır va’dinden dönmez, eğer cezalandırılmayı hak etmişse, kul cezalandırılır. Allah şedidül ikabtır, cezası çok şiddetlidir O, azabını hak edenlere tattıracaktır. Ama tabi ki hiçbir zaman, Allah’ın rahmetinden ümit kesilmez “ Allahın rahmetinden ancak kâfirler ümidini keserler.”²⁷⁰ Allah kendi rahmetinden ümit kesmeyi yasaklamıştır. Mü’min daima havf ve reca arasında olmalı ne tamamen korkup hayatını zehir etmeli ne de çok fazla ümitlenip rehavete düşmelidir.

“Diğer taraftan Herevi, recanın söz konusu negatif yönüyle birlikte, tahkik ehline faydalı olan pozitif yönlerinden de bahseder. Buna göre reca, sufinin ümitsizliğe düşmemesini sağlayan ve havf halinin ona tamamen eğemen olmasını da engelleyen bir

²⁶⁷ Ahzab, 33/72.

²⁶⁸ A’raf, 7/23.

²⁶⁹ Tek, a.g.e, s.99.

²⁷⁰ Yusuf, 12/87.

unsurdur. Bir başka faydası da, sufinin Allah’a karşı husn-i zan beslemesi ve kalbini Muhsin ismine bağlamasına yardımcı olmasıdır ki, recanın Kur’an ve sünnette zikredilmesinin temelinde de bu sebep yatmaktadır.”²⁷¹ Herevi, burada çok güzel bir bakış açısı getirmiştir. Allah Mü’minin kalbine havf ile beraber ümidide yerleştirmiştir ki, kişiye sadece havf hâkim olmasın. Eğer, sadece havf hâkim olursa kişi, imani problemler yaşayacaktır. İşte ümit kalpteki ve akılda ki o korku ve ümit dengesini oluşturmaktadır. Ve diğer bir faydası ise kişi Rabbi hakkında husn-i zanda bulunmasıdır. Bir kudsi hadisi şerifte Resulullah şöyle buyurmaktadır: “ ben kulumun zannettiği gibiyim. Ona söyle ki, beni dilediği gibi sansın, zannetsin.”²⁷² Eğer kişi Rabbini bağışlayan affeden merhamet eden diye biliyorsa Rabbimiz o kişiye öyle muamele edecektir. Yok, eğer azap eden yakan bir yaratıcı olarak tahayyül ediyorsa Rabbimizin o yönü de vardır ve o kişiye bilinde hal üzere muamele edecektir.

“Sufi beyne’l-havf ve’reca dengesinde yaşar. Cehennemden korkar, cennete girmeyi ümit eder. Ümit kesme, ye’s hali haramdır. Kimi Allah’tan sevap almayı, kimi de ilahi didar ve cemali temaşa etmeyi ümit (reca) eder.”²⁷³ Mü’min kişi, daima bu iki duyguyu kalbinde ve aklında eşit tutmalıdır. O daima cehennem korkusuyla yaşamalı ve cennete gireceğim ümidiyle hayatını sürdürmeli. O, cehennem azabından dolayı ibadet etmemeli, cemalî ilahiyi temaşadan mahrum kalacağı korkusuyla ibadet etmeli o cennete gireceğim ümidiyle değil Rabbimin rızasına nail olacağı sevinciyle şevkiyle ibadet etmeli.

Birçok ayet ve hadis metinlerinde, Allah’a şirk koşanlar hariç, günahkar Mü’minlerin bağışlanması için önemli fırsatlar tanınmıştır. Şu ayette de; Allah’ı anmak, O’na şükretmek ve tövbe etmek üzere çok yönlü imkanlar müjdelenmiştir: “öyleyse yalnız beni anın ki bende sizi anayım. Ban şükredin sakın nankörlük etmeyin.”²⁷⁴ E.Hamdi Yazır (1878-1942), bu ayette Allah’ın kullarına olan rahmetini şöyle bir diyalogla özetlemiştir:

“Beni taatim ile zikrediniz, bende sizi rahmetimle zikredeyim. Beni dua ile zikrediniz, bende icabet-ü ihsan ile zikredeyim. Beni itaat ve sena ile zikrediniz, bende sizi sena ve nimet ile zikredeyim. Beni dünyada zikrediniz, bende sizi ahirette zikredeyim. Beni halvetlerde zikrediniz, bende sizi sahralarda zikredeyim. Beni refah

²⁷¹ Tek, a.g.e, 100.

²⁷² Gazzali, Kimya-yı Saadet, s.558.

²⁷³ Uludağ, a.g.e, s.430.

²⁷⁴ Bakara, 2/152.

halinizle zikredin, ben de sizi, bela ve sıkıntınız anında zikredeyim. Beni taatle zikrediniz, bende sizi, minnetle zikredeyim. Beni benim yolumda mücadele ile zikrediniz, bende sizi, hidayetle zikredeyim. Beni sıdk'ı ihlâs ile zikrediniz bende sizi halas ve meziydi ihtisas ile zikredeyim. Beni, bidayetten rububiyet ile zikrediniz, bende sizi nihayette rahmeti ubudiyet ile zikredeyim.”²⁷⁵ Ayet ve hadislerle bakıldığında insanın ümit etmesi için daima ümitvar olması için birçok ayet ve hadis vardır ama bu ayet ve hadislerle baktığımız da insanın yata yata Allah'tan ümitvar olması nehyedilmiş ve kulun Allah'ı anmasının karşılığı olarak Allah da kulu anacaktır ümidi vardır. Yani kişinin çabasına bırakılmıştır yinede.

Bir ayette şöyle buyrulmaktadır: “İnsana ancak çalıştığının karşılığı vardır.”²⁷⁶ Bu ayet bize gösteriyor ki insan, ümit etmeden evvel sa'y etmeli daha sonra ümit etmeli ama kişi hiç çalışmadan “Direk armut piş ağzıma düş.” Hesabı avamca bir ümit içinde olmamalı o tür ümitler daima nehyedilmiştir. Nitekim ümitsizliğin imansızlıkla bağdaştırıldığı şu ayette ise: “ Ey oğullarım! Haydi, gidinde Yusuf kardeşinizden bir haber araştırın; hem Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin! Çünkü kâfirler topluluğundan başkası, Allah'tan ümidini kesmez.”²⁷⁷ Bakıldığında bu ayette de Hz. Yakup aleyhisselam ümitlenmeden evvel araştırmalarını telkin etmektedir. Gidin ve kardeşinizden haberler araştırın ve Allah'tan ümidinizi kesmeyin demektedir. Yerinizde oturup gelmesini, bekleyin demiyor çünkü tevekkül etmeden evvel çalışmayı istemektedir Rabbimiz.

Recanın da dereceleri vardır. her insanın ümit etme anlayışı ümit etmeden önceki çalışmaları aynı değildir. Herevi recanın üç derecesi olduğunu söylemiştir.

“Birincisi avamın recası olup, kişiyi ameller işlemeye ve amellerini arttırmaya sevk eder; onda Hakka'a hizmetten zevk alma duygusunu uyandırır ve nefsinin nehyedilenlere yönelmemesini sağlar. Zira kul, sevap ümidi taşımazsa amel hususunda tembellik eder. Hakk'a yakın olma (kurbiyet), kemale ulaşma ve ilahi rahmetle ferahlayıp mutmain olma ümidi olmazsa ibadet ve taatinden zevk almaz. Aynı şekilde ahiretteki lezzetleri ve cennet nimetlerini elde etme beklentisi içinde bulunmazsa nefsinin haramlardan alıkoyamaz.”²⁷⁸ Evet, yukarıda demiştik kişi ümit etmeden evvel bir çalışma sergilemesi gereklidir ki ümidi yerinde ve sahih olsun. Bu mertebeye de kişi reca etmeden yani ümitlenmeden

²⁷⁵ Karaman, a.g.e, s.18.

²⁷⁶ Necm, 53/39.

²⁷⁷ Yusuf, 12/87.

²⁷⁸ Tek, a.g.e, s.100.

evvel ibadet etmekte, taatini aksatmamakta ve hatta o ümit hali onu ibadet yapmaya ve ibadetlerinde daha samimi olmasını sağlayıp daha fazla ibadet yapmaya sevk etmektedir. İşte bu derece avam derecesidir. Kişi ibadetlerine güvenerek ümitlenmektedir. Ama bu tabaka diğer tabakalardan daha aşağıdadır.

Gazzali, kendisinin ve tasavvufun temel eserlerinden olan İhya u Ulumid-Din isimli eserinde çok güzel bir misal getirmektedir. Bu misal şöyledir: “Çorak toprak gibi olan gönül, gönül adamları dünyanın ahiretin tarlası olduğunu anlamışlardır. Kalp tarla, iman da oraya atılan tohum gibidir. Taatler ise toprağı sürmek temizlemek ve orada arklar açarak suyu kalp ekeneğine akıtmak mesabesindedir. Dünyaya meyleden, ona bağlanan gönül de serpilen tohumun bitmediğı çorak topraklara benzer.

Kıyamet günü de ürün alma mevsimdir. Herkes ektiğı mahsulü alacak, iman tohumundan başka hiçbir şey yetişmeyecektir. Çorak araziye atılan tohumun bitmesi gibi, kötü kalp ve kötü ahlakla bulunan iman da pek az fayda verir. Öyle ise kulun mağfîret umudu ekin sahibinin umudu ile mukayese edilmelidir. Mesela bir tarlaya çürümemiş, pas tutmamış, tertemiz bir tohum atan sonra tarlaya emek vererek onu vaktinde sulayan, çapalayan, tohumun bitmesini engelleyecek veya tohumu çürütecek her türlü yabancı maddelerden, dikenlerden ayırık otlarından tarlayı temizleyen ve müteakiben mahsul alıncaya değin yıldırımları ve zararlı afetleri savuşturması için oturup Allah’ın lütfunu bekleyen ferdin bu bekleyişi raca (umut)dır.”²⁷⁹Gazzali’nin umuda yaklaşımı çok realist bir yaklaşım. Mü’min ümit etmek için öncelikle bazı şartları yerine getirmesi gerekir. İstediğı şeyin gerçekleşmesini sağlayacak şartların yerine getirmesi için çalışması gerekmektedir. Çalışmadan ümit olmaz. Çalışmadan bir beklenti içine girmek aldanmaktır.

“Şu halde raca (umut) ismi kulun iradesi altına giren sebeplerin hepsini hazırladıktan sonra arzu edileni beklemeye verilen isimdir. Öyle ki geride yalnız kulun iradesi kapsamına girmeyen şeyler kalmıştır. O da, Allah’ın, mâniaları ve afetleri bertaraf edecek fazlıdır.”²⁸⁰ Evet kul, kendi iradesi kapsamında gereken her şeyi yapmış ve iradesi dışında kalan faktörleri, bütün iradelere hakim olan Allah’a bırakmışsa, o Mü’min yerli yerinde ümit etmektedir ve Allah Teala da gereken fazl-u keremini gösterecek ve o kulu ümidinde haklı çıkaracaktır.

²⁷⁹Gazzali , İhyau Ulumi’d Din, s.289.

²⁸⁰Gazzali , İhyau Ulumi’d Din, s.290.

“Kişinin inancını veya amelini beğenmesi ve ona güvenmesi doğru olmaz. Her nefis, Allah’ın lütuf ve bağışlamasına muhtaçtır. İnsanın ameli ne kadar olursa olsun, Allah’ın verdiği bir nefes sağlığının karşılığı olamaz. Bu husus, bir hadiste şöyle açıklanmıştır: “hiçbirinizi, yalnız ameli kurtaramaz”seninde mi amelin kurtaramaz ey Allah’ın elçisi? Diye sorulduğunda “Beni de kurtaramaz, meğer Allah kendi rahmetiyle beni örtüp kurtarsın.”²⁸¹ Bu yorum ve hadisten anlıyoruz ki kişinin yalnızca ibadetine güvenmesi ve bu yüzden ümitlenmesi uygun değildir. Kişi ibadet etmeli lakin ona güvenip böbürlenmemelidir. Halık-ı külli şey olan Allah, mükafat ve cezayı verirken, kalpteki niyetleri göz ardı etmeyecektir, o sebeple biz amellerimizi yalnızca Allah rızası için yapmalıyız. Ve karşılığını sadece O’ndan beklemeliyiz.

“Recanın ikinci derecesi ise riyazet ehlinin recasıdır. Bu derece de vakitlerini saf hale getirip, himmetlerini gayrdan arındırarak sadece, Allah’a yönelmeleriyle ilgili recadır. Bu nedenle onlar, şer’i ilmin şartlarını yerine getirmeye özen göstererek Hak’la alaka kurmaya çalışır, bütün himmetlerini buna teksif ederler bunu gerçekleştirdikleri zaman da eşyaya / tefrikaya iltifat ve tenezzül etmekten nefret ederler. Bu hususu Nureddinzade şöyle dile getirmektedir: “Erbabı riyazetin recası şol mertebeye yetişmektir ki, ol derecede himmetleri safi ola. Nefsin melzuzatını terk etmekle ve şurut-ı ‘ulum-ı şer’-i ‘aliyye ile, hudud-u hamiyette istiksa etmekle. Yani melzuzat-ı nefsi terk ederler ve amellerini kitap ve sünnete tatbik ederler ol mertebeye yetişmek için; hatta himmetlerini himem-i vahid ola, Hak’tan gayra kalpleri muteallık olmaya. Hudud-ı hamiyette istiksa kalpleri Allah’tan gayra müteveccih olduğuna ar etmektir. Zira vacib’i terk edip mümkün ta’alluk ziyade denaettir, ondan hazer ederler.”²⁸² Bu mertebede ki reca ise şöyledir: niyetlerinin saf ve samimi olması gerektiği vurgulanmıştır. Kişi, Allah’tan gayrisından gönlünüde aklını da ruhunu da çekecektir. Bu mertebedekilere göre Allah’tan gayrisına müteveccih olmak arsızlık sayılmıştır. Ve sufi meşrep hiçbir şekilde bunu önermemiştir. Ve nefsin istediği lezzetleri terk edip reca etmek gerektiğini söylemişlerdir.

“Üçüncü derece ise kalp ehlinin recasıdır. Bu derecedeki Mü’mînler riyazetle kalplerini masivadan arındırmalarının ardından ilahi sevgiye yakalanmış olan bu grubun recalarının temelini, Hak’la karşılaşma ve O’nunla üns halinde olma iştiağı oluşturmaktadır. Söz konusu iştiağı onları dünya hayatından lezzet almaktan alıkoyar; Hakk’a olan rağbetlerinden dolayı dünya hayatından hoşlanmadıkları gibi, insanlarla bir

²⁸¹ Tek, a.g.e, s.100,101.

²⁸² Tek, a.g.e, s.100,101.

arada bulunmayı da istemezler ve daha çok yalnızlığı tercih ederler.”²⁸³ Bu mertebede ki Mü'minlerin hayatlarının her alanı Allah aşkı ve Allah sevgisi olmuştur bu sebepten dolayı onlar dünya da ki her şeyden istiğna etmişler onlara dünyada ki hiçbir şey lezzetli gelmemektedir ve bundan dolayı tamamen Rablerine yönelmişlerdir. Onlar aşkı da zevki de ilahi aşkı bulmuşlardır. İşte bunların recası ise her şeyleriyle Allah'a yöneldikten sonra Allah'tan ümitlenme şeklinde olmaktadır.

Bazı ayetler bize dünya hayatının dar-ı imtihan olduğu ve buraya boşu boşuna gönderilmediğimizi daima hatırlatmaktadır. Bunlardan birisi şöyledir: “İnsan başıboş bırakılacağını mı sandı”²⁸⁴ insanın burada daima takip edildiği, bu ayet dünyaya gönderilişinin bir gayesi olduğunu hatırlatmaktadır. Diğer bir ayet ise şöyledir: “Artık kim zerre kadar bir hayır yapıyorsa, onu karşılığını görecektir! Kim de zerre kadar bir şer işliyorsa onun karşılığını görecektir.”²⁸⁵ bu ayetler bize hesabın ne kadar çetin olacağını göstermektedir. İşte bu yüzden hiçbir şey yapmayıp oturduğumuz yerden, ümit edip Allah'ın rahmetini beklemek rehavete kapılmaktır.

“Kur'an'ın işaret ettiği gibi insanlar dünyada yararlandıkları nimetlerden hesaba çekileceklerdir. “ Nihayet o gün (dünyada yararlandığınız) nimetlerden elbette hesaba çekileceksiniz..”²⁸⁶ Bu nimet kendisiyle lezzet duyulan her şeydir. Hayat, sıhhat, afiyet, huzur, siyah hurma ve bir yudum su dahi bu nimetten sayılmıştır. Şu hadis de, sorumluluğun kapsamını göstermektedir: “ Kıyamet gününde dört şeyden sorulmadıkça kul bırakılmaz. Bunlar: ömrünü ne işte geçirdiği, malını nerede kazanıp, nereye harcadığı ve ne iş yaptığı” gibi hususlar. Bu ayet ve hadis meallerinden de anlaşıldığı üzere aşırı derecede ümit ve iyimserlik içinde olmak, insanın Allah'a karşı olan görev ve sorumluluğunu ortadan kaldırmamalıdır. Mü'min, ancak Kur'an ve sünnetin öngördüğü sorumluluğunu yerine getirdikten sonra, Allah'ın rahmet ve lütfuyla ödüllendirileceği beklenti ve ümidine ulaşabilir.”²⁸⁷ Bu kısımdan anlıyoruz ki, kişi fitri sorumluluğunu yerine getirmediği müddetçe ümitli olması boşunadır, öncelikle kişi kulluk vazifelerini yerine getirmeli sonradan Allah'ın ümit kapılarını çalmalı ve ümit dilenmeliyiz.

“Johanne Worgfond Von Goethe ümit ve ümitsizlik hakkında şöyle bir beyanatta bulunmaktadır: Ümidin çaresizlikten daha iyi olduğunu belirterek şöyle demiştir: “Hayat

²⁸³ Tek, a.g.e, s.101.

²⁸⁴ Kıyamet, 75/36.

²⁸⁵ Zilzal, 99/7,8..

²⁸⁶ Tekasür, 102/8.

²⁸⁷ Karaman, a.g.e, 21.

bazen insana dar gelir ve tıkanır. Geleceğin yolunu göremez. Bu yolu gören, genişleten ve yürünür hale getiren ümittir. Bu itibarla ümit, yaşamamıza yardım eder. Hayatta olan insan, ölü için bile ümit eder. İyi hatırlamayan ümit edemez. Her zaman ve her şeyi ümitle başarabiliriz. Unutmayalım ki ümit daima çaresizlikten iyidir.”²⁸⁸ Bunu söyleyen Goethe adında ki düşünür, Müslüman olmayan bir kişi yani gayri müslim ama ümit hakkında fikirleri islami açıdan olmasada, insan psikolojisi açısından çok isabetli. Bir kişi içinde olduğu durumda, ne zaman ki umutsuz bir duruma düştü işte o zaman o kişi kaybetmiştir. Kişi ümidini yitirdiği anda, kendi benliğini ve karakterini de yitirmiştir. Ümidini kaybetmiş insan, insani yetilerini de kaybetmeye mahkumdur. Çünkü bir insanda başarmaya, yaşamaya dair ümit tükenmişse, o kişide duyma sağırlaşmıştır, görme körleşmiştir, akıl artık düşünme yetisini kaybetmiştir ve diğer azaları özelliklerini kaybetmiştir. İşte bu yüzden insan ümit olmazsa olmazdır.

Bazı hadisler vardır, insan ne kadar sıkıntıya düşerse düşün, o kişiyi, o ümitsizlik bataklığında çıkarıp almaktadır. Ve kişiyi alıp hiç hatrına gelmeyen derecelere çıkarır. İşte şu ayetler o yüzlerce ayetten sadece biridir: “(Resülüm) sana indirilen kitabı oku ve namazını kıl. Muhakkak ki, namaz kötülüklerden alıkoyar. Allah’ı anmak elbette ibadetlerin en büyüğüdür.”²⁸⁹ Bu ayet hakkında çağımızdan bir yazar şöyle demiştir: “Bu ayet çağımız insanının ruhsal sıkıntıları için bir şifadır. Namaz kılan felaha erer kötülüklerden uzaklaşır ve korunur. Çağımızda insanlık ateist, materyalist düşüncelerin etkisinde ekonomik baskılara maruz kalmış, büyük çoğunluğu da ruh sağlıklarını yitirmiştir. İnsanların mutsuzluğu olağan hale gelmiş hatta bir kısmı ruhsal sıkıntılardan bedensel hastalıklara yakalanmıştır. Üzüntülerin hormon sisteminde yaptığı tahribat; mide ülseri, kalp damar hastalıkları, çeşitli sindirim sistemi hastalıkları yapmaktadır. Çağımızın hastalığı sayılan kanserde bile ruhi sıkıntıların etkisi inkâr edilemez. İnsanların beşte biri bu ruh hastalığının etkisiyle alkolizm ve beyaz zehirin pencesine düşmektedir. Gençler çantalarında uyuşturucunun daha masumu sayılan saadet hapları taşır hale gelmişlerdir.”²⁹⁰ İnsanoğlu dünyanın hengâmesinde ve meşgalesinde daima bunalımlar yaşamaktadır. Bu bunalımların içerisinde tutunacağı bir dal, onu harekete geçirecek bir sebep etmen gerekir. Yoksa bu çalışma ve hipodrom dünyasında kişi aklını kaybedecektir. Ve psikolojik bunalımlar yaşayıp psikolojisi bozuk insan çöplüğüne

²⁸⁸ Karaman, a.g.e, 19.

²⁸⁹ Ankebüt, 29/45.

²⁹⁰ Karaman, a.g.e, 19.

sürüklenecektir. İşte Kur'an ve Hadiste ki ümitvar işaretler Mü'min insanı bu durumlardan kurtarmaktadır ve geleceğe yönelik, ahirete yönelik ümitvar kılıp yaşama isteğini artırmaktadır. Evet insan geleceğe dair bir endişe, bir korku taşımalıdır ama o endişe ve korku hiçbir zaman ümidin önüne geçmemelidir. Çünkü endişe ve korku ümidin önüne geçecek olursa kişide korku galebe gelirse işte o zaman kişi çaresizlik bataklığına sürüklenip mahvolacak ve hem dünyayı, hem de ahiretini kaybedecektir. İşte ümitsizlik kişiyi böyle bir vahim duruma sokmaktadır.

Ebu Bekir Verrak der ki: “Reca, havf ehlinin kalplerine Allah’tan gelen bir ferahlama ve rahatlama. Eğer reca olmasa, onlar helak olur, akılları başlarından giderdi.”²⁹¹ Reca, kulda bir beklenti oluşturmakta, bu beklenti, kulun ruhi açıdan ferahlama ve rahatlama hissi uyandırmaktadır. Kul, ahiret ve cehennemi düşünür ve onda ki hesabın çetinliğini düşünerek kafayı yeme aşamasına gelebilir çünkü ortalama bir kişinin dünya hayatı yetmiş yıl ise, bu yetmiş yıl sürecinden yapılan her fiilden, alınan her nefesten, atılan her adımdan, geçirilen her saniyeden ve Allah’ın insana bahşettiği bütün azaların yaptığı ve yapılmasına vesile olduğu her şeyden şu ayetin tabiri ile: “Artık kim zerre kadar bir hayır yapıyorsa, onu karşılığını görecektir! Kim de zerre kadar bir şer işliyorsa onun karşılığını görecektir.”²⁹² Hesaba çekilecektir işte bu hesabın ağırlığı kişiyi bunalımlara sevk edecektir, eğer recanın kişiyi ferahlatma ve rahatlatma tarafı olmazsa. İşte bu yüzden reca gerek ruhi gerekse fitri manada bir rahatlama.

İnsanın herkesten ve her şeyden alacağı dersler vardır nitekim bu kişi Zünnu-i Mısri de olsa öyledir. Kendi yaşamı hakkında şöyle bir kıssa anlatır: “Bir çölde esir gibi şaşkın dolaşıyordum. Bir kadınla karşılaştım. Kadın bana: “sen kimsin?” diye sordu. Ben de: “Garip bir adam.” dedim. Kadın bana dedi ki: “Allah ile olan kimsede hiç gariplik ve yalnızlık hali bulunabilir mi?”²⁹³ Zünnun-i Mısri gibi bir âlime, çölde sıradan bir kadın hayatı öneme haiz bilgiler vermektedir. Evet, kadın haklıdır insan hiçbir zaman yalnız değildir onu her zaman gözetleyen, kollayan, yediren, içiren Rabbi Rahimi vardır. İnsanın Rabbi ayette de belirtildiği gibi : “ Ve nerde olursanız, o sizinle beraberdir.”²⁹⁴ Allah Teala sadece insanın değil dünyada kendinden ümit içinde olan bütün varlıkların

²⁹¹ Yılmaz, (Serrac) el-Lüma, s.61.

²⁹² Zilzal, 99/7,8.

²⁹³ Yılmaz, a.g.e, s.62.

²⁹⁴ Hadid, 57/4.

ihtiyaçlarına cevap vermektedir.” Dünya da kıpırdayan, yaş kuru ne varsa hepsi onun bilgisindedir.²⁹⁵ Ve hepsini o idare edip te’ dip etmektedir.

Ahmet b. Asım’a şöyle soruldu: “Kuldaki ‘reca’nın alameti nedir?” Dedi ki: “İhsanla taltif olunduğunda şükretmesi ve Allah’tan dünya ve ahirette üzerinde ki nimetini ve ahirette de üzerinde ki affını tamama erdirmesini ummasıdır.”²⁹⁶ Ahmet b. Asım’ın reca anlayışı çok kapsayıcı kişi Rabbinden her daim ve her nefeste hayır ummalıdır. İnsanın yaşam alanı dünya ve ahirettir, kişi bu kendini ilgilendiren alanlarda daima Rabbinden hayır beklemelidir. Çünkü Rabbinden ne isterse Rabbi ona istediğini verecektir. Rabbi Rahimimiz kudsi hadiste belirtmiştir: “ ben kulunum zannı üzereyim, benim hakkımda dilediği gibi zanda bulunsun.”²⁹⁷ Kişi Rabbini nasıl bilirse Rabbi ona o şekilde muamele edecektir o sebepten dolayı Mü’min, Rabbi hakkında daima husn-ı zanda bulunmalı ki Rabbi ona hayırla muamele etsin.

Çeşitli eserlerde reca’nın dereceleri olduğu söylenmiştir. Allahtan hayır ummanın dereceleri vardır. Herkesin ümidi bir değildir. Herkesin Rabbine bağladığı ümit eşit değildir, çünkü herkesin taati ve imanı bir değildir. Serrâç da reca’nın üç çeşit olduğunu söylemiştir.

“Allah’ın sevabından ümidvar olmak.

Allah’ın rahmetinin genişliğinden reca halinde bulunmak. Böyle bir mürid, Allah’ın nimetlerini duyarak ümidvar olur. Kerem, fazl ve cömertliğin Allah’ın sıfatlarından olduğunu bilince kalbi, O’nun kerem ve fazlından ümitvar olarak rahatlar. Nitekim anlatıldığına göre Zünnun-i Mısri şöyle dua ederdi: “Allah’ım biz senin engin rahmetine kendi amellerimizden daha çok güveniyoruz. Biz senin bağışlamandan, cezandan daha ümit varız.” Bir başka sufi de şöyle der:” İlahi sen, iradesiyle sana yönelene ve günahları konusunda senden ümidvar olana karşı lütufkârsın. Ey reca ehlinin emellerinin son durağı, bizi sevinç menzillerine götüren ve kurb makamına ileten acil bir ferahlıkla ümitlendir.”

Allah’tan umarak reca da tahkika eren ve Allah’tan başkasından bir şey ummayanlardır. Nitekim Şibli’den “recanın ne olduğu” soruldu. O şu cevabı verdi: “

²⁹⁵ En’am, 6/57.

²⁹⁶ İbn Kayyım el-Cevziyye, Medaricu’s-Salikin –Kur’ani Tasavvufun Esasları-, Terc. Kurulu: 1.cild Ali Ataç, Adil Bebek, Ali Durusoy, Muhammed Deniz, Muharrem Tan, Mehmet Özşener. 2.cild Ali Ataç, Adil Bebek, Ali Durusoy, Muhammed Deniz, Muharrem Tan, İbrahim Tüfekçi. 3.cild, İbrahim Tüfekçi, Harun Ünal. İnsan Yayınları, İstanbul 2013. S. 513.

²⁹⁷ el-Cevziyye, a.g.e, s.513.

Reca, Allah'ın seninle arana başka bir şey koyup seni kendinden uzaklaştırmamasını ummandır.”²⁹⁸

Evet, reca Allah'tan ve sevabından ümidvar olmaktır. Hiçbir zaman Allah'ın rahmetinden ümit kesmemektir. Allah'ın rahmetinden ümidini kesen kişi, Allah ile bütün bağlarını koparmıştır. Mü'min kişi, Allah'ın rahmetinin genişliğini engin merhametini duyunca ve engin merhametine inanınca ferahlayacak ve rahatlayacaktır. Çünkü o Mü'min kişi biliyor ki Allah her alana dağa taş da hükmetmektedir ismi bilinmeyen bir dağın üstünde ki bilinmedik bir kayanın altında ki haşeratı dahi Rezzak ismiyle ve ilahi kanunu gereği, “ Şüphesiz ki Rezzak (çokca rızık veren), Metin (asla sarsılmaz) olan ancak Allah'tır.”²⁹⁹ Rızıklandıran muhyi ismiyle ihya eden Allah, ümit edince kendisine de bakacak ve hacatını tedarik edecektir. İşte böyle bir Allah'a ümit bağlamak kişiyi ferahlatacak ve rahatlatacaktır, çünkü Allah her ihtiyacına anında karşılık vermektedir.

Kerim olan Allah'ın teşvik ettiği ibadetleri şevkle yapmak ve Rahim olan Allah'ın davet ettiği şeyleri yapmada yarışmakta reca'nın gereğidir. Fakat insanların günah içinde yaşayıp ve hatalara dalarak ilahi mağfireti ummaları ve Allah'ın keremini beklemleri, âlimlere göre reca sayılmaz. Çünkü reca bir yakın makamıdır. Günahlara dalma ise yakın sahiplerinin bir sıfatı değildir. bu bir aldanmak, Allah'tan gafil olmak ve ilahi hükümleri bilmemektir. Böyle yapanları Allah tehdit etmiştir ve onlara mağfiret vaat etmemiştir. Yüce Allah, bunları half diye isimlendirmiştir. Half, insanların geride kalan en düşük kısmı demektir.”³⁰⁰ Reca ehli, ibadet ve taatine dikkat eden günahlardan uzak duran insanlardır. Bu tür insanlar, Allah'ın rahmeti ve merhametiyle müjdelenmiştir. Ama günah ve sefaletle dalıp futursuzca Allah'ın rahmetini ummak aldanıştır. Allah ayette şöyle buyurmaktadır: “İnsana ancak çalıştığının karşılığı vardır.”³⁰¹ Bu ayet bize gösteriyor ki çalışmadan ümit olmaz. Çalışmadan yalnızca Allah'ın rahmetine güvenmek aldanmaktır. Allah'ın zaten affedeceğini düşünerek günahlara yanlışlara dalmayı Allah ayette şöyle yasaklamaktadır: “Onların ardından da (ayetleri tahrif karşılığında) şu değersiz dünya malını alıp: nasıl olsa bağışlanacağız, diyerek kitaba varis olan bir takım kötü kimseler geldi.”³⁰² Bu ayet veciz bir şekilde bu tür saydığımız davranışların aldanma olduğunu göstermekte ve şiddetle nehyetmektedir.

²⁹⁸ Yılmaz, a.g.e, s.61-62.

²⁹⁹ Zariyat, 51/58.

³⁰⁰ Gazzali, a.g.e., s.351,352.

³⁰¹ Necm, 53/39 .

³⁰² A'raf, 7/169.

“Tahkika eren ve Allah’tan başka bir şey ummayandır.” Evet, o Mü’mîn ki kalbinden Allah’tan gayrısını çıkarmalıdır ki Allah’ı o kalbe alsın, çünkü Allah kendisinden başkasının olduğu bir kalbe girmez. “ Ben sadece Mü’mîn kulunun kalbine sığıdım” hadisi gereğince kalpte yalnızca ona yer vermeliyiz, kalp yalnızca ona ayrılmalı ki O (c.c), Mü’mînin kalbine girsın. Evet, Allah hiçbir kuluna fiziki olarak görünmemiş ve görünmezde çünkü kul o durumu kaldıramaz. O, daima bir perde koymuştur kuluyla arasına “Hem bir insan için, Allah’ın kendisiyle konuşması, ancak vahiy ile veya bir perde arkasından veya bir elçi gönderip de izniyle (ona) dilediğini vahyetmesiye olur. Şüphesiz ki o aliyy (çok yüce)dir, hakim (her işii hikmetli olan)dır.”³⁰³ Ve bu şekilde onunla iletişime geçmiştir. İşte Mü’mîn gayba iman eden olduğu için: “Onlar ki gabya iman ederler, namazı hakkıyla eda ederler ve kendilerini rızıklandırıdığımız şeylerden Allah yolunda sarf ederler.”³⁰⁴ Görmeden inanır ve ümit eder ve iman eder her şeyini ona bağlar ve her şeyi ondan bekler.

el-Cevziyye (v.1350), Kur’an-i Tasavvufun Temel Esasları kitabında, recanın üç türlü olduğuna değinmiş ve bu üç türün bir kısmı övülmüş bir kısmı yerilmiştir. Bunlar şöyledir:

“İlk ikisi, Allah’tan gelen bir nurla, O’na itaatle amel eden kişinin ümididir ki o, bu amelin sevabını ummaktadır. Ve günah işleyip de bunlardan dolayı tevbe edeninin ümididir ki, o tövbeyle Allah’ın bağışlamasını, ihsan ve affısını, cömertlik ve keremini ummaktadır. Üçüncüsü; aşırılık ve hatalarda ısrar eden ve hiçbir amel işlemeyen Allah’ın rahmetini rica eden kişinin durumudur. Bu aldanma ve sahte recadır.”³⁰⁵ Evet, bunların ilk ikisi makbul recadır çünkü kulun bir çabası vardır. Çünkü, kanunu ilahidir:”ve (yine bildirilmedi mi ki)şüphesiz ki insan için, (kendi) çalıştığından başkası yoktur.”³⁰⁶ Allah Teala bunu ahdetmiştir kişi gerek sevap cihetinde, gerek tövbe etme cihetinde ne kadar çalışmış ve emek vermişse onun karşılığını verecektir. Çünkü bu, Allah’ın va’didir, Allah asla va’dinden dönmez O (c.c) Sadıkul Va’d’ır. Ama üçüncü reca biçimi, islamın özüyle uyuşmamaktadır. Çünkü İslam işini sağlam yapıp o işten hayır beklemeye istemektedir. Amiyane tabirle eşeğini sağlam kazığa bağladıktan sonra tevekkül etmek gerekir. Eşeği bağlamadan tevekkül etmek basiretsizliktir. İşte üçüncü reca da böyledir, kişinin hiç

³⁰³ Şura, 42/51.

³⁰⁴ Bakara, 2/3.

³⁰⁵ el-Cevziyye, a.g.e, s.513.

³⁰⁶ Necm, 53/39.

çalışmadan çabalamadan Allah'tan reca etmesi yersizdir ve hayırlı bir netice vermeyecek bir davranıştır ve bunda nehyedilmektedir.

“Birbirine karıştırılan iki kavramdan biride reca ve temennidir. Reca ile temenni arasında ki fark şudur: “Temenni, tembellik üşengenlikle birlikte bulunabilir ve temenni de bulunan kişi, ciddiyet ve çalışkanlık yolunu tutmayabilir. Ümit (reca) ise, çaba sarfıyla ve güzel tevekkülle birlikte bulunur. İlki (temenni) tıpkı tarlası olup da hiçbir şey yapmadan, onu ekmeyi ve ürünü toplamayı temenni eden kişinin durumu gibidir. İkincisi (reca) tıpkı tarlasını süren, çapalayan, eken ve ürünün bitmesini bekleyen kişinin durumu gibidir. Bundan dolayıdır ki, arifler, “reca”nın ancak amelle birleştiğinde sıhhat bulabileceği hususunda, icma etmişlerdir.”³⁰⁷

Evet, insana bu dünyada da ahirette de çalıştığının karşılığı vardır.³⁰⁸ Allah bunu va'd etmiştir. Kişi yerinde oturarak dünyayı kazanamadığı gibi, aynı şekilde hiçbir çaba göstermeden, emek harcamadan ahireti de kazanamayacaktır. Çünkü Allah, ayette şöyle buyurmaktadır: “O ki, hanginiz amelce daha güzeldir diye sizi imtihan etmek için ölümü ve hayatı yarattı. Ve O, Aziz (kudreti daima üstün gelen)dir, Gafur(çok mağfîret eden)dir.”³⁰⁹ Evet, Allah Teala dünyayı, yaşamı ve ölümü kullarını imtihan etmek için yarattı. Ve hiçbir kimse çalışmadan çabalamadan onun cennetine giremeyecektir. Eğer öyle bir şey tahayyül edilirse asıl yaratılış gayesi göz ardı edilmiş olur. Başka bir ayette ise şöyle buyurulmaktadır: “Yoksa siz, Allah, içinizden cihad edenleri belirtip ayırt etmeden ve sabredenleri de belirtip ayırt etmeden cennete gireceğinizi mi sandınız.”³¹⁰ İşte çalışmaktan maksadımız budur. Allah her saniye bizi imtihana tabi tutmaktadır. Bizi, bir dakika dahi O'nsuz bırakmamaktadır. Her saniyesi dahi imtihan olan bu dünyada oturduğumuz yerden Allah Teala dan ihsanat temenni etmek gaflete dalmak olsa gerek.

Ama şöyle bir durum vardır; Allah (a.c) insanoğluna bir nefis vermiştir. Bu nefis kişiyi en ali bir durumdan alıp, esfeli sefiline sokabilir bir kuvvete sahiptir. Kişi ömrünü ibadetle de geçirse bir anlık bir beğenme ve böbürlenme ile bütün ameli boşa gider ve cehennemden en aşağı tabakasına yuvarlanır. Bir hayır yapar, başa kalkar bütün ameli boşa gider işte nefis kişiyi bu şekilde zor duruma sokmaktadır.

“Ülema'nın ihtilafa düştüğü diğer bir konu da işte budur. Acaba amel sahibinin mi, yoksa, günah sahibinin mi recası daha makbûldür. Arifler, ihsan sahibi olup da buna

³⁰⁷ el-Cevziyye, a.g.e, s.513.

³⁰⁸ Necm, 53/39.

³⁰⁹ Mülk, 67/2.

³¹⁰ Ali İmran, 3/142.

karşı sevap uman ümidiyle, kötülüğünden dolayı tövbe edenin bağışlanma ümidinin hangisinin daha üstün olduğu hususunda ihtilafa düşmüşlerdir. Bir grup, iyilik sahibinin ümidini tercih etmişler ve bunu, onda ki umma sebeplerinin kuvvetli oluşuna bağlamışlar, diğer bir grup ise günahkârın ümidini öbürüne tercih etmişlerdir. Bunlara göre günahkârın ümidi, ameli beğenme hastalığından yoksun, günahı önemseme zilletiyle bir aradadır.³¹¹Evet, günahkâr kişinin ümidinde zillet vardır, kişi, eğer gerçekten o zilleti hissediyor ve Rabbine o şekilde iltica ediyorsa ümidinin makbul olma ihtimali yüksektir yok eğer sadece bir yönelme varsa o durum sıkıntılıdır. Ama sevap işleyip Rabbinden hayır umanın durumu daha farklıdır çünkü onun kalbinde ve aklında ne hissettiği bunu belirleyecektir. Kişi, eğer çalışmış çabalamış ve Rabbinden hayır umuyorsa onun umması doğrudur lakin bu umma esnasında ameline itimat ediyor ve o şekilde umuyorsa o umma onu daha kötü duruma sokacaktır çünkü o kişi ameliyle böbürlenmiştir ve Allah Teala böbürlenme ve ameline güvenmeyi yasaklamaktadır. İşte umma esnasında böyle ince bir çizgi vardır.

Yahya b. Muaz, şöyle der: “Sana günahlarla olan ümidim neredeyse amellerle olan ümidimden daha fazladır. Çünkü amellerimle ihlâsa dayanıyorum. Onları nasıl seçip tahminle takdir edebilirim ki? Çünkü birçok afetle karşı karşıyayım. Günahlardan ise senin affına dayanıyorum. Sen, bol bağışlamakla vasıflandırılırken, bunları nasıl affetmezsin ki?” yine o der ki: “Allahım, kalbimde ki hediyelerin en büyüğü sana olan ümidimdir. Dilimdeki en tatlı söz, seni övmektir. Anlarımın en güzeli seninle olduğum andır.”³¹² Evet, Yahya b. Muaz isabetli bir yorum yapmıştır. Mü'min ameline güvenmemeli, çünkü onu eğer sevap ümidiyle yaparsa ve karşılığında bir mükâfat bekleyerek yaparsa, gaflete düşmüş olur çünkü ibadet, yalnızca Allah rızası için yapılır, başka amaçlarla yapılan ibadet ve sevaplar hayırlı neticeler vermeyecektir.

Nakil şöyle devam eder; Evet, ümit Mü'mine verilmiş bir nimettir. Eğer Allah Teala Mü'min kullarına ümit gibi bir nimeti bahşetmeseydi, o Mü'minlerin belkide havftan yani İlâhi korkudan kalpleri parçalanacaktı. Allah Mü'min kuluna havf ile beraber recayıda vermiştir ki, ne sadece korkarak ve kendini korku bataklığına atıp heba etsin ne de sadece ümitlenip daha da ileri gidip rehavete kapılıp sadece rahmetini beklesin. Allah Teala kişinin kalbine havf ve recayı koymuştur. Kişi çok korktuğunda aklını yitirmesin diye recayı hatırlatmıştır. Çok ümitlenip de rehavete kapılmasın diye

³¹¹ el-Cevziyye, a.g.e, s.513-514.

³¹² el-Cevziyye, a.g.e, s.514.

havfı koymuştur. Bu ikisi terazinin iki kefesidir imanı bu şekilde dengelemektedir ve Mü'min bu şekilde ahiret hayatını teminat altına almaktadır.

Naklin devamında derki; Reca, Rabbi Rahiminin takdirine karşı bir itiraz ve çekişme gibi görünebilir. Ama aslında bu davranış Rabbe karşı bir saygısızlık ve edepsizlik değildir, yani recanın görünen yüzüne değil de, özüne bakmak gerek. Reca özünde, Rabbi Rahime iltica etmektir, ona sığınmaktır ve kula sadece O'nun yardım edeceğini bilmektir. Medaric yazarı çekişme ve itirazı şöyle izah etmiştir: “Bu kulluktur ve ihsan sahibi -iyilik sahibi- ismine sahip olması itibarıyla Allah’a sarılmaktadır. Bu söz konusu isimleriyle Allah’a kulluk etme, sarılma ve O’nu bilme, kula bildiği ve bilmediği her yönden umutlu bulunmayı gerektirmiştir. Ümidin kuvveti, kulun, Allah’ı, isim ve sıfatlarını, rahmetinin gazabını geçmesini bilme gücüyle orantılıdır. Eğer ümit ruhu olmasaydı, kalp ve organların kulluğu işlerliğini yitirir, Allah’ın anıldığı mescidler, namazlar, alışverişler yıkılırdı. Hatta ümit ruhu olmasaydı, organların kulluğu ve taati dururdu. Eğer ümidin güzel rüzgârı olmasaydı, amel gemileri iradeler denizinde akıp gidemezdi. Bununla ilgili şu beyitlerim vardır:

Eğer ümide bağlanmak olmasaydı, sevenin gönlü hüsrarla parçalanırdı.

Ciğerlerin ateşini dindiren serinliği olmasaydı, gönül perdesi yanarak erirdi.

Hiç aşk sözlüsü, sevgilisine ümidiyle ona bağlı görünmez mi?

Eğer bineği sürükleyen ümit olmasaydı, kavuşmayı umarak, yüküyle onların diyarına gitmezdin.”³¹³

Evet, ümit, kulun bütün azalarıyla dünya da yaşama direnci göstermesidir. Kalp ve ruh Rabbinin rahmetinden ümit ettiği müddetçe Rabbinin yardımı gelecek ümidiyle yaşadığı müddetçe işlevini yapacaktır. Ama Rabbinin rahmetinden ümidini kesmiş bir ruh bunalıma girmeye mahkûmdur, çünkü dünya meşgalesinin çokluğu buna karşı yapılan kulluğun cüz’iliği ve buna karşı, Rabbimizin azabının çok şiddetli olması kişiyi korku bataklığına atacaktır. İşte bu sebepten dolayı ümit kulun yaşama aşkını artıran ve hayata bağlayan bir lokomotifdir. Rabbinin rahmetinden ümit kesmiş bir kal, çürümeye ve yok olmaya mahkûmdur. Çünkü o artık durduktan sonra toprak olacaktır, o kul, bunu böyle bilmektedir ve bu durum o kişiyi bunalımlara sokmaktadır.

Yine Naklin devamında şöyle der; “Evet, muhalefet ve itiraz sözü batıldır. Çünkü ümit sahibi muhalefet etmemekte ve karşı çıkmamaktadır. Yine o, itirazcı da değildir. Bilakis o, heves eden ve korkan, Rabb’inin lütfunu umandır. O, Rabb’ine karşı husn-i zan

³¹³ el-Cevziyye, a.g.e, s.517.

besler, iyiliğine ümit bağlar ve O'na, "Muhsin, Birr, Mu'ti, Halim, Gafur, Cevvad, Vehhab ve Rezzak" isimleriyle kulluk eder. Allah, kendinden ümitte bulunanı sever. Bu yüzdendir ki O, kulun kendisine karşı sahip olduğu zan da ve ümit ettiği yeredir."³¹⁴ Muhalefet ve itiraz yoktur çünkü kul Allah Teala 'nın verdiği itiraz etmiyor kul Allah Teala 'dan hayır umuyor. Yüce yaratıcıdan da hayır ummak her Mü'minin üzerine vaciptir, çünkü kudsi hadiste Allah Resülü "Ben kulumun zannı üzereyim." buyurmaktadır. Kul Allah hakkında husn-i zan beslemeli ki, Allah o kul hakkında hayır murat etsin. Allahtan hayır beklemek hayır ummak itiraz ve muhalefet değildir. Bilakis kulluğun gereğidir.

"Eğer ümide bağlanmak olmasaydı, sevenin gönlü hüsrarla parçalanırdı." Evet, ümit sevenin gönlünü ferahlatmaktadır. Kişiyi kalben rahatlatmaktadır ve bir gün o sevgiliye vuslat olacaktır bunu hissettirerek kişinin gönlünü ferahlatmaktadır. "Eğer bineği sürükleyen ümit olmasaydı, kavuşmayı umarak, yüküyle onların diyarına gitmezdin." Ümit kişinin daima bir beklenti içinde olmasıdır. Kişi sevgiliye karşı daima bir beklenti içinde olmalı ki o sevgi kişiyi eritip bitirmesin, aksi takdirde o aşk kulu yakar ümit ise o yakmaya karşı serinletici bir rüzgârdır.³¹⁵

"And olsun ki sizin için, Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı uman ve Allah'ı çok zikreden kimseler için Allah'ın Resülünde güzel bir örnek vardır."³¹⁶ Bu ayet bize bir yol çizmektedir. Rabbine ümit bağlayan kişinin takip etmesi gereken yolları göstermektedir. Evet, ahireti kazanmak kolay değildir. o ancak emekle çalışmayla kazanılır. Onu kazanmanın en büyük yolu, onun rehberi olan zatın (s.a.v) yolunu takip etmek gerekir. Allah'a en güzel kul şüphesiz ki Hz. Muhammed (s.a.v)'dir. Allah'ın da en çok sevdiği kul, şüphesiz ki Muhammed Mustafa (s.a.v)'dır. İşte Allah Teala peygamberini göstererek bizlerin onu örnek almasını istemektedir. Ve ancak bu şekilde davranarak O'nun (c.c) rızasını kazanırsınız ve O'nun rahmetine ve merhametine olan ümidimiz sahih olur yerini bulur.

Nakil şöyle devam eder; "Reca, aşkın kuvvet ve büyüklüğüne göre olur. Her aşık zaruri olarak korkandır. O, sevgilisi için en hoş olanı en fazla umandır. Korkusu da böyledir. O, onun gözünden düşmekten, kendisini kovmasından ve uzaklaştırmasından korkar. Onun korkusu, korkuların en şiddetlisidir. Ümidi de bizzat aşk içindir. O, onunla

³¹⁴ el-Cevziyye, a.g.e, s.518.

³¹⁵ el-Cevziyye, a.g.e, s.517.

³¹⁶ Ahzab, 33/21.

karşılaşmadan ve vuslattan önce ümitte bulunur. Onu görüp kavuştuğunda ise ümidi daha da artar. Zira bu anda, onun ruhunun hayatına, kalbinin lütuf ve nimetine, iyiliğine, ilgisine, kendisine rıza gözüyle bakışına ve kendisini sevgisine layık görüşüne nail olacaktır. Aksi halde aşkın hayatı, refahı ve sevgilisine kavuşmaktan başka başarısı olmayacaktır. Bu yüzdendir ki, onun bu andaki ricası, daha büyük ve daha üstün olacaktır.”³¹⁷ Evet, nasıl ki Havfullah herkeste aynı derece de değildir. Bunun seviyesinin yüksek veya düşük olması, imanın kemalatıyla doğru orantılıdır, aynı şekilde reca da herkeste eşit değildir. Ve aynı şekilde ümidinde fazla olması imanla alakalıdır, iman arttıkça ümitte artacaktır, aşk arttıkça sevgi arttıkça ümitte artacaktır. İmanın artması, Rabbinden hayır umma bilincini de artıracaktır. Çünkü kişi âşık olduğu şartsız koşulsuz bağlandığı zattan hayırdan başka bir şey beklemez ve dolayısıyla hayır bekledikleri yüce varlık onları mahcup etmeyecektir.

“Bu noktanın çok iyi bir şekilde düşünülmesi seni, kulluk ve aşkın engin sırlarında haberdar edecektir. Her aşk, korku ve ümitle iç içedir. Aşk, sevgilinin gönlünde yer ettiği oranda onun korku ve umudu artar. Ama sevgilinin korkusu hiçbir zaman yalnızlık duygusu uyandırmaz. Oysa kötülük edenin korkusu böyle değildir. Sevgilinin umudu, herhangi bir hastalık taşımaz. Oysa karşılık bekleyenin umudu böyle olamaz. Bu ikisinin umudu arasında büyük fark vardır. Onların durumları da böyle farklıdır.”³¹⁸ İlahi aşk, beşeri aşkta olduğu gibi değildir. Beşeri aşkta karşılık beklenerek sevilir emek verilir karşılık bulunmayınca da perişanlık netice verir. Ama ilahi aşk, öyle değildir. İlahi aşk karşılık beklemeden yalnızca rıza-i İlahi için sevmektir. İlahi aşkta sevilen yüce yaratıcı sevimlikten hoşnut olması seven için yetmektedir. İşte böyle karşılıksız sevmek O’nu memnun edecektir, O memnun olduktan sonra da her şey sevene musağgar olacaktır. İşte Rabbimiz böyle karşılık beklemeden bir sevgi büyütmemizi istemektedir. İşte o sevgi ve bağlılık kulları felaha vardıracaktır.

Nakilden son pasaj şöyle devam eder; “Ümit, süluk sahibi mürid için zaruridir. Eğer arif kimse onu bir lahza dahi terk ederse helak olmakla karşı karşıya kalabilir. O daima, affedilmesini umduğu günah, düzelmesini umduğu ayıp, kabulünü umduğu Salih amel, devamlılığını umduğu doğruluk, ulaşmayı umduğu Allah’a yakınlık arasındadır. Hiçbir salık, bunlardan veya bir kısmında ayrılamaz. Durum böyle iken nasıl olur da ümit,

³¹⁷ el-Cevziyye, a.g.e, s.518.

³¹⁸ el-Cevziyye, a.g.e, s.518.

müridlerin en zayıf mertebesi olur?”³¹⁹ Evet, bir Mü'min ümidini bir lahza terk edecek olursa, imansızlık bataklığına sürüklenmesi an meselesidir. Çünkü, ayette ümitsizlik, imansızlık ile sonuçlamaktadır. Ayet şöyledir: “Ey oğullarım! (haydi) Gidin de, Yusuf’la kardeşinden bir haber araştırın; hem Allah’ın rahmetinden ümit kesmeyin! Çünkü kâfirler topluluğundan başkası Allahın rahmetinden ümidini kesmez.”³²⁰ Evet, ayette gayet veciz bir şekilde ümitten yoksunluk kâfirlerin vasfı olduğu belirtilmiştir. Bir Mü'minin, Allah’tan rahmetinden ümidini kesmesi Allah’ı hakkıyla tanımadığı sonucuna vardır. Çünkü Allah Teala, en olmaz zamanlarda kullarına yetişmektedir ve en imkânsız zamanlarda kullarına imkân olmaktadır. O, yoktan var edendir, bir Mü'minin ondan ümidini kesmesi, yoktan var etme yönünden de şüphe ettiği anlamına gelmektedir. Mü'minin, Allah’tan şüphe etmesi ise iman noksanlığındandır. İslam dininde şöyle kesin kriterler yoktur: şu hayrı yaparsan, bu hayır seni ateşten kesin kurtaracaktır, tövbe edersen kesin kabul olacak ve bağışlanacaksınız! İşte islamiyette böyle kesin kaideler yoktur. Mü'min kişi, işini yapar, Rabbine tevekkül eder, sonucunu hayır umar. Mü'min her zaman hayır ummalı, Salih amelinin kabulü noktasında hayır sonuçlar ummalı ve kul her zaman hayır ummalı, hiçbir zaman ümit etme onda tükenmemelidir ümit tükendiği anda imansızlık devreye girecektir çünkü.

“Yüce Allah, erişip cezalandıracak şekilde kuluna karşı intikam hırsına sahip değildir. Onu cezalandırmakla bir faydası olmayacağı gibi bu O’nun mülkünü zerre miktarı olsa dahi artırmaz.

Bağışlamasını ise eksiltmez. O, tüm tüm yeryüzü ehlini bağışlasa dahi, mülkünde zerre miktar dahi eksilme olmaz. Nitekim rahmet cezadan daha geniş, gazaptan daha ileri ve daha güçlüdür. O, kendine bağışlama sözü vermiştir. Kulunun, kendisinden ümitte bulunması, ne hikmetini, ne de mülkünü azaltabilir. Bu, O’nu mükemmel tasarruf dairesinden de çıkarmaz, isim ve sıfatlarına hâlel getirmez. Eğer kul, kendi üzerine hayır kapılarına set çekmiş, rahmet kapılarını yanlış tercihlerle kapatmış olmasa, Rabbi ona, reca ve emelinden daha yukarıda karşılık verirdi.”³²¹ Yüce Allah’tan kulluğumuzu bilerek acz ve fakrımızın farkında olarak bir şey istemek ve o istediğimiz şey meşru ise bu gayet yerinde bir talep olur. Çünkü Allah’ın rahmeti ve mağfireti çok geniştir birini veya herkesi affetmekle O’nun rahmet ve merhametinden hiçbir şey eksilmez. Kulunun kendisinden

³¹⁹ el-Cevziyye, a.g.e, s.518.

³²⁰ Yusuf, 12/87.

³²¹ el-Cevziyye, a.g.e, s.520.

ümitte bulunması Allah Teala yı mutlu etmektedir. Dünya hayatında gerek ahiret alanından gerek dünya meşgalesinde Allah Teala 'dan ümitvar olmak aynı zamanda O'nu takdis ve tesbih etmektir. O'ndan ümitvar olmak O'nu mutlu etmektedir. Ayette Allah Teala şöyle buyurmaktadır: “ Ancak sana ibadet eder ve ancak senden yardım dileriz.”³²² Kul yalnızca O'ndan yardım dilemelidir. Yalnızca O'na umut bağlamalıdır. Kul böyle bir teslimiyet gösterince Allah Teala da bu durumdan memnun olmaktadır ve kula istediğini lütfetmektedir.

“Allah-u Teala, kullarının kendisine ümit ve reca da bulunmalarından, lütfunu istemelerinden memnun olur. Çünkü O, mülkün yegâne sahibi, cömert ve Hak'tır. Kendisinden istekte bulunanların en cömerdi, verenlerin en geniş yürekliisidir. Çok cömert olan için en güzel şey; reca olunması, istenmesi ve ümit edilmesidir. Nitekim hadisi şerif'te, “Allah kendisinden istekte bulunmayana gazap eder.” Buyurulmaktadır. İstekte bulunan, rica eden ve talip olandır. Şu halde Allah Teala, kendisinden rica da bulunmayana gazap edecektir. Dolayısıyla bu da – Allah'ın gazabından kurtulmak- ümidin faydalarındandır.”³²³ Şu dünya hayatının dağdağasında, hengâmesinde herkes birbirine yardım ederek ve birilerinden yardım dileyerek hayatını sürdürmektedir. Hiçbir şeye muhtaç olmayan es-Samed yalnızca O'dur. Herkes her şey O'na muhtaçtır. Herkesin hacatını o karşılamaktadır. O ise hiçbir şeye muhtaç değildir. İşte herkesin her ihtiyacına anında karşılık veren Rezzak-ı Hâkimden bir rica da bulunmak onu aynı zamanda takdis etmek olduğu için bu durum onu memnun etmektedir. Mü'min kul O'ndan bir şey isterken O'nu sadece takdis etmiş olmuyor, aynı zamanda O'nun karşısında aciz durumuna dikkat çekmiş oluyor. İşte bu durum –O'ndan bir ricada bulunup ona iltica etmek ve bunu sadece sen yaparsın demek – O'nu memnun etmektedir. Hadisi şerifte buyrulduğu üzere: “Allah kendisinden istekte bulunmayana gazap eder.” Bu hadisi şerif bize şunu göstermektedir; Allah Teala bizi bu dünyaya gönderirken kendisine muhtaç ve zayıf bir şekilde göndermiştir. Ve gönderirkende her ihtiyacımızı karşılamak üzere taahhüd etmiştir: “ şüphesiz ki Rezzak (çokca rızık veren), Metin (asla sarsılmaz) olan ancak Allah'tır.”³²⁴ İşte kul O'ndan değilde başka yaratılmış varlıklardan yardım isteyince bir nevi yaratılışına da muhalefet etmiş oluyor. Allah Teala kendisinden başkasına yönelmeyi başkasından yardım dilemeyi kesinlikle yasaklamıştır ve her

³²² Fatiha, 1/5.

³²³ el-Cevziyye, a.g.e, s.524.

³²⁴ Zariyat, 51/58.

namazın her rekâtında tekrarlanmak üzere şöyle bir ayet göndermiştir. “ yalnızca sana ibadet eder ve yalnızca senden yardım dileriz.”³²⁵ O’ndan yardım dilememek, her namazda tekrar edilmiş bir ahde muhalefet etmektir aynı zamanda.

“Yine bu faydalar arasında şu da vardır: ümit bir çoban gibidir, kulu Allah’ın yolunda yürütür. Bu yürüyüş çok hoş gelir. Çoban onu sürekli teşvik eder ve o yoldan ayrılmamasını sağlar. Eğer ümit olmasaydı kimse bu yolda yürüyemezdi. Çünkü korku, yalnız başına kulu harekete geçirmeye yetmez. Kulu harekete geçiren sevgidir. Korku ise onu rahatsız eder. Dolayısıyla onu bir kuzu gibi süren ümittir. Yine reca, kulu sevgi eşliğine atar ve onu onun dehlizinde bırakır. Onun ümidi arttıkça ve umduğu gerçekleştikçe Allah’a olan sevgi ve şükranları, birbirinden karşılıklı rızaları artar. Yine reca, kulu en yüksek makama, şükür makamına yükseltir. Kulluğun özü bu makamdır. Kul, umduğu husus gerçekleşince şükre daha fazla yaklaşacaktır.”³²⁶ Evet, reca sürüyü güden bir çoban gibidir. Çoban kuvvetli olduğu oranda sürü sağlıklı güdülür. İşte kulda da ümit kuvvetli ve temeli ise umduğunun gerçekleşmemesi düşük bir ihtimaldir. Çünkü Allah Teala kulun kalbinde ki samimiyete bakacaktır. Eğer kalpteki ümit samimiye ve o ümidi besleyen ibadet taat varsa ona göre muamele edecektir. Ve kuluna umduğunu verecektir. Kul ise umduğunu bulunca ibadet ve taatine daha çok sarılacak ve şükrünü bu şekilde dile getirecektir.

“Yine reca, kulu Allah’ın isimleri ve onların manaları üzerindeki bilgisini ve bunlara sarılma duygusunu arttırmak zorundadır. Çünkü ümit sahibi O’nun güzel isimlerine sarılmakta, O’na onlarla kullukta bulunup dua etmektedir. Yüce Allah buyurdu ki: “En güzel isimler Allah’ındır. O’na onlarla dua edin.”³²⁷ Kulun bu en güzel isimlerle –ki duacı için bunlardan yücesi olamaz- yaptığı dua asla boşa gitmez. Ümit makamını ihlal, bu isimlere kulluğun ve bunlarla yapılan duanın boşa çıkmasıdır. Yine sevgi – gördüğümüz gibi- recadan asla kopamaz. Bu ikisi birbirlerinin destekler ve takviye ederler.”³²⁸ Dua etmede en etkin yöntemlerden biri de O’na onun isimleriyle dua etmek. Allah bu dua biçimine ayette teşvik ediyor. Allah’ın teşviği Mü’mîn kullar için bir emirdir. Mü’mîn kul ayete güvenerek O’na onun isimleriyle dua eder ve O’ndan yardım dilerse O (c.c) onun dualarını boşa çıkarmayacaktır. Çünkü bu öneriyi O (c.c) vermektedir.

³²⁵ Fatiha, 1/4-5.

³²⁶ el-Cevziyye, a.g.e, s.524.

³²⁷ Araf, 7/180.

³²⁸ el-Cevziyye, a.g.e, s.524.

“Yine ümit –ihtiva ettiği Allah’ın lütfunu bekleme, gözleme ve vuku’ bulmasını umma gibi unsurlardan dolayı- kulun kalbinin daima Allah’ın zikri, isim ve sıfatlarıyla O’na yönelik içerisinde olmasını gerektirmektedir. Kalbin bu güzel bahçelerde dolaşmasını, her isim ve sıfattan nasibini almasını da gerektirir. –daha önce de açıklandığı üzere- kulun bunlardan uzaklaşması, bu isim ve sıfatların manalarında bulunan nasibini yitirmesine neden olur. Ortaya çıkarabilmek için güzel ve ince ince düşünenlerin görebileceği daha nice faydaları vardır. Tefvik Allah’tandır.”³²⁹ Kul ümit etme aşamasında Rabbinden hayır ummaktadır, kalbinde daima O’nun sevgisi, rızası ve emirleri yatmaktadır. Kalbinde böyle güzel duygular barındıran kulun umduğuna Allah kavuşturacaktır. Kulun bu duygulardan uzaklaşması ise O’ndan ve O’nun lütfundan mahrum kalması demektir. Ve umduğunun gerçekleşmemesi demektir.

Yüce Allah kendi rahmetinden ümit kesilmemesi hususunda peygamberlerin hayatlarına da dikkat çekmiştir. Bu peygamberlerden biri de Zekeriya (a.s)’dır. “Nitekim o, yaşlanmış, kemikleri zayıflamış ve saçları ağarmıştı. Kendi soyundan tevhit inancına sahip çıkacak bir yetkili olup olmayacağı konusunda endişe ediyordu. Olumsuz şartlara rağmen o, Allah’ın bağışlamasına karşı iyi niyet beslemiş ve yaptığı dualarda elinin boş dönmediğini arz etmiştir: “Rabbim!” demişti, benim kemiklerim zayıfladı, saçlarım ağardı, Rabbim! Ben sana ettiğim dualarda hiç eli boş dönmedim”³³⁰ sonra ki ayetlerde açıklandığı üzere Allah Hz. Zekeriya (a.s)’ın duasını kabul etmiştir. Kendisi çok yaşlı karısı da hem yaşlı hem kısır olmasına rağmen kendilerine “Yahya” adında bir erkek çocuk müjdelenmiştir. Böylece Hz. Yahya babasının duası istikametinde Allah’ın kitabını tasdik eden, bir peygamber olarak görevini yapmıştır.”³³¹ Evet, ümit her şeyin ilacıdır yoktan var eden Allah bazı hücreleri canlandırmaya gücü yetmeyecek midir? Hâşâ ve kella yetecektir tabi. Ayette belirtildiği gibi: “kendi yaratılışını unuttu da bize bir misal getirdi: “Onlar çürümüş olduğu halde şu kemikleri kim diriltecek?” dedi. De ki: onları ilk def’a yaratan, onları yine diriltecek! Çünkü o her türlü mahlûku yaratamayı hakkıyla bilendir.”³³² Evet, yoktan var eden Allah kemikleri ve hücreleri de diriltmeye kadirdir. Hz. Zekeriya (a.s) hayatını bu ayet açıklamaktadır. Onun ümidi ölü hücreleri canlandırmıştır. Onun ümidi yaratının azametini bize göstermiştir. Çünkü tıp ilminde bunun olması imkânsızdır ama Allah istedikten sonra bütün imkânsızlıklar çözümlür.

³²⁹ el-Cevziyye, a.g.e, s.525.

³³⁰ Meryem, 19/4.

³³¹ Karaman, a.g.e, s,25.

³³² Yasin, 36/78,79.

İbn Kayyım el-Cevziyye (691-751) de ümit ve iyi niyetin bir arada olmasının önemine dikkat çekmiştir: “Allah’a karşı hem ümit içinde olunmalı hem de hüsnü zan beslenmelidir. Buna Allah hakkında iyi niyet sahibi olmakta denebilir. O halde Mü’min gönülden Allah’a itaat etmeli ve O’nun bağışlayıcı olduğuna dair ümidini her zaman korumalıdır.” Bu husus Kur’an-ı Kerimde şöyle açıklanmıştır: “ iman edenler ve hicret edip Allah yolunda cihad edenler var ya, işte bunlar, Allah’ın rahmetini umabilirler. Allah gafur ve rahimdir.”³³³ buyurmuştur.”³³⁴ Allah için yaratma kolay bir iştir lakin O’nun rahmetine ümit bağlayan kul O’nun yaratıcı özelliği tam bilmeli ve iman etmeli ki Allah yaratsın. Allah’ın ümit beklediğimiz yönünü eğer şeksiz şüphesiz iman etmemiş isek O’na samimi inanmamışsak o rahmet bizi bulmayacaktır ve ümidimiz boşa gidecektir. Ancak gönülden inanarak ve bilerek istemek lazımdır.

Kulun ümide en fazla ihtiyacı olduğu zaman çıkmaza girdiği çareler tükendiği zamandır. Millet olarak çok zor zamanlar geçirdik. Bunların başında 20. Yüzyıl gelir. Gerek islam âlemi gerek Osmanlı Devletinin devamı olan Türkiyemiz çok zor zamanlar geçirdi. İşte bu zamanlarda onları ayakta tutan ümitleri olmuştur. O zamanlar halkı uyandıran ve galeyana getiren halkın içinden yetişip bu işi yapan hatipler vardı. Bunların en başında gelenlerden birisi hiç şüphesiz ki Mehmet Akif Ersoy’dur. M. Akif halka moral ve ümit vermek amacıyla Kastamonu’da “Ye’se düşenler Müslüman değildir.” konulu bir konuşmasında şunları söylemiştir: “Dünya da dayanılacak, güvenilecek bir şey varsa o da Allah’ın yardımı ve merhametidir. O’nun kapısından yüz çevirenler büyük bir sapıklığa düşmüşlerdir. Kesinlikle bilinmelidir ki ye’s kapılmadan çalışan bir Müslüman için aşılmayacak bir engel, varılmayacak bir hedef yoktur. Azme, tevekküle sarılmak suretiyle her maksadın elde edilmesi mukadderdir. O halde ye’sin ne anlamı vardır. Allah’ın çalışanlara vaat ettiği yardımı nasıl hafife alabiliriz? Bir zamanlar dünyaya hakim iken bundan sonra ebediyen mahkumiyet altında mı yaşayacağız? Zillet içinde, sefalet içinde, hakaret altında sürünmek de yaşamak mıdır? Allah’ın yardım kapıları kapanmamıştır. İslam izzet ve azamet dinidir. Zilleti aslan kabul etmez. “İ’lai kelimetullah” için dünyanın şarkına, garbına, şimaline, cenubuna koşan, önüne dikilmek isteyen her türlü manileri, zulümleri yıkıp geçen ecdadımızdan olsun sıkılmaz mısın? O kahraman Müslümanlar size dünyalar kadar vasi bir memleket, dünyaları titreten bir

³³³ Bakara, 2/218.

³³⁴ Karaman, a.g.e, s.25,26.

saltanatla tarihler dolusu mefahir bıraktılar.”³³⁵ Mehmet Akif o zaman ki ye’s’e düşmüş islam toplumuna tarihlerini hatırlatarak atalarının dünyaya hâkimiyetinin temelinde çalışmak olduğu ve eğer sizlerde yılmadan ve ümitsizliğe düşmeden çalışırsanız sizlerde galip geleceksiniz diyerek ümitvar olmaya davet etmektedir. Evet, eğer bir toplum ümitvar olur ve sa’ye sarılırsa o toplum muvaffak olacaktır. Ama ümitvar değilse gecesi ve gündüzü çalışmakla da geçerse boştur o toplum yok olmaya mahkûmdur.

Allah’ın rahmetinden ümitli olmak, hayatını ve geleceğini kolaylaştırır. Zorlukların aşılmasına yardımcı olur. Zira karamsarlığa kapılmadığı müddetçe, başarısızlıkta dahi bir zafer arzusu ve umudu vardır. Çünkü en korkulu anlarda bile ümit, bir kurtuluşun müjdesidir. Umudunu kaybedenin, artık kaybedecek bir şeyi kalmamıştır. Gerçeğinden hareketle ümitsizliğe düşmek, iflas ile eşdeğerdir. Ümidin bittiği yerde, ye’s hali başlamaktadır. Bu da fert ve toplum için en büyük felakettir. Çalışmamızı yine bu derin acıyı yaşayan ve ye’si; vücudu hareketsiz hale getiren bir zehir gibi değerlendiren M. Akif’in şu sözleriyle tamamlayalım:

“ Görüyorum ki kardeşlerimizin bir kısmı cephelerde düşmanlara karşı, kutsal değerleri müdafaa için canlarını veriyor. Kanlarını döküyor. Şehit oluyor. Hâlbuki o cephenin arkasında bulunanlardan bir kısmı da ellerini, kollarını bağlamış, her türlü muvaffakiyetten ümidini kesmiş, hissiz ve hareketsiz en acıklı akıbeti bekliyor. Zaten ye’s bundan başka netice vermez ki! Dikkat ediniz, ruha ye’s denilen o mel’un hastalık çöktü mü artık vücuda hareket, sa’y, ve mücadele imkanı kalmaz. Önemli olan o zehrin maneviyatı ve yürekteki imanı sarsmasına meydan vermemektir.

“Birleşmesi kabil mi ya tevhid ile ye’sin?

Haşa bunun imkanı yok, elbette bilirsin.

Öyleyse neden boynunu bükmüş, duruyorsun?

Hiç merhametin yok mudur evladına olsun?”³³⁶

Ye’s bir vücuda galip gelirse artık o vücut bitmeye mahkumdur. Toplum da bir insanın vücudu gibidir. O toplumun içinde ye’s denilen mel’un hastalık çöktü mü artık toparlamak çok zordur. O toplum iflas etmeye mahkumdur. Çünkü ateşin buzu erittiği gibi ye’s denilen hastalıkta imanı, uhuvveti ve ittihadı zayıflatmaktadır. Başarısız olan toplumlar bir dahakine başaracağım umudu taşır daima, ama eğer o topluma ye’s hakim

³³⁵ Karaman, a.g.e, s.27.

³³⁶ Karaman, a.g.e, s.28,29.

olmuşsa başarısızlıkla beraber bir daha hiç kazanamayacağım düşüncesi de o toplumu sarıp sarmalar. İşte o yüzden başarız olunursa dahil başarıma umudunu kaybetmemek gerekir.

Ümidin temelinde sahih ve tahkik derecesine varmış iman yatar. Kişi eğer sağlam imana sahipse ümidi de sağlam ve yerinde olacaktır. Tahkiki imana sahipse bütün işleri yerinde ve doğru olacaktır. Ve o iman onun sonsuz güç ve kudrete bağlayacağı için onun dünyaya dahi meydan okuması yerinde olur. Gücün kesrette olmadığını gücün inanç ve ümitte olduğunu, İslamiyetin yeryüzüne teşrifinde de görmekteyiz. Kur'an-ı Kerim de Müslümanların durumu şu şekilde açıklanmaktadır: “Ey peygamber! Sana ve Mü'minlerden sana tabi olanlara, Allah yeter! Ey peygamber! Mü'minleri savaşa teşvik et! Eğer sizden sabreden yirmi kişi olursa, müşriklerden iki yüz kişiye galip gelirler. Eğer sizden yüz kişi olursa, inkar edenlerden bin kişiye galip gelirler; çünkü gerçekten onlar (hakikati) anlamayan bir kavimdir. Şimdi Allah, muhakkak sizde bir zayıflık bulunduğunu bildiğinden sizden yükünüzü hafifletti. Artık eğer sizden sabreden yüz kişi olursa. Onlardan iki yüz kişiye galip gelirler. Eğer sizden bin kişi olursa, Allah'ın izniyle iki bin kişiye galip gelirler. Allah ise sabredenlerle beraberdir.”³³⁷ İşte Allah Teala Mü'minlere bahsettiği iman kuvvetinin öneminden bahsediyor. Evet, bu ayetlerin Mü'minlerin hayatına tecelli ettiği birçok savaş ve olay vardır. İlk Müslümanların yaptığı bir çok savaş böyleydi Müslümanların sayısı azdı inkarcıların sayısı çoktu ama Müslümanlar kazandı bunu sebebi de iman ve ümittir. Ve bugüne baktığımız da islam dünyasında hep savaş vardır. Gayri Müslim devletler bütün teknoloji ve silahlarıyla üçüncü dünya ülkesi diyebileceğimiz devletlere saldırmaktadır. Ama hiçbir şekilde tamamıyla islam ülkelerini ele geçirememektedirler. Az da olsa zayıfta olsa iman ve ümit sahibidirler Müslümanlar. Said Nursi hakiki imanı elde eden Mü'minler için şunu der: “İman hem nurdur, hem kuvvet. Evet hakiki imanı elde eden âdem, kainata meydan okuyabilir. Ve imanın kuvvetine göre, hadisatın tazyikatından kurtulabilir. (tevekkeltü alAllah) der. Sefine-i hayatta kemal-ı emniyetle, hadisatın dağlarvari dalgaları içinde seyrân eder. Bütün ağırlıklarını kadiri Mutlakın yed'i Kudretine emanet eder, rahatla dünyadan geçer.”³³⁸ Şu dünyada imansız insanların ne kadar mutsuz ve korkak olduğu aşikârdır. İman kişiyi emin kılar her şeyden. İman sahibi bilir ki hayır da şerde Allah

³³⁷ Enfal, 8/64,65,66.

³³⁸ Nursi, Sözler Mecmuası, s.106.

istemese kula isabet etmez. Eğer Allah istemiş ise bir hayır vardır deyip teslim olmak lazım ve Mü'minde bunu yapmaktadır.

İtalyan fikir ve devlet adamı Francesco Nitti (1868-1953), iman ve bilgi gücünün siyasi ve sosyal güçten daha fazla olduğunu şöyle ifade etmiştir: “Allah’a iman etmenin gücü; her türlü felsefi doktrinden ve siyasi düşünceden daha üstün ve kapsamlıdır. Dinin bu disiplin kudreti ve verdiği iç huzur ibate gizlidir. İbadet kişiyi, Allah’a yaklaştırarak onda ki manevi kuvveti ve mukaddes duyguyu (sens du sacre) inkişaf ettirir. Fert bu kuvvet ve duygu sayesinde hayatın, binbir güçlüğüne karşı kendine kolayca mukavemet imkanı bulur. Modern ve kalkınmış ülkelerde bile maneviyat kuvvetinden mahrum olanlar, karamsarlığa ve bunalımlara düşmektedirler. Bu toplumlarda intihar olayları da artmaktadır. Bir toplum için felaketlerin en büyüğü, Allah şuurunu kaybetmektir. Bu şuru kaybeden bir millet istikametini kaybeder ve nereye gideceğini bilemeyen bir şaşkına döner.”³³⁹ Evet, islam toplumu iman vesilesi ile hayatını idame ettirmektedir. Ne zaman ki islam alemi din-i mubin-i islamdan uzaklaştı ve hakkıyla yaşamadı işte o zaman o toplum son bulmayla yok olmayla baş başa kalacaktır. Çünkü islam âleminin devamı iman ve islamın temeli olan Kur’anı Kerim ve onun mübelliği Hz. Muhammed (a.s)’a samimi bir şekilde itaat ile olacaktır. Evet, iman bir teminattır kişiyi ruhi bunalımlardan kurtaran bir sistemdir. İmansız kişi darda kaldığında çıkmaza girdiğinde yardım isteyeceği kimse, onu o çıkmazdan tutup çıkaracak kimsesi yoktur. Ama iman sahibi kimse ne tür zorluklar karşılaşırsa karşılaştın o bilir ki sesini duyan bir yüce Semi’ onu her zaman her yerde gören yüce Basir vardır, onun her ihtiyacatına cevap veren Rezzak-ı Hâkim vardır. İşte bu düşünce ve iman kişiyi daima ruhi bunalımlardan kurtaracaktır.

Ümit etme bazı şartlar gerektirir o şartlar sağlanmadan ümit etmek aldanıştan başka bir şey değildir. En başta ümit ibadet ve taatte mücahedeyi gerektirir. İbadette süreklilik kazanmış kişi zaten imani manda bir olgunluğa ulaşmıştır. O olgunluk ona umma biçimini de kazandırmıştır. Mekki bu konu da şöyle buyurmaktadır: “öyle ise raca hali-durumlar ne şekilde değişirse değişsin-amellerle uzun mücahedeyi ve ibadetlere devam etmeyi gerektirir. Umudun tezahürlerinden birisi Allah’a sürekli yönelmekten zevk duymak, O’na gizli gizli yalvarıştan tad almak ve ona sokulmaktan hoşlanmaktır. Öyle ya bir padişahın veya alelade bir şahıstan bir şeyler uman onlara yaltaklanmaz mı? Öyle ise Allah hakkında bu davranışlar nasıl sergilenmeyebilir? Böyle davranmayan umut makamından mahrum kalmış, aldanış ve kuruntunun dipsizliğine yuvarlanmıştır. Raca

³³⁹ Karaman, a.g.e, s.27,28.

halinin, ilmin racayı doğurmasının ve bundan da amelin meydana gelmesinin açıklamaları bunlardır.”³⁴⁰ Bir insan eğer bir diğer kişiden bir istekte bulunuyorsa evvela bir mahcubiyet duymalı ve karşıdakine bir büyüklük hissi tattırmalı. Kul da Allah Teala dan bir şey isterken gönülden inanmalı ve ibadet etmeli ve o ibadetten zevk duymalıdır. Bu şekilde yapılan bir raca çok daha isabetli olacaktır.

Yahya b. Muaz şöyle diyordu:

“Bana göre en büyük aldanış günahlara dalıp pişmanlık duymayan ve buna karşın bağışlanacağını uman, itaat etmeden Allah’a yaklaşacağını sanan, cehennem tohumu ekip cennet mahsulü bekleyen, isyanlarla itaatkârların yurduna gideceğini uman, amel etmeden ödül bekleyen, ifrat derece de Allah’tan temenni de bulunanların aldanıştır.”

“Yollarına girmeden kurtuluş bekliyorsun/ Oysa gemi karada yürümez!”³⁴¹ Eveten büyük aldanış budur. Dünya bir dar-ı imtihandır. Bu dar-ı imtihanda insanın her hareketinin bir bedeli karşılığı vardır. İnsanın yaptığı hasenatında seyyiatında bir bedeli vardır. Mü’min hasenat yapmadan cenneti beklemesi bir aldanıştır. Tabi ki cenneti daima ummalı ama cenneti kazandıracak amelleri yaptıktan sonra cenneti umması daha geçerli olacaktır. Kul daima Rabbinden güzel şeyler ummalı.

“Allah’ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin”³⁴²

Allah Teala bu ayette umutsuzluğu yasaklamıştır. Ve başka bir ayette ise umutsuzluğun Mü’minin vasfı olmadığı ancak kâfirlere yakışacak bir vasf olduğu vurgulanmıştır: “Allah’ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Çünkü kâfirler topluluğundan başkası Allah’ın rahmetinden ümidini kesmez.”³⁴³ Hiçbir zaman Allah’ın rahmetinden ümit kesilmez. Ümidin bittiği yerde her şey bitmiştir. Çünkü hâşâ ve kella ümidin tükenmesi demek Allah’ın güç ve kudretine imanın bitmesi demektir. Bu durum da insanı imansızlığa kadar götürebilir.

Hiz. Yakup (a.s) ve Hiz. Yusuf (a.s)’ın kıssası bize güvenilecek ve itimat edilecek yegane güç ve kudretin yalnızca Allah Teala olduğunu göstermektedir. Bu kıssa da Allah Teala Hiz. Yakup (a.s)’ı rahmetinden ve koruyuculuğundan tam emin olmadığı için azarlamaktadır.

“Yakup peygamberle ilgili haberlerde Allah Teala ’nın Yakup’a vahiy yoluyla şöyle sorduğu bildiriliyor:

³⁴⁰ Gazzali, İhyau Ulumi’d Din, s.291.

³⁴¹ Gazzali, a.g.e, s.291.

³⁴² Zümer, 39/53.

³⁴³ Yusuf, 12/87.

-Yakup seninle oğlun Yusuf'u birbirinizden niçin ayırdığımı biliyormusun?

-Hayır.

- Çünkü sen Yusuf'u kardeşlerine teslim edip gönderirken: "Korkarım farkında olmazsınız da kurt onu yer." dedin. Neden kurttan korktun da bana umut bağlamadın? Niye kardeşlerinin gafletlerini dikkate aldın da benim onu koruyacağımı göz önünde bulundurmadın."³⁴⁴ Mü'min her zaman ve her durumda Allah'tan reca halinde olmalı. Şunu hiçbir zaman aklından çıkarmamalı: "Allah her daim her yerde her şeye gücü yeten bir Halıktır. Ondan yardım dilemek O'nu zor'a sokmayacaktır. Onun yardım etmesi ise onun mülkünden bir şey eksiltmeyecektir.

Allah'ın rahmetinden hiçbir zaman ümit kesmemek lazım. Onun rahmetinden ümit kesmek Mü'minin tam çıkmaza sokacaktır. Hz. Ali'nin bu konu da şu olayı bize durumun vehametini göstermektedir.

"Ali (r.a) günahların çokluğundan ötürü umutsuzluk bataklığına saplanmış birisine:

Hey senin bu umutsuzluğun, Allah'ın rahmetinden umudunu kesmen tüm günahlardan daha büyüktür!" der.

Süfyan da şöyle diyordu:

"Günah işleyip de günahlarını Allah'ın affedecek kudrette olduğunu bilen ve Allah'ın bağışlamasını umanı Allah bağışlar."³⁴⁵ Allahın rahmetinden ümit kesmek Allah'ın azametini ve sıfatlarının noksanlığına delalet etmektedir. Çünkü ümit kesmek şu anlama gelmektedir. Beni bu durumdan kimse kurtaramaz bu imkânsız bir durumdur. Ama işte her türlü imkânsız durumdan Mü'mini kurtaracak bir yaratıcı vardır. Ümidi yitirmek onun artık kurtaramayacağını kabul etmektir ve bu durum Allah'a isyandır.

Allah'tan daima ümitvar olmak gerek Allah hakkında ki zannımız Allah'ın bize karşı muamelesini belirleyecektir. Çünkü Allah, Teala kudsi hadiste Hz. Peygambere şöyle buyurmaktadır:

"Ben kulumun bana karşı zannına (itikat ve düşüncesine) göre muamele ederim.

Kulum beni zikrettiği vakit ben kendisiyle beraberim.

Eğer beni içinden zikrederse ben de onu zatım da özel olarak zikrederim.

Kulum beni bir topluluğun içinde zikrederse, ben de onu o topluluktan daha hayırlı bir topluluk içinde (meleklerin arasında) zikrederim.

³⁴⁴ Gazzali, a.g.e, s.293.

³⁴⁵ Gazzali, a.g.e, s.294.

Kulum bana (kalbi ve hayırlarıyla) bir karış yaklaşırsa, ben ona bir zira (dirsekle parmak uçları arası) yaklaşırım.

Kulum bana bir zira yaklaşırsa ben ona bir kulaç yaklaşırım.

Kulum bana yürüyerek gelirse ben ona koşarak gelirim.”³⁴⁶

Allah Teala kuluna kulundan daha yakındır. Ayette belirtildiği gibi: “Andolsun insanı biz yarattık ve nefsinin kendisine fısıldadıklarını biliriz. Ve biz ona şah damarından daha yakınız.”³⁴⁷ Bu ayet bize Allah’ın kulun kalbinden geçirdiklerini dahi bildiğini bildirmektedir. Allah kulunun kalbinden ve aklından geçirdiklerini bilmektedir ve ona göre muamele etmektedir. İşte o yüzden biz gerek kavlen gerek kalben ve gerekse aklen yaşadıklarımızı hayır üzere yaşamalıyız. Çünkü Allah bizim hakkımız da ki her şeyi bilmektedir. Ve o bildiklerine göre hareket edip muamele etmektedir.

“Ala b. Zeyd şöyle anlatmıştır: Malik b. Dinar’ın yanına girdim; Şehr b. Havşeb de yanındaydı. Şehr ile birlikte hazretin yanından çıktık. Şehr’e “Allah Teala sana rahmetiyle muamele etsin; bana manen azık olacak bir şeyler söyle, Allah Teala sana manevi rızıklar versin” dedim. Şehr, tamam dedi ve şu hadisi nakletti:

“Bana halam Ümmü’d-Derda kocası Ebü’d-Derda’nın (r.a) şöyle dediğinin nakletti. Hz. Peygamber (s.a.v) Cebail’den naklen şöyle buyurdu: Aziz ve Celil olan Rabbimiz buyuruyor ki:

“Ey kulum! Bana ibadet ettiğin, rahmetimi umduğun ve bana hiçbir şeyi şirk koşmadığın sürece senin ne türlü günahın olsa hepsini affederim. Sen bana yer dolusu hata ve günahla gelsen; ben seni o kadar mağfiretle karşılarım; seni affederim, günahına aldırış etmem.”³⁴⁸ İnsanoğlu yanlış yapacak bir şekilde yaratıldı ama bir yanlış var ki onu Allah Teala hiçbir şekilde affetmeyecektir. O da şirk günahıdır. Onun haricindekileri kulun tövbe, taat ve Allah’a karşı zannına göre muamele edecektir Allah. Kul ne kadar günah işlerse işlesin yeter ki Rabbine yönelmeyi bilsin ve daima Rabbi hakkında hüsnü zan beslesin. Bu konuda Şah’ı Kirmani şöyle buyurmaktadır: “İlahi rahmeti ümit etmenin alameti, Allah’a güzel tattır.”³⁴⁹ Evet, eğer güzel şeyler umuluyorsa güzel bir şekilde taatimizi sürdürmemiz lazım. Kişinin hayatı ibadet ve taatle geçmemişse ve çok güzel şeyler umuyorsa gaflete düşüyordur. Ama ibadet ve taatle geçmişse o zaman istediğini umabilir çünkü o Mü’min ummanın temel gereklerini yerine getirmiştir.

³⁴⁶ Kuşeyri, a.g.e., s.181,182

³⁴⁷ Kaf, 50/16.

³⁴⁸ Kuşeyri, a.g.e, s.178,179.

³⁴⁹ Kuşeyri, a.g.e, s.179.

“Yüce Allah, Hz. Peygamber’e (s.a.v): ‘Ümmetinin hesabını sana vermemi ister misin? Diye sordu. Hz. Peygamber (s.a.v): ‘Hayır ya Rabbi. Sen ümmetim için benden daha hayırlı ve daha merhametlisin” dedi. Bunun üzerine yüce Allah: ‘Onlar hakkında seni utandırmayacağım.” Buyurdu. ³⁵⁰ Allah Teala bütün yaratılmışlardan daha merhametlidir. Onun merhameti herkesi ve her şeyi kapsamaktadır. O’nun herkesi affetmesi bile merhamet ve şefkatinden bir şey eksilmeyecektir. Yaratılmışlar arasında ise en merhametli ve şefkatli ise ilk evvel peygamberdir. O her daim ümmeti için uğraşmış ve ümmetinin derdiyle dertlenmiştir. Mahşer meydanında herkes ve diğer peygamberler nefsi nefsi gezerken o ümmeti ümmeti diye gezecektir ve ümmetini cennete götürmek üzere toparlayacaktır. Hz. Peygamber bu kadar şefkat ve merhamet abidesiyken bile Allah’ın böyle bir teklifini reddetmektedir çünkü o bilmektedir ki Allah’ın şefkat ve merhameti her şeyi kapsamaktadır. Ve kendisi ümmetine O’nun kadar şefkatli ve merhametli olamayacaktır. İşte Mü’minler olarak bizler onun şefkat ve merhametinden ümitvarız. O (c.c) kullarını hiçbir zaman ümitsizlik çölünde yarımsız bırakmayacaktır.

İnsanlar içerisinde peygamberlerden sonra en merhametlileri ise ebeveynidir. Bazı âlimler de bu konuya dikkat çekmişlerdir. Süfyan es-Sevri: “Ben hesabımın annem ve babama dahi bırakılmasını istemiyorum. Çünkü Allah Teala bana onlardan çok daha merhametlidir.” ³⁵¹ demiştir. Evet, hazret bu konuda haklıdır. Çünkü ayette şöyle buyrulmaktadır: “Kişinin kardeşinden, annesinden, babasından, eşinden ve çocuklarından kaçacağı gün kulakları sağır edencesine şiddetli ses geldiği vakit, işte o gün onlardan herkesin kendini meşgul edecek bir işi vardır.”³⁵² Evet, ayet’i celile Süfyan’ı tasdik etmektedir. Yaratılmışlara yaratandan daha şefkatli ve merhametli bir kimse olamaz. Onun merhametinin en büyük göstergesi şu ayettir: “De ki: “Ey kendileri aleyhine aşırı giden kullarım!” Allah’ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Şüphesiz Allah, bütün günahları affeder. Çünkü O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”³⁵³ Bu ayet bize şunu anlatmaktadır: biz ne kadar çok yanlış yaparsak yapalım bu yanlıştan çok daha fazla merhamete sahip olan Allah Teala vardır. O ki kuluna her zaman yardım eden merhamet edendir.

Bedevi bir adam:

Ey Allah’ın Resulü, mahlûkatın hesabın kim görecektir? Diye sordu.

³⁵⁰ Mekki, a.g.e, s.313.

³⁵¹ Mekki, a.g.e, s.314.

³⁵² Abese, 80/33,34,35,36,37.

³⁵³ Zümer, 39/53.

Allah Resulü:

Allah Teala görecektir, buyurdu. Bedevi:

Bizzat kendisi mi görecek? Diye sordu. Allah Resulü:

Evet, dedi.

Bunun üzerine adam tebessüm etti. Allah Resulü (s.a.v)

Niye güldün? Dedi. Bedevi:

Kerim/cömert olan zat gücü yettiğinde affeder; hesaba çektiğinde musamaha gösterir, dedi. Bunun üzerine Allah Resulü (s.a.v):

Bedevi doğru söyledi. Dikkat ediniz Allah'tan daha çok kerem/cömertlik sahibi yoktur. O cömertlerin en cömertidir. Buyurdu ve şunu ekledi: “Bedevi fakih oldu meseleyi kavradı.”³⁵⁴

Bu muhavere bize Allah'ın kudretini ve azametini göstermektedir. Hz. Peygamber ve bedevi arasında geçen bu konuşma bize Allah'ın merhametine güvenin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Biz daima Allah hakkında güzel zanna sahip olmalıyız. Çünkü Allah Teala bize, bizim O'nun hakkında ki zannımıza göre muamele edecektir. Bundan dolayı biz daima güzel zan beslemeliyiz.

“Reca Allah'tan ümitli olmak, yüksek bir makam ve şerefli bir haldir. O, ancak ilim ve haya ehli şerefli insanlara yaraşır. Bu reca, havf makamından sonra meydana gelen bir haldir. İnsan onunla üzüntüden kurtulur ve günahların kirlerinden uzaklaşarak rahat eder.”³⁵⁵ Reca makamına ulaşmak için bazı koşullar gerekmektedir, çünkü o yüksek ve şerefli bir makamdır. Reca ehli olmak için ilim sahibi olmak lazım ve o ilmin izzetini de yaşamak lazım. Reca makamı havf makamıyla ilişkili bir makamdır Allah'tan korkmayan kimse ümitte edemez. İnsan ancak korktuğu varlıktan hayırlı şeyler ümit eder. Ayette şöyle belirtilmektedir: “Onlar, korkarak ve umarak rablerine dua ederler.”³⁵⁶ Bu ayet korku ve ümidin birbirinden ayrıştırılmaz ikili olduğunu göstermektedir.

İnsanlar dört tabaka halinde bulunurlar. Bir diğer ifade ile dört tabaka şeklinde yaratılmışlardır. Her bir tabaka da bir sınıf bulunur. Biz konumuzla alakalı ilk iki kısma bakacağız.

“Birinci sınıf; Mü'min olarak yaşar, Mü'min olarak ölür. Bu insanların recası/ümidi hem kendileri için hem de diğer Mü'minler içindir. Çünkü Allah, kendilerine

³⁵⁴ Mekki, a.g.e, s.318.

³⁵⁵ Mekki, a.g.e, s.321.

³⁵⁶ Secde, 32/16.

ikramda bulunmuştur; onlar da kendilerine verilen nimetin tamamını ikram etmesini ve kendilerine verilen nimetin geri alınmamasını rablerinden ümit ederler.”³⁵⁷ Evet, Allah Teala Mü'min kullarına dünyada dinini yaşatarak ikram da bulunmuştur. Allah'ın dini, Mü'min kula bir ikramdır. Mü'min kullarda, bu ikramın ahirette de devam etmesi umudundalar. Bu ikramın devamını ummak her Mü'mine farzdır. Bunu ummak ama bundan emin olmamak iman gereğidir.

İkinci sınıf; Mü'min olarak yaşar, ama kâfir olarak ölür. İşte bu, onların kendileri ve başkaları için korkmaları gerekli olan bir durumdur. Bu durum, onların bu hükmün varlığını bilmeleri, fakat Allah'ın onlar hakkında ki ezeli ilmiyle verdiği hükmün ne olduğunu bilmemelerinden ileri gelir.”³⁵⁸ Burada Mü'min kullara verilmiş bir nimet vardır. Ama o nimete gerektiği gibi şükredilmediği için o nimet nimet olmaktan çıkarak zilletle sonuçlanmaktadır. Çünkü nimetin artması için şükür zorunludur, şükürsüz artan nimet imtihan sebebidir. Şükürle taçlandırılmayan nimet, zillet olmaya mahkûmdur. Ayette bu durumu şöyle dikkat çekilmiştir: “Rabbimiz şöyle buyurmuştu: “Andolsun, eğer şükrederseniz gerçekten size nimetimi artırırım ve andolsun, eğer nankörlük ederseniz, şüphesiz benim azabım çok şiddetlidir.”³⁵⁹ Bu kısımda ki insanlar verilen nimetin farkında olmamışlardır. Ve nimetin tamamını ümit etmemişler, dünya da verilenle iktifa etmişlerdir.

Mü'mini bir olgunluğun gerektirdiği hal vardır. Bu hal bazı davranışları zorunlu kılar. Bu olgunluk halini Mekki şöyle özetler: “Ancak olgunluk hali; kişinin kendisi için korkması, başkaları için ise ümitli bulunmasıdır. Çünkü, kâmil insanlar güzel zanla ibadet ederler, insanlar hakkında güzel düşünce içinde bulunurlar; kalplerinin temiz olduğunu düşünerek insanlar için mazeretler ortaya koyarlar. Onların gizli işlerini her şeyin kendisine arz edileceği Yüce Allah'a havale ederler, hükmü O'na bırakırlar. Bununla birlikte kâmil Mü'minler kendi nefisleri hakkında iyi düşünmezler. Çünkü onlar nefislerinin sıfatlarını bilir, onu kötülerler. Sahip oldukları güzel manevi halleri, kendilerinin iyi olduğu konusunda bir delil olarak kullanmazlar. Bütün bunlar kendileri hakkında taşıdıkları endişeden ve nefislerinin asıl halini gizlemekten korktuklarından dolayı yaparlar. Bu iki durum kimde ters dönerse aldanmıştır. Bu kimse kendisi hakkında iyi, başkaları hakkında kötü düşünür. Bunun bir neticesi olarak insanlar hakkında havf,

³⁵⁷ Mekki, a.g.e, s.325.

³⁵⁸ Mekki, a.g.e, s.325.

³⁵⁹ İbrahim, 14/7.

kendi hakkında reca duygularını besler. Artık kendi noksanlık ve kusurları için mazeretler uydurur fakat diğer insanların hep kötülük içinde olduklarını düşünür, bu hal münafıkların ahlakı ve düşüncesidir.”³⁶⁰ Olgunluk hali daima nefsi suçlamaktır. Nefis daima kötülüğü emreder ve kötülük yapmaktan mutluluk duyar. Bu sebepten dolayı nefsi daima itham etmek gerekir ve bir saniye dahi onu boş bırakmamak gerekir. Bazı ayetlere baktığımız da nefsin ne kadar kötü olduğunu göstermektedir bize: “Ben yine de nefsimi temize çıkarmıyorum. Çünkü nefis şiddetle kötülüğü emreder. Ancak Rabbimin rahmetiyle yargıladığı müstesna. Muhakkak ki Rabbim bağışlayıcı ve merhametlidir.”³⁶¹ Nefis her zaman kötülüğü emretmektedir. Ve Mü’minde ki o ulvi hal olan olgunluk halini yerle yeksan etmektedir. Bu sebepten dolayı hiçbir zaman nefse itimat etmemek gerekir. Nefsine uyan kendine kıyar. Başka bir ayette ise şöyle buyrulur: “Zaten nefisler kıskançlığa hazırdır.”³⁶² Nefis her zaman bir çekememezlik içerisindedir. Kendisini kötü kabul edip başkasını iyi kabul etmekte zorlanır. O yüzden biz her vakit nefsimizi yermemiz lazım. “Doğrusu insan kendi nefsinı görür, bir takım özürler ortaya atsa da.”³⁶³

Reca’nın Allah Teala katında makbul olmasının şartlarından biri amelin sürekliliğidir. Ve Allah’a taatin kesintisiz bir şekilde devam etmesidir. Mekki bu konuda şöyle der: “Reca sahibi, için de bulunduğu makamdan kaynaklanan özel bir hale sahiptir. Bu hali yansıtan bazı alametleri vardır. Reca’nın alametlerinden biri, kulun ameline devam etmesi, Salih amel ve nafilelerle Allah’a çokca yaklaşılmaya çalışmasıdır. Çünkü reca ehli, Rabbi hakkında güzel zan sahibidir ve O’nun hakkında güzel ümidini muhafaza eder. Bilir ki, kendisine emrettiği iyi işleri Yüce Allah mecburiyetten değil, kendi lütfu ile kabul eder. Yine yaptığı kötülükleri Yüce Allah’ın ihsanı ve keremi ile örttüğünü bilir. Allah bütün bunları bir zorlama ile değil, kendi lütuf ve ihsanı ile yapmaktadır. O, kulun kendisine güzel zannı sebebiyle ikram etmektedir. Süfyan-ı Sevri’nin (rah) de dediği gibi; kim bir günah işler, günahının Allah tarafından takdir edildiğini bilerek mağfiretini beklerse, Allah onu affeder.”³⁶⁴ Allah’ın bizim ibadetlerimize ihtiyacı yoktur. Bilakis bizim Allah’a yaptığımız ibadetlere ihtiyacımız vardır. Yapılan ibadetler Allah’ın lütfu ve keremiyle kabul’e mazhardır. Ama yine o ibadetlere güvenmemek gerekir biz Rabbimizin lütf-u keremine güveniyoruz. Biz her zaman Rabbimiz hakkında güzel zanna

³⁶⁰ Mekki, a.g.e, s.326.

³⁶¹ Yusuf, 12/53.

³⁶² Niza, 4/128.

³⁶³ Kıyamet, 75/14,15.

³⁶⁴ Mekki, a.g.e, s.326,327.

sahip olmalıyız çünkü o zanna göre muamele edileceğiz. Çünkü bazı ayetlerde Rabbimize karşı beslenmiş olumsuz zan o topluluğu helak etmiştir. O ayet şöyledir: “Rabbimiz hakkında beslediğiniz zan var ya, işte o sizi mahvetti.”³⁶⁵ Bu ayet bize O’nun hakkında beslediğimiz zannın ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. O’nun gücü her şeye yetmektedir. O her şeyi bir anda yaratabilir. O her şeye kadirdir. Bundan dolayı biz Allah’ı nasıl bilirsek O’nu nasıl tanırsak O’na nasıl iman edersek O’da biz o şekilde muamele edecektir. Bundan dolayı biz aciz kullar her zaman zannımızı güzel tutmalıyız çünkü bu zan bizim akıbetimize etki edecektir. Başka bir ayette ise şöyle buyrulmaktadır: “Kötü zanda bulundunuz ve helak’ı hak etmiş bir topluluk oldunuz.”³⁶⁶ Bu ayette Allah Teala helak olmalarının sebebini kötü zanna bağlamaktadır. Tefsir de mana-ı muhalifi diye bir kavram vardır. yani bir ayetin kast ettiği diğer mana. Bu ayette kastedilen diğer mana şudur: kötü zan bir topluluğu nasıl helak ediyorsa iyi zanda onları iflah edecektir, güzel zan bir kurtuluş vesilesidir. Mü’min hem halık hakkında hem de mahlûk hakkında hüsnü zanna memurdur. Yani biz hüsnü zan beslemek zorundayız hayatımıza hükmetmiş iman bunu gerektirmektedir.

“Reca makamının da diğer yakın makamlar gibi farz olan kısmı vardır. Kulun mevlası, yaratıcısı, mabudu, rızkı veren Rabbinin ihsan ve ikramından dolayı O’nun rahmetinden ümitli olması farz kılınmıştır. Yoksa Rabbinin ihsan ve ikramını bırakıp, nefsinin sıfatlarına ve kötülüklerine ümit beslememelidir.”³⁶⁷ Evet, Mü’minin Allah’ın rahmetinden ümitli olması farz kılınmıştır çünkü ümitli olmanın zıddı ümitsizlik ayette yasaklanmış ve kâfirlikle eşdeğer tutulmuştur. Ayet şöyledir: “Ey oğullarım! Gidin yusuf’u ve kardeşini araştırın. Allah’ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Çünkü kâfirler topluluğundan başkası Allah’ın rahmetinden ümidini kesemez.”³⁶⁸ Bu ayet bize Allah’ın rahmetinden ümitlenmeyi farz kılmıştır. Ümitsizliği ise yasaklamıştır.

Sehl (rah) şöyle demiştir: “Kim nefesine ve amellerine bakarak Rabbinden bir şey dilerse, duası kabul olunmaz. Ta ki Allah’ın keremine ve fazlına nazar edip, duasının kabul edileceğine kesin olarak inanıncaya kadar böyle devam eder.” Bizi kurtaracak olan Allah samimi olarak bağlanmış ve sadece içinde Allah olan bir kalptir. Ayet bu durumu şöyle açıklamaktadır: “ O gün ki ne mal fayda verir ne de evlat! Allah’a arınmış bir kalp

³⁶⁵ Fussilet, 41/23.

³⁶⁶ Fetih, 48/12.

³⁶⁷ Mekki, a.g.e. s.327.

³⁶⁸ Yusuf, 12/87.

ile gelen başka.”³⁶⁹ Evet o gün ne biriktirilmiş mallar ne de yapılmış ve büyütülmüş evlatlar ne de ritüel olarak yapılmış ameller fayda verecektir. Fayda verecek olan yalnızca samimi bir şekilde Rabbine iman etmiş ve her şeyi O’ndan bekleyen ve yalnızca içinde Allah olan bir kalptir.

Kesinlikle ifade ediyoruz ki, Allah’tan bir dilek ve istekte bulunan bir kişi, nefesine ve amellerine bakarak bir istekte bulunuyorsa, kesinlikle recasında ihlâslı değildir. “Çünkü nazarında Allah’a bir başkasını ortak koşmuştur. İhlâs sahibi olmayan kimse, yakın sahibi olamaz. Oysa Allah ancak ihlâs ve yakın sahibi Mü’minin duasını kabul eder. Kul, tevhidi müşahede ettiği ve Allah Teala ’nın vahdaniyetine nazar ettiği zaman ihlâs ve yakın sahibi olur. Bir hadiste şöyle buyrulmuştur:”

“Dua ettiğiniz zamankabul edileceğine inanarak dua yapın. Çünkü Allah Teala ancak yakinen inana ve içten dua edenin duasını kabule eder.” Çünkü Allah kimi kendisine dua etmeye sevk ederse, ona ibadetten bir kapı açar.”³⁷⁰

Amel kulun güvencesi değildir kulun görevidir. Kulun görevi ayeti kerimde şöyle belirtilmiştir: “Ben cinleri ve insanları ancak bana ibadet etsinler diye yarattım.”³⁷¹ Kul ibadet ederken ekstra bir şey yapmış olmuyor kendi asli görevini yapmış oluyor. Bu görev onun kurtuluşu demek değildir. Ancak karşılık beklemeden sadece Allah rızası için yapılan ibadetler müstesna. Nursi bu konuda şöyle der: “İbadetin ruhu ihlâstır, ihlas ise o ibadetin yalnızca Allah rızası için yapılmasıdır.”³⁷² Evet, ibadet kurtulmak için değil yalnızca Allah rızası için yapılır. Ve dua ederken her zaman kabul olacak ümidiyle yapılmalı gönülden inanarak yapılmalı yoksa yaptığımız duaya kendimiz dahi inanmış olmayız. Yapılan duaya tam gönülden inanmak lazım. Yoksa o dua makbul olmaz.

“Reca sahipleri, reca ile elde edilecek faziletler konusunda farklı derecelere sahiptir.

Mukarrebun sınıfından olan arifler, en büyük paya göz dikip ümit bağladıkları. Bunlar ilahi yakınlık, Allah Teala ile meclis kurma ve yakinen tanıdıkları ilahi sıfatların tecellilerini ulaşma gibi manevi nimetlere ulaşma arzusudur. Bu, onların Allah Teala ’yı tanımlarından ileri gelmektedir.

Ashabu’l yemin sınıfından olan reca ehli ise, Allah’ın vaat ettiğine inanarak. O’nun vereceği bol ikram ve ihsanlara ümit bağlamaktadırlar.

³⁶⁹ Şuara, 26/88,89.

³⁷⁰ Mekki, a.g.e, s.327,328.

³⁷¹ Zariyat, 51/56.

³⁷² Nursi, Sözler Mecmuası, s.96.

Hayırlı amellerle gönlün huzur bulması, bu amellerin elden kaçırılmasından korkarak hemen onları yapmaya koşmak, sonra bunların kabul edilmesini ummak reca ehline gereken şeylerdir. Aynı şekilde kötülüklerden kaçınmak, vaat edilen ilahi müjdelere ulaşmak ve çok acıyan, çok seven yüce Mevla'ya yaklaşmak ümidiyle nefisle mücahede yapmak da reca'nın gereği olan amellerdir. En doğru söz sahibi olan Allah Teala 'nı şu sözü de bu tür bir recayı/Allah'ın rahmetini ummayı ifade etmektedir:"

"İman edenler ve hicret edip Allah yolunda cihad edenler var ya; işte bunlar, Allah'ın rahmetini umabilirler. (Bakara2/218)"³⁷³

Biz gerek mekki'nin dediğinden gerekse Allah Teala 'nın ayetlerinden anlıyoruz ki biz kulluk vazifesi olan gerek nefisle gerekse kâfirlerle mücahede görevini samimi ve ve içten bir şekilde yapmalıyız daha sonrasında Allah Teala 'nın fazl-u keremine güvenmeliyiz. Ama vazifemizi yerine getirmeliyiz daha sonra Allah Teala 'ya tevekkül etmeliyiz. Bir bu vazifeyi yaptıktan sonra o vazifeyle övünmemeliyiz sadece görevimiz olduğunu bilmeliyiz.

Âlimler son nefeste hüsnü zanna yani Allah'tan ümitvar olmaya çok önem vermişlerdir. Hayatı boyunca korku halini, sekarat anında ise ümit halini yaşamak gerekir demişlerdir. Kut'ul Kulup da âlimlerimizden bunun çok örnekleri vardır.

Süleyman et-Teymi ölmek üzereyken oğluna: "Bana recadan bahseden hadisler oku. Ta ki yüce Allah'a güzel zan içinde kavuşayım," demiştir.

"Aynı şekilde Süfyan es-Sevri de (rah), ölüm döşeğinde yatarken etrafında toplanan âlimler, kendisine Allah'ın rahmetini ve ona güvenmesini anlatıyordu."

Ahmet b. Hanbel de, ölüm esnasında oğluna: "Bana Allah'ın rahmetine güvendirilen ve Allah'a karşı güzel düşünmeyi öven hadisleri anlat." demiştir. Eğer ümit ve güzel zan üstün makamlardan olmasaydı, ilim adamları son nefeslerinde bunları istemezlerdi. İşte onlar dünyadan ayrılma anında ve Mevla ile buluşma zamanında bunları istemişlerdir ki, hayatları onlarla noktalansın. Çünkü onlar hayatları boyunca yüce Allah'tan güzel ölüm istemişlerdir. Bunun için denilmiştir ki: "Mü'min yaşadığı süreçte korku içinde bulunması, ölüm gelip çatınca ümit halinde olması daha faziletlidir."

Ebu Muhammed Sehl (rah) korkunun ancak reca ehli için sahih olacağını söylemiştir. Bir diğer seferinden ise şunları söylemiştir:

³⁷³ Mekki, a.g.e, s.330.

“Âlimler istedikleri şeyden mahrum bırakılmışlardır; ancak korku ehli alimler bunun dışındadır. Korkanlarda yolda kalmışlardır; ancak reca sahipleri bunun dışındadır. Onlar isteklerine ulaşacaklardır.”

O, recayı muhabbet makamlarından biri sayıyordu. Oysa âlimlere göre reca muhabbet makamlarının ilkidir. İnsan, ilahi rahmetten ümidi ve Allah’a karşı güzel düşünce oranında muhabbette yükselir.³⁷⁴

Ölüm anı bir geçiş anı ama belirleyici bir andır. Bundan dolayı âlimlerimiz o ana çok dikkat çekmişlerdir. O an çok hassas bir an olduğu için her an imani problemler yaşanabilir bundan dolayı âlimler gerek talebelerine gerek çocuklarına gerekse yakınlarına ölüm anında ölecek kişiye her zaman Allah hakkında güzel zan telkininde bulunmuşlardır. Ve bazı âlimler reca’yı muhabbetin ilk makamı saymışlardır.

Günah işlemek hata yapmak kulun pek tabii fitri halidir. Yani kul yaratılışında hata yapmaya meyilli günah işlemeye meyyal bir tarzda yaratılmıştır. Hasan-ı Basri (rah) demiştir ki: “Eğer insan günah işlemese kuş gibi uçup giderdi. Fakat yüce Allah günahlarla onun kanatlarını kırmıştır.”³⁷⁵ Kulun günah işlemesi onu kesinlikle Allah’ın rahmetinden ümitsiz duruma düşürmemesi lazım çünkü ayette kulun yanlış yapması tabii bir olay ama yaptığı yanlıştan dönmemesi işlediği günaha tövbe etmemesi yanlış olarak belirtilmiştir. İşte tüm bu olumsuzluklar kulu ümitsiz bir duruma düşürmemeli çünkü peygamber efendimiz hadiste şöyle buyurmuştur: “Eğer günah işlemezseniz, Allah günah işleyen bir kavim yaratır, daha sonra kendilerini affeder.” Bir başka rivayette:

“Allah sizi dünyadan alır, yerinize günah işleyen ve O’nun da mağfiret edeceği bir kavim getirir.” Buyrulmuştur.

Çünkü Allah Gafur ve Rahimdir. Yani mağfiret etmek ve merhamette bulunmak O’nun yüce sıfatlarındandır. Öyleyse bu sıfatların gereğini yapmak için günah işleyen kimseler gerekmektedir kibu sıfatlarını onların üzerinde icra etsin. Marifet ilminde de denildiği gibi; Allah’ın her isminin bir sıfatı ve her sıfatın da bir fiili vardır. İşte burada marifetin sırrı yatmaktadır. İşte havassın/seçkin velilerin marifeti bu kısma girmektedir.³⁷⁶ Evet, Allah Teala bazı sıfatlarının fiillerini göstermek için kullarına böyle bir zaaf vermiştir. Bu zaafı kesinlikle kullarını umutsuzluğa düşürmemesi lazım. Aksine bu günahlar kulu korkuya korku da ümide yönlendirecektir.

³⁷⁴ Mekki, a.g.e, s.336,337.

³⁷⁵ Mekki, a.g.e, s.339.

³⁷⁶ Mekki, a.g.e, s.339.

“Kolaylaştırınız, zorlaştırmayınız, müjdeleyiniz, nefret ettirmeyiniz.”

Mü'minin Allah Teala'nın kullarına olan cömertliğini, gizli açık sonsuz ihsanlarını bilmesi, onu Allah'tan bir şey beklemekten alıkoymaz; rahmetini ümit etmekten ve zatına güzel zan ile yönelmekten gevşetmez. Mü'minlerin Yüce Allah'ın azamet ve ululuğunu bilmeleri onların ilahi korkusunu kuvvetlendirip kendilerini Allah'ın rahmetinden ümit kesmeye de sevk etmez. Çünkü kendisinden çekinilen zat, aslında onların gerçek sevgilisidir. Allah'ın muhabbeti onları Yüce Allah'a ısındırır ve kendilerine ümit verir. Allah'ın azamet ve heybeti ise onları ürkütür ve korkutur. Onların azamet-i İlahiyeden korkularında bile bir lezzet vardır. Onlar, ilahi sevgi içinde zevklenirken aynı zamanda bir korku da yaşarlar. Yani onlar korku ve muhabbet makamında bir denge içindedirler. Yüce Allah'ın kendilerine verdiği bir kuvvet ve ilim sayesinde bulundukları makamda temkin sahibidirler/ o makama uymayan hal ve tavırlara girmezler. Onlar, kendisinden korkulan ve aynı zamanda sevilen yüce Allah'ı müşahade hallerinde istikamet üzeredirler.”³⁷⁷ Bu cümleler itidalli bir Mü'minin yaşaması gereken duyguların dozajından bahsetmektedir. Duyguları dengelemeli ki iman tam olması gerektiği yaşınsın yoksa korku veya ümit tarafına sadece birine yönelmek kişinin imanını sıkıntıya sokacaktır. Allah'ın merhamet sıfatlarından ümitvar olmak azamet sıfatlarından ise korkmak hatta ürkmek gerekir bu denge gözetilmez ise kişi inanç alanında sorun yaşar.

Mü'min kullar Allah'ın halim yani hilm sıfatına güvenmelidir. Hilm sıfatı çok bağışlayan merhamet eden yumuşak anlamlara gelmektedir. Ayetlerde şöyle geçmektedir: “O halimdir, bağışlayıcıdır.”³⁷⁸, “Allah hakkıyla bilendir, halimdir.”³⁷⁹ Bu sıfatlar Mü'min kulları ümitlendirmektedir.

Allah hakkında güzel zanda bulunmak recanın en halis olanıdır. Kul ibadetini yapsa da taatini hiç aksatmasa da günah bataklığına batsa da Allah hakkında güzel zan beslemeli. Bazı rivayetler bize bunun ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Şöyle bir haber nakledilir:

“İbadet yapmakta birbirine eşit iki adam vardı. Bunlar cennete girdiklerinde birisi arkadaşından daha yüksek derecelere çıkarıldı.

Arkadaşı: “Ya Rabbi bu, dünyada benden daha fazla ibadet etmedi. Onu neden yüksek derecelere çıkarttın?” diye sordu. Allah Teala şöyle buyurdu: “Çünkü o, benden

³⁷⁷ Mekki, a.g.e, s.342.

³⁷⁸ İsra, 17/44.

³⁷⁹ Ahzab, 33/51.

yüksek dereceleri istemişti. Sen ise benden sadece ateşten kurtulmayı istedin. Her birinize istediğini verdim.”³⁸⁰ Allah’tan isterken istediğimiz şeyin büyük olduğu bizi yanıltmasın çünkü Allah Teala için onu vermek zor değildir ve o isteneni vermek onun mülkünden bir şey eksiltmez. Bir hadiste Resulullah şöyle buyurmaktadır: “Allah’tan bir şey isteyeceğiniz zaman büyük şeylere gözünüzü dikin, O’ndan Firdevs cennetini isteyin. Çünkü Allah için hiçbir şey büyük değildir.”³⁸¹ Evet yer ve gök O’nundur. O’ndan her hayır şey istenmeli. O’nun isteneni vermesi mülkünden ve kudretinden hiçbir şey eksiltmez. “Mülk O’nundur istediğine verir istediğinden kısar.”³⁸² “Göklerde ki her şey onundur yer de ki her şey Allah’ındır. Allah, her şeyi kuşatıcıdır.”³⁸³ Mülk sahibi mülkünde istediği gibi tasarruf etme hakkında sahiptir. O yüzden O’ndan çok istenmeli çünkü istediğimiz yaratıcı çok cömerttir. Bir hadiste şöyle denmektedir: “Çok isteyiniz ve yüksek dereceler isteyiniz. Çünkü siz çok cömert ve ihsan sahibinden istiyorsunuz.”³⁸⁴ İsterken ne kadar aciz olduğumuzu bilip ve bu aciziyetimizi Yüce Allah’a hissettirmemiz lazım Allah’ta bu acziyete binaen kudretini gösterecektir. Çünkü O büyüklüğünü kullar üzerinde göstermektedir.

Hiz. Peygamberden rivayet edilen bazı kıssalar vardır. Bu kıssalar bizlere şevk vermektedir. Rivayet şöyledir: “Ahirette bir adam cehennemden çıkar, Allah Teala nın huzuruna getirilir. Allah Telaa adama: “Yerin nasıldı?” diye sorar. Adam: “çok kötü bir yerdi,” der. Allah: “Onu tekrar eski yerine götürün.” buyurur. Adam yürür ve ikide bir arkasına bakar. Bunun üzerine Allah: “Neden arkana bakıyorsun?” diye sorar. Adam: “Beni çağırdığın o kötü yere bir daha göndermeyeceğini ümit ettiğim için arkama bakıyorum.” der. O zaman Allah Teala : “Onu cennete götürün,” buyurur.³⁸⁵

Bu habere baktığımız da kişinin cennete gitmesinin sebebi ne ibadetlerdir ne de taatler. Burada bu adamın cennete gitmesinin tek sebebi Allah’a karşı beslediği güzel zandır. Bu örnek gibi güzel zannın insanı kurtardığına şahid olduğumuz bir çok örnek vardır.

1.2.2. Havf Ve Reca Da Dengeyi Gözeten Mü’mîn

³⁸⁰ Mekki, a.g.e, s.353.

³⁸¹ Mekki, a.g.e, s.353.

³⁸² Ali İmran, 3/26.

³⁸³ Nisa, 4/126.

³⁸⁴ Mekki, a.g.e, s.353.

³⁸⁵ Mekki, a.g.e, s.354.

Kur'an'ı Kerim de çoğu ümmetler eksiklikleriyle ve yanlışlarıyla ön plana çıkmışlardır. Ama Hz. Muhammed'in (s.a.v) ümmeti ise orta halli olması, insanlara örnek olması ve itidalli olmasıyla ön plana çıkmıştır. "Böylece, sizler insanlara birer şahit (ve örnek) olasınız ve peygamberde size bir şahit(ve örnek) olsun diye sizi orta halli bir ümmet kıldık."³⁸⁶ Bu ayet bize ümmet olarak orta yolu tutmamızı emretmektedir. Ne sadece ibadet edip boğulacağız ne de rehavete kapılıp tam boşlayacağız. Bu her konu da böyledir. Allah başka bir ayette ise şöyle buyurmaktadır: "Hem onlar ki, harcadıkları zaman ne israf ederler, ne de cimrilik ederler; (harcamaları) bu (ikisi)nin arasında orta bir kıvamda olur."³⁸⁷ Tefsir usulünde bir kuralı vardır: "Nüzulün hususiliği hükmün umumiliğine mani değildir." Yani bu ayet israf ve harcamalarla ilgili nuzül olması sadece bu anlamda düşüneceğimiz anlamına gelmez. Bu tür ayetler bize bazı hayat ölçüleri vermektedir. Bu ölçüleri şöyle sıralayabiliriz: infak ederken kendimizi yoksun hale getirmeyecek şekilde infak etmek, infak ederken cimrilik yapmamak. İbadet ederken dünyayı bırakıp sadece ahirete yönelmemek veya sadece dünyaya yönelip ahireti unutmamak. İşte Mü'min kişi, bu durumlar arasında bir denge oluşturmak zorundadır. Ayette bize, dini hayatımızı sürdürmemiz konusunda dengeli olmamızı emretmektedir.

Konumuz ise dengenin gözetilmesinin farz olduğu bir alandır. Havf ve reca ile ilgili duygular mumin kulların kalbinde vardır. Mü'minin en büyük görevi, bu duyguları dozunda yaşayıp dengeyi gözetmektir. "Onlar azabından korkarak ve rahmetini ümit ederek Rablerine dua ederler."³⁸⁸ Bu ayet bize havf ve reca arasında dengeyi kurmanın farz olduğunu gösteriyor. Çünkü iman, o zaman kemale erecektir. Korku ve ümit o zaman tahkiki seviyeye erişecektir. Çünkü Mü'minin sadece korku duygusunu yaşaması onu bir süre sonra çaresizliğe sürükleyip, iman zafiyet noktasına getirecektir. Ve sadece ümit duygusunu yaşaması ise, onu rehavete ve başıboşluğa atacaktır. İşte bundan dolayı havf ve reca arasında denge oluşturmak olmazsa olmazdır.

"Reca, bir şeyden aşırı derece istekli ve ümitli olmaktır. Bunun karşısında olan havf/ilahi korku ise, bir şeyden son derece çekinmektir. Bunun için yüce Allah ayetinde temahı reca'nın yerine, çekinmeyi de havf'ın yerine koymuştur."³⁸⁹ Bu iki duyguyu denge de tutmak ve yaşamak gerekir. Allah Teala ayetinde şöyle buyurmuştur: "Onlar

³⁸⁶ Bakara, 2/143.

³⁸⁷ Furkan, 25/67.

³⁸⁸ Secde, 32/16.

³⁸⁹ Mekki, a.g.e, s.319,320.

korkarak ve umarak rablerine dua ederler.”³⁹⁰ İşte bu ayet bize nasıl dua etmemiz ve nasıl yaşamamız gerektiğini belirtmiştir.

İhya’u Ulum’id-Din de bu konuya dair şöyle bir açıklama getirilir:

“Korku mu üstündür, yoksa umut mu? Sorusu fasit bir sualdir, bu soru: “Ekmek mi üstündür su mu?” diye soranın sorgusunu andırır. Burada: “Aç olan için ekmek, susuzluktan kavrulan için ise, su üstündür.” Diye cevap verilmesi uygundur. İkisi mevcutsa, kişi hem susuz, hem açsa, hangisinin ıstırabını daha fazla çekiyorsa o dikkate alınır, açlık fazla ise açlık efdaldır, susuzluk fazla ise susuzluk efdaldır, ikisi de eşit derecede ise, ikisi de eş değerdir. Çünkü herhangi bir amaçla istenen şeyin zatı değil gayesi dikkate alınır. Korku ile umutta gönüllerin tedavisinde kullanılan birer ilaçtır, üstünlükleri mevcut dertle ölçülür. Eğer kalpte Allah’ın mekrinden emin olma hastalığı baskın durumda ise, kişi bununla aldanıyorsa, bu kişi için korku yönteminin uygulanması daha iyidir. Şayet gönülde Allah’ın rahmetinden ümitsizlik, ye’is galip durumda ise umut yöntemi tabi ki daha isabetli olur. Bunun gibi kişi günahlara dalmışsa buna korku ilaçları verilmelidir, bu onun için daha iyidir.”³⁹¹ Evet, aslında bunların hangisi daha hayırlıdır diye sormak doğru değildir. Mü’min için hangisine ihtiyaç varsa onu öncelemesi lazım, hangisi hayırlıysa onu öncelemesi lazım. Yani Mü’min, nabza göre şerbet almalıdır. Ama Mü’min bunu daima dengede tutmalıdır. Çünkü bunlar ilaçtır eğer dozunda alınmazsa kişiyi daha da hasta edecektir. Bir şu durum vardır: İhtiyaçlar sıralmasında lazım ve elzem olan vardır. Eğer bir şey elzemse, evvela onu tedarik etmeye çalışılmalı, eğer korku elzemse onu öne alıp yaşamaya çalışılmalı, eğer ümit elzemse, (en gerekli olan ihtiyaç) onu öne alıp yaşamaya çalışılmalı. Lazım elzem durumunu da kişinin hayatı belirler.

Ebu Ali-i Ruzbari demiştir ki: “korku ve ümit, bir kuşun iki kanadı gibidir. Kuşun iki kanatları eşit seviyede olunca, uçuşu tam ve güzel olur. Biri noksan olunca, uçuşu da düşük olur. Her iki kanadı da düşük olunca, kuş ölüm sınırında demektir.”³⁹² Kuş örneğinin verilmesi manidardır. Bu iki duyguyu dengede yaşamak, kişiyi ne kadar ulvi makamlara çıkaracağını göstermektedir. Kuşun kanatları dengede olunca göklere kadar yükseldiği örneği bize, eğer bizde havf ve reca’yı denge de yaşarsak aynı bir kuş gibi Allah’ın rahmet ve merhametine uçarız. Başka bir yaklaşıma ise İhya da rastlamaktayız:

³⁹⁰ Secde, 32/16.

³⁹¹ Gazzali, İhya, s.332.

³⁹² Kuşeyri, a.g.e, s.179.

“Mü’minin korkusuyla ümidi tartılsa eşit gelirler.”³⁹³ Bu sözde havf ve recanın denge de olmasının ehemmiyetine değinmektedir.

“Bir keresinde Allah Resulü son demlerini yaşamakta olan bir hastanın yanına giderek kendisini nasıl hissettiğini sorar.

Hasta:

Kendimi günahlarımdan korkuyor, Rabbiminden rahmetini umuyor bir durumda hissediyorum deyince Allah Rrsulü:

Böyle bir konumda, bu iki duygu bir kulun kalbinde bir araya geldiğinde muhakkak Allah’ta bu kula umduğunu verir, onu korktuğun da emin kılar.” Buyrur.”³⁹⁴

Bu duyguları dozunda yaşamayı ifrat ve tefrite düşmeden hattı vasatta yaşamının kemalat’ını Allah Resulü de tasdik etmektedir. Bu duyguları, İfrat ve tefrite düşmeden hatta vasatta yaşamak fazilettir ama birinde ifrat diğerinde tefrite düşersek işte bu rezilet olur. İşte Allah Resulü bu duyguları birlikte yaşayıp birbirlerine galip gelmeden sürdürmeyi bu şekilde övmüştür. Çünkü, birbirine galip gelirse o zaman dengesizlik oluşacaktır.

İmanın olgunluğu önemlidir. Bu olgunluk bazı davranışlarla kazanılır. Allah Teala bir ayette şöyle buyrur: “Onlar ahiretten çekinir ve Rabbinin rahmetini umarlar.”³⁹⁵ Mü’min kul Rabbinden çekinmeli, ama umutsuzluğa düşmemeli. Mekki bu ayet hakkında şunları söyler: “Ahiretten çekinmek ve Rabbinin rahmetini ummak, Mü’minlerin sıfatlarından bir sıfattır. Ve o, imanın temel ahlaklarından birisidir. Çünkü iman ancak reca/Allahın rahmetine güvenmekle sahih olur. Aynı şekilde iman havf/ilahi korku ile sahih olur. Buna göre, reca, uçan bir kuşun kanadına benzer. Nasıl bir kuş ancak iki kanadıyla uçabilirse, Allah’tan korkan fakat O’nun rahmetine güvenmeyen kimse iman etmiş olamaz.”³⁹⁶ İmanın tam olması için, hem Allah’tan korkmak hem de ondan ümitvar olmak gerekir. “Çünkü ümitsizlik kâfirlikle eşdeğer tutulmuş.”³⁹⁷ Sadece korkup ibadetlere yönelmek ise yerilmiştir ve korkudan sadece ahirete yönelip dünyayı ve Allah’ın ikramlarını unutmakta yerilmiştir. Ayette şöyle belirtilmiştir: “Allah’ın sana verdiği şeylerde ahiret yurdunu ara. Dünyadan da nasibini unutma. Allah’ın sana iyilik yaptığı gibi sende iyilik yap ve yeryüzünde bozgunculuk isteme.”³⁹⁸ Mü’minin hayatı

³⁹³ Gazzali, a.g.e, s.333.

³⁹⁴ Gazzali, a.g.e, s.293,294.

³⁹⁵ Zümer, 39/9.

³⁹⁶ Mekki, a.g.e, s320.

³⁹⁷ Yusuf, 12/87.

³⁹⁸ Kasas, 28/77.

yaşamı sınır ve boyutlarını Allah'ın ayetleri belirler. Ayetlere baktığımız da ise daima dengeyi tutturmamızı emretmektedir.

“Umut tedavisi ve şırıngasına şu iki kişi muhtaçtır:

Umutsuzluğa yenilip ibadeti bırakan adam:

Fazla korkuya kapılıp ibadette aşırılığa sapan ve bu yüzden hem kendisini, hemde ailesini perişan durumlara sokan kişi.

Bunlar ifrat vetefritin iki ucuna kaymış, itidalden sapmışlardır. Normale dönmeleri için tedavi kaçınılmazdır.

İbadetlerden uzaklaşmasına ve her türlü günahı işlemesine rağmen, aldanıp Allah'tan temennide bulunan günahkâr kişi hakkında umut, devaları mahveden birer zehir'e dönüşür. Bu tıpkı balın mizacı bürüdetli olan kişiye bal bin menfaat menbaı iken, mizacı aşırı derece hararetli olana helak eden bir zehir olması gibidir. Bunun için mağrur kişi hakkında sadece korku ilaçları, korku hissini kabartacak sebepler kullanılır. Yine bunun için yığınlar öğüt vermekle görevli vaizlerin titiz, dertli uzuvları irdeleyen, her hastalığı onu artıran yöntemlerle değil de onu iyileştirecek zıt uygulamalarla tedaviye çalışmaktadırlar. Çünkü amaç istenen tüm sıfat ve ahlaklarda dengedir, itidaldir, normalliktir. Öyle ya işlerde hayırlısı itidallileridir. Orta noktadan, iki uçtan birine doğru bir sapma olduğunda yapılacak iş sapmayı daha da fazlalaştırmak değil orta noktaya döndürecek önlemleri alınmasıdır.”³⁹⁹ Evet, havf ve reca bir asanın iki ucu gibidir. Nefis ise, o asanın ortasında durduğu vakit denge olacaktır aksi takdirde her hangi bir uca yaklaşıldığında o denge bozulacaktır ve sonuç kötü olacaktır.

“Kim havfı tanımazsa, recayı da tanımaz. Kim havf makamını elde etmezse, sağlam ve temiz bir şekilde reca ehlinin makamlarına da yükselemez. Her kulun recası, ondaki ilahi korku derecesinde olur. Kul, korkulan sıfatlardan kendisine açılan manaları keşfettiği ve sevilen ahlaki güzelliklere ulaştığı oranda recayı elde eder.”⁴⁰⁰ Bu iki kavram birbirinden ayrı düşünülemeyecek kadar bağlantılıdır. Bu iki duygu orantılı yaşanınca iman kemale erer ve tamam olur.

Hız. Ali (k.v) şöyle der: “Alim, halkı Allah'ın rahmetinden ümitsizliğe düşürmediği gibi Allah'ın mekrinden de kendilerine güvence aşılamaayan kişidir.”⁴⁰¹ Toplum bir tren gibidir toplumun öncüleri yani âlimler ise bu toplumu yönlendiren bir

³⁹⁹ Gazzali, a.g.e, s.297.

⁴⁰⁰ Mekki, a.g.e, s.321.

⁴⁰¹ Gazzali, a.g.e, s.298.

şimendifer gibidir. Topluma yol gösterirken öncü olurken vaaz ederken bu dengeyi korumaları gerekir. Vaazlarında ne sadece Allah'ın rahmetinden bahsedip onları rehavete sürüklemelidirler ne de sadece Allah'ın mekrinden bahsedip korkutmalıdırlar. Bu ikisi arasında bir denge gözetmelilerdir.

Hz. Ali başka bir sözünde ise çocuklarına şöyle buyurmaktadır:

“Yavrucuğum! Allah'tan, tüm insanların yaptığı iyiliklere denk iyiliklerle huzuruna çıktığın halde bunları kabul etmeyeceğinden endişe duyacak şekilde kork. Yine Allah'tan, tüm insanların günahlarına eşit günahla huzuruna vardığında seni bağışlayacağını ümit edecek şekilde ümitvar ol.”⁴⁰² Biz Hz. Ali'nin bu sözünden şunu anlıyoruz korku ve ümit temel ölçüttür. İster abit biri olsun ister isyankar biri olsun havf ve reca dengesini iyi gözetmeli. Abid biriyse ibadetine güvenmemeli ve Allah'tan rahmet dilemelidir. Asi biriyse, ben bittim Allah beni artık affetmez dememeli Allah'ın affi her şeyden büyüktür, bunun bilincinde olup O'ndan ümitvar olmalı. Ve aynı zamanda korkmalılar.

“Bazen kul, Zat-ı Bariyi müşahedeyle ilahi sıfatların tecellisini görmekten ileri gelen korku makamında bulundurulur. Mesela, bu makamda ki kimse kullar ilimde takdir edilen hükmü, kötü akıbeti, gizli tuzak ve imtihanları, görünmeyen istidraç hallerini, ilahi kudretin bir anda yakalamasını, Yüce Allah'ın büyüklük ve kahrının kulda hükmetmesi gibi ilahi sıfatların tecellilerini müşahade eder. Bulunduğu bu makamdan muhabbet ve rıza makamına yükseltilir. Artık korku yerine Allah'ın güzel ahlaklarını, ilahi cömertlik ve ihsanı ifade eden isimlerini, O'nun sonsuz ihsan, ikram, lütuf ve hediyelerini düşünerek, reca makamında bulunur; korku ümide döner.”⁴⁰³ Havf ve Reca birbirini tamamlayan iki makamdır. Bir kulun reca makamına ulaşması için havf makamını yaşaması gerekir. Birbirinin neticesi olan bu iki makam aynı zamanda birbirinin tamamlayıcısıdır.

Bu iki duygu birbiri ile ilişkilidir. Birini yaşarken diğerini de yaşıyoruz. “Kulun reca halinin güzel olmasının alametlerinden birisi, ümidin içinde gizli olarak ilahi korkunun da bulunmasıdır. Çünkü insan gönlünde bir şeye karşı ümit oluştuğunda, ona karşı kalbinde ki beklentisinin ve rağbetinin büyüklüğü oranında onu elden kaçırmaktan korkar. Bu durumda insan, bir taraftan ümit halini yaşarken, diğer taraftan ümit ettiği şeyi

⁴⁰² Gazzali, a.g.e, s.333.

⁴⁰³ Mekki, a.g.e, s.322.

kaybetme korkusundan kurtulamaz.”⁴⁰⁴ Bu duygular iç içe geçmiş duygulardır. Kul bir şeyi çok ister ve elde ederse elde ettikten sonra kişi de bu şeyi ileride kaybetme korkusu da oluşacaktır. Eğer kaybederse kişide tekrar kazanacağı ümidi oluşacaktır. İşte bu duygular birbirini tamamlamak için vardır.

“Aslında ümit, korku sahipleri için bir rahatlık sebebidir. Bu nedenle Araplar recaya havf da derler. Çünkü onlar, birbirinden ayrılmayan iki vasıftır. Araplarda bir şey diğer şeyin lazımı, sıfatı veya sebebi ise; ona bunun ismi verilir.”⁴⁰⁵ Evet, reca havf’ın lazımı ve gereğidir. Havf da reca’nı lazımı ve gereğidir. Bu iki duygu birdir demek yerinde olacaktır.

“Mü’min (sufi) beyne’l havf ve’reca arasında yaşar. Cehennemden korkar, cennete girmeyi ümit eder. Ümit kesme (ye’s) hali haramdır. Kimi Allah’tan sevap almayı, kimi de ilahi didar ve cemali temaşa etmeyi ümit(reca) eder.”⁴⁰⁶

“Havf ortaya çıktığı zaman kul, Allah’tan korkar ve korkutucu sıfatların tecellisini müşahedesinden dolayı onda havf hali gözüktür. Bu durumda ona havf hal hâkim olduğu için kendisine haif/korkan denir. Ayrıca bu korkunun içerisinde reca/ümit gizli olarak bulunur. Kul da reca hali ortaya çıkınca, onunda rububiyetin tecellisini müşahedesinden kaynaklanan reca halleri zuhur eder. Bunun sonucunda kul, reca sıfatını kazanır. Çünkü artık onda galip olan hal, recadır. Bu durumda havf, kulun recasın da gizlenmiş olur. Çünkü reca ile havf tıpkı bir kuşun kanatları gibidir. Nasıl bir kuş iki kanadı ile uçar. Ve hayatiyetini sürdürürse; iman da reca ile havfin canlılığını korur. Bunu terazinin her iki kefesine benzetenlerde olmuştur. Yani Mü’min reca ile havf dengesini terazi gibi dengeli tutmalıdır. Mutarri’f’in (rah): “Eğer Mü’min kulun recası ile havfu tartılsa birbirine denk gelir,” sözü de bunu anlatmaktadır.”⁴⁰⁷ Mü’min her konu da dengeli insandır. Gerek dünya ve ahiret dengesini gözetmek anlamında gerekse diğer alanlarda dengelidir. Mü’min dengesi havf ve recada da görünür. Korkarsa Allahın rahmetine sığınır. Aşırı şekilde rahmete güvenirse Allah’ın azap ayetlerini hatırına getirir ve bu duyguları dengeler.

Ebu Osman-ı Mağribi demiştir ki: “Kendisini sürekli ümide yönelten kimse tembelleşir, amelden geri kalır. Sürekli korku üzerinde olan kimse ise (ilahî rahmetten) ümitsiz kalır. Fakat en güzeli bazen korku bazen ümit içinde olmaktır.”⁴⁰⁸ Evet, hiçbir

⁴⁰⁴ Mekki, a.g.e, s.322.

⁴⁰⁵ Mekki, a.g.e, s.322,323.

⁴⁰⁶ Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, s.430.

⁴⁰⁷ Mekki, a.g.e, s.323,324.

⁴⁰⁸ Kuşeyri, a.g.e, s.180.

zaman sadece birine yönelmemek gerekir çünkü havf ve reca terazinin iki kefesi gibidir birine yönelip sadece o duyguyu yaşamak diğer tarafın aksaması anlamına gelmektedir. O yüzden o iki kefeyi düşünerek hareket etmek gerekir.

Mü'min iki kalplidir, onun bir kalbi Allah'tan havf duyarken diğer kalbi ise Allah'a ümit bağlamaktadır. O kalpler bu dengeyi gözetmektedir. Rivayet edildiğine göre Lokman (a.s) oğluna şöyle demiştir:

“İmtihanından emin olmayacak bir şekilde Allah'tan kork. Allah'a beslediğin ümidin korkundan daha çok olsun.” Oğlu: Babacığım bunları nasıl yapabilirim ki? Benim tek kalbim vardır.” deyince, Hz. Lokman:

“Sen Mü'minin iki kalp sahibi olduğunu bilmiyor musun? Birisi ile Allah'tan korkar, diğeri ile O'na ümit bağlar,” dedi.”⁴⁰⁹ Yani demek istiyor ki, havf ve reca, Mü'minin kalbinden çıkmaması gereken iki önemli sıfattır. Bu nedenle Mü'min iki kalp sahibidir. Mü'min bu iki kalbine sahip çıkınca kâmil manada imanı elde eder. Ve eşref-ül mahlûkat mertebesine çıkar ala-ı illüyün makamına layık olur. Çünkü bu duygular imanın temelini oluşturmaktadır.

Peygamber efendimiz (s.a) buyuruyor ki: “Mü'minin havfı ile recası (korkusuyla ümidi) tartılacak olsa biri diğerine denk olurdu.” Sufilerden biri de: “Havf ile reca amelin iki kanadıdır ki onlarsız uçulmaz” der.⁴¹⁰ İnsan bir kuş gibidir. İnsanın bir kanadı korku ile şekillenir bir kanadı ümit ile şekillenir ve bu şekilde denge oluşur. Eğer sadece bir kanadı olsa o zaman uçamaz yerinde sayar.

Ebu Bekir Verrak der ki: “Reca, havf ehlinin kalplerine Allah'tan gelen bir ferahlama ve rahatlama. Eğer reca olmasa onlar helak olur, akılları başlarından giderdi.”⁴¹¹ Allah'tan hakiki manada korkan ve haşyet duyan Mü'min kulların kalplerini korku o kadar sarmıştır ki artık kalpleri kuruyacak seviyeye gelmiştir. İşte bundan dolayı Allah onların kalbine ferahlık olsun diye reca (ümit) gibi bir nimet ikram etmiştir. Reca, havf'tan gelen ateş hissini zayıflatmaktadır. Kalbi korkunun kasvet ve boğuculuğundan kurtarmaktadır.

Sufilerin havf konusunda üzerinde durdukları bir başka husus, bu halin ifrat ve tefritinden sakınmanın gerekliliğidir. “Ebu Talip el-Mekki'ye göre havfin zayıf olan derecesinin tutkuları dizginlemeye, kötü alışkanlıkları yok etmeye ve heva ateşini

⁴⁰⁹ Mekki, a.g.e, s.325.

⁴¹⁰ Serrac, a.g.e, s.61.

⁴¹¹ Serrac, a.g.e, s61.

söndürmeye yetmeyeceği gibi aşırı olanı da aklı, tabiatı ve mizacı bozarak kişiyi ümitsizliğe sevk eder. Aynı şekilde Gazzali de havfın ifrat şeklinin ümitsizlik ve karamsarlığa, hatta psikolojik rahatsızlıklara yol açacağını, tefrit şeklinin ise gevşeklik ve laubalilik doğuracağını, dolayısıyla bu ikisinin ortasında bulunulmasını ifade etmiştir. Ayrıca aşırı korkunun akıl ve beden sağlığına zarar veren ve mutlaka tedavi edilmesi gereken bir hastalık olduğunu da belirtmiştir.”⁴¹² Evet, havf’ın aşırı olanı akla ve mizaca zararı kaçınılmazdır. İnsanın azaları korkudan asli vazifesini unutacaktır. Havf’ın az olması ve zayıf olması ise imani vazifeleri gevşetecektir. Bundan dolayı havf’ın dozunda olması şarttır. Dozunda olunca o zaman insani ve imani dusturlar dozunda yaşanacaktır. Aynı şey reca’nın yaşanma seviyesi içinde geçerlidir. Eğer reca aşırı bir şekilde yaşanırsa yani Mü’min kul Allah’ın rahmetine aşırı şekilde umut bağlarsa bu şekilde ibadeti bırakırsa ifrat etmiş olur ve bu rezilet seviyesidir. Hiç umutlanmazsa o zaman da Kur’an-ı Kerim’in düsturu olan: “Allah’ın rahmetinden ancak kâfirler ümidini keser.”⁴¹³ Ayete zıt hareket etmiş olacak ve rezilet seviyesine düşmüş olacak o yüzden havf’ı da reca’yı da denge de yaşamak gerek. O şekilde yaşanırsa iman kâmil olur yoksa rezilet tabakasında sürünülür.

Havf ve reca konusunda tahkik ehlinde olan ve bu yolun nihayetine gelenlerin görüşünü Ahmet b. Ata’nın şu sözünde bulmak mümkündür. “Nitekim kendisine “havf ve reca’nın ne olduğu” sorulduğunda şöyle konuşmuştur: “İnsanlar havf ve reca ile tehdit olunmuşlardır. Kul ve havf ve reca yollarına sarılıp birinden birinde terakki etmedikçe havf ve reca’nın hakikatına vasıl olmaz.

Havf ve reca konusunda gerçekte elde edemediği bir konumda kalır. Ahmed b. Ata’ya bu sözlerinden sonra “havf ve reca nedir?” diye soruldu. Şu karşılığı verdi: “Havf ve reca nefsin iki dizginidir ki, o sayede nefis, doğru yolda olmayı, emniyeti kendinden bilmez; ümitsizlik ve ye’s de kapılmaz.”⁴¹⁴ Havf ve reca Mü’minin istikametten sapmasını engelleyen yol kenarında ki barikatlar gibidir. O barikatlar eğer doğru yere yapılmışsa yolda giden doğru gider ama yanlış yerde yapılmışsa insanın yoldan çıkması ihtimaldir. İşte havf ve reca da böyledir. Eğer bu duygular gerektiği kadar yaşanır ve denge gözetilirse o zaman sorun olmaz Mü’min istikametten ayrılmaz. Eğer havf ve reca

⁴¹² Tek, a.g.e, s.83,84.

⁴¹³ Yusuf, 12/87.

⁴¹⁴ Serrac, a.g.e, s.62.

arasında bir denge olmasa istikametten kayması yüksek ihtimaldir. İşte o yüzden bu duyguların denge de olmasına azami hassasiyet göstermek gerekir.

“Lokman (a.s) oğluna şöyle demiştir: “Oğulcuğum, Allah’tan öyle bir korku ile kork ki içerisinden Allah’tan rahmetinden ümit kesme olmasın. O’nun rahmetine öyle bir ümit bağla ki için de Allah’ın mekrinden/imtihan ve azabından emin olma bulunmasın.” daha sonra bu sözlerini kısaca şöyle açıklamıştır:

“Mü’min iki kalp sahibi gibidir. Bunlardan birisi ile korkar, diğeri ile ümitlenir.”

Bunun anlamı şudur: Mü’min müşahedesinde bu iki vasfı taşır. Çünkü el-Mü’min sıfatının sahibi olan Allah Teala, şiddetle yakalama, kahiretme, azap verme ve ezme gibi korkmayı gerektiren sıfatlara sahiptir. Kul, inandığı bu sıfatları müşahade ettiğinde Allah’tan korkar. Çünkü O’nu bunlarla tanır. Ve Allah bu sıfatlarla kulda tecelli eder. Yine bu tanıdığı Rabbi cömertlik, ihsan, hilm/şefkatle muamele, acıma ve lütuf gibi kula ümit verecek ahlaklara sahiptir. Kalp, inandığı bu sıfatları müşahade ettiği zaman ilahi rahmetten ümitlenir. Böylece kul, Allah’ın bu sıfatlarını müşahade ile, hem korkma hem de ümitli olma halini elde eder. Bu durumda sanki iki kalp sahibi olup birisiyle ümit, diğeriyle korku sahibi olmuş olur. Bu aynı kalple gerçekleşen iki ayrı müşahededir. Çünkü kalp kendisine ümit bağlanacak ve aynı zamanda kendisinden korkulacak tek bir zatın sıfatlarını müşahade etmektedir.”⁴¹⁵ Evet Mü’min iki kalplidir. Onun bir kalbinde havf tohumu ekilip biçilmeli bir kalbinde de reca tohumu ekilip biçilmeli. Bu iki denge güdüldüğünde hakikat tecelli edecektir.

Yahya b. Muaz derdi ki: “Kim Allah’a ilahi rahmetten ümitli olmadan sırf korku ile ibadet ederse, fikir denizlerinde boğulur. Kim O’na korku olmadan ümit ve güvenme ile ibadet ederse, aldanma çukurlarında kendisini kaybeder. Kim hem korku hem de ümitle ibadet ederse, dost doğru bir istikametten üzere yürür.”⁴¹⁶ İbadetin gayesi Allah rızasıdır. İbadet başka hangi maksatla yapılırsa yapılsın batıldır. Bu cennet için dahi olsa asıl gaye rıza-i İlahi olmadığı müddetçe batıldır. İbadet O’nun rızası için yine O’ndan korkarak yapılmalı. Ve O’ndan ümitvar olunmalı rehavete kapılmadan. Çünkü ümidinde aşırısı kişiyi gevşekliğe ve salıvermişliğe atar.

Ebu Bekir Vasiti de şöyle der: “Havf’ın bir takım zulmetleri vardır ki buna sahip olan onun altından çıkmayı arzu etmez. Reca bütün ziyasıyla gelince kul, rahat ve genişlik bölgesine çıkar. Bu sefer de ona temenni hali galabe çalar. Nasıl ki kâinatın düzeni, gece

⁴¹⁵ Mekki, a.g.e, s.412.

⁴¹⁶ Mekki, Kutu’l-Kulup, s.416

ve gündüzün varlığında ise ve gündüzün güzelliği ancak gecenin karanlığı ile anlaşılabilirse havf ve reca da öyledir. Kalp bazen havf karanlığına düşer, esir olur, bazen de reca kapısını çalıp emin olur. Aslında muhabbet, havf ve reca birbirlerine yakın kavramlardır. Nitekim sufilerden birisi (Vasiti)şöyle der: “Korku ile bulunmayan her muhabbet afet doludur. Recası olmayan havf, aynı şekilde afet doludur. Havfi bulunmayan reca da aynen öyledir.”⁴¹⁷ Her şey zıttıyla kaimdir. Gece ve gündüzün anlaşılması için birbirlerine ihtiyaçları olduğu gibi havf ve recanın da anlaşılması ve tamamlanması için birbirlerine ihtiyaçları vardır. havf ve reca birbirinin tamamlayıcısıdır, eğer birini birinden ayrı düşünürsek hiç biri tam olmaz. Vasiti muhabbet kavramını da havf ve reca ile zikretmiştir. Ve muhabbetinde tamamlayıcı üçüncü etken olduğunu söylemiştir. Evet, Vasiti isabet etmiştir, çünkü eğer bir havf’ın içinde muhabbet yoksa sahih bir havf olmaz. Çünkü salt korku, korku duyulan varlığa karşı samimiyet ifade etmez.

“Bir defasında da, Hz. Peygamber (s.a.v) Hz. Ömer(581-644)’i hastalandığında ziyaret etmiş ve aralarında şöyle bir konuşma geçmiştir: “Ya Ömer kendini nasıl buluyorsun” Hz. Ömer cehennem azabından korktuğunu, ancak cennet nimetlerini de umduğunu söylemişti. Bunun üzerine Resulullah:“Zaten bir Mü’minin kalbinde ümit ve korku beraber bulunmazsa, Allah o kulunu umduğuna nail etmez. Korktuğundan emin kılmaz.” demiştir.”⁴¹⁸ Hz. Peygamber her konu da olduğu gibi bu konuda da bize örnek olmaktadır. O yaşantısıyla bize üsvet-ül hasenedir. Bu hadis bize havf ve reca arasında denge kuramının ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

Korku ve ümit yalnızca Allah için olmalı ve O’na yönelik olmalıdır. Yalnızca O’ndan korkup O’ndan ummalıyız. Bunun dışındaki ümit ve korku batıldır. Hz. Yusuf (a.s)’un bir kuldan bir şey istemesi ve bir şey beklemesi başına neler açtığı malumatımızdır. Hz. Yusuf (a.s)’un örneği biz Allah’tan başkasına sığınılmaması gerektiği dersini vermektedir. Nitekim Kur’anın ilk suresi olan Fatiha da ki şu ayette bize bunu göstermektedir: ”Yalnız sana ibadet eder ve yalnız senden yardım dileriz.”⁴¹⁹ Biz her namazda bunu ikrar etmekteyiz. Başka bir ayette ise Allah şöyle buyurmaktadır: “Kim Allah’tan korkarsa, Allah ona bir çıkış yolu ihsan eder. Ve ona beklemediği yerde rızık verir. Kim Allah’a güvenirse O, ona yeter.”⁴²⁰ Allah’a karşı korkusuyla bilinen ve bu

⁴¹⁷ Serrac, el-Lüma, s.62.

⁴¹⁸ Karaman, Korku, Ümit ve Ye’sin Mü’min Üzerindeki Etkisi, s.14,15.

⁴¹⁹ Fatiha, 1/5.

⁴²⁰ Talak, 65/2,3.

korkunun iliklerine kadar işlediğini bildiğimiz Rabia el-Adeviyye şöyle demiştir: “Allah korkusu, sevgisi ve bağışlanma ümidi, ruhumu öylesine istila etti ki, O’ndan başkasının ne dostluğuna ne de düşmanlığına yer kalmadı.”⁴²¹ Evet, Mü’min kalbinde olması gereken iki duygu vardır. Bunlardan birisi korku diğeri ümittir. Bu iki duygu Mü’minin kalbini kuşatmalı öyle ki başka duygulara yer kalmasın.

“Havf ile reca iki makama giden iki yoldur. Havf, âlimler için ilim makamına giden bir yoldur. Reca ise, amel edenler için amel makamına giden bir yoldur. Yüce Allah, reca/ümit sahiplerinin güzel amelleriyle birlikte korku içinde olduklarını bildirmiştir. Çünkü onların recası ilahi korku ile kuvvet bulmaktadır. Ayrıca bu korku reca halinde ki sadakati kemale erdirmektedir.”⁴²² Havf makamı ilim erbabı için bir nevi kamçıdır. İlim ehlini kamçılama anlamında havf azığımızdır. Reca makamı ise amel eden amilleri kamçıl原因 bir etkindir.

Korku ve ümidin bir arada tutulması insanı motive etmekte ve hayatını dengelemektedir. Çünkü insan güzel bir biçimde yaratılmakla beraber tamamen hatalardan korunmuş değildir. Onun zaaflarını oluşturan hırs ve şehvet gibi duyguları vardır. Bu eğilim, onun günah işlemesine zemin hazırlamaktadır. Kur’an onu korumak için ısrarla tövbeye davet etmiştir. Allah’tan mağfiret dilemeleri, bir daha geri dönmeyecek şekilde samimiyetle tövbe etmeleri istenmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v) de günde yüz defa Allah’a istiğfar ettiğini belirtmişlerdir. Korku ve ümitle birlikte kalplerde ya huzur ya da tedirginlik meydana gelecektir. Olay, sevilen bir konu ise, ruhlara sevinç ve huzur verir. Şayet, Allah’ın rızasına aykırı davranmaya yol açıyorsa üzüntü ve endişeye sebep olur. İnsanlarda ki korku ve ümidin derecesi, Allah’ın birliğine ve kudretine olan iman ile orantılıdır. Bu nedenle Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Hikmetin başı Allah korkusudur.”⁴²³ Bu iki duygunun dengede olması kişiyi imani manada da olgunlaştırır. Bir kişi güzel bir iş yaptığında mutlu oluyorsa kötü bir iş yaptığında üzülyorsa imanının güzelliğindendir bu durum. Kişide ki korkunun çok fazla olması ve buna kıyasende ümidin fazla olması imanının güzelliğindendir. Bu ikisini dengede tutmak ise imanın kemalatındandır.

“Korku, reca için vazgeçilmez önemdedir. Reca da korku için vazgeçilmezdir. Her ümit eden korkar. Her korkanda aynı zamanda ümit eder. Bu yüzdendir ki, korkunun

⁴²¹ Karaman, a.g.e, s.15.

⁴²² Mekki, a.g.e, s.332.

⁴²³ Karaman, a.g.e, s.28.

uygun karşılandığı yerde ümit de uygun kabul edilmiştir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “ Size ne oluyor ki, Allah için saygı ummuyorsunuz?” (Nuh,71/13) Burada müfessirlerin büyük bir bölümü ayeti şu şekilde tefsir etmektedirler: “Size ne oluyor da Allah’ın azametinden korkmuyorsunuz?” onlar bu ayette ki “reca ummamak” ifadesinin korkmamak anlamında olduğunu söylemektedirler. Reca bir anlamıyla korku demektir.

Açıklama; korku, recayı gerektirir. Çünkü ümit ehli, umduğuna ulaşamamaktan korkmaktadır. Ümitsiz bir korku, ümitsizlik ve boyun eğıştır. Yüce Allah buyurdu ki: “İman edenlere söyle: “Allah’ın (kafirleri cezalandırıp, Mü’minlere zafer vereceği) günleri ümit etmeyen kişileri bağışlasınlar.” (Casiye, 88/14) Müfessirler bu ayetin tefsirinde şöyle derler: Allah’ın başlarına getirdiklerinden korkmayanlar. Tıpkı kendilerinden önceki ümmetlerin başlarına getirdikleri belalar gibi.”⁴²⁴ Arap dili ve belagatın da reca ve havf aynı anlama gelecek şekillerde de kullanılmaktadır. Çünkü bu iki kavram birbirini gerektirmektedir. Bu sebepten ötürü birbiri yerine kullanılmaktadır.

Hiz. Ali (r.a) âlimin vasıflarını sayarken havf ve recaya bakışlarına da dikkat çekmiştir. O alimlerin vasıflarından birini de şöyle söylemiştir: “Allah’ın rahmetinden ümitsizliğe sevk etmeyen ve Allah’ın azabından da emin kılmayan kimse olduğunu söylemiştir.”⁴²⁵ Kulların hepsi ilmi kitapları açıp öğrenememektedirler. Mü’minleri yönlendirenler çoğu zaman âlimlerdir. İşte bu esnada alimlerin vasıfları devreye girmektedir. Onlar bu işi yaparken ne sadece azap haberlerini okuyup kulları ümitsizliğe sevk etmeliler ne de sadece ümit veren ayetleri okuyup Mü’minleri rehavete sevk etmelilerdir. Onlar bu dengeyi çok iyi gözetmeliler ki diğer kullarda bu durumu gözetsin.

“Allah ile ünsiyet eden, hakkı kalbine hâkim kılan ve tüm vaktini sürekli hakkın cemalini müşahedeye hasreden geleceğe yönelik bir düşüncesi kalmaz, ne korku ne umut hissi kalır, durumu korku ve ümit hallerinin üzerindedir. Korku ve reca nefis şımarıklığına yönelmekten engelleyen yulardır.”⁴²⁶ Evet hayatını bu ayete göre yaşayan: “Şüphesiz Allah, Mü’minlerden canlarını ve mallarını, kendilerine vereceği cennet karşılığında satın almıştır. Artık onlar Allah yolunda savaşır, öldürürler ve ölürler.”⁴²⁷ Mü’minlerin havf ve reca ile işi kalmamıştır. Çünkü onlar hayatlarını Allah yoluna

⁴²⁴ el-Cevziyye, a.g.e, s.525.

⁴²⁵ Mekki, a.g.e, s.546.

⁴²⁶ Gazzali, İhya’u Ulum’id-Din, s.314.

⁴²⁷ Tevbe, 9/111.

hasretmişlerdir. Onların hayatları tercih ettikleri bu yaşamdan dolayı zaten havf ve recanın üstünde bir durumdur.

“Bazıları da şöyle demişlerdir: Hallerin en kâmil olanı reca ve havf’ın birbirine denk olması ve sevginin galebe çalmasıdır. Çünkü muhabbet binektir. Ümit, bineğin yedicişi, korku ise sürücüsüdür. Allah ise lütuf ve keremiyle kendisine varılacak hedeftir.”⁴²⁸ Evet, havf ve reca hallerin en üstünüdür. Hayatını Allah’tan korkarak ve aynı zamanda Allah’tan ümit ederek geçiren ve sonuç olarak sevginin bunların neticesinde doğması kişiyi üst mertebeye çıkarmaktadır.

“Yüce Allah, kulundan kendisine karşı kulluk mertebelerini ikmal etmesini istemektedir. Bu mertebeler, zelil olma ve boyun eğme, tevekkül ve yardım dileme, ümit etme ve korkma, sabır ve şükür, razı olma ve yönelme ve diğerleridir. Yüce Allah bundan dolayı kulu için günahı takdir ederek onu günahla imtihan etmiştir ki kulluk mertebelerini tevbe ile tamama erdirebilsin. Zira tevbe, kulun O’na en sevimli gelen kulluk tezahürüdür. Kulluk bu şekilde korku ve reca ile ikmal edilir.”⁴²⁹ Kulluğun en üst mertebesi havf ve recayı denge de yaşamaktır. Bu sayılan makamları ve halleri geçtikten sonra havf ve recayı da denge de yaşayınca işte o zaman iman ikmal edilecektir.

“İnsanların en cahili, Allah’ın emin olunmaz diye tanıttığı azabından emin olan kimsedir. En bilgili insan ise bu korku dünyasından emniyet makamı olan cennete varıncaya kadar Allah’ın azabından emin olmayan kimsedir. Bu öyle bir korkudur ki, onun yerine hiçbir şey geçmez. Öyle bir üzüntüdür ki hiçbir makam ve amel onunla eşit olamaz. Eğer Yüce Allah, reca/ilahi rahmete güvenmeyle korkuyu dengelemeseydi, sonuç Allah’ın rahmetinden ümit kesmeye çıkardı. Eğer Allah kulunu kendisine güzel zan ve ünsiyet sevinciyle rahatlatmasaydı, insan ümitsizliğe düşerdi. Ama dengeleyen ve rahatlatan O (c.c) olunca; korku ve ümit denge de olur ve hüznün ile rahatlık bir arada bulunur.”⁴³⁰ Cahilliğin ölçütü burada havf ve reca konusunda ki dengesizlik olarak belirlenmiştir. Evet, en cahil o dur ki Allah’ın azabından emin ola. En cahil odur ki yarından emin olan bugün rahat olan. En bilgili ise bugünden yarın için çalışan ve hiçbir zaman emin olmayan ta ki cennete girene kadar. Çünkü cennet emin bir makamdır. En bilgili kişi korkarak ve titreyerek bu dünyada yaşayıp Allah’ın rahmetini ümit edendir. Bu dengeyi gözetip yaşayan kişidir en bilgili.

⁴²⁸ el-Cevziyye, a.g.e, s.470.

⁴²⁹ el-Cevziyye, a.g.e, s.525.

⁴³⁰ Mekki, a.g.e, s.377

Hız. Ömer'in ümidi ve korkusu bizlere örnek olmaktadır. O Allah'tan hem aşırı şekilde korkuyordu hem de aşırı şekilde O'na umut bağlamıştır. Bu iki duyguyu bu kadar dengeli yaşayan bir zat daha var mıdır bilinmez. O şöyle demektedir: “Bir kişi dışında herkesin cehenneme gideceği söylense o bir kişi benim diye umutlanırım; yine bir kişi hariç herkes cennete gidecek diye seslenilse o bir kişi benim diye endişe duyarım.”⁴³¹ Bu sözünden anlıyoruz ki onun umudu da korkusu da dengededir.

Yahya b. Muaz şöyle diyordu: “ Sırf korku ile Allah'a ibadet eden fikir deryasında boğulur. Sadece umut hisleriyle ibadette bulunan şaşırır, sırf sevgi duygularıyla ibadet eden zındıktır. Korku, umut ve sevgi birlikte hissederek ibadet yapan muvahhidir.”⁴³² İman bir kazanda yapılan yemek gibi düşünülebilir. O yemekte sadece yemeğin bir malzemesi kullanılarak yemek yapılmaz. Ancak her malzemeden gerektiği kadar konulduğu zaman o yemek tadında bir yemek olacaktır. İman da böyledir imana gerekli olan ne sadece havftır, ne sadece recadır, ne de sadece sevgidir. İman bu ve benzeri duyguların hepsinin teşekkülünden meydana gelen ulvi bir olgudur.

Mü'min için havf ve reca duygusunun denge de olması ne kadar önemli olsa da hayatın bazı kesimlerinde birinden biri daha ağır basmalıdır. Birinden birinin diğerine ağır basması hayatın o kesiminde kötü bir durum değildir. Çünkü insan ruhunun o zaman buna ihtiyacı vardır. Gazzali ihyasında bunu çok güzel izah etmektedir: “Havf ve reca duygularının birlikte bulundurulması bir zorunluluktur. Ölümden önceki anlarda korku hissinin baskınlığı daha elverişlidir. Ama ölüm anında umut hislerinin üstün, hüsn-i zannın baskınlığı daha uygun, daha elverişlidir. Çünkü korku çalışmaya teşvik eden bir kırbaç mesabesinde, ölüm anında ise artık amel söz konusu değildir, ölmek üzere olan kişi ne amel edebilir ne de korku sebeplerinin üstesinden gelebilir, korku ölmek üzere olanın kalbinin damarını kesip bir an önce ölmesini sağlayan bir rol oynar. Hâlbuki umut ruhu kalbini güçlendirir, beklentileri olan Rabbini kendine sevdirebilir. Bu bakımdan dünyadan ayrılan kişi Allah'a kavuşmayı sevmiş olması için Allah'a muhabbet duyarak ayrılmalıdır.”⁴³³

“Ölüm anında umut duygularının baskın olmasının daha elverişli, daha isabetli olduğunu ortaya koymaktır. Çünkü umut sevgiyi çekmekte daha müessirdir. Ama ölümden önceki normal yaşantı dönemlerinde ise korku duyguları baskın olmalıdır zira

⁴³¹ Gazzali, a.g.e, s.333.

⁴³² Gazzali, a.g.e, s.335.

⁴³³ Gazzali, a.g.e, s. 335.

korku hissi şehvet ateşlerini yakıp kül etmek ve kalpten dünya sevgisini sökmekte daha müessirdir.”⁴³⁴ Evet, yaşam anında korku duygusu daha ağır olmalı çünkü korku duygusu dünya zevklerini tahrip edip acılaştırmaktadır ve insana ahireti hatırlatmaktadır. Ama ölüm anında ümit ve güzel zan ağır basmalıdır. Çünkü Rabbimiz kendisi hakkında merhamet beklentisinde olan ve kendisine ümit bağlayan kulunu geri çevirmez ve kendisi hakkında güzel zan sahibi olan kuluna zannı üzere muamele eder.

Tasavvuf erbabının korkusu cehennem azabı filan olmamıştır. Onların korkusu, ben Allah’ın mekrinden emin değilim ya bilmediğim bir anda beni bulursa ve yenik düşersem, korkusu olmuştur. Sufilerde bazı zamanlar havf ağır basarken bazı zamanlarda umut ağır basmıştır yani bu sabit kalmamıştır değiştiği olmuştur. “Schimmel, korku ve umudun tasavvuf hayatının temeli olduğunu, ilk zahitlerin umuttan çok korku üzerinde dururken zamanla mutasavvıfların korkudan çok umuda yer verdiklerini belirterek şöyle demiştir: Tasavvufta aşk temsilcisi olan Ruzbihan Bakli (ö.606/1209), “Allah korkusunu, tanrısal gücün kamçısı”olarak görmüş ve övmüştür. Mutasavvıflar, zamanla umuda korkudan daha çok yer vermişlerdir. Ancak onların korkusu, Allah’ın sınamasının korkusuydu. Bir mutasavvıf, mükemmel bir mutluluk anında, Allah’ın kendisini, kibir ve kendini beğenmişlik sınavından geçirmediğinden emin olamaz. Kurtuluşa ereceğinden kim emin olabilir ki? İnsan ümit edebilir elbet, fakat bu korkusuz bir umut değildir. Bununla birlikte sonraki sufiler daima umut ilkesine güvenmişlerdir.”⁴³⁵

“Havf ve reca birbirinin zıttı değil tamamlayıcısıdır. Sehl Tüsteri: “Korku erkek, ümit ise dişidir. Bu ikisinin birleşmesinden iman hakikati doğar” demiştir. Gazzali: “Havf ve reca ayrılmaz iki haslettir. Sevdiğini umut eden kişi, elbette onun elden kaçmasından korkar. Eğer elden kaçmasından korkmazsa onu sevmiş olmaz.”⁴³⁶ Bu iki duygu birbiri içinde birbirini barındırmaktadır. Bu duygular birbiri için olmazsa olmazdır. Bunları birbirinden ayrı düşünemeyiz. Kulu Allah’ın rahmetine ve şefkatine ancak reca anlayışı çekebilir. Allah’ın azap ve gazabından ise ancak havf düşüncesi çekebilir. Yani bu iki duygu saadeti dareyni temin etmek için kula verilmiş bir nimettir..

Tasavvuf ehli havf ve reca’ya farklı benzetmeler getirmişlerdir. Bunları şöyle sıralayabiliriz: kimisi havf ve recayı kuşun kanadına benzetmiştir. Kuşun bir kanadı havf diğer kanadı ise recadır demişlerdir. Bunların ikisi olgunlaşmadığı müddetçe kuş sağlıklı

⁴³⁴ Gazzali, a.g.e, s. 336.

⁴³⁵ Gökcan, Tasavvufta Havf ve Reca/Korku ve Ümit, s.159.

⁴³⁶ Gökcan, a.g.e, s.160.

uçamaz. Diğer bir benzetme ise tartı benzetmesidir. Havf ve reca tartının iki kefesi gibidir. İkisi dengelendiği zaman doğruluk ortaya çıkmaktadır. Havf ve reca da olgunlaştığı ve eşitlendiği zaman iman olgunlaşmatadır. Kimisi de su ve ekmeğe benzetmektedir. Biz de havf ve recayı bir sirkte akrobatik bir gösteri yapan akrobata benzetiyoruz. Bu akrobatın en büyük kozu denge de durmaktadır dengede durduğu müddetçe başarılı olacaktır. Dengesini kaybettiği vakit tepetaklak olacaktır. İşte Mü'minde böyledir onun en büyük çabası havf ve recayı denge de yaşamaktır o dengeyi kaybettiği anda iman da boşluklar oluşacaktır. İşte o yüzden havf ve reca arasında denge insanı kurtaracaktır.

1.2.3. Reca (Ümit) İle Yakın Anlamli Kelimeler

1.2.3.1. Reca

Kulun gelecekte olacak güzel bir şey için beklenti için de olmasdır. Reca'nın bazı durumları vardır. Kulun, Allah'tan reca da bulunmasının bazı şartları vardır. Kul o şartları yerine getirdiğinde gönül rahatlığıyla Allah'tan reca da bulunabilir. Çünkü kul üzerine düşen görevleri yapmıştır bundan sonrası artık Allah'a kalmıştır. Gazzali, Kimya-yı Saadet eserinde bu durumu şöyle izah getirmiştir: “Ey Salih kişi! Sen bil ki, gelecek bir şeyi ümit edenin haline umma (reca) derler. Kimi de, temenni denilir. Kimi de gar (aldatıcılık) ve ahmaklık denir. Ebleh, ahmak kişiler bunları birbirinden ayırt edemez. Bunların hepsini, seçkin beğenilmiş ümit sanırlar. Ama hal hiçte böyle değildir. bir kimse güzel tohum elde edip bir yere ekse, o yerin dikenini, otunu temizlese, onu vaktinde sulasa harman zamanı –eğer Allah Teala afetten saklarsa- biçip götürmesini beklese bu bekleyişe ümit derler.

Eğer kötü tohum ekse veya sürülmemiş toprağa ekmiş olsa, yahut ottan ve dikenden temizlemese veya sulamasa, diktiğinin büyümesini beklese buna garur (aldatıcı) hamakat ve aptallık derler. Ümit demezler.

Ve eğer güzel tohumu temiz yere ekse, toprağı diken ve yabancı otlardan temizlese, ama sulamasa:

-Yağmur yağar, yer sulanır! Deyip beklese, yağmur da yağabileceğinden, bunda da güçlük olmadığından buna arzu ve temenni denir.”⁴³⁷ Bu kavramlar reca ile karıştırılması ihtimal olan kavramlardır. Aralarında ince nüanslar vardır.

“Eğer sebepler ortada yokken veya kesinlik kazanmamışsa bu tür beklentilere “gurur”, “ahmaklık” isimlerinin verilmesi “reca” isimlerinin verilmesinden çok daha

⁴³⁷ Gazzali, Kimya-yı Saadet, s.559,560.

isabetli olur. Eğer sebeplerin ne varlığı ne de yokluğu biliniyorsa bu durumda beklentiye temenni adı verilmesi daha doğru olur çünkü bu sebepsiz bir beklentidir.”⁴³⁸

Reca ile temenni arasında ki fark şu’dur: “”temenni” tembellik ve üşengenlikle birlikte bulunabilir ve temenni de bulunan kişi, ciddiyet ve çalışkanlık yolunu tutmayabilir. Ümit (reca) ise, çaba sarfıyla ve güzel tevekkülle bulunabilir. İlki (temenni) tıpkı tarlası olup da onu ekmeyi ve ürünü toplamayı temenni eden kişinin durumu gibidir.

İkincisi (reca), tıpkı tarlasını süren çapalayan, eken ve ürünün bitmesini bekleyen kişinin durumu gibidir. Bundan dolayıdır ki, arifler, reca’nın ancak amelle birleştiğinde sıhhat bulabileceği hususunda icma etmişlerdir.”⁴³⁹ Bu alimlerin beyanlarından anlıyoruz ki reca olmadan onun zeminini hazırlamak gerekir ki recamız sahih ve yerinde olsun. Onun dışındakiler bir beklentiden ileri gitmeyebilir.

Bir de reca’nın alt ve üst mertebesi şeklinde sıralayabileceğimiz kavramlar vardır. Bunların reca’dan farkı ise zaman-ı hazır da yaşanmalarıdır. Reca yaşanmamış zamanla yani gelecek zamanla ilgili yaşanan bir duygu olmasına karşın bunlar hali hazırda olan zamanda yaşanan duygulardır.

1.2.3.2. Bast

“sözlükte keyifli ve tutkulu olmaveya açılma ferahlama anlamına gelmektedir. Bast hali gönlün şen olması zihnin açık olması anlamlarına gelmektedir. Bast hali ariflerin olabileceği bir haldir. Bastı da kabzı ad veren Allah’tır. O Basit’dir. Kul ise Munbasittir.”⁴⁴⁰ Evet, bast hali kulun rahatlama ferahlaması demektir. Recada da buna benzer duygular vardır ama bunlar farklı mertebelerdir. Recadan sonra ki mertebedir bu mertebeye ulaşmak için reca mertebesini aşmak gerekir.

“Bast, kabz halinde ki kimseler için bir mükâfattır. Çünkü korkunun şiddetiyle daralan kalpleri, af ümitlerinin artmasıyla ferahlar.”⁴⁴¹ İnanç alanındaki sıkıntılar bazen kalbe sığmamaktadır, kalbi daraltıp boğmaktadır. İşte bu zamanlarda Allah bu sıkıntılardan kurtulmak için bazı çıkar yollar nasip ediyor. Tıpkı kulu kabz halinden kurtarmak için bast halini nasip etmesi gibi.

“Bast ve reca arasında bazı farklar vardır:

⁴³⁸ Gazzali, İhyau Ulum’id-Din, s.289.

⁴³⁹ el-Cevziyye, a.g.e, s.513.

⁴⁴⁰ Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, s.86.

⁴⁴¹ Gökcan, a.g.e, s.121.

Reca, gelecekte olacak bir şeyden dolayı olur. Bast ise içinde bulunan vakitte gerçekleşen bir durumdur. Buna göre, reca sahibinin kalbi gelecekte ki bir şeye bağlıdır. Bundan dolayı bir mutluluk ve rahatlama duyar. Bast sahibi ise, içinde bulunan vakitte başına gelen duruma teslim olmuş vaziyettedir.”⁴⁴² Reca olmamış bir olayın olması ihtimalinden gelen bir mutluluk olmasına karşın bast zamanı hazırda ki bir olaydan kaynaklanan bir durumdur. Yani biri yaşanmamış bir olayın yaşanma ihtimalinden dolayı oluyor, diğeri ise yaşanan bir olaydan kaynaklanıyor. İşte bu iki hal arasında böyle bir fark vardır.

“Gazzali, “Reca, hoş a giden, sevilen bir şeyi beklemekten dolayı kalbin zevk duyması ve rahatlama sıdır.” Derken hem recayı tanımlamış hem de reca sahibini yaşadığı bast haline işaret etmiştir. Affedileceğini ve mükâfatlandırılacağını beklemek recadır. Bu beklentiden dolayı kalbin rahatlama sı ve zevk içerisinde olması ise bast halidir.

Reca, “Ahiretin güzelliğinden dolayı yani ahirette güzel muamele görüp affedileceğini bilmesinden dolayı kalbin sevinç içerisinde olmasıdır.” şeklinde de tanımlanmıştır. Burada da, kalbin güzel muamele göreceğini beklemesini reca; bu sebeple sevinç içerisinde olmasını da bast olarak değerlendirmek mümkündür. Görüldüğü gibi, reca ve bast birbirinden ayrılmayan ve çoğu kez iç içe zikredilen kavramlardır. Bastın recadan sonra geldiğı ve recanın meyvesi/neticesi olduğı da gayet aşikârdır.”⁴⁴³ Reca ve bast arasında ki ilişki halef selef ilişkisi gibidir. Birbirini tamamlamaktadırlar. O yüzden bunlar aynı kavram olmadıkları gibi ayrı birer kavrammış gibi de düşünülemez. Çünkü bunlar birbirine ihtiyacı olan iki kavramdır.

1.2.3.3. Üns

Sözlükte, “ülfet etmek, cana yakın olmak, ahabab canlı olmak, sıcak ilgi, candan sevgi. Reca ve bast halinin üstünde ve onlardan daha güçlü bir neş’e hali. Üns, sevgilinin kemalini zevkle seyretmektir. İlahi cemali temaşa etmekten haz almaktır. Üns, aşıkın sevgilisi ile samimi olması, resmiliğın ortadan kalkmasıdır. Ünsiyet edilene enis, ünsiyet edene munis, karşılıklı ünsiyet ve ülfete muanese denir. “Mü’min ünsiyet eder ve kendisiyle ünsiyet edilir. Üns, celalin cemali, gönülden ulûhiyet mertebesinin güzelliğini temaşa etmekten hâsıl olan eser, etki. (İbn arabi)”⁴⁴⁴

⁴⁴² Kuşeyri, er-Risale, s.115.

⁴⁴³ Gökcan, a.g.e, s.122.

⁴⁴⁴ Uludağ, a.g.e, s.578.

Üns makamında ki Mü'minler maddi bedeni aşmışlardır. Onlar her şeyi artık ruhi boyutta yaşamaktadırlar. Artık onlarda beden ve ruh ikilime kalmamıştır. Uludağ şöyle der: "Üns makamında bulunan bir salık ateşe atılsa veya kılıçla yüzüne vurulsa, yaşadığı derin ruhi hazlar sebebiyle bunu hissetmez. Hz. İbrahim'in ateşte ki hali gibi."⁴⁴⁵ Bu durum bize gösteriyor ki üns halinde ki Mü'minler ruha giydirilmiş bedeni aşıyorlar. Buna diğer bir örnek ise Hz. Ali örneğidir. Hz. Ali savaşta bedenine batan ok parçaları ve kıymıkları çıkarmak için namaza durmaktadır. Bu şekilde batan şeylerin çıkarılması istenmektedir. Çünkü namaz esnasında Hak ile ünsiyet ediyor ve bedeni bir müdahaleyi hissetmiyor.

"Salık, Hak ile ünsiyet halinde olduğu nisbette halka (masivaya) yabancılaşır. Halk ile ünsiyet ettiği nisbette Hakk'a yabancılaşır. Birine ısındığı oranda öbüründen soğur, biri açtığı oranda öteki sıkar."⁴⁴⁶ Bu makamda salık Hakk'a yönelerek halktan uzaklaşmaktadır. Hangi tarafa dönerse diğerini arkasına almaktadır. Salık'e göre bir kalpte iki tane sevgili olmaz. O yüzden salık kalbinden Allah'tan gayrısını çıkarmaktadır.

"Üns hali, Allah'ın Cemal tecellilerine mazhar olup O'nunla birlikte olma şerefine nail olan kimselerin ulaştığı bir haldir. Bu halde ki kişinin, Allah'la arasında öyle bir ülfet ve samimiyet oluşur ki, kalbine tarif edilmez bir neşe ve sevinç hâkim olur."⁴⁴⁷ Üns hali her Mü'minin ulaşabileceği bir makam değildir. O makama ulaşmak için fenafillâh'a ulaşmak gerekir. Çünkü Allah'ta fani olmak var bu hal'de, Allah'ta fani olmak ise ancak mukarrebunbun ulaşabileceği bir makamdır.

Üns halinin en alt derecesi şudur: "üns haline giren bir kimse kızgın bir ateşe atılsa, halinde bir değişme, kalbinde bir karışma olmaz."⁴⁴⁸ Bu makam kendinden geçme fena makamıdır. Bu makama ulaşan kimse artık dünyevi acıları aşmıştır. Dünyevi acılar ona zarar vermemektedir. Çünkü o acıları hissetmemektedir.

Dedik ya reca ve bast arasına bir halef selef ilişkisi vardır. Reca, bast'tan evvel gelen bir durumdur. Bast'ta üns'den evvel gelen bir durumdur. Yani bu makamların en üstünü üns'tür. Sonra bast. Sonra reca'dır. Son olarak ümit halini derecelendirecek olursak. Üns, bast, ve reca şeklinde bir dereceye tabi tutarız.

1.2.4. Naslarda (Ayet ve Hadisler) Reca (Ümit)

⁴⁴⁵ Uludağ, a.g.e, s.578.

⁴⁴⁶ Uludağ, a.g.e, s.578.

⁴⁴⁷ Gökcan, a.g.e, s.122,123.

⁴⁴⁸ Kuşeyri, a.g.e, s.116.

İslami müktesebatın temeli evvela, Allah'ın insanları hidayete erdirmek için, hem dünyalarını hem de ahiretlerini güzelleştirmek için, yani saadeti dareyni tesis etmek için gönderdiği ve kendisinin onu korumayı vaad ettiği “Şüphesiz ki bu Kur'an'ı biz indirdik onu koruyacak olanda biziz.”⁴⁴⁹ Kur'an-ı Azimüşşandır. İkinci temel ise, o mahfuz kitap olan Kur'an-ı Azimüşşan'ın mübelliği, mübeyyini, müfessiri, serveri enbiya, hatemül enbiya insanların en değerlisi olan Hz. Muhammed Mustafa'dan rivayet olan hadisi şeriflerdir. Bir Mü'min için en bağlayıcı olan şey ayet ve hadislerdir. Çünkü ayette şöyle buyruluyor: “Mü'minler ancak o kimselerdir ki, Allah anıldığı zaman kalpleri ürperir; kendilerine O'nun ayetleri okunduğunda bu onların imanlarını artırır ve rablerine tevekkül ederler.”⁴⁵⁰ ayeti duyduğun da kalbi titreyen Mü'min için ayet çok bağlayıcıdır. Ayetin buyrukları Mü'minler için vazgeçilmez emirdir. Ayet ve hadisler konuşunca bütün Mü'minler işittik ve itaat ettik demekten başka tercihleri yoktur. Allah ayette şöyle buyuruyor: “Hem Allah ve Resülü bir işe hüküm verdiği zaman, ne Mü'min bir erkek, ne de Mü'min bir kadın için (o hükme muhalif) işlerinde kendilerine (başka bir yolu) seçme hakkı yoktur! Ve kim Allah ve Resulüne isyan ederse, artık muhakkak ki apaçık bir sapıklık ile dalaletе düşmüş olur.”⁴⁵¹ İşte bu ayetler bize Kur'an'ın Mü'minin hayatında ne kadar önemli yeri olduğunu göstermektedir.

Evvela konumuzla ilgili ayetler daha sonra hadisler sıralanacaktır.

“De ki: Ey kendi nefisleri aleyhine haddi aşan kullarım! Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin! Çünkü Allah bütün günahları bağışlar. Şüphesiz ki O, çok bağışlayan, çok esirgeyendir.”⁴⁵²

“Biz hiç azılı kâfirden başkasını cezalandırmayız.”⁴⁵³

“Hakikaten bize vahyolundu ki: Azap, (peygamberi) yalanlayan ve yüz çevirenlerin üzerinedir.”⁴⁵⁴

“Ve rahmetim her şeyi kaplamıştır.”⁴⁵⁵

“Ey oğullarım! Gidin Yusuf'u ve kardeşini araştırın. Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Çünkü kafirler topluluğundan başkası Allah'ın rahmetinden ümit kesmez.”⁴⁵⁶

⁴⁴⁹ Hicr, 15/9.

⁴⁵⁰ Enfal, 8/2.

⁴⁵¹ Ahzab, 33/36.

⁴⁵² Zümer, 39/53.

⁴⁵³ Sebe, 34/17.

⁴⁵⁴ Taha, 20/48.

⁴⁵⁵ A'raf, 7/156.

⁴⁵⁶ Yusuf, 12/87.

“Ancak tevbe edip iman eden ve Salih bir amel ile amel eden müstesna. İşte onlar var ya, Allah onların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Çünkü Allah, Gafur (çok bağışlayan)dır, Rahim (çok merhamet eden)dir.”⁴⁵⁷

“Allah sizin Mevlâ'nızdır. Ne güzel Mevlâ'dır O, ne güzel destekler; ne güzel Nasîr'dir O, ne güzel yardım eder.”⁴⁵⁸

“Bizim uğrumuzda didinenleri biz, yollarımıza elbette ulaştıracağız. Allah, güzel düşünüp güzel davrananlarla mutlaka beraberdir.”⁴⁵⁹

“Kullarım sana benden sorarlarsa ben Karîb'im, gerçekten çok yakınım. Dua edenin çağrısına, bana çağırıp yakardığı anda cevap veririm. Hadi onlar da bana karşılık versinler, bana inansınlar ki doğru ve iyiyi bulabilsinler.”⁴⁶⁰

“Eğer yasaklandığınız günahların büyüklerinden uzak kalırsanız, diğer kötülüklerinizi örteriz ve sizi nimet ve bereket dolu bir varış yerine ulaştırırız.”⁴⁶¹

"Dost olarak Allah yeter. Yardımcı olarak da Allah yeter." ⁴⁶²

“Allah'a sarılın. O'dur sizin Mevlâ'nız. Ne güzel Mevlâ'dır O, ne güzel yardımcısıdır O!”⁴⁶³

“Sizin Mevlâ'nız Allah'tır. Ve O, yardımcılarının en hayırlısıdır.”⁴⁶⁴

“Allah, iman sahiplerinin Velî'sidir; onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır.”⁴⁶⁵

“Koruyucu olarak Allah'tır en hayırlı olan. Merhamet edenlerin en merhametlisi de O'dur.”⁴⁶⁶

“Kılavuz ve yardımcı olarak Rabbin yeter.”⁴⁶⁷

“Güzellikler kötülükleri silip süpürür. İşte bu, Allah'ı ananlara bir öğüttür.”⁴⁶⁸

“Şu bir gerçek ki Allah Hâdî'dir, iman edenleri dosdoğru yola mutlaka ulaştıracaktır.”⁴⁶⁹

“Rabbiniz buyurmuştur ki: Dua edin bana, cevap vereyim size!”⁴⁷⁰

⁴⁵⁷ Furkan, 25/70.

⁴⁵⁸ Enfal, 8/40.

⁴⁵⁹ Ankebut, 29/69.

⁴⁶⁰ Bakara, 2/186.

⁴⁶¹ Nisa, 4/31.

⁴⁶² Nisa, 4/4

⁴⁶³ Hacc, 22/78.

⁴⁶⁴ Ali İmran, 3/150.

⁴⁶⁵ Bakara, 2/257.

⁴⁶⁶ Yusuf, 12/64.

⁴⁶⁷ Furkan, 25/31.

⁴⁶⁸ Hud, 11/114.

⁴⁶⁹ Hacc, 22/54.

⁴⁷⁰ Mü'min, 40/60.

“Hiç kuşkusuz, Allah, sakınanlar ve güzel düşünüp güzel iş yapanlarla beraberdir.”⁴⁷¹

“Allah Şekûr'dur, şükredenlere karşılık verir; Halîm'dir, yumuşak ve merhametli davranır.”⁴⁷²

“Gözünüzü açıp kendinize gelin! Allah'tır ancak hep affeden, hep merhamet eden.”⁴⁷³

“Şu bir gerçek ki, biz, resullerimize ve iman edenlere, hem dünya hayatında hem de tanıkların ayağa kalkacakları gün mutlaka yardım edeceğiz.”⁴⁷⁴

“Hiç kuşkusuz, Allah'ın rahmeti, güzel düşünüp güzel iş yapanlara çok yakındır.”⁴⁷⁵

“Benim Velî'm, o Kitap'ı indiren Allah'tır. O, hayır ve barışı seven kulları koruyup gözetir.”⁴⁷⁶

“Yemin olsun ki, insanı biz yarattık. Nefsinin ona neler fısıldadığını da biz biliriz. Biz ona, şah damarından daha yakınız.”⁴⁷⁷

“Allah, bir güçlükten sonra bir kolaylık yaratacaktır.”⁴⁷⁸

Hadisler:

Ubad bin Samit (r.a)den: Rasûlullah Sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu:

“Kim Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in de O'nulu ve Resülü olduğuna, İsa'nın Allah'ın kulu ve Resülü ve Meryem'e attığı sözü ve O'nun ruhu olduğuna, cennetin hak olduğuna, cehennemin hak olduğuna şahitlik ederse, ne amel ederse etsin Allah onu cennete sokar.”⁴⁷⁹

Ebu Zer (r.a)den: Rasûlullah Sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu:

“Allah Teala der ki: kim bir iyilik ile gelirse, onun için on katı ve daha fazlası vardır. kim de bir kötülük ile gelirse, onun cezası ya bir misli kötülüktür yahut da onu bağışlarım. Kim bana bir karış yaklaşırsa ben ona bir arşın yaklaşıyorum. Kim de bana bir

⁴⁷¹ Nahl, 16/128.

⁴⁷² Tegabun, 64/17.

⁴⁷³ Şura, 42/5.

⁴⁷⁴ Mü'min, 40/51.

⁴⁷⁵ A'raf, 7/56.

⁴⁷⁶ A'raf, 7/156.

⁴⁷⁷ Kaf, 50/18.

⁴⁷⁸ Talak, 65/7.

⁴⁷⁹ Nevevi, Riyazu's Salihin, c.1, s.372.

arşın yaklaşırsa bende ona bir kulaç yaklaşırim. Kim bana yürüyerek gelirse, ben ona koşarak gelirim. Kim bana yer dolusu hata ile gelirse, ben de ona o kadar mağfired (bağış) ile gelirim.”⁴⁸⁰

Enes (r.a) diyor ki: “Peygamber Rasulillah Sallallahu aleyhi ve sellem binekli idi, Muaz bin Cebel de terekesinde idi, ona şöyle buyurdu:

“Ya Muaz?” dedi; o da: “Buyur, ya Resulullah, emrine amadeyim,” dedi. Efendimiz: “Ya Muaz, dedi. O da: “Buyur ya Resulullah emrine amadeyim,” dedi. Efendimiz yine: “Ya Muaz, dedi. O da: “Buyur, Ya Resulullah, emrine amadeyim,” dedi (üç kere). O da şöyle buyurdu.

“Herhangi bir kul, Allah’tan başka ilah olmadığına ve Muhammed’in O’nun kul ve Resülü olduğuna hulus-ı kalp ile şehadet ederse, Allah cehennemi ona haram kılar. “Muaz: “Ya Resulullah bunu sevinmeleri için insanlara haber vereyim mi?” dedi. O da: (hayır), o zaman buna güvenirler.” dedi, Muaz bunu, vebalinde kalmayayım diye ölürken haber verdi.”⁴⁸¹

Ömer bin Hattab (r.a) diyor ki: Resulullah sallallahu aleyhi ve sellemle esirler getirdiler. Esirlerden bir kadın sağa sola koşuyordu. Esirler arasında bir çocuk buldu; onu aldı; bağrına basıp emzirdi. Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem: “Bu kadın çocuğunu ateşe atar mı?” dedi. Biz de, hayır vAllahi dedik. O da: Allah kullarına bu kadının çocuğuna olan merhametinden daha merhametlidir, dedi.”⁴⁸²

Ebu Hureyre(r.a)den: Rasulillah Sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu:

“Allah Teala mahlukatı yaratınca, Arş’ın üzerine kendi yanında ki bir kitaba, “Şüphesiz rahmetime galip gelmiştir.” Yazdı. Bir rivayette de, “Rahmetim gazabımı yenmiştir”; bir rivayette de, “Rahmetim gazabımı geçmiştir.” yazmıştır, dedi.”⁴⁸³

Yine Ebu Hureyre(r.a)den: Rasulillah Sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurduğunu işittim:

“Allah rahmetini yüz parçaya ayırdı. Doksan dokuzunu yanında tuttu, birini yer yüzüne indirdi. İşte o bir sayesinde ki yaratıklar birbirine merhamet ederler; öyle ki hayvan yavrusuna basmamak için tırnağını yukarı kaldırır.”

Bir rivayette de şöyledir: Allah’ın yüz rahmeti vardır; ondan bir tanesini cinlere, insanlara, hayvanlara ve haşeratlara indirmiştir. İşte o birin sayesinde birbirlerine şefkat

⁴⁸⁰ Nevevi, a.g.e, c.1, s.373.

⁴⁸¹ Nevevi, a.g.e, c.1, s.374.

⁴⁸² Nevevi, a.g.e, c.1, s.378.

⁴⁸³ Nevevi, a.g.e, c.1, s.379.

gösterir, merhamet ederler. O birin sayesinde vahşi hayvan yavrusuna merhamet eder. Allah doksan dokuz rahmetini geriye bırakmış. Onunla kıyamet gününde onlara merhamet edecektir.”⁴⁸⁴

Yine Ebu Hureyre(r.a)den: Rasulillah Sallallahu aleyhi ve sellem Allah Teala nın ağzı ile şöyle demiştir:

“Bir kul günah işledi, “Allah’ım, günahımı bağışla!” dedi. Allah Teala da şöyle dedi: “Kulum bir günah işledi, kendisinin, günahları bağışlayacak ve günahla sorumlu tutacak bir Rabbi olduğunu bildi. Sonra da, dönüp günah işledi; Rabbim, günahımı bağışla, dedi. Allah Teala da: ‘Kulum bir günah işledi, günahını bağışlayacak ve günahla sorumlu tutacak bir Rabbi olduğunu bildi. Sonra da dönüp günah işledi. Rabbim, günahımı bağışla, dedi. Allah Teala da: kulum bir günah işledi, günahı bağışlayacak ve günahla sorumlu tutacak bir Rabbi olduğunu bildi. Ben de kulumu bağışladım. Artık istediğini yapsın!”⁴⁸⁵

Yine Ebu Hureyre(r.a)den: Rasulillah Sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu:

“Ruhumu elinde tutan Allah’a yemin ederim ki, eğer günah işlemeseydiniz, Allah sizi götürür; günah işleyip tevbe ve istiğfar eden bir kavim getirir ve onları da bağışlardı.”⁴⁸⁶

İbn Abbas (r.a)dan: Rasulillah Sallallahu aleyhi ve sellem şöyle dediğini işittiğini söylemiştir:

“Müslüman bir kimse ölür de üzerine Allah’a şirk koşmayan kırk kişi namaz kılarsa, Allah mutlaka onları ona şefaatçı kılar.”⁴⁸⁷

İbn Ömer (r.a) Peygamber sallallahu aleyhi ve selmeden şöyle dediğini işittim, demiştir:

“Mü’min kıyamet günü Rabbine o kafar yaklaştırılır ki Rabbi örtü ve rahmetini onun üzerine kor; ona bütün günahlarını ikrar ettirir: ‘Falanca günahı biliyormusun? Falanca günahı biliyor musun? der. O da, ya Rabbi, biliyorum. (hatırlıyorum.)’ der. Allah Teala da: ben dünya da onların üzerini örtmüştüm; bugünde onları senin için bağışlıyorum, der. Ve ona iyi amel defteri verilir.”⁴⁸⁸

Ebu Musa (r.a)dan: Rasulillah Sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur:

⁴⁸⁴ Nevevi, a.g.e, c.1, s.380.

⁴⁸⁵ Nevevi, a.g.e c.1, s.381.

⁴⁸⁶ Nevevi, a.g.e, c.1, s.382.

⁴⁸⁷ Nevevi, a.g.e, c.1, s.387.

⁴⁸⁸ Nevevi, a.g.e, c.1, s.390.

“Allah Teala gündüz günah işleyenler tevbe etsinler diye elini gece açar; gece günah işleyenler de tevbe etsinler diye elini gündüz açar. Bu, ta güneşin batıdan doğmasına kadar devam eder.”⁴⁸⁹

Ebu Hureyre(r.a)den: Rasulillah Sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu demiştir:

Allah Teala : “Kulum beni nasıl zannederse ben öyleyim. Beni andığı yerde yanıdayım. Allah’a yemin ederim ki, Allah, kulunun tevbe etmesine, çölde yitiğini bulan kimseden daha çok sevinir. Kim bana bir karış yaklaşırsa, ben ona bir arşın yaklaşıyorum. Kim bana bir arşın yaklaşırsa, ben ona bir kulaç yaklaşıyorum. Bana yürüyerek gelirse, ben ona koşarak gelirim.”⁴⁹⁰

“Cabir binAbdullah, Peygamber sallallahu aleyhi ve selmeden ölmeden üç gün önce şöyle dediğini işitmiştir: Hiç biriniz. Aziz ve Celil olan Allah Teala ’ya karşı iyi zanda bulunmadıkça ölmesin.”⁴⁹¹

Enes (r.a)den: Resulullah sallallahu aleyhi ve selmeden şöyle dediğini işittim: Allah Teala buyurdu ki:

“Ey Ademoğlu, sen bana dua ettiğin ve umut beslediğin sürece, işlediğin günahları bağışlarım. Buna da hiç aldırmam. Ey Adem oğlu, günahların göklerin boşluğunu doldursa, sonra sende benden bağış dilesen, seni bağışlarım. Ey Adem oğlu bana yer dolusu hata ile gelsen, sonrada karşıma bana hiçbir şeyi şirk koşmadan çıksan, bende sana onun dolu bağışla gelirim!”⁴⁹²

Ebu Hureyre(r.a)den: Rasulillah Sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu demiştir:

“Eğer Mü’min Allah’ın yanında ne gibi azaplar olduğunu bilseydi, hiçbir kimse O’nun cennetini ümit etmezdi. Ve eğer kafir, Allah’ın yanında ne gibi rahmet olduğunu bilseydi, hiçbir kimse O’nun cennetinden ümit kesmezdi.”⁴⁹³

“Herhangi biriniz ölürken muhakkak Allah’tan güzel beklentiler içinde olsun.”⁴⁹⁴

“Ben kulumun benimle ilgili zannına göreyimdir, artık hakkımda dilediği gibi zanda bulunsun.”⁴⁹⁵

⁴⁸⁹ Nevevi, a.g.e, c.1, s.392.

⁴⁹⁰ Nevevi, a.g.e, c.1, s.397.

⁴⁹¹ Nevevi, a.g.e, c.1, s.398.

⁴⁹² Nevevi, a.g.e, c.1, s.399.

⁴⁹³ Nevevi, a.g.e, c.1, s.400.

⁴⁹⁴ Gazzali, a.g.e, s.293.

⁴⁹⁵ Gazzali, a.g.e., s.293.

“Ebu Musa el-Aş’ari (r.a) Peygamber (s.a.v)’ın şöyle buyurduğunu aktarmıştır: “Ümmetim rahmete mazhar olmuş bir topluluktur. Ahirette onlara azap yoktur, azapları dünyada depremle ve kargaşalıklarla peşin verir. Kıyamet günü gerçekleştiğinde ümmetimden her bir adama kitap ehlinde biri verilecek: İşte bu senin cehennemden kurtuluş fidyendir.”⁴⁹⁶denilir.

“Peygamber efendimiz (s.a.v) Tahrim süresinin 8. Ayetinde yer alan:”O gün Allah, peygamberi ve onunla birlikte olanları rüsva etmez. Kısım hakkında:

“Allah Teala peygamberine ümmetinin hesabını sana veriyorum diye vahiyde bulunmuş.

Resulullah:

“Hayır ya Rabbi! Sen onlara benden daha merhametlisindir demiş. Bunun üzerine Allah Teala :

“Öyel ise onlarla ilgili seni mahcup etmem!” Buyurmuş. ⁴⁹⁷

“Enes (r.s) rivayet ediyor: “Peygamber (s.a.v) ümmetinin günahları hakkında Rabbinden istekte bulunarak:

“Rabbim kötülüklerine başkaları muttali olmaması için ümmetimin hesabını bana ver diye ilticada bulundu.”

Allah Teala :

“Onlar senin ümmetinse benim de kullarım, ben onlara senden daha merhametliyimdir, ne sen ne de başkaları onların gizli kötülüklerini görmeyesiniz diye sorgularını başkalarına vermem” diye mukabelede bulundu.

Kudsi hadiste Allah Teala nın şöyle buyruduğu aktarılmıştır: “Kul günah işlese ve günahları göklerde ki bulutlara kadar ulaşsa benden mağfiret dilediği ve umduğu sürece kendisini bağışlarım.”⁴⁹⁸

Peygamber efendimiz (s.a.v) buyuruyor: “Ruhumu kudret elinde bulunduran Allah’a yemin ederim ki Allah Mü’min kuluna çocuğuna pek düşkün anneden daha şefkatlidir.”

“Allah Teala kıyamet günü hiç kimsenin zihninden geçiremeyeceği şekilde mağfirette bulunur, hatta iblis kendisi de hissemend olur diye mağfirete doğru uzanır.”⁴⁹⁹

“Efendimiz (s.a.v) şöyle buyurmaktadır:

“Ben hak, musamahakar ve kolay bir din ile gönderildim.”

⁴⁹⁶ Gazzali, a.g.e, s.300.

⁴⁹⁷ Gazzali, a.g.e., s.300.

⁴⁹⁸ Gazzali, a.g.e., s.301.

⁴⁹⁹ Gazzali, a.g.e., s.305-306.

“Hiristiyan ve Yahudilerin dinimizde müsamahakârlık bulunduğunu bilmelerini isterim.”⁵⁰⁰

⁵⁰⁰ Gazzali, a.g.e., s.306.

İKİNCİ BÖLÜM

2. HAVF VE RECANIN PSİKOLOJİK BOYUTU

2.1. (Havf) Korku

Bireyin psikolojik sağlığını olumsuz etkileyen faktörler arasında kabul edilen, kişide endişe, bunalma, iç daralması, tedirginlik şeklinde ortaya çıkan korku ve kaygı durumu psikologların ve psikiyatristlerin en çok üzerinde durduğu konular arasındadır. Çünkü kişi bu durumları sağlıklı ve başarılı bir şekilde atlatamazsa daha büyük ve altından kalkılmaz sorunları intaç edecektir.

“Bireylerin kendilerini, kapasitelerini, anı, duygu ve gizilgüçlerini tanımaktan duyduğu korku, birçok psikolojik rahatsızlığın sebepleri arasında görülmektedir.”⁵⁰¹ kişi bu korku sürecini sağlıklı yaşamalı ve bunu kemalat yolunda bir kamçı olarak kullanmalıdır. Aksi takdirde daha kötü durumlar netice verecektir.

Korkunun ne olduğunu incelemek için yapılan korku tanımlarına bakıldığında hepsinde ortak birtakım kavramlar ve öğeler olduğu görülür.

“Korku, beklenmedik ve öngörülemeyen bir durumla karşılaşan insanın, zihnini yoğunlaştırmasını sağlayan bir mekanizmadır.”⁵⁰²

Korku insan hayatında bir savunma mekanizmasıdır. İnsanları tehlikelere karşı uyaran ve tedbir alma hissi uyandıran içsel bir dürtüdür. Korku insanı yönlendiren ve yöneten bir olgudur. Bu yönlendirme ve yöneltme sağlıklı olmalı yoksa kişiyi yöneten diye bildiğimiz dürtüler kişinin başına bela olacaktır.

“Korku, canlı varlıkların, görünen ve görünmeyen tehlikeler karşısında gösterdikleri en doğal tepkidir. Aslında her korku canlıyı uyaran ve kendisinin savunmasını sağlayan yararlı bir mekanizmadır. Canlı kaçarak, saklanarak, zorda kalınca da savaşı göze alarak kendini korumaya çalışır.”⁵⁰³ Böyle önemli olan bir duygu insanı yönlendirmektedir. Bu sebepten dolayı iyi anlamalı ve yönlendirmelidir.

“Korku, tehditkâr ve bilinmeyen bir durum karşısında duyulan huzursuzluk ve telaş olarak tanımlanabilir. Yani korku aniden ortaya çıkan bir tepki çeşididir.”⁵⁰⁴

⁵⁰¹ Ayşegül Konar, Gülüşan Göçen, Din Psikolojisi Açısından İnsan olma Sürecinde Kendini Gerçekleştirme ve Din, Toplum Bilimleri Dergisi, İstanbul, 2014, s.377.

⁵⁰² Frank, Furedi, Korku Kültürü Risk Almanın Riskleri, (Çev: Barış Yıldırım) İstanbul, 2001, s.8.

⁵⁰³ Atalay, Yörükoğlu, Çocuk Ruh Sağlığı, İstanbul, 1996, s.16.

⁵⁰⁴ Claudia Hendl, Stefan Konrad, Duygularla Güçlenmek (EQ), (Çev. Meral Taştan), İstanbul, 2005, s. 30.

“Korku, herkesin yaşayabileceği bir duygudur. Korku, aniden ortaya çıkan bir tehlikeye karşı gösterilen bir reaksiyondur. Bu tehlike gerçek ya da kişinin algıladığı bir tehlikedir.”⁵⁰⁵

Tanımlara bakıldığında da görüldüğü gibi ani, beklenmeyen ve tahmin edilemeyen bir durum ya da tehlike karşısında verilen bir tepki, reaksiyon ve mekanizmadır. Bu duygu her bireyin yaşayabileceği doğal bir duygudur. Psikologlar aniden ve beklenmedik olaylar karşısında gösterilen bir tepkidir dese de insan ileride gelecek bir tehlikeyi sezdiği vakitte korku ve tedirginlik yaşar ve ona göre hazırlık yapar ve o hazırlık süresinde ruhi ve psikolojik sorunlar ve duygular yaşar.

Korkular, bireyde kendisini söz konusu tehlikelere karşı korumasına sebep olan savunma mekanizmaları oluştururlar. Birey tehlike karşısında savaş ya da kaç tepkisi oraya çıkarır. Bireyler korku duyuracak bir tehlike hissettiklerinde ya var olan bütün içsel kaynaklarını kullanarak kendilerini bu tehlikeye karşı korumaya çalışırlar ya da bu tehlikeden kaçarak kurtulmaya, korku oluşturan ortamdan uzaklaşmaya çalışırlar. İşte bu yaşanan duygular kişinin psikolojik durumunu belirler kişiyi mutlu veya huzursuz yapar.

Korku oluşturan nedenler bireyden bireye farklılık gösterir. Bazı bireyler yalnız kalmaktan korkarlar, bazı bireyler ise sosyal paylaşımların olduğu ortamlardan.

“Korkuya sebep olan şeyin türü, bilinen bir şey olup olmaması, söz konusu şahsa yakınlığı ve korkularını yenebilme becerisi, korkunun şiddetini ve süresini de belirlemiş oluyor.”⁵⁰⁶ Kişi eğer yaşadığı korkuyu biliyorsa ve bununla baş edeceğini düşünüyorsa korkunun şiddeti azalır hatta yok olmaya ve yerini sadece bir kaygıya bırakır.

“Çoğunluklarda yeni olan ve bilinmeyen birçok korku doğurur. Çocukların korkularının fazla olması da işte bu sebeptendir.”⁵⁰⁷ Çocukların güçsüz oluşları ve bilmediklerinin çokluğu düşünülünce, özellikle ilk yıllarda, korkularının fazla olması gayet doğaldır. Çocuklar çevrelerini tanıdıkça, beden gücü ve zihin yetenekleri geliştikçe, korkularını yenmeye başlar. Bireyler kendi içindeki korkuları yene yene gelişirler ve olgun bireyler olurlar.

“Korku, insanın bir durumu tehdit edici olarak kabul etmesi sonucu ortaya çıkar. Organizmanın bu duruma duyumsal ve bilinçli geri bildirimi sonucu, bu durum yaşanmak istenmeyen bir olay halini alır.”⁵⁰⁸

⁵⁰⁵ www.antalyapsikoloji.com.

⁵⁰⁶ Hendl, Konrad, a.g.e, s.29.

⁵⁰⁷ Yörükoğlu, a.g.e, s.16.

⁵⁰⁸ Hendl, Konrad, a.g.e, s.30.

“İçinde bulunulan durum ne kadar tehditkar algılanırsa, korku belirtileri de o derece kuvvetli ve derin olur.”⁵⁰⁹ Korkulan durum normale dönene kadar korku tepkisi de devam edeceği için tehditkar durumun var olduğu süre uzadıkça korku hissi de buna paralel olarak uzar. Cehennem korkusunu düşününce sonsuz olan bir durum olması hasebiyle insanın psikolojisi üzerinde nasıl bir iz bırakır.

Korkunun fazla kullanılması bireyin hem psikolojik yapısına hem de sosyal yaşantısına zarar verir. Onu korktuğu her şeyden mahrum bırakır. Shakespeare’e ait olduğu düşünülen söz de Shakespeare şöyle der: “Tereddütlerimiz haindir; elimize geçen fırsatları denemekten ve faydalanabileceğimiz nimetlerden bizi mahrum bırakırlar.” Bir birey neyden korkuyorsa onu ve onunla alakalı şeyleri yapmaktan geri durur. Korkular, tereddütler bir bireyin benliğini sarmışsa bireyler hayallerine ulaşmakta çok zorlanır, hatta yerinde saymaya devam eder. İşte bu yüzden insan korkuyu fırsata çevirmelemdir. Aksi takdirde o korku onu çoğu şeyden mahrum bırakır. Çünkü akla ve ruha galebe çalan korku aklın ve kalbin melekelerini etkisiz hale getirecektir. Bundan dolayı korkunun üzerine gidilmeli ve fırsata çevirmeli.

Korku yaşadığımızda vücudumuz aniden değişir. Kalbimiz hızlı hızlı çarpmaya başlar, nabız artar. Daha hızlı nefes alıp verme, vücutta terleme, göz bebeklerinde büyüme, ellerde titreme, ağız kuruluğu gibi belirtiler görülür. Korku anında bu bedensel değişikliklere bilişsel değişiklikler de eşlik eder. Korku anında düşüncelerimizde değişiklikler meydana gelebilir. Düşünceler kontrolsüz bir şekilde uçuşmaya başlar. Düşüncelerde sadece korku ve onu oluşturan şey vardır. Korku yaşayan kişi bu durumla baş edebilmek için genellikle ilk aklına geleni yapar. Korku ile baş etmek için ortaya konan davranışlar mantıksal olmaktan ziyade daha çok refleksif tepkilerdir ve kontrolsüz bir şekilde yapılır.

“Korku reaksiyonları dışa vurularak davranışa yansiyabilir, bireyin savunma mekanizmaları oluşturmaya sebep olabilir.”⁵¹⁰ Kişinin cehennemden korktuğundan dolayı ibadetlerine ağırlık vermesi bu duruma örnek gösterilebilir.

Sıkça ortaya çıkan stres durumları, insanın özel karşı koyma stratejileri ve savunma mekanizmaları geliştirmesini sağlayabilir. Böylelikle korku belirtileri azaltılabilir.

⁵⁰⁹ Hendl, Konrad, a.g.e, s.29.

⁵¹⁰ Hendl, Konrad, a.g.e, s.29.

“Korkunun tasviri konusunda dört alanın varlığından bahsedebiliriz: sözel olarak ifade etme, bedensel heyecanlar, davranışlar ve mimikler. Tabi bu belirtileri birbiriyle bağlantılı olduğunu söyleyemeyiz.”⁵¹¹

Korku ve kaygı zaman zaman birbirine karıştırılan iki kavramdır. Korku ile kaygı birbiriyle alakalı ancak farklı duygulardır.

“Korku hemen şimdi ortaya çıkacak bir tehlikeye karşı iken kaygı daha çok gelecek yönelimlidir, yani gelecekte olacak tehlikeye karşı bir savunma ya da kaçıştır.”⁵¹² halk arasında buna kaygılanmakta denebilir. Yani oluşabilecek olumsuz durum hakkında kaygı duymak ama olumsuz gerçekleşmiş ve sonuç vermiş bir konu kaygı değil korku verir.

Korku anlık bir tepki iken kaygı gelecekle alakalıdır. kaygı daha yaygın, daha yavaş ortaya çıkan ve daha uzun süren bir duygudur. Örneğin, bir anda karşınıza vahşi bir hayvan çıksa bu durumda verilen korku tepkisi gayet doğaldır. Ama تنها bir yerde gezerken karşımıza bir hayvan çıkacağını düşünmek ise kaygıdır. Tabi kaygının ise en iyi örneği sınav kaygısıdır. Buradaki durum yaygın ve daha uzun sürelidir.

“Başka bir deyişle, kaygı, açık olmayan korku veya bir temel ihtiyacın karşılanmaması durumunda meydana gelen huzursuz edici ve gerginlik yaratan duygudur.”⁵¹³ Kaygının doğurduğu sonuç ile korkunun doğurduğu sonuç bir değildir. Korkunun sonuçları davranışlara daha çok yansımaktadır. Çünkü korkunun nedenleri sonuçlara daha çok yakındır.

“Kaygının kaynağı belli değildir. Kaygılanan kişinin hayatında korkudaki gibi somut bir tehlikeden, durumdan bahsedilemez.”⁵¹⁴ Evet korku kaygının bir üst basamağıdır. Kaygı soyut korku kaygıya göre daha somuttur.

Kaygının düzeyi çok önemlidir. Yeterli düzeyde kaygı yaşamı idame ettirmek için gereklidir ancak kaygının dozu arttıkça bireye psikolojik ve fizyolojik olarak zarar verir. Kaygı düzeyimiz yüksek olduğunda bedenimiz bazı sinyaller gönderilir, kalp atışları hızlanır, terleme, üşüme, yorgunluk solunum güçlüğü, titreme, mide ağrısı, mide bulantısı, baş dönmesi ve baş ağrısı gibi fizyolojik değişimler görülür. Bunun yanı sıra uykusuzluk, sersemlik, kas gerginliği gibi durularda gözlemlenir. Normal düzeyde bir kaygı, kişiye istek duyma, karar alma, alınan kararlar doğrultusunda enerji üretme ve bu

⁵¹¹ Hendl, Konrad, a.g.e, s.29.

⁵¹² www.kimpsikoloji.com.

⁵¹³ www.kimpsikoloji.com.

⁵¹⁴ www.antalyapsikoloji.com.

enerjiyi kullanarak performansını yükseltmek açısından yardımcı olur. Kaygı ve korkunun dozunda ve farkındalık oluşturmada yaşanması kendisiyle beraber mutsuzluğu da getirecektir. Aşırı derecede mutsuzluk ise vucutta serotonin hormonunun salgılanması yavaşlatmaktadır veya bitirmektedir. Bu olayın akabinde ise vucut arıza verecektir çeşitli kaslarda ve eklemlerde acılar ve sızlamalar hissedilecektir. Yani duygular vucuda etki yapmaktır.

2.2. Korkuya Kuramsal Bir Bakış

2.2.1. Psikanalizde Korku

Psikanalitik yaklaşımın önemle üzerinde durduğu konulardan biri de kaygıdır.

“Kaygı bizi harekete geçme, bir iş yapma, etkinlikte bulunma konusunda motive eden bir gerilim durumudur. Kaygı, id, ego ve süperegö arasında mevcut psişik enerjinin kontrolü için gerçekleşen çatışmalardan ortaya çıkar.”⁵¹⁵

Kaygının, olası bir tehlikeye karşı organizmayı uyarmak gibi bir işlevi vardır.

Psikanalitik Yaklaşımına göre üç tür kaygı bulunmaktadır; gerçeklik kaygısı, nörotik kaygı ve ahlaki kaygı.

“Gerçeklik kaygısı, dış dünyadan gelecek tehlikelere karşı duyulan korkudur ve böyle kaygının düzeyi gerçek tehdidin derecesiyle orantılıdır.”⁵¹⁶

“Nörotik ve ahlaki kaygı, bireyin içindeki ‘güç dengesine’ gelen tehditlerle harekete geçer. Bunlar, ego dağılana kadar atması olası tehlikeye karşı uygun önlemler alınmadıkça sürekli egoya uyarı gönderir. Nörotik kaygı, içgüdülerin bireyi kontrolü altına alabileceğine ve bireyin, kontrolsüz olarak yaptığı davranışlardan dolayı cezalandırılmasına neden olacağına ilişkin duyulan korkudur.”⁵¹⁷

Son olarak Ahlaki kaygı ise bireyin kendi vicdanına karşı duyduğu korkudur. Vicdan duygusu gelişmiş bireyler, kendi ahlaki kurallarına aykırı bir davranışta bulunduklarında suçluluk duyma eğilimi içine girerler.

Ego, kaygıyı uygun ve direkt yöntemlerle kontrol altına alamadığında, ego-savunma mekanizmaları olarak adlandırılan dolaylı kontrol yöntemlerine yönelebilir. Bunlardan biri de “yer değiştirme” savunma mekanizmasıdır. Kaygı ile başa çıkma

⁵¹⁵ Gerald, Corey, Psikolojik Danışma ve Psikoterapi Kuram ve Uygulamaları (Çev.Tuncay Ergene), Ankara, 2005, s.70-71.

⁵¹⁶ Corey, a.g.e, s.71.

⁵¹⁷ Corey, a.g.e, s.71.

yöntemlerinden biri olarak kullanılır. Birey tehdit edici nesneyi daha güvenli bir hedefle değiştirir. Bu şekilde gelecek tehditler azaltılır.

2.2.2. Varoluşçu Terapiye Göre Kaygı- Korku

“Varoluşçu terapiye göre kaygı, insan olmanın kaçınılmaz bir parçası olarak yüzleşmemiz gereken hayatta kalmak, korunmak ve varlığını savunmak için bireyin kişisel olarak verdiği çabalardan doğmaktadır. Varoluş kaygısı yaşamda karşılaşılabileceğimiz ölüm, özgürlük, varoluşsal yalnızlık anlamsızlık gibi olgularla yüzleştirilmenin kaçınılmaz sonuçları ile kavramsallaştırılabilir.”⁵¹⁸

Varoluşçu terapistlere göre kaygı gelişimin potansiyel bir kaynağıdır. Varoluşçular normal kaygı ile nörotik kaygıyı birbirinden ayırırlar. Karşılaşılan bir olaya karşı uygun tepkiyi vermek normal kaygı olarak değerlendirilir. Bu kaygı kişi üzerinde baskı oluşturmada onun değişimi için bir motivasyon olarak görülür. Karşılaşılan durumun boyutlarının dışına çıkan kaygı durumunda ise nörotik kaygı karşımıza çıkar. Bu kaygı da birey farkındalığın dışına çıkar. Bireyi motive etmek bir yana tam tersi bireyi işlevsiz hale getirme eğilimindedir.

Varoluşçu terapiye göre kaygı, yaşamak için gereklidir. Kaygılı olmayan birey ölümle yüzleşemez. Varoluş kaygısı normal kaygının yapıcı bir şeklidir. Varoluş kaygısı bireyin gelişimi için uyarıcı niteliktedir. Bu sebeple normal kaygıyı yok etmek terapötik bir hedef olamaz. Onu kabul edip mücadele etmek psikolojik sağlık için gereklidir. Varoluşçu terapi yaşamı kaygılardan arındırıp daha kolay ve güvenli bir yaşam sürmeyi hedeflemez. Bu terapide kaygıları oluşturan kaynaklar hakkında farkındalık oluşturmak ve bunlarla başa çıkmak için danışanı cesaretlendirmek amaç edinilmiştir.

“May’e göre (1981) özgürlük ve kaygı madalyonun iki yüzü gibidir; kaygı yani bir fikrin doğmasıyla gelen heyecanla ilişkilidir. Buna göre bilinenden bilinmeyen alanlara geçme özgürlüğümüzü kullandığımızda kaygı yaşarız.”⁵¹⁹ (Corey,2008:162)”

2.2.3. Davranışçı Yaklaşım Göre Korku

“Davranışçı ekolün önde gelen temsilcilerinde olan Watson'a göre, her tür öğrenmeyi bağ, sıklık, yenilik ilkeleriyle ve koşullanmayla açıklamak mümkündür. Watson’a göre korku, öfke ve sevgi olmak üzere doğuştan gelen üç temel duygusal tepki

⁵¹⁸ Corey, a.g.e, s.161.

⁵¹⁹ Corey, a.g.e, s.162.

kalıbı vardır. Bunların dışındaki duygusal tepkiler öğrenilmiş tepkilerdir. Akılcı olmayan korkular koşullanma ile ortaya çıktığını söyler.”⁵²⁰

Korku ve kaygı kavramları davranışçı kurama ait birçok kavramda karşımıza çıkar. Örneğin; kendisini ısırın bir köpek her karşılaştığında korku tepkisi veren bir çocuk, birkaç kez bu köpeği sahibiyle birlikte gördükten sonra köpek yanında olmasa bile sahibini görünce korku tepkisi vermeye başlar. Burada karşımıza davranışçı kuramın “üst düzey koşullanma” kavramı çıkar.

Başka bir örnek de karşıt koşullanma tepkisi kendini gösterir. Organizmanın koşullu uyarana önceden verdiği tepkinin tam tersini vermesi sağlandığında karşıt koşullanma gerçekleşmiş sayılır. Köpekten korkan çocuğa köpeği sevdirmek, köpeği seven bir çocuğu köpekten korkutmak gibi birbirine zıt tepkilerin koşullanma ile ortaya çıkması karşıt koşullanma örnekleridir.

Davranışçı kuramın en önemli kavramlarından bir de sistematik duyarsızlaştırmadır. “Wolpe tarafından geliştirilen bu tekniğin amacı, herhangi bir uyarıcı ile korku veya kaygı tepkisi arasındaki çağrışım bağına çözerek korku tepkisini söndürmektir. Bunu için danışan güven verici, rahat bir ortama yerleştirilir. Kendini huzurlu ve gevşemiş olarak hissettiği sırada, korku yaratan uyarıcı en az korku uyandıran dozda verilir. Korku tepkisinin görülmemesi halinde uyarıcının dozu yavaş yavaş artırılır. Bir basamakta korku tepkisi görülürse bir önceki basamağa dönülür ve bu işleme uyarıcının korku tepkisi uyandırmadığı duruma gelinceye kadar devam edilir.”⁵²¹ Topluluk önünde konuşma yapmaktan korkan bir öğrenciye önce 2-3 kişi önünde konuşma yaptırılır, daha sonra 5-6 kişi, daha sonra 10 ve en son 20 kişi önünde konuşma yaptırılarak bu korkusu ortadan kaldırılmaya çalışılır.

Davranışçı kuramın bir başka kavramı olan Gölgelemede de korku ve koşullanma ile ilgili örnekler bulmak mümkündür. Gölgeleme, iki nötr uyarının bir arada verilmesi durumunda, koşullanmanın (tepkinin) daha çok dikkati çeken uyarana verilmesidir. Örneğin: Sevmediği komşusunun önünden geçmek istemeyen biri sürekli arka yolu kullanmaktadır. Ancak arka tarafta bulunan bir köpekten çok korkmuş ve ön tarafı kullanmayı tercih etmiştir. Köpek korkusu komşu nefretini gölgelemiştir. Cehennem korkusunun Allah korkusunu gölgelemesi gibi.

⁵²⁰ www.psikolojik.com.

⁵²¹ www.antalyaözeleğitim.com.

2.2.4. Bilişsel Davranışçı Yaklaşım Göre Korku

“Bilişsel- davranışçı yaklaşıma göre psikolojik rahatsızlıkların altında yatan ortak mekanizma, bireyin ruhsal durumunu ve davranışlarını etkileyen çarpıtılmış ya da işlevsel olmayan düşünceler ve inançlardır.”⁵²²

İşlevsel olmayan bu düşünce ve inançlar, yeniden değerlendirilerek davranış ve duygularda düzelmeler sağlanabilir. Bilişsel davranışçı terapinin bu etkinlikleri korkularda da çok fazla kullanılmıştır, korkular üzerinde çok sayıda çalışmalar vardır. Gevşeme egzersizleri korkularla ilgili çalışmalarda, korkulan durumun fizyolojik belirtilerini gözlemlene ve kontrol altına almada sıkça kullanılan bilişsel davranışçı bir tekniktir.

2.2.5. Gestalt Terapide Korku

Gestalt terapi de varoluşçu bir bakış açısına da sahiptir. İnsanın doğuştan genetik olarak sahip olduğu cinsellik, öfke, korku, ağlama, öldürme gibi dürtüleri, inkâr etme, bastırma yoluyla sindirmekte ya da utanmasına yol açmaktadır.

Kurama göre her insan kendini gerçekleştirme yolculuğu içindedir. “Bu yolculukta insan ölüm, yalnızlık, belirsizlik, izolasyon, özgürlük, sorumluluk gibi varoluşsal gerçeklerle de karşı karşıyadır. Bundan doğan kaygı, nevrotik kaygıdan farklı olarak insanı anlamlı bir hayata yönlendirecektir.”⁵²³

2.3. Ümit

Tarihsel süreçler incelendiğinde toplumlar psikolojik ve sosyolojik sıkıntılarla baş başa kalmışlardır. Bunları aşmanın bir yolu da ümit, azim, kararlı irade ve gayret içinde olmaktır. Ümit hayata tutunmak ve güçlü olmak için çok önemlidir. Dini yaşantıda böyledir ümit kişi eğer Allahın rahmetinden ümitvar değilse bütün irade ve gayreti elden gidecektir.

“Metafizik bir yaşamın bireyin ruh sağlığı için taşıdığı değeri Maslow şu sözleriyle dile getirmiştir: “Aşkın ve benötesi alan olmaksızın, sağlığımızı kaybederiz; saldırgan, nihilist, umutsuz ve atipik oluruz.”⁵²⁴

⁵²² www.cadempsikoloji.com.

⁵²³ www.psikoterapi.pro.

⁵²⁴ Göçen, Konar, a.g.e, s.377.

“Johanne Wolgfond Von Goethe de, ümidin çaresizlikten daha iyi olduğunu belirterek şöyle demiştir: ”Hayat bazen insana dar gelir ve tıkanır. Geleceğin yolunu göremez. Bu yolu göre, genişleten ve yürünür hale getiren ümittir. Bu itibarla ümit, yaşamamıza yardım eder. Hayatta olan insan, ölü için bile ümit eder. İyiyi hatırlamayan ümit edemez. Her zaman ve Her şeyi ümitle başarabiliriz. Unutmayalım ki ümit daima çaresizlikten iyidir.”⁵²⁵

“Frankl’a göre insandaki en temel motivasyon anlam arayışıdır. İnsan yaşamının potansiyel anlamını gerçekleştirme bakımından sorumlu bir varlıktır.”⁵²⁶ insan anlam arayışına girip bir cevap bulamazsa ya da anlam istemi engellenirse insan varoluşsal bir boşluk yaşar; kendini mutsuz, umutsuz, huzursuz ve sağlıksız hisseder. Ümitsizlik, insanı amaçsız ve hedefsiz bir hale getirerek azim, irade, gayret, moral ve heyecanı yok eder.

“Umudun emeği feragat etmez. Umut başarmaya âşıktır. Korkmanın üzerinde durur umut, ne onun gibi pasiftir, ne bir hiçliğe kapanmış. Umudun duyusu kendi içinden çıkar; insanları daraltmaz, genişletir.”⁵²⁷

Ümitli olmak, zorlukların aşılmasını kolaylaştırarak hayatın geleceğine yardımcı olur. Zira birey karamsarlık yaşamadığı sürece, başarısız olduğunda dahi bir zafer arzusu ve umut içinde olur. Çünkü en korkulu anlarda bile ümit, bir kurtuluşun müjdesi gibidir. Umudunu kaybeden bireyin, artık kaybedecek bir şeyi kalmaz. Ümitsizlik yaşamak, iflas ile eşdeğer niteliktedir. Birey ve toplum için en büyük felaket ümitsizliğe düşmektir.

“Ümidin insana sağladığı manevi güç, iç huzur ve sükûnet büyük bir imkân ve manevi zenginlik olarak değerlendirilmelidir. Ümit duygusuyla zorlukları aşmak ve hayata daha kolayca tutunmak mümkündür.”⁵²⁸

“Ümidini kaybetmeyen insan, yeni tecrübeler yaşamak için girişimlerde bulunabilir. Yaptığı ufak tefek değişikliklerle hayatını renklendiren kimse, cesur adımlar atmanın kişiye kazandıracağı ümit duygusunu yaşar. Ümidin varlığı, insanı sabit fikirli olmaktan kurtaracağı için farklılıkları tartışmaya da hazır hale getirir.”⁵²⁹

2.3.1 Korku ve Ümit İlişkisi

⁵²⁵ Fikret, Karaman, “Korku, Ümit ve Ye’sin Mü’min Üzerindeki Etkisi”, İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Malatya, 2013, s.19.

⁵²⁶ Göçen, Konar, a.g.e, s.371.

⁵²⁷ Ernst. Bloch, Umut İlkesi c.1, (Çev.Tanıl Bora), İstanbul, 2007, s.19.

⁵²⁸ Karaman, a.g.e, s.31.

⁵²⁹ Nevzat. Tarhan, Güzel İnsan Modeli, İstanbul, 2011, s.98.

Tarihsel süreç içerisinde insanlar sıkıntılı bir durumla karşılaştığında sığınacak bir güç ve kuvvet aramışlardır. Bu durum insanın ruh halinin bir yansımasıdır. Hayatın geleceğini etkileyen bu gücün, sürekli ve dengeli olması için korku ve ümidin insanın yaşantısıyla bütünleşmesi gerekli kılar.

“Korku ve ümidin bir arada tutulması insanı motive etmekte ve hayatını dengelemektedir. Korku ve ümitte birlikte kalplerde ya huzur veya tedirginlik meydana gelecektir.”⁵³⁰ Bir insanın kalbinde ve ruhunda bu iki duygunun birlikte ve dengeli bir biçimde olması insanı kemalata ulaştıracaktır. Bu iki duygunun bir arada dengeli bir biçimde olması tıpkı duvar yapımında malzemelerin ölçülü ve zamanında atılması sonucu duvarın sağlam ve uzun ömürlü olması gibi olacaktır aksi takdirde duvarın ömrü kısa olacaktır. İşte korku ve ümit ilişkisi de böyledir dengeli ve ölçülü olması lazım ki kişiyi alayı İlliyüne çıkarsın aksi takdirde esfeli sefiline düşürür.

⁵³⁰ Karaman, a.g.e, s.28.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. CEHENNEM KORKUSUNUN İBADETLERE ETKİSİ

“Her kim Rabbine suçlu olarak varırsa, şüphesiz ki ona cehennem vardır. orada ne ölür ne de dirilir.”⁵³¹ Yapılan bir yanlışın sonunun ceza olacağını bilmek, bireyde yapılacak davranış hakkında acaba diye bir soru işareti oluşturur. Çünkü ceza yanlış davranışları yok etmede köklü bir çözüm değildir. Eğer köklü bir çözüm olsaydı cehennem ve hesap gün gibi ortadayken cehennemin olacağından hiçbir şüphe yokken bunun varlığını yüz yirmi dört bin peygamber ve yüz yirmi dört milyon evliya haber vermişken ve en ufak bir günahın dahi cezasının çekileceğini bilmek ve cehennem ateşinin dünya ateşlerine göre kızgınlıklığını bildiğimiz halde günahıtan ve yanlış davranışlardan vazgeçemiyoruz. Çünkü iman konusunda sorunlarımız var hakiki manada iman edemiyoruz ayette işaret edilen imana sahip olamıyoruz: “İnananlar, ancak onlardır ki Allah anılınca yürekleri titrer, onlara ayetleri okununca da imanlarını artırır.”⁵³² Bu imana sahip olan insan ayetlerin okunmasıyla hakiki Mü’mini inşa etmektedir ama imani zafiyete uğramış bireyler kabul ve iman aşamasında sorun yaşamaktadırlar.

Allah’tan korkarak değil Allah sevgisiyle günahıtan uzaklaşmak daha kolaydır ve Allah katında da daha makbuldür. Allah sevgisi ise Allah hakkında ki ilim ile alakalıdır. Ayette şöyle belirtilir: “Allah’tan, kulları içinde, hakiki manada ancak alimler korkar.” Allahtan korkmak için onun azametini, ilmini, kudretini, gazabını, rahmetini ve merhametini hakiki manada bilmek lazım aksi takdirde korkma ve güvenme duygusu tam manasıyla yerini bulmaz. Çünkü bireyin tanımadığı bir varlıktan korkması ve ona iman etmesi ve saygı duyması yersiz ve temelsiz olacaktır. Birey azabını bildiği Allahın nasıl yakacağını bilirse ibadetlerine daha çok dikkat eder. Gazabının ve azabının şiddetini bilirse amllerinde ve fiilerinde daha dikkatli olacaktır. Fiillerini tartarak yapacaktır. Her fiilinin sonucunu düşünerek hareket edecektir. Yapılan yanlışların hesabının olduğunu bilecek ve ona göre hareket edecektir. Yanlış yapmaktan kaçınacaktır.

Bütün alimlerin ilimlerinin kaynağı olan Fahri Alem Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v) insanların ekmeli olmasına rağmen gelmiş geçmiş bütün günahları affedilmiş olmasına rağmen insanlar içinde Allah’tan en çok o korkan kişiydi. O bir hadiste şöyle

⁵³¹ Taha, 20/74.

⁵³² Enfal,8/2.

buyurur: ““Ey insanlar, benim bildiğimi bilerseniz daha az güler, daha çok ağladınız.” buyururlardı.

Peygamber efendimiz insanların dünya ve ahirette efendisi olduğu halde Allah’u Tealadan öylesine korkardı ki, kıyamet gününde ne olacağım, nasıl hesap vereceğim, derdi.”⁵³³ Allah’ın insanlar arasından Mustafa yani seçilmiş kulu olan Habibi Muhammed a.s bile Allahtan bu kadar korkarken ve bu durum onun ibadetlerine aksetmişken normal kulların azap korkusundan uykusu kaçası lazım.

Hz. Peygamberin Allah korkusundan bir günde yetmiş sefer tevbe ettiği rivayet edilir. Bunu yapmasında ki amaç sadece azap korkusu değildir ama muhakkakki azap korkusunun varlığı yatsınamaz bir gerçektir. Çünkü Hz. Peygamber bu azaba bizzat şahit olmuştur. Bu azabın şiddetini bildiği için ibadetine daha çok hassasiyet göstermiştir. Ama Hz. Peygamberin ibadetlerinde ki hassasiyetin temel sebebi muhakakki cemalullahtır, ve rızai ilahiye kazanmaktır. Çünkü ibadetin ruhunu ihlas teşkil eder ihlasın temelini ise yapılan ibadetin sadece Allah rızası için yapılması oluşturur. Hz. Peygamberde ibadetlerini daima Allahı Rızı etmek için yapmıştır nitekim bu konuda başarılı olmuştur ki Allahu Teala onu ve ümmetini ayetine konu etmiştir: “Onların mükafatı, Rableri katında altından ırmaklar akan adn cennetleridir; içlerinde ebedi olarak kalacaklardır. Allah onlardan razı olmuştur, onlarda O’ndan hoşnut..”⁵³⁴ Bu şekilde karşılıklı hoşnutluk vardır ve halis kullar işte bu rıza için ibadet etmektedirler.

Allah Resulünün ibadeti rızai ilahi için olmuştur. O namaz kılarak kemale ererdi ve Rabbinin rızasını kazanırdı. “Urve b. Ez-Zübeyr (r.a) ın Aişe (r.a) dan rivayetine göre, şöyle demiştir:

“Resulü Ekrem namaz kıldığında ayakları şişinceye kadar ayakta dururlardı. Kendilerine;

Ya Resulullah, Allah senin geçmiş ve gelecek günahlarını mağfired buyurduğu halde niçin bu kadar meşakkati ihtiyar ediyorsunuz, deyince, peygamber efendimizin cevabı şöyle oldu.

Allah’a şükreden bir kul olmayayım mı?

Bu söz, peygamber efendimizin Allah’a korku ve endişesiyle değil, sevgi ve sevgi-
kle ibadet ettiğini ifade eder.”⁵³⁵ Yaşanan bu hadiselerden anlıyoruz ki ibadet sadece

⁵³³ Lütü Şentürk, Peygamberimiz (s.a.v)’in Allah’tan Korkusu İle Allah’a Olan Sevgisi, Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi, Mayıs-Haziran 1970, s. 174.

⁵³⁴ Beyine 98/8, Maide 5/119, Tevbe 9/100.

⁵³⁵ Şentürk, a.g.e, s177.

Allah rızası için yapılmakta yani Mü'mini ibadete sevk eden salık korku değil sevgi ve bağlılık olmalıdır. Mü'minin ibadetinde öncelikli Allah sevgisidir korkusu ikinci etken olmalıdır.

Allah tarafından Hz. Peygambere verilen bunca makam ve affedilme va'di O'nu hiçbir zaman ibadetteki ciddiyetinden ve azabın şiddeti düşüncesinden alıkoymamıştır. Nitekim rivayet olunan o şu olay bize bu durumu izah etmektedir: “Medine-i Münevvere de ilk vefat eden sahabe olan Osman b. Maz'un (r.a) vefat ettiği zaman, Peygamber efendimiz evine gitmiş, kadınlardan bir tanesi Osman b. Maz'un'un cesedini göstererek;

“Ey ibni Maz'un! Allah şahid olsun ki, sen O'nun lütfuna nail oldun.” demiş, Peygamberimiz (çok sevdiği ve kendisi için; o, Osman b. Maz'un, ne güzel ne iyi selefimizdir, diyerek övdüğü) Osman b. Maz'un hakkındaki bu sözleri dinledikten sonra, kadına dönerek;

“Bunu nasıl bildin” diye sormuştu. Kadının;

“Cenab-ı Hak onu lütfuna mazhar kılmazsa başka kimi mazhar kılar?” demesi üzerine, Resül-i Ekrem;

“Bende onun, Allahın lütfuna mazhar olmasını ümid ederim, fakat ben Allah tarafından gönderilmiş peygamber olduğum halde, (kıyamet gününde) bana nasıl muamele yapacağını bilmiyorum.” Buyurdu.⁵³⁶ O hiçbir zaman Allahın lütfuna kendini kaptırmamıştır ve daima her an ölüp huzuru ilahiye çıkarılıp günahkar bir kul gibi kesap vereceğini düşünmüştür. Ve hayatını bu istikamette sürdürmüştür. İbadetlerini bu ciddiyette yapmıştır.

Allah Teala ya duyulan korkunun temeli bazen Kur'an'ı Kerimde ki ayet surelere dayanmaktadır, bazı ayet ve sureler insanların ekmeli olan Hz. Peygamberi o kadar korkutmuştur ki O'nun saçları ağarmıştır. Bu surelerden bazıları; hud, Vakıa, Murselat, Amme ve kuvvirattır. Bu sureler kıyamet ve ahiretin dehşetinden bahsettikleri için başta peygamberimiz olmak üzere bütün Mü'minleri korkutmuştur.

İnsanoğlu doğruyu yanlış ayırt edebilme konusunda havf'a başvurmalıdır. Çünkü havf kişinin elinde bir fener gibidir kişi ise doğruyu yanlış belli olmayan zifiri laranlık bir dünyaya gönderilmiştir. Bu zifiri karanlık âlemde bireyin yolunu bulabilmesi için havf fenerine ihtiyaç vardır. Yoksa bu zifiri karanlık dünyada burnunun ucunu göremeyen göz doğruyu yanlış göremeyecektir. Göz karanlıkta işlevini yitirecektir ancak ona o karanlığı aydınlatacak bir fener lazım o fener ise havftır. Ve o havfin kalbe yerleşmesi lazım yoksa

⁵³⁶ Şentürk, a.g.e, s174.

kalp korkmazsa göz o feneri kullanamaz. Çünkü şeytanın temel yarataılış gayesi gözün önüne bir perde indirip gözü yanlış doğruyu görmekten alıkoyup kalbin titremesi ve ürpermesini engellemek bu durumlar ise bize ahireti unutturup dünyaya tamamen dalmamıza sebep olacaktır. O sebepten ötürü Mü'min kişi daima kalbinde rızai İlahi korkusunu taşımalı ve gözüne havf perdesini inmesini engellemelidir. Aksi takdirde bireyin sonu ebedi azap olacaktır çünkü o Rabbinin nimetlerine nankörlük etmiştir.

Genel bir yargı vardır “Kişi bir şeyden korkuyorsa ondan kaçır.” ama Mü'min kullarda bu durum öyle değildir. Mü'min Allahtan korkarken ona yaklaşmanın yollarını aramaktadır. Kimi Mü'min sabahlara kadar ibadet ederken kimisi günün her vaktini ibadetle geçirmektedir. Ortak bir yargı olan “Korkandan kaçılır.” gerçeğı bu samimi bağ ile yıkılmaktadır. Çünkü Mü'minler korktukları rablerinin rızasını kazanmak için hayatlarını feda edebilmektedirler. Çünkü kalplerinin mutmain olması korktukları rablerinin onlardan razı olmasına bağlıdır.

Çünkü Mü'min kişi biliyor ki dünya ve ahiretin idaresi kudreti tüm alemleri kaplamış olan Allah Teala'nın elindedir. Mü'minlere isabet eden her hayır onun desti kudretinden tezahür etmiştir. Mü'minlere isabet eden her şer ise Mü'minlerin kendi tercihlerindendir. Her şeyin yaratıcısı Allah Teala'dır. Biz sadece yönelmekle yetinebiliriz. Her şeye bu kadar hükmedebilen Rabbi Rahimimiz bizlere bizi gafletten uyandırması için havf gibi bir duyguyu lütfetmiştir. Havf Mü'mini günahlardan kurtarmak için verilmiş Mü'minde soğuk düş etkisi yaratan bir duygudur. Bu duygu Mü'mini gafletten ve dalaletten kurtarmak için verilmiştir. Aksi takdirde Mü'min birey gaflete dalacaktır ve kendini kaybedecektir. Ama havf Mü'mini daima diri tutacaktır uyanıklık verecektir Mü'mine daima Allah'ın Şeddat yönünü azap yönünü hatırlatacaktır ve bu durum Mü'mini günaha dalmaktan alıkoyacaktır çünkü Allah'ın rahmeti gibi azabıda çok büyüktür ve şiddetlidir bu durumu bireyi dizginleyecektir.

Azap göreceğim düşüncesi ile Allahtan havf duyan kişi onun azabını celb edecek davranışlardanda imtina eder ve uzak durur. Allahın amirlerini yerine getirmek kaydıylada Allah'a kurbiyetin yollarını arar. Ancak böyle bir davranışla Allah'ın rahmet ve merhametine nayıl olunur. İşte bu durum Allahın azabından affına kaçır olur. Çünkü birey Allah'ın azabından korktuğı için bazı davranışlardan kaçınıyor ve Allah'ın merhametini celb ediyor.

“İyi bilin ki, Allah’ın velilerine korku yoktur ve onlar mahzun olmayacaktırlar.”⁵³⁷ Allaha bulan her şeyi bulur ve her şeye sahip olur onu kaybeden ise dünya ve ahiret namına hiçbir şeyi bulamaz ve hakiki manada hiçbir şeye sahip olamaz. Çünkü dünya ve ahirette her şeyin sahibi ve müdebberi Allah Teala dır. Allah Talayı bulmadan onun yarattıklarına sahip olamayız ve dünyada her şey bize galip gelir muvakkat başarılar ve muvaffakiyetler alınır. Ama Allah’ı bulan her şeyi bulur dünya ve ahirettekiler ona musaggar olurlar. Mü’min kişi eğer dünyayı ister ve onun için çalışırsa Allah onu hem dünyadan mahrum bırakır hemde ahiretten mahrum kalır. Ama eğer Mü’min birey ahireti ister ve onun için çalışırsa Allah ona hem ahireti verir hemde dünyayı verir. Allah ahiret için çalışanın emeğini boşa çavirmez ve buna ek olarak ise ona dünyayı musaggar eder. İşte böyle bir Mü’minin dünyada hiçbir şeyden korkusu kalmaz sadece Allahtan korkan başka hiçbir şeyden korkmaz ve her şey ondan korkar.

“Kim Allah’tan korkarsa, Allah ona, içine düştüğü hal ve darlıktan kurtulacak bir çıkış yolu yaratır ve onu hiç hesap etmediği bir yerden rızıklandırır. Kim Allah’a güvenirse, Allah ona yeter.”⁵³⁸ Bu ayette Allah Teala kendisine güvenen ve ibadet eden kullarını hiçbir darlıkta bırakmayacağını va’d ediyor, Allah sadıkul va’dır va’dinden caymaz O’ va’dine muhakkakki sadıktır. Mü’min birey Allah’a verdiği sözü tuttuğu müddetçe Allah onu hiçbir zaman yalnız bırakmaz. Ve her türlü bela ve musibetten muhafaza eder. Cehennem azabından korur ve cennetle mükâfatlandırır. Ama Mü’min birey cehennem azabı korkusuyla ibadet etmemeli rıza-i İlahi için ibadet etmeli bu niyetle yapılan ibadetler Allah katında her zaman daha makbûldür. Bu niyetle yapılan ibadetler vesilesi ile Allah Teala zaten cehennem azabından muhafaza edecektir.

⁵³⁷ Yunus, 10/60.

⁵³⁸ Talak, 65/2,3.

3.1. İlahi Kameranın İbadetlere Etkisi

İmtihan için gönderildiğimiz dünyada aldığımız nefesin dahi hesabı sorulacaktır. Yaptığımız her hareketin kaydedildiği söylediğimiz her sözün kayda alındığı imtihan dünyasının bir de hasat bölümü vardır. Bu bölümde ilahi kameralarda her şey kayıtlıdır onlardan hiçbir şey gizli kalmaz. “Gaybın anahtarı O’nun katındadır. O’ndan başka kimse bilmez. Karada ve denizde olanıda O bilir. Bir yaprak düşmez ki; onu bilmesin yerin karanlıkları içindeki tek bir tane taş, yaş ve kuru müstesna olmamak üzere her şey apapacık bir kitaptadır.”⁵³⁹ Her şeyin Allahın idaresinde olduğunu bilen Mü’min ve her şeyin mükâfatını da cezasınıda Allah’ın vereceğini bilen Mü’min ve her şeyin an be an kaydedildiğini bilen Mü’min muhakkakki davranışlarına daha çok dikkat edecektir bir yanlış yapmadan evvel iki sefer düşünecektir. Bu durum bir ortamı gözetleyen kameralara benzer bir oratmda kamera kayıt yapıyorsa o ortamda ki bireyler davranışlarına ekstra dikkat edeceklerdir. Çünkü yaptıkları her hareket görülmektedir. Mü’min bireyde Allah’ın her zaman onu gördüğünü ve görülen her şeyin en ince ayrıntısına kadar kaydedildiği bu görülenlerin bir mükâfatı ve cezası olduğunu bildiği müddetçe ibadetlerine ve davranışları dikkat edecektir. Bu durum şu misale benzer; bir ortamda eğer bir işyerini gözetleyen kameralar var ise o işyerinde hırsızlık olayının vaki olma ihtimali daha azdır. Çünkü hırsızlık yapan kişi bilir ki yakalanacaktır, orda yirmi dört saat kayıt yapan kameralar vardır ve bu kameralar orda olan her şeyi kaydetmetedir. İşte nasıl ki o kameralar o ortamın güvenliğini sağlıyor ve orda bir güven ortamı oluşturuyorsa insanların her yaptığını kaydeden meleklerde insanların ortamında öyle bir güven ve istikrar ortamı oluşturmaktadır. Mü’min birey bilmektedir ki her şeyin bir karşılığı vardır.

“Her kim zerre kadar hayır işlemişse onu görecektir. Her kim, zerre kadar şer işlemişse onu görecektir.”⁵⁴⁰ Allah Teala hiçbir kuluna haksızlık edip zulmetmez hangi kulu bir hayır işlerse onun mükafatını fazlasıyla verir çünkü O’ Gani’dir. “Kim bir hayırla ve güzel amelle gelirse, ona ancak misliyle sevap verilir.”⁵⁴¹ Her kim ki en ufak bir şer işlerse ve şerrin işlenmesine vesile olursa o şerrin cezasını çeker çünkü Allah Teala Şedidül İkabtır. “Kimde bir günah ile gelirse, ona ancak misli ile ceza edilir.”⁵⁴² Allah adildir, hâkimdir. Hiçbir kuluna haksızlık etmez. Kimsenin hakkını kimseye bırakmaz ve kimde hakkı varsa onu ondan alır.

⁵³⁹ En’am, 6/59.

⁵⁴⁰ Zilzal, 99/7,8.

⁵⁴¹ En’am, 6/160.

⁵⁴² En’am,6/160.

SONUÇ

Bu çalışmamızda öncelikli olarak havf ve reca anlayışını tüm yönleriyle ele alıp en ince ayrıntısına kadar, ayet ve hadisler ışığında Mutasavvıfların görüşleriyle destekleyerek detaylı bir biçimde ifade etmeye azami gayret gösterdik. İslam kültüründe bu iki kavramın neyi ifade ettiğini, islam toplumunda nasıl algılandığı, bireysel anlamda ifrat-tefrid bağlamında ne gibi sonuçları olacağını ele almaya çalıştık. Bu açıklamaları yaparken, ana kaynak olarak ayetlerle birlikte, hadislere yer verdikten sonmra, özellikle asr-ı saadetten örnekler sunduk. Son olarak zahid ve sufilerin havf ve recaya bakışlarını havf ve reca hakkında kaleme aldıkları kitapları inceledik.

Bizim için en can alıcı nokta ve zihnimizde yer eden nokta şu oldu; gerçek manada imanın lezzetini kavramış ve bu şuurla hayatını şekilendirmiş bir müminin hayatında, Havf ve Reca büyük önem taşımaktadır. Mümin ne tamamen ümitsiz olacak, ne de kendini tamamen boşluğa bırakacak. Yüve Mevlanın sonsuz kudreti karşısında acizliğini bilerek, görev sorumlulukları yerine getirmede son derec hassasiyet gösterecek ve azaba uğrayabileceği düsturunu hiç elden bırakmayacak, diğer taraftanda dini vecibelerini yerine getirmenin verdiği huzur ve mutlulukla ebedi saadete güzelliklere nail olacağı düşüncesiyle huzurlu bir şekilde yaşamına devam edecek.

Bu konuda birçok eser telif edilmiş biz öncelikle ana eserleri inceledik ana eserlerden sonra ara eserlere baktık ve konumuzu zenginleştirdik. İncelediğimiz eserlerden sonra kaleme aldığımız bu naçizane eserde şu sonucu vardık, korku olmazsa olmaz, korku olmalı ve ilikleirmize kadar işlemeli ama o korku bizi zihinsel ve fikirsel açıdan bataklığa ve Allah'ın eşrefül mahlûkat olan insana bahşettiği aklı kullanmaya mani olacak seviyeye ulaşmaması gerekli. Çünkü bu seviyede kulda Allah'ın gazabını celb edecek davranışlar tezahür edecektir. Bu seviyeye gelmiş kul, Allah'ın bahşettiği en büyük nimeti kullanamayacak seviyeye gelecektir.

Aynı şekilde ümitte öyledir Allah ümidini yitirmeyi küfürle eş değer tutmaktadır. Her ne durumda olursak olalım ne tür zorluklar çekersek çekelim hiçbir durumda ümit terkedilmemeli ümidin terk edilmesi demek Allah'ın artık bu durumdan beni kurtaramaması demektir, biz, ümidi terk ettiğimizde Allah'ın kudretini kısıtlamış oluyoruz. Yusuf suresinin 89. Ayetinde Allahu Teala ümitsizliği küfürle eşdeğer tutmaktadır. Bunun nedeni ise şudur; Yusuf Peygamberi kardeşleri mağaraya attılar o mağara nadiren kullanılan bir mağaradır. Ve o yörenin insanı olan Yusuf Peygamberin

abileri, O'nu oraya atarken O'nun orda öleceğine kesin olarak inanmaktadırlar, işte böyle imkansız bir durumdan Allah'ın Yusuf Peygamberi o ölüme terk edilmiş durumdan alıp, Mısır gibi büyük bir devlete sultan yapmıştır. İşte kudreti bu kadar büyük olan Allahtan ümidi kesmenin küfürle eşdeğer tutulmasının haklılığıdır bu durum. Ama ümitleneyim derken, hiçbir şekilde kişinin kulluk vazifelerini terk etmemesi lazım kulluk vazifesini terk edip ümitlenmek, işini sağlam yapmayıp, kazanç beklemek gibidir. Ama birey kendini sadece ümide kaptırmamalıdır, aksi takdirde rehavete sürüklenecektir.

Evet korkuda ümitte bu iki duyguda dengede yaşanması gereken duygulardır ikisinin ifratıda tefritide rezilettir en güzeli ikisinde de Mü'minin özelliği olan hattı vasatı tercih etmek gerekir. Hattı vasat kulun itidalli olmasıdır Rabbine ve Rabinin yarattığına karşı itidalli davranmasıdır. İşte bireyin kurtuluşu bu şekildedir.

İslam kültüründe ve Tasavvuf ilminde olduğu gibi diğer ilim alanlarının bakış açılarına değinmek adına, havf ve recanın duygusal boyutunu, bir başka açıdan psikolojik yönüyle el aldık. Bu bağlamda, korku ve ümide psikolojik yaklaşımlar ile değindik. Korku ve ümit iki temel duygudur. Bu duygular çoğu zaman insanı yönlendirir. İnsan korktuğu şeyden kaçarken Allah korkusu öyle değildir. İnsan Allah'tan korkarken yine O'na doğru koşmaktadır. Çünkü O'nun vesilesi ile gelen korku yine ancak O'nun vesilesi ile normalleşecektir. Ümitte öyledir dünya hengamesinde karşılaştığımız zorluklardan ancak O'na tutunarak sağlıklı bir şekilde çıkarız. İşte bu iki duygunun dengede yaşanması insanı daima huzura ve psikolojik dinginliğe kavuşturacaktır.

Bir diğer bakış açısı olarakta havf ve reca anlayışının bireyin dindarlık yönü üzerindeki etkilerine değindik. Özellikle Allah'ın cezalandırmasının ibadete etkisini işledik ve bunun davranışa etkisini irdeledik. Dünya hayatında insanın her yaptığı şeyin harfiyen kaydedilmesinin, insanda nasıl bir durum oluşturduğuna vurgu yaptık ve Allah'ın her şeyi her daim görmesinin kişide yanlış yapma davranışını minimize ettiği sonucuna vardık.

Son olarak şunları ifade etmek isteriz; Havf ve Reca konusunda yazmış olduğu birbirinden kıymetli eserleriyle ilim dünyasına ışık tutan İmamı Gazzalının şu örneği çok çarpıcıdır; Üstad derki, insanlardaki ihtiyaçlar su ve ekmek gibidir. Birinin suya, diğerinin ekmeğe ihtiyacı vardır. Kişideki öncelik anlamında eksik neyse onu istemesi gayet tabidir. Burada asıl dikkat edilmesi gereken husus şudur. Lazım ve elzem denilen iki kavramı tekrar hatırlatmakta fayda vardır. Gazzalının vurgulamak istediği de şudur. Su insan için elzemdir, hayatta kalmanın asgari şartıdır, susuz bir hayat olamaz, ekmek ise

hayatta devamlık için lazımdır. Dolayısıyla buradan alınacak ders, ahir kelam şudur. Amellerimizi ihlaslı, takvalı, samimiyet, teslimiyet bağlamında ihsan çerçevesinde gerçekleştirerek rıza-ı ilahiyi kazanmak ve ebedi saadete nail olmak için gerekli hassasiyetler olarak değerlendirip şekillendirmek, her mümin için bir farziyet mesabesindedir.

Cenab- ı Mevla ibadetlerini huzurlu, ihlaslı ve tam bir teslimiyet derecesinde icra eden ve Habibullahı layık kullar mertebesinde gerçekleştirebilen kullar zümresine ilhak eylesin ve bu şuurla harekete bizlere layık ve muvaffak eylesin.

Çalışmak bizden, Tevfik Allahtandır.

KAYNAKÇA

- Bloch, Ernst, (2007). “Umut İlkesi Cilt 1” (Çev: Tanıl Bora). İletişim Yayınları, İstanbul.
- Corey, Gerald (2005). “Psikolojik Danışma ve Psikoterapi Kuram ve Uygulamaları” (Çev: Tuncay Ergene). Mentis Yayıncılık, Ankara.
- el-Cevziye, “Medaricu’s-Salikin (Kur’ani Tasavvufun Esasları)”, Terc. 1.cilt Ali Ataç, Adil Bebek, Ali Durusoy, Muhammed Deniz, Muharrem Tan, Mehmet Özşener. 2.cilt Ali Ataç, Adil Bebek, Ali Durusoy, Muhammed Deniz, Muharrem Tan, İbrahim Tüfekçi. 3.cilt. İbrahim Tüfekçi, Harun Ünsal, İstanbul 2013.
- Furedi, Frank. (2001). “Korku Kültürü Risk Almanın Riskleri” (Çev: Barış Yıldırım). Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Hüccetü’l-İslam Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzali
- Gazzali, “İhyau Ulumi’d din”, Beyrut Trs. Terc. Ahmet Müftüoğlu, İstanbul 1975.
- İhya-i Ulum-id-Din, Terc. Ali Arsalan, İstanbul 1975.
- “Kimya-yı Saadet”, terc. Mehmet Faruk Gürtunca, İstanbul 2000.
- “Mukāṣṣefetü’l-Kulub”, Terc. Atilla Cengizoglu, İstanbul 2016.
- Gezgin, Ali Galip, “Eş Anlamlılık Bağlamında Kur’an’da “Korku” İfade Eden Kelimeler Üzerine Analitik Bir Değerlendirme” İslami Araştırmalar Dergisi, Cilt:16, Sayı: 1, 2003, s.38-62.
- Göçen, Gülüşan,. Konar, Ayşegül, (2014). “Din Psikolojisi Açısından İnsan Olma Sürecinde Kendini Gerçekleştirme ve Din”, Toplum Bilimleri Dergisi.
- Gökcan Mehmet Mansur,
- “Tasavvufta Allah Korkusu (HAVF)” Ç.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 4, Sayı 2, Temmuz-Aralık Adana 2004.
- “Tasavvufta Havf ve Reza Korku ve Ümit”, Adana2016.
- “Temel Ahlaki Prensipleriyle Tasavvuf”, Adana 2006.
- Kara, Mustafa, “Havf” TDV DİA, XXI. Cilt, 1997, s.528-531.
- Karaman, Fikret. (2013). “Korku, Ümit ve Yes’in Mü’min Üzerindeki Etkisi” İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Güz 2013-2014, s.9-33.
- Kayıklık, Hasan, “Tasavvuf Psikolojisi”, 2. Baskı, Ankara 2011.
- Konrad, Stefan. Hendl, Claudia. (2005). “Duygularla Güçlenmek” (EQ)(Çev: Meral Taştan). Hayat Yayıncılık, İstanbul.

- el-Kuşeyri, Ebu'l-Kasım Abdülkerim b. Hevazi b. Abdilmelik b. Talha b. Muhammed en-Nişaburi, “er-Risaletü'l-Kuşeyriyye”, İstanbul 2009.
- Lings, Martin, “Hz. Muhammedin Hayatı”, Terc. Nazife Şişman, İstanbul 2015.
- Mekki, Ebü Talip Muhammed b. Ali b. Atiyye el-Mekki el-Acemi, “Kutü'l-Kulüb”, Kahire 1892.
- en-Nevevi, İmam, Ebu Zekeriyya Muhyiddin Yahya ibn-i Şeref, “Riyaz'us-Salihin Tercemesi Ve Şerhi”, Terc. Abdülvehhab ÖZTÜRK, Telif: Dr. Mustafa Said el-Hın, Dr. Mustafa el-Buğa, Muhyiddin Mısto, Ali Şirbici, Muhammed Emin Lütfi, cilt.1, İstanbul 2016.
- Nursi Said, Bediuzzaman, Risale-i Nur Külliyyatı.
- “İşarat'ül İ'caz”, Altınbaşak Neşriyat, Isparta 2012.
- “Lemalar Mecmuası”, Altınbaşak Neşriyat, Isparta 2012.
- “Sözler Mecmuası”, Altınbaşak Neşriyat, Isparta 2013.
- Ohlander Erik S., “Kur'an'da Allah Korkusu (Takva): Semantik Değişiklik Ve Tematik Bağlam Üzerine Bazı Açıklamalar” Terc. Faruk Özdemir, İndiana Üniversitesi-Purdue Üniverzsitesi.
- Serrac, Ebu Nasr Tusi, Abdullah b. Ali b. Muhammed b. Yahya, el-Lüma, Beyrut 2001.
- “el-Lüma (İslam Tasavvufu)”, Terc. Hasan Kamil Yılmaz, İstanbul 2012.
- es-Sülemî, Muhammed b. Hüseyin Ebu Abdu'r Rahman, “Sülemî'nin Risaleleri”, Terc. Süleyman Ateş, Ankara 1981.
- Sürücü İbrahim, “Bir Denge unsuru olarak Kur'an'da Havf Ve Reca” Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı:5 Bingöl 2015.
- Şentürk Lütfü, “Peygamberimiz (S.A.V)'in Allah'tan Korkusu İle Allah'a Olan Sevgisi” Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi, Cilt:9, Mayıs-Haziran 1970, Sayı 96-97. S.174-177.
- Şentürk Mustafa, “Kullukta İtidal; “:Havf ve Reca”, Sayı 103, 2011.
- Tarhan Nevzat (2011). “Güzel İnsan Modeli”. Timaş Yayınları, İstanbul.
- Tek, Abdurrezzak, “Tasavvufi Mertebeler Hacı Abdullah el-Ensari El-Herevi Örneği”, Bursa 2008.
- Uludağ, Süleyman, “Tasavvuf Terimleri Sözlüğü”, İstanbul 1991.
- www.antalyaözeleğitim.com.
- www.antalyapsikoloji.com.
- www.cadempsikoloji.com.

www.kimpsikoloji.com.

www.psikololik.com.

www.psikoterapi.pro.

Yılmaz, Hasan Kamil, “Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar”, İstanbul 2015.

Yörükoğlu, Atalay, “Çocuk Ruh Sağlığı”, İstanbul, 1996, s.16.

EKLER

ÖZGEÇMİŞ

Okuma yazma bilmeyen anne ve babanın on iki çocuğundan biri. 1992 yılında temmuz ayının 26. gününde Adana'nın Yüreğir İlçesine bağlı Misis beldesinde doğdu. 2006 yılında Yakapınar Peyamisafa İlk Öğretim Okulunu bitirdi. 2010 yılında Yakapınar Selahattin Avşar Lisesinden mezun oldu ve aynı yıl Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliğini kazandı. 2014 yılında üniversiteden mezun oldu ve aynı yıl Diyarbakır ili Eğil ilçesi Alpaslan Anadolu Lisesine Din Kültürü öğretmeni olarak atandı. (2015) Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Ana bilim Dalı Tasavvuf Tarihi Bölümünde Lisansüstü eğitimi kazandı ve hala devam ediyor. Ve hali hazırda Eğil Nebi Elyesa Anadolu İmam Hatip Lisesinde Müdür Muavinliği yapıyor. Memuriyetinin yanında Eğil İlçesi Eğitim-Bir-Sen temsilciliğini de yürütmekte.